LEVON PANOS DABAĞYAN

geçmişten günümüze millet-i sâdıka-2

sanat dünyamızda ermeniler

yedirenk

geçmişten günümüze Millet-i sâdıka-ı

sanat dünyamızda Ermeniler

LEVON PANOS DABAĞYAN

yeltirmk

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE MİLLET-İ SÂDIKA - 2

Sanat Dünyamızda Ermeniler

LEVON PANOS DABAĞYAN

© **Yedirenk, 2012**
Sertifika no: 17313
Yedirenk, İz Yayıncılık kuruluşudur

YEDİRENK: 18
ISBN: 978-975-355-905-8
İstanbul, 2012

Çatalçeşme Sokağı No: 27/2 Cağaloğlu 34110 İstanbul
telefon: (212) 5207210
faks: (212) 5115791
www.iz.com.tr
e-posta: bilgi@iz.com.tr

kapak: Medine Efe

Basıldığı yer: Alemdar Ofset Matbaacılık
Davutpaşa Caddesi Besler İş Merkezi No: 20/29 Topkapı/Zeytinburnu İstanbul

LEVON PANOS DABAĞYAN

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE MİLLET-İ SÂDIKA - 2

Sanat Dünyamızda Ermeniler

yedirenk

LEVON PANOS DABAĞYAN; 11 Kasım 1933 Cuma günü İstanbul'un Aksaray-Yenikapı semtinde, Ermeni asıllı bir ailenin evladı olarak, devlet adamı Harutyun Amira Bezciyan'm yalısında dünyaya geldi. Babası Krikor Efendi Van vilayetinden Kastamonu'nun Kadınsaray Köyü'ne, oradan da İstanbul'a göçerek yerleşmiş bir sülaleden (Karacıyanlar), annesi Siranuş Hanım ise 20. yüzyıl başlarında Erzurum-Van dolaylarından İstanbul'a göçüp Yenikapı semtine yerleşen Dabağyanlardandır. Dabağyanlar bir Ermeni mezhebi olan Lusavoriçagan mensubudurlar. Ailevi bir sebepten dolayı Dabağyan soyadını alan baba Krikor Efendi, evlatlarına da aynı soyadı vermiştir.

İlkokula Yenikapı'daki Haygunuşyan'da başladı (1938), Nişancı-İncirdibi'ndeki Ermeni Proteston mektebine devam etti. Daha sonra Nişancı-Kumkapı'daki Ermeni Lusuvuriçağan Mektebinde (Bezciyan Mektebi) okudu. Resmî eğitim hayatının dışında, geniş bir kültüre sahip Aksaray-Lânga İngiliz Koleji'nden mezun teyzesi Araksi Hanım'dan özel dersler aldı.

1954'te Denizeri (Bahriyeli) olarak askerliğini yaptı; aile mesleği olan kuyumculuk sanatına dönmeyip, bir süre peyzaj ressamı olarak çalıştı. 1959'da Eliz Hanım'la evlendi, 1960 yılında kızı Alis doğdu. O yıllar gündemden düşmeyen Ermeni-Türk meselesine vesilesiyle zaman içinde gazeteciliğe yöneldi. 1967'de *Yeni İstanbul*'da muhabirlikle başladığı gazeteciliğe, *Son Havadis, Bugün, Hakikat, Yeşil Belde, Anadolu Ekspres, Milli Ekonomi ve Ziraat, Bizim Mücadele, Durum, Yeni Gazete, Ortadoğu, Bâb-ı Âli'de Sabah, Tercüman, Gavroş, Parev, Artar* ve *Nov Artar* gazetelerinde makale ve tefrikalar yazarak devam etti. 1979-1980'de kaleme aldığı "II. Cihan Harbinin Uzak Doğu Cephesi" (*Pearl-Harbor'dan Hiroşima'ya* adıyla kitap olarak yayımlandı) adlı tefrika yazı ile Gazeteciler Cemiyeti'nin Araştırma dalında birincilik ödülünü aldı. 1973'te Türk Basm Birliği üyeliğine kabul edilen Dabağyan, 1976-1977 yılları arasında Türkiye Ermenileri Patrikhanesi Basm Sözcülüğü görevini yürüttü.

Eserleri:

Pearl Harbor'dan Hiroşima'ya 1941-1945, Kum Saati Yayınları, 2001; 2004.

Çağ Açan Hükümdar –Fatih–, Aykurt Neşriyat, 1973

Sultan Abdülhamid Han ve Ermeni Meselesi, Kum Saati Yayınları, 2001.

Türkiye Ermenileri Tarihi, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003.

Paylaşılamayan Belde: Konstantiniyye, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003.

–Kemalizm Işığında Azınlık Gözüyle– Atatürk, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003.

–Zaman Tünelinde Tüm Yönleriyle– Sinema Dünyası, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.

Osmanlı'da Şer Hareketleri ve Abdülhamid Han, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.

Fatih ve Fetih Olayı, Kum Saati Yayınları, 2005.

100 Makale 100 Yorum, Karadağ Yayınları, 2006.

–Zaman Tünelinde– Şehr-i İstanbul'un Seyir Defteri, Karadağ Yayınları, 2006.

Türk Cihan Hakimiyetine Açılan Yol –Malazgirt Meydan Muharebesi (26 Ağustos 1071)–, Karadağ Yayınları, 2006.

–Emperyalistler Kıskacında– Ermeni Tehciri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.

Başbuğ Türkeş ve Milliyetçilik -Siyasi Hayatım ve Düşüncelerim-, Yedirenk, 2009.

Tarihin Işığında Ermeni Meselesi ve 1915 Kaosu, Yedirenk, 2009.

Geçmişten Günümüze Millet-i Sâdıka-1: Osmanlı Ermenileri –Âmiralar, Devlet Adamları, Mimarlar, Hekimler, İlim Adamları–, Yedirenk, 2010.

Geçmişten Günümüze Millet-i Sâdıka-2: Sanat Dünyamızda Ermeniler, Yedirenk, 2012.

İçindekiler

Önsöz 11

BÖLÜM I

TÜRK SANAT MUSİKİSİNE HİZMETİ GEÇEN TÜRKİYE ERMENİLERİ

OSMANLI VE CUMHURİYET DÖNEMLERİ

Hampartzum Limonciyan 22
Zenop Limonciyan 30
Bedros Çömlekciyan 31
Baron (Parunak) 33
Mandoli Yarutin Havadurin 34
Afet (Apet) Mısırlıyan 37
Agop Efendi (Şaşı Agop) 40
Agopos Alyanak 41
Ağyazar Akyüz Garabedyan 43
Aleksan Efendi (1) 44
Aleksan Efendi (2) 46
Aleksan Efendi (3) 47
Andon Bedrosyan 48
Andon Düzyan 49
Arisdages Hisarlıyan 50
Asadur Efendi (Hasadur) 51
Aristakes Şalcıyan *Aris Hovhannesyan* 52
Udi Arşak Efendi Çömlekçiyan 54
Hagopos Alyanakyan 57
Artaki Candan 58
Asadur Hamamcıyan *(Asdik Ağa)* 60
Avedis Zarmayr Gezüryan 61
Asadur 63

Boğos Hamamcıyan 64
Bağdasar Ağa 66
Kirkor Berberyan 67
Bimen Şen Der Ğazaryan 68
Cenk Taşkan 74
Kirkor Ciğercioğlu 76
Hovhannes Çekiçyan 77
Dikran Çuhacıyan 79
Hampartzum Çerciyan veya Çerçyan *Küçük Hampartzum* 87
Prof. Edgar Manas 89
Kapriyel Yervant Apraham Ebeyan Efendi 93
Garbis Efendi Uzunyan 94
Garbis Bakırcıyan 95
Karabet (Garabed) Ağa 96
Karnik Garmiryan 97
Garo Mafyan 100
Haçarsum 103
Harutyun Hanesyan 104
Harutyun Sinanyan 106
Istepan Gedik 108
Karabet Ağa 109
Karakin Efendi 110
Kirkor Mehteryan 111
Krikor Çulhayan 112
Krikor Kâhyayan 115
Krikor Sinanyan 116
Hovrik (Ovrik) Kazazyan 117
Kapril Ağa *(Tanburi Kapriyel)* 118
Levon Hancıyan Efendi 119
Manol Ağa *(Hânende Manuk)* 124
Mardik Ağa 125
Markar Ağa Çilingir 126
Melik Efendi Mahdesi *(Hacı Merker)* 127
Mihran ? *(Bursalı Hânende)* 128
Mihran Keresteciyan 129
Misak Ağa 130
Mihran Kavukcuyan 131
Melekzet (Mustafa Nuri) Efendi 132
Nigoğos Ağa Melkonyan 133
Nigoğos Nişan Taşçıyan 139

Nigoğos Hûdaverdi ... 140
Nigoğos ... 141
Nubar Efendi ... 142
Nubar Tekyay Çömlekçiyan ... 143
Onnik Sarı ... 145
Onno Tunç Boyacıyan ... 146
Osep Ebeyan ... 148
Ohannes Göçeyan ... 149
Oskiyan Voskiyan ... 150
Ovrik (Hovrik) Kazasyan ... 151
Ardaş Panosyan ... 152
Sahak Hocasar ... 153
Sebuh Ağa Simonyan ... 155
Sami Hazinses *(Samuel Uluç)* ... 157
Serkis Efendi Suciyan *(Kemani Searkis)* ... 158
Sarkis Nurluyan ... 160
Serkis Efendi ... 161
Serkis Efendi ... 162
Serkis (Sarkis) Gülbenkyan ... 162
Serupe (Serovpe) Efendi ... 163
Şınork Efendi ... 163
Tatiyos Enkserciyan Efendi ... 164
Ûdî Hrant Emre Kengülyan ... 168
Prof. Vahram Mühendisyan ... 171
Yetvart Margosyan ... 173
Rahip Gomidas Vartabed ... 175

BÖLÜM II

OSMANLI'DAN CUMHURİYETE – TÜRK TİYATROSU VE KURULUŞUNA HİZMETİ GEÇEN ERMENİ SANATÇILAR

Agop (Hagop) Vartovyan ... 198
Arşak Ğaçaduryan ... 206
Arusyag Bezirciyan ... 208
Harutyun Aleksanyan ... 211
Siranuş Aleksanyan ... 212
Ohannes Acemyan ... 213
Bedros Adruni ... 214
Ohannes Acemyan ... 215

Mıgırdiç Acemyan 216
Altundürri 217
Araksi Hanım 218
Azniv Hraçya 219
Acemyan Hanım 222
Bedros Atamyan 223
Aşot Madat 227
Araksiya Bistos 231
Agop (Hagop) Ayvaz 232
Amelya Hanım 234
Ağavni–Zabel Binemeciyan 235
Rupen Binemeciyan 236
Onnik Binemeciyan 238
Eliza Binemeciyan 239
Serovpe Benliyan 246
Agop Benliyan 250
Rozali Benliyan 251
Berberyan 253
Mıgırdiç Beşiktaşlıyan 254
Bedros Baltazaryan Efendi 256
Agop Baronyan 259
Nubar Bayvertyan 264
Bedros Mağakyan 265
Civanyan 267
Jirayr Çarkçıyan 268
Mikayel Çaprastçıyan 269
Yetvart Çaprastçıyan 273
Karekin Çaprastçıyan 274
Krikor Çobanyan 275
Teresa & Annik Çuhacıyan 276
Dikran Efendi 277
Dağ "Kınar Hanım" Sıvacıyan 278
David (Tavit) Triyans 296
Dikran Tosbatyan 300
Istepan Ekşiyan 303
Tomas Fasulyeciyan 305
Bayzar Fasulyeciyan 309
Roza Vartiter Felekyan 311
Dikran Kalemciyan 312
Mari Kamer 312

Şazig Köylüyan ... 313
Toto Karaca ... 314
Mari Nıvart Karayan ... 317
Yeranuhi Karakaşyan ... 319
Verkine Karakaşyan ... 322
Kuharik Şirinyan ... 324
Karekin Ristuni ... 325
Kevork Holâs ... 327
Siranuş Kantarciyan ... 328
Mardiros Mınakyan ... 333
Maryam Asdğig ... 342
Manuk Sisak ... 344
Nalyan Takvor ... 346
Nıvart Aleksanyan *(Nıvart Suat Hanım)* ... 347
Anna Papazyan ... 349
Arusyak Papazyan ... 350
Garabed Papazyan ... 351
Haçik Papazyan ... 352
Peruz Terzakyan ... 354
Dikran Sancakciyan ... 357
Ani İpekkaya ... 358
Şamram Hanım ... 359
Tokatlı Lüsi ... 361
Sarkis Tütünciyan ... 363
Agop Topuz ... 364
Tospatyan ... 365
Nigoğos Tülbentçiyan ... 366
Kenan Pars ... 367
Nubar Terziyan ... 369
Misak Torosyan ... 370
Anta Torosyan ... 371
Kamer Sadıkyan ... 372
Nişan Hançeryan ... 373
Arşavir Alyanak ... 374
Hovsep Yazıcıyan ... 375
Osmanlı Dönemi Tiyatroları ... 376
BOSCO TİYATROSU ... 376
HASKÖY ERMENİ TİYATROSU ... 380
NAUM TİYATROSU ... 383
FRANSIZ TİYATROSU ... 385

ŞARK TİYATROSU 385
GEDİKPAŞA CANBAZHÂNE TİYATROSU 386
OSMANLI DRAM TİYATROSU 391
KADIKÖY TİYATROSU 393
KANTO VE KANTOCULAR 393
Tiyatro Konusunda İstifade Edilen Kaynaklar 396

PLASTİK SANATLAR, FOTOĞRAFÇILAR

Hovhannes İvan Konstantinoviç Ayvazovski 401
Maide Arel 408
Mari Gerekmezyan 411
Sirvart Şahbaz 412
Süzan Âdil 413
Istepan Akayan 414
Viçen Aslanyan 416
Andon Babayan 417
Beyzad Hovhannes Umed 418
Sepon Bezirciyan 420
Harutyun Civanyan 422
Mıgırdiç Civanyan 423
Çalgıcyan 425
Diran Çırakyan 426
Takvor Çırakyan 428
Tavit Çırakyan Efendi 429
Hagop Damadyan 430
Esayi 431
Kirkor Köçeoğlu 432
Rupen Manas 433
Sebuh Manas 434
Mıgırdiç Melkonyan 435
Parseğ 436
Dirazdsu Parseğ 436
Bedros Sırabyan 437
Rafayel Şişmanyan 438
Voskan Yervant Efendi 439
Erol Sarafyan 441
Ara Güler 442

Önsöz

Osmanlı'da ve Cumhuriyet devirlerinde, Tebaa-yı Sâdıka serlevhalı eserimin birinci cildini çok şükür yazarlarından olmakla şeref duyduğum, Yedirenk Yayınları yayınladı. İnşallah şu an yazmaktan mutluluk duyduğum ikinci cildi de bitirebilirim ve aynen birinci cilt gibi yayınlanır ve günümüz nesillerinin Ermeni'si de Türk'ü de Türkiye Ermenilerinin gerek Osmanlı'da, gerekse Cumhuriyet devrimizde neyi nasıl yapmış, ne gibi işlerde emeği geçmiş, vatan sevgisi açısmdan nasıl bir duyguya sahipmiş; okuyup, öğrensin. Öğrensin ki, Türkiye Ermenilerinin gerçek çehresini görebilsinler. Meselenin en hazin olan tarafının, günümüz Ermenilerinin Türk kardeşlerimiz kadar, kendi atalarını tanıyabilmekten yoksun olmasıdır!

Bilmezler ve düşünemezler ki 1915 Tehcir Faciası, koca Ermeni tarihi içinde sadece bir trajik vak'adır. Ona tarih gözü ile bakıp, tarihi açıdan değerlendirmek, tabii ki yanlışların en büyüğü olur ve öyle bakılmaktadır!

Gerek Ermeniler ve gerekse günümüz Türkleri, mezkûr trajedinin arkaplanını hiç mi hiç incelemez. Hataları, yanlışları analiz etmeden sadece ve sadece "Türk mezalimi", "Ermeni mezalimi" şeklinde değerlendirmeler yapıp aralarındaki husumeti daha da derinleştirir. Biri yekdiğerine ezeli ve ebedi düşman düşüncesiyle bakar ve bu da sadece üçüncü devletlerin işlerine gelir. Üçüncü devletler ve milletler Ermeni'yi Türk'e, Türk'ü Ermeni'ye kırdırabilmenin gayretkeşliği içinde aralarındaki düşmanlığı daha da kökleştirebilmek gayesiyle nice

hinlikler sergilemişlerdir ve halen aynı şeytanlıklarını devam ettirmektedirler!

Bu mütevazı eser, baştan beri saydığım bütün bu önemli hususların dikkate alınmasıyla hazırlanmış ve yeni nesillerin Türkiye Ermenilerini başka ve olumlu yönleriyle de tanıyabilmelerini sağlamak maksadıyla hazırlanmıştır.

Takriben bin yılı aşan uzun bir müşterek mazi içinde çapraz tuzaklar içinde bir sefer oyuna getirilerek aldatılabilmiş ve bu aldanışı pek pahalıya ödemiş talihsiz bir kavmi Türk düşmanı ve vatan haini ilan eden kemikleşmiş bâtıl zihniyetin sahipleri sıra İttihatçılara gelinci methede methede bitiremedikleri yetmezmiş gibi bir de kahramanlık menkıbeleri yazmaktan kendilerini alamazlar! Bir ayrı örnek, Çanakkale'de 250.000 şehidimize ve nice kahramanımızın kanlarıyla sulanmış meşhur savaşın bahsi geçince, malûm düşman askerleri methiyelere gark edilmekte, onlar için her yıl özel merasim yapılmaktadır ama hiç mi hiç emperyalist gayelerle vatanımıza kastettiler, mukaddes topraklarımızı elimizden almaya kalktılar gibi ifadeler olsun kullanılmamakta, adına artık "medya" denen gazetelerimizde onlar aşağılanmamakta!? Velâkin, söz Ermenilere geldi mi akan sular ters yöne dönmekte, "Türk düşmanı Ermeni! Vatan haini Ermeni! Ermeni dölü! Ermeni mezâlimi!" ve daha niceleri bir anda ardarda sıralanmakta.

Çünkü, Ermeni kolay lokmadır. Çünkü Ermeni'nin adı yoktur!

İşte bu biyografik eser böylesi zaruri bir ihtiyaçtan doğmuş ve böylesi bir açığı kapayabilmek gayesiyle kaleme alınmıştır. Sözümüzü daha fazla uzatmadan bendenize bu imkânı sağlayan Yedirenk Yayınları'ndan saygıdeğer Mehmet Kahraman beyefendilerine teşekkür ve saygılarımı sunarken, siz değerli okuyucularıma da mutluluklar dilerim efendim.

Levon Panos DABAĞYAN

Mayıs 2012

Bölüm I

TÜRK SANAT MUSİKİSİNE HİZMETİ GEÇEN TÜRKİYE ERMENİLERİ

Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri

Cumhuriyet dönemini takdim ederken ilk hemen her iki devirde de hizmetleri geçmiş ve bazılarının hem Osmanlı ve hem de Cumhuriyet devirlerinde yaşamış bulunan mûsikîşinas ve tiyatro sanatçılarını başa almamızın daha uygun düşeceğine kanaat getirerek, mûsikî dünyası ile bismillah demeyi uygun buldum.

Ancak herkes tarafmdan bilinmektedir ki, 19. yüzyıl müzik adamlarının ortaya çıkmasında, insanların mûsıkîye âşık olmalarında tesirli olmuş büyük efsaneler vardır. Hammâmizâde İsmail Dede Efendi, Zekâi Dede Efendi bu isimlerin en önde gelenlerindendir. Bunlar din, ırk, mezhep ayrımı gözetmeksizin, Osmanlı çatısı altında hayatını sürdüren tüm milletlerden fertlere, sanatlarının inceliklerini öğretmiş, bencillik göstermemiş, bildiklerini yeni nesillere aktarmış insanlardır. Sanatlarının doruğuna çıkmış bu iki ismi bilmeden, onları yâd etmeden herhangi bir mûsıkî tarihi metni yazmak, en basit ifadeyle yakışık almaz. Bu sebeple, öncelikle bu yüce sanatçıların hayatlarını okumakta fayda vardır.

Hammâmizâde İsmail Dede Efendi

Abdülkâdir Merâği ve Itrî ile birlikte, klasik Türk Mûsıkîsinin üç dev isminden biri olarak kabul edilen İsmail Dede Efendi, 1778 yılında İstanbul'da hayata gözlerini açmıştır. Babası İsmail Ağa, bir hamamın idareciliğini yaptığından, kendisi Hammâmizâde olarak anılmıştır.

Tahsilini Tophane semtinde bulunan Kılıç Ali Paşa Camii civarındaki Çamaşırcı Mektebi'nde yapmıştır. Sesindeki letâfet ve mûsıkîye olan istidadı, İlahicibaşı Uncuzade Mehmet Efendi'nin dikkatini çekmiş ve onun himayesine girmiş, akabinde de senelerce kendisine hocalık yapan Mehmet Efendi'nin himmetiyle, okulu bitirdikten sonra defterdarlıkta memuriyete başlamıştır. 1797'de Yenikapı Mevlevihanesi'nde çileye giren İsmail, burada Abdülbaki Nasır Dede'den ney üflemeyi öğrenmiş, şeyhi Ali Nutki Dede genç mürid İsmail'deki kabiliyeti fark ederek "Öyle görüyorum ki, istikbalin en büyük üstadı olacaksın" demiştir.

Çiledeyken bestelediği *Zülfündedir benim baht-ı siyahım* adlı bûselik şarkı bütün İstanbul'da çok sevilmiştir.

Zülfündedir benim baht-ı siyahım
Sende kaldı gece gündüz nigâhım
İncitirmiş meğer ki seni âhım
Seni sevdim odur benim günahım

Şarkıyı duyan III. Selim kendisini saraya çağırmış, kendisini iltifatlara boğarak bir kese altun hediye etmiştir. İsmail, padişahtan aldığı bu hediyeyi, babasmdan kalan hamamı sattığı için üzülen annesine götürmüş ve Mevlevihane'ye geri dönmüştür. Fakat III. Selim *Ey çeşm-i ahu hicr ile tenhalara saldın beni* adlı hicaz şarkısını da duyunca İsmail'i yeniden saraya çağırmış ve saraydaki fasıllara katılmasım rica etmiştir.

Bu gelişme üzerine, tekkede çekmekte olduğu çilesini yarım bırakmış ve bu çilenin bir yıla yakın kısmı bağışlanmış; 1799'da, Mevlevîlik'teki en üst makam olan "Dede" makamına getirilmiştir. Bu dönemde, muhabbet ve alâkasını üzerinden hiç eksik etmediği ve sanatkârlara olan yakınlığı sebebiyle III. Selim için *Müştâk-ı cemâlin gece gündüz dîl-i şeydâ* adlı eserini bestelemiştir.

Müştâk-ı cemalin gece gündüz dil-i şeydâ
Etti nigeh-i âtıfetin bendeni ihyâ

Mesrur ede hak kalb-i hümayûnunu daim
Ed'ıyye hayrın dil ü canımda hüveydâ

Dede Efendi 1801'de evlenmiş, bu dönemde öğrencileriyle tekke ve saraydaki vazifeleriyle vaktini geçirmiştir. Fakat devam eden yıllar onun için üzücü gelişmeleri ortaya çıkarmış, önce 1804'de Şeyhi Ali Nutki Dede'yi, akabinde de 1805'de de büyük oğlunu ahirete yolcu etmiştir. Yaşadığı acılar kalbinde derin yaralara sebep olmuş ve *Bir gonca-femin yâresi var ciğerimde* adlı eserini besteledi.

Bir gonca femin yâresi vardır ciğerimde
Ateş dökülürse yeridir âh serimde
Her lâhza hayâli duruyor didelerimde
Takdire nedir çare bu varmış kaderimde

Hâmîsi ve en büyük destekçisi III. Selim 1807 yılında çıkan bir ayaklanma sonrası tahttan indirilmiş ve Dede Efendi'nin üzüntüleri bir kat daha artmıştır. Bu kargaşa içerisinde saraydan uzaklaşmış ve artık sadece tekkede vakit geçirmeye başlamıştır.

Uzunca bir dönem, sadece Allah yolunda ibadet ve mûsıkî ile vakit geçiren Dede Efendi, II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdığı Vak'a-i Hayriye sonrası huzura kavuşmuş, onun bir gün Yenikapı Mevlevihanesi'ne yaptığı bir ziyaret sırasında Dede'nin Nevâ Mevlevi Ayini'ni icra edildiğinden, II. Mahmut âyini beğenerek kendisini tekrar saraya davet etmiştir. II. Mahmut, Dede Efendi'yi baş tâcı yapmış, iltifatlara gark etmiştir. Onun döneminde Dede Efendi, Müezzinbaşı olmuştur. Ahırkapı'da bulunan Dede Efendi Konağı da II. Mahmut'un kendisine hediyesidir.

Uzunca bir dönem Saray'daki görevine devam eden Dede'nin hayatı, Sultan II. Mahmut'un vefat edip, Abdülmecid'in padişah oluşuyla (1839) değişmiştir. Bu dönemde devlette bir Batı hayranlığı başlamış ve Padişah da Dede Efendi'den daha

Batılı tarzda eserler ortaya koymasını istemiştir. Mesela *Yine bir gülnihal aldı bu gönlümü* adlı bestesi, bu minvalde, vals ritmlerini hatırlatan hususiyetler taşır.

Saray zevkindeki bu gelenekten kopuş ve değişim Dede'yi memnun etmemiş ve hatta bir gün saray bahçesinde gezerken öğrencisi Dellâlzade İsmail'e, *"İsmail, bu oyunun tadı kaçtı"* diyerek aldığı izinle mukaddes seyahat olan, Hacc'a gitmiştir. Hacc vazifesini ifa ettiği esnada, maruz kaldığı koleraya yenik düşerek 29 Kasım 1846'da Mekke'de vefat etmiştir. Allah rahmet eylesin.

İsmâil Dede Efendi, Ermeni bestekârlardan Hampartzum Limonciyan'ın büyük bir mûsıkî adamı olmasında en başta tesir etmiş olanlardandır. Kendisinin vefatından sonra, talebeleri Dellâlzade İsmail Efendi ve Zekai Dede Efendi onun müzik geleneğini sürdürmüşler ve yoklara karışmasının önüne geçmişlerdir.

Zekâî Dede Efendi

Klâsik Türk Mûsıkîsi'nin son büyük bestekârlarından biridir. İstanbul'un Eyüp semtinde doğmuştur. Babası Hâfız Süleyman Efendi, meşhur bir müezzin ve aynı zamanda hat hocası ve tanınmış bir hattattır. Zekâi Dede ailenin tek evladıdır. 1865'den evvel Fatma Hanım ile evlenmiştir.

Zekâi Dede, amcasının muallim, babasının hat hocası olduğu Lâ'lîzâde Abdülbaki Efendi mektebinde tahsil görmüş, akabinde de babasından hat, amcasından Kur'ân öğrenmeye devam etmiştir. Henüz 18 yaşını bitirdiği vakitler, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını ezberlemiş ve hâfız olmuş; babasından da hat icâzetnâmesi alarak, bu hususiaki ustalığını tescil ettirmiştir. Aynı yıllarda Eyyubî Mehmed Bey'den mûsıkî dersleri almaya başlamış, devammda da meşhur bestekâr ve hattat Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den sülüs ve nesih yazı yazma sanatını öğrenmiştir. Bu esnâda müzisyen olarak şöhreti duyulmaya başlamış ve iyi sesli bir okuyucu olduğu herkes tarafından

kabul edilir olmuştur. Bir yıl kadar derslerine devâm ettikten sonra ilâhi ve şarkılar bestelemeye başlamıştır. Mehmed Bey, Zekâi'yi diğer talebesi Hamdi Efendi ile beraber, İsmâil Dede Efendi'nin konağına götürerek büyük üstâda takdim etmiş, onun arzusu üzerine, haftada bir gün tek başına, bir gün de hocası Mehmed Bey ile beraber İsmail Dede'ye devam ederek meşke başlamıştır. Dede'nin Zekâi Efendi'ye meşk ettiği ilk eser Zaharya'nm Segâh Beste'si, ikincisi kendi Hicaz Nakış Beste'si, üçüncüsü de gene kendisinin Nühüft Şarkısı'dır.

Hâfız Zekâi Efendi, Büyük Dede Efendi'ye, 1844 yılının Temmuz ayından, Mısır'a gittiği 1845 Mayıs ayına kadar 10 ay devâm etmiş ve takrîben 88 gün meşk etmiştir. Dede Efendi'nin konağında, onun en değerli talebesi olan Dellâlzâde ile de tanışmış ve onun ustalığından da istifade etmiştir. Bütün bu hadiseler cereyan ederken Hâfız Zekâi Efendi 19-20 yaşlarındadır.

İsmail Dede, Zekâi Efendi'nin meşki bırakıp Mısır'a gitmesinden bir buçuk yıl sonra öldüğü için, Hamdi Efendi ile Zekâi Efendi, Büyük Dede'nin son talebesidirler. Gene Dede'nin talebesi ve Zekâi Efendi'nin Hocası olan Eyyubi Mehmed Bey ise Zekâi Efendi'den 21 yaş büyüktür ve 1850'de ölmüştür.

Zekâi Dede, zamanımıza gelen klâsik söz eserlerinin en büyük kısmının başlıca kaynağı olduğu için, bu münasebetleri ve halkayı net olarak bilmek lâzımdır. 1845 başlarında bir gün, Mehmed Bey, Sûz-i Dil'den bestelediği I. ve II. besteleri Dede'ye takdim edince; İsmail Dede, bu faslın Ağır Semaî'sinin Zekâi Efendi, Yürük Semaî'sinin de Hamdi Efendi tarafından bestelenmesini istemiş, öyle yapılmıştır. Bu, Zekâi Dede'nin büyük formdaki ilk eseridir.

1845 ortalarında 20 yaşındaki Zekâi Dede, Prens Mustafa Fâzıl Paşa ile tanışmış, Zekâi Efendi'nin delikanlı yaşında olgunluğunu çok beğenen Prens, ona sarayının mûsikî muallimliğini teklif etmiştir. Kendisine yapılan bu teklifi kabul eden Hâfız Zekâi Efendi, prensin saraymda bir daire edinmiş, sonra da onunla beraber Mısır'a gitmiştir. Teorik olarak bildiği Arapçasını Mısır'da pratik olarak da ilerletmiş ve bu suretle

Zekâi Efendi, Dede Efendi, Dellâlzâde, Mehmed Bey gibi üstadlardan mahrum kalmıştır. Mısır'da dinî ve dindışı mahalli mûsıkîyi incelemiş ve Arapça güfteli "Şugl" denen ilâhilerinin çoğunu Mısır'da bestelemiştir.

Zekâi Efendi, Mısır'da iken Şeyh Şihâb'dan meşk ederek, 1868'de, henüz 43 yaşında iken Mevlevi tarikatına intisab etmiştir. Bu suretle üstâdı Hamınâmizâde İsmail Dede'nin yolunu devam ettirmiştir. Yenikapı dergâhı şeyhi Osman Salâhaddin Dede'ye kapılanmıştır. 1883'te Dârüşşafaka mûsıkî muallimi olmuş ve ölümüne kadar 14 yıl burada hocalığını devam ettirerek bir nesile Türk Mûsıkîsi aşkını aşılamıştır. 1884 Aralık ayında Arif Dede'nin ölümüyle Eyüb Mevlevihanesi kudümzenbaşılığı boşalmış, Dergâhın şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede, Zekâi Efendi'nin talebesi olduğundan, hocasına bu makamı teklif etmiştir. Zekâi Efendi bu teklifi kabûl etmiş ve kendisine "Dede" unvanı verilmiştir. Bu suretle Zekâi Efendi, 60 yaşında Zekâi Dede olmuştur. Kudümzenbaşılığı ölümüne kadar 13 yıl devâm ettirmiş, 60 yaşına kadar "Hâfız Zekâi Efendi", hayatının son 12 yılında ise "Zekâi Dede" olarak tarihe geçen bestekârımız, büyük bir cemaatle Kâşgarî Dergâhı civarına gömülmüştür.

Zekâi Dede'nin ilk büyük formlu eseri Sûz-i Dil'den olduğu gibi, ilk âyini de bu makamdandır. Mustafa Fâzıl Paşa'nın isteği üzerine bestelenmiş, ona ithâf edilmiştir. 1870'de birkaç günde bestelenen bu âyin, Zekâi Dede o tarihte Mevlevi olmadığı için ancak 1891'de Bahariye Dergâhmda ilk mukabelesi resmen yapılmıştır. Oğlu Ahmed Irsoy, babasının 5 âyin, 100 kadar Kâr, Beste ve Semaî, 400 küsur İlâhi, Şugl, Şarkı ve Marş bestelediğini söylemiştir. 5 âyin ile 95 Kâr, Beste ve Semaî elimizde olmasına rağmen, küçük formla bestelediklerinin yalnız 163'ü günümüze gelebilmiştir. Zira bir çok ilâhi ve şarkısını Zekâi Dede, büyük eserleri gibi meşke değer bulmamış ve nota da bilmediği için unutulup gitmiştir. Son 4 âyinini bir yıl içinde bestelemiştir. Mûsıkî öğretmekteki kudreti fevkalâde yüksektir. Hampartzum notasını hayatının son yılla-

rında talebesi Dr. Suphi Ezgi'den öğrenmiştir ki, Suphi Bey'e öğreten de arkadaşı Raûf Yektâ'dır. Suphi Ezgi, son 8 yılında (1889-1897) kendisinden meşk etmiştir. Biraz ney de üfleyen Zekâi Dede faziletli, nazik, kanaatkâr, terbiyeli bir insan olarak gönüllerde yer etmiştir...

* * *

İşte müzik tarihimizin önemli iki temel taşının özet hayat hikâyeleri böyle. Şimdi sıra, bu temele harç koyan, tuğla diken, sağlamlaştıran, kalıcı hale getiren mûsıkî adamlarımızdan Ermeni milletine mensup olanlara geldi... Okuyalım ve hayatlarını mûsiki âlemine adamış bu cefakâr insanların hem yaşantılarından ve hem de yeri alsa doldurulamaz güfte ve bestelerinin en meşhurlarını kayıtlara geçerek, sizlere sunalım efendim.

Hampartzum Limonciyan

(1768-1839)

Baba Hampartzum

Harputlu, Katolik mezhebinden bir ailenin evlâdıdır. Baba adı Sarkis, anne adı Gadarine'dir. Nota mucidi, bestekâr ve mûsikî hocası olmakla birlikte, ayrıca kemanî olarak da ün yapmıştır.

İstanbul Beyoğlu Ağa Camii, Çukur Sokak'ta mütevazı bir evde 1768 yılında dünyaya gelen Hampartzum, fakir bir ailenin mahdumuydu. Maddi imkânsızlıktan dolayı yüksek tahsil görememiş ve ilk-mektebi müteakip, öğrenim hayatından ayrılarak, bir terzinin yanına çırak girdi. Bu meyanda pazar günleri kilise korosuna iştirak etmekte ve haftanın bir günü de ilâhe okuma derslerine katılmaktaydı. Bu derslerin birisinde, mûsikîye yatkın ve sesinin de uygun olmasıyla, Darphâ-

ne-i Âmire'nin Kuyumcu-Başısı Düzyan ailesinin dikkatlerini çekti ve böylece onların himayesine girebilme şansını elde etti. Mezkûr aileden mûsikî aşığı Darphâne Emini, Hovannes Çelebi Düzyan (1749-1812) bu küçük kabiliyeti tamamen himayesine alarak Kuruçeşme'deki malikânelerinde bir oda tahsis ettirip Klasik Türk mûsikîsine tamamen vâkıf biraderi Andon Çelebi Düzyan'dan, Batı mûsikîsini ise, Hovhannes Çelebi'nin mahdumu Hagop Çelebi Düzyan'dan öğrenebilmesini sağladı. İşte bu, eşi zor bulunur bir imkândı!

İyi bir öğreniciyken, iyi bir mûsikî hocalığı yapabilecek seviyeye eriştikten sonra Mığitarist Rahiplerin elinde bulunan Galata'daki Lusavoriçyan Mektebi'nde bir müddet mûsikî hocalığı yaptı. Bunun yanı sıra, Hassa Başmimarı Krikor Âmira Balyan'ın kâtibi olarak çalışmaya başladı ve bu meyanda Fener Rum Patrikhânesinde görevli Tatavlalı Onofrios'dan ders aldı. Tekkeleri ziyaret etmeye başlaması ise onun zihninde yeni yeni ufuklar açılmasında başlıca âmil olmuştur. Hele kendisinin Beşiktaş Mevlevihânesi'nde kudümzenlik yapan, Büyük Dede İsmâil Efendi'ye takdim edilmesiyle, bu durum daha da kökleşmiş ve Kilise tegannisi Hampartzum uzun yıllardır düşündüğü ve bir türlü tatbik sahasına koyamadığı bir tasarısını tekrardan ele almıştı ki, mezkûr tasarı onun başlıca rüyası idi ve aynen şuydu: Kadim Ermeni Kilisesi, tamamen ayrı bir mezhebi temsil ettiği halde, Rum-Ortodoks Kilisesinde kullanılan notalara riayet etmekteydi! Dolayısıyla bu durumdan bir an önce kurtulması elzemdi. Zira, bu durum Ermenileri rahatsız etmekteydi. Ermeniler, yegâne çarenin bütün dinî âyin ve ilahilerin, tamamen Ermenilere has yapılarak, bu şekilde okunmasının teminine çalışılmasını istemekteydi.

Hampartzum Limonciyan baştan beri bunu düşünmekteydi ve bu sebeple son derece ciddi araştırmalara girişmiş ve yeni bir nota türü icat edebilmenin çarelerini aramaktaydı!

Limonciyan'ın nota sisteminden örnekler

Bu döneminde Yenikapu'ya giderek, Mevlevihânesi'nde Hammamîzade İsmail Dede Efendi'yi dinlemek üzere kendilerini ziyaret ettiğinde dervişlerin âyinlerini izlemiş ve notaya almıştı. Daha evvel ise III. Selim Hân'ın huzuruna kabul edilmiş ve ondan memnun kalan mûsikîsever Padişâh, Hampartzum'un bahsettiği nota üzerinde çalışması için cesaretlendirici telkinde bulunmuş ve onu bu yönde yüreklendirmişti: Rumların solfejini öğrenmiş, Kayseri yakınlarında bulunan Surp Garabed Vankında Manastır bulunan ağır ilahelerin eski notalarını iyice tetkik etti ve öğrendi ve aynı mahalde ünlü Müzikolog Kayserili Krikor Kabasakalyan'dan ders aldı ve bu meyanda emsalsiz notasını yazmıştı ve ilaheleri notaya alırken meydana gelen bazı aksaklıkları da kendi talebelerinden Kapriyel Yeranyan (1827-1862) tamamen düzeltildi. Diğer talebeleri ise: Arisdages Hovhannesyan (1812-1878), Apisoğom Ütüciyan (1818-1847) ve Bedros Çömlekciyan'dır (1785-1840).

Nihayet asıl hedefini devreye soktu ve şuydu: Ermeni Kilisesi'ni Bizans tesirinden kurtaracaktı ve böylece Bizans makamlarını değiştirme çalışmalarına girişti. Ancak, bazı Baş-Muganni bunu olumlu bulmayıp, karşı çıktılar ki, Limonciyan'a karşı

olanların başında: Diratzu Yeğişe 1770-1833, Mineci Hovhannes 1795-1842 ve Kartallı Harutyun 1779-1859 gelmekteydiler. Bu durum karşısında onlara gücenen Limonciyan. Mûsikî çevresini terk ederek, çalışmalarını terk edip, tekrar Hassa mimarı Krikor Balyan'ın yanına dönerek, tekrar Kâtiplik vazifesine başladı.

Bir müddet sonra ise, Âmiralar Âmirası Harutyun Âmira Artin Bezciyan Ermeni-Patrikhânesi'nin karşısında bulunan Mektebe Mûsikî Hocası olmasını emretmiş ve böylece sonradan Bezciyan adını alacak olan mektepte Hocalık vazifesine başlamıştı.

Daha sonra oğlu, Neyzen Zenop Limonciyan ticaret işleriyle meşgul oldular ancak başarılı olamadılar ve böylece tekrar Mûsikî dersleri vermeye başladı. 1834 yılında Hasköy'e taşındılar ve orada ünlü Âmiralar'dan, Sarraf Mıgırdiç Cezayirliyan bu değerli müzik adamını himayesine aldı ve 1837'de, Ermeni harfleriyle Türkçe otobiyografisini yazdı. Cezayirliyan Âmira tarafından Hasköy Ermeni Mektebi'ne Mûsikî Hocası atandı.

Ders verirken, mûsikî âleti olarak Tanbur tercih ederdi. Ancak, gayet nefis keman çaldığı ve Kemani olarak da tanındığı kayıtlarda mevcuttur. Gençliğinde kiliselerde muganniliк yapmış, mânevi hayatın nimetlerinden de tadabilme fırsatını elde edebilmiştir.

Nota mucidi, bestekâr ve Mûsikî Hocası, Hampartzum Limonciyan mûsikî âleminde inişli, çıkışlı nice mücadelelerden ve mezkûr sanat dünyasma emsâlsiz katkısıyla unutulmazlar hanesine adını altun harflerle yazdıran, Hampartzum Limonciyan Hoca 29 Haziran 1839 tarihinde Hasköy'deki evinde 71 yaşmda hayata gözlerini yummuş ve emeline ulaşabildiğinden, gözü açık gitmemiştir. Ne denir, mekânı cennet olsun!

Tarihçi Yılmaz Öztuna her ne hikmetse, büyük mûsikî üstadı Hampartzum Limonciyan biyografisinde, oldukça olumlu yorumlarda bulunmuş ki, gerçekten takdire şâyandır diyebiliriz!... Zira bazı Ermeni asıllı mûsikî üstatları için, lüzumsuz yere veryansın etmişlerdir!

Bir tarihçinin, herhangi bir kavmi düşman bellediğinden, o kavim içinden çıkmış dünya çapında sanatçıların haysiyetiyle oynaması ne sanat tarihçiliğine, ne de insanlığa sığmaz! Ama minareyi çalan kılıfını hazırlar misâli, bizim tarihçimiz de herhâlde öyle düşünmüş olacak ki, hiçbir zaman dost görmeyip, hep düşman bellediği bir talihsiz kavmin bağrından çıkmış bir ünlü mûsikîşinası, iğneli bir kalemle en mahir şekilde yerden yere vurmaya çalışmış!?

Her ne ise, sırası geldiğinde bu hususa temas edecek ve nasıl bir basiretsizliğin girdabında, yekdiğerimize düşman kesildiğimizi, kalemim elverdikçe anlatmaya çalışacağım. Zira, bilhassa günümüz Türkiye'sinde buna şiddetle ihtiyaç vardır.

Limonciyan'ın şarkı ve kilise ilahilerinden oluşan eserlerinin yer aldığı ve Kalan Müzik tarafından çıkarılan albümün kapağı

Hampartzum Limonciyan: XVIII. asır ve daha eskiye dayanan Türk klasik repertuvarının önemli bir kısmını, 6 defter hâlinde icat ettiği notaya aldı ki icat ettiği nota, Türk Mûsikîsinde alafranga notaya geçilene kadar kullanılmıştır. Mezkûr defterlerden 4'ü kayıp, 2'si İstanbul Belediye Konservatuarı Kütüphânesi'nde Nu:1617 ve İstanbul Belediye Kütüphânesinde bulunmaktadır. Ayrıca, icat ettiği, notaya aldığı ve kendi bestelediği yüzlerce peşrev ve saz semâîsinin Mandoli tarafından çekilen kopyalarının bir defter hâlinde Ankara-Radyosunda olduğu bazı kaynaklarda zikredilmektedir.[1]

Baba-Hampartzum Limonciyan'm eserlerinden bir demet sunan Öztuna, onun müzik dünyasma olan hizmeti hakkında şu satırları kayda geçmiş:

> "Hampartzum notası, Batı notasının kesin yerleşmesine kadar çok tutulmuştur. Ermenice, fakat Türk makam ve usulleri ile yazılmış ilâhilerinden başka, şu eserleri zamanımıza kalmıştır ve Hampartzum'un yüksek bir bestekâr olduğunu gösterir:
>
> 1. Nigâr Sûz-i Dilârâ Peşrev ve 2. Saz Semâîsî, 3. Rast Peşrevi I Lâle-zâr, 4. Rast Peşrevi II, 5. Rast Semâîsî, 6. Bestenigâr Peşrevi, 7. Evc-Mâye Peşrevi, 8. Hüseynî-Aşîran Aşîrân Peşrevi, 9. Karcığar Peşrevi, 10. Muhayyer Peşrevi I Cezb-i Zebân, 11. Muhayyer Peşrevi II Küçük Küme, 12. Hicâzkâr, 13. Irak ve 14. Nühüft Saz Semâîsî, 15. Bayatî-Arabân I Çember Beste Mest-i nâzım, â'şıkaa her dem tegaafûl gösterir, 16. Zincir II Beste Dilâ, Nihâl-i emel sanma râygân-açılır, 17. Aksak Semâî Seni bir şûh-ı cihan derler idi, gerçek imiş, 18. Nakış Yürük Semâî Ağyâr ile ey gonca, sen iç bâde-i gül-gün, 19. Bayatî Hafif Beste Arz-ı didâr-eydekikdè â'şıkaa, cânâneye, 20. Ağır Aksak Semâî Ruhsârın-üzrê tâze hat kim bû mudur?, 21. Nakış Yürük Semâî Feryâd-ı dil-î zârımâ dem-sâz mı kaldı?, 22. Bestenigâr Çember I. Beste Arz-ı vuslat eyleyip geldikçe bezm-î dilbere, 23. Hafif II Beste

1 *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, c. I, s. 248-249.

Dün gecê bir âh ilê çerhî siyeh-fâm-eyledim, 24. Aksak Semâî Mübtelây-î aşk-olup bir nev-cuvan sevsem gerek, 25. Yürük Semâî Âh-edip, aşkınla cânâ firkatim var, ağlarım, 26. Dügâh Sakıyl Beste Sahn-ı Gülşen tâzelendi, taze sohbet vaktidir, 27. Yürük Semâî Şehâ devr-olalî, senden işim âh-û figan oldu, 28. Nişâbûrek bestelerde yoktur mislin hoş-edâ, 29. Karcığar Şarkı Pek perîşân-etdi firkat hâlimi, 30. Mâhur Şarkı mehdiye, 31. Uşak Aksak Şarkı Çıkalım, seyr-i füyûzat-ı bahârân-edelim."

Türk Mûsikisi Ansiklopedisi'nin 2. cildinin 99. sahifesinde Yılmaz Öztuna, nota yazısı bölümünde tekrar Baba Hampartzum notasına dönmekte ve şöyle bir görüş ileri sürmektedir ki methiye ile yerginin iç içe geçtiği bu görüş dikkate alınırsa, gerek Ermeni kavmi ve gerekse onun mensubu konumundaki Baba Hampartzum adeta hor görülmekte, hiç sayılmaktadır?!

Benim ne derece haklı olduğumu şu küçük numune açıkca göstermektedir. Buyurun okuyun:

"Eksik ve kötü olan, Türk Mûsikîsi'ne hiç uymayan bu nota yazısı portre çizmeye ve nota kâğıdına ihtiyaç bırakmadığı, çok az yer aldığı için çok yayılmış, Ermeni müzisyenler bu yazıyı yaymaya çok gayret göstermişlerdir."[1]

Sayın Yılmaz Öztuna'nm belki bilerek veya belki bilmeyerek, bir türlü görmeye yanaşmadıkları bir gerçek var. Hem de inkâr kabul etmez bir gerçek ve o da şudur:

Şayet Baba Hampartzum mezkûr notayı icat etmiş olmasaydı, Dede Efendi'nin ve daha evvelki mûsikî dehalarının birçok eseri günümüze kadar erişemeyecekti. Denecektir ki o olmazsa, başkası olurdu. Cevabım şudur: Cenab-ı Hak, bu kulunu tercih etmiş, bu kulunu görevlendirmiş. Bizlere ancak saygıdeğer ruhuna rahmet okumak düşer!

1 Öztuna, *Age*, s. 99.

Baba Hampartzum Limonciyan'ın bir de Musevilerin isteği ile, Sinagog için bestelediği iki ilâhe bestesi vardır.

Bu çeşit fikir yapılarının tarih boyunca, ülkemizde millet olarak bölünüp, yekdiğerimize düşman gözü ile bakmanın dışında hiçbir işe yaramamıştır!

Aksini iddia eden var ise beri gelsin!..

Zenop Limonciyan

(1810-1866)

Neyzen

1810 doğumlu Zenop, Baba Hampartzum'un dördüncü mahdumudur. Ney üflerken, dinleyenleri huşu içinde kendilerinden geçiren olağanüstü bir kabiliyet olmasıyla, neyzen sıfatına hak kazanmış ve babasının eserlerini onun talebesi Kemani Bedros Çömlekciyan (1785-1840) ile birlikte halkımıza dinleterek geniş kitlelerin sevebilmesini temin etmiş, bunu mukaddes bir vazife bilmiştir.

1866 yılında vefat eden bu değerli müzik adamı hakkında ne acıdır ki, daha geniş bir bilgi bulamadım. Herhâlde babasının ünü, bu eşsiz neyzeni gölgelemiş olsa gerek!..

Bedros Çömlekciyan

(1785-1840)

Kemani

Tokat'tan İstanbul-Üsküdar'a göçmüş bir çömlekçinin mahdumudur. 1785 yılında, Üsküdar'da doğmuş olan Bedros Efendi, ilk olarak terzilik mesleğini seçmiş ve daha sonra ise, derin sevgi duyduğu mûsikî âlemine katılmaya heves ederek Baba Hampartzum Limonciyan'dan ders almaya başlayıp, bu ünlü üstadın talebeleri arasma katılmıştır.

Baba Hampartzum'un mahdumu, Neyzen Zenop'un yakın arkadaşı olarak çoğu zaman onunla birlikte çalışmış, Baba Hampartzum'un eserlerinin halk tarafından tanmabilmesi yolunda, Neyzen Zenop'a büyük çapta yardımcı olmuş, onunla birlikte faaliyetlere katılmıştır.

Dini teganniyatta İstanbul'da 1794'te basılan, Kayserili Krikor Tıbir Kabasakalyan'ın *Nuvakaran* (Enstrüman) adlı eserinden istifade etmiştir. Meşhur Kuyumcu Hanlarından, Zincirli Han ve Üsküdar'da kemanla alaturka mûsikî dersleri vermiş ve bir müddet sonra ise Üsküdar-Surp Garabed Kilisesi'nin Baş-Mugannisi olabilme şerefine erişmiştir.

1831 yılında maddi açıdan o derece yoksul düşmüş ki, Katolik mezhebine girerek, Papalığın maddi yardımlarından istifade etmek mecburiyetinde kalmıştır. Nitekim o yıllarda son derece yoksul birçok Ermeni aynı şekilde davranmış ve böylece Osmanlı-Ermenileri ilk Katolik ve bilahare 1835'lerde de Protestan mezheplerine girmekle bölünme hareketine isteme-

den zemin hazırlamışlar ve sonucunda Osmanlı Ermenileri üçe bölünmüşlerdir. Bütün bu gelişmeler o uğursuz 1915 Tehciri trajedisine zemin hazırlamıştır!

Kemani Bedros'un iki mahdumu vardır. Üsküdar Surp-Ğaç Kilisesi Vaftiz Kütüğünde 1825 doğumlu Krikor Çömlekciyan ile 1827 doğumlu Istepan Çömlekciyan adlarında iki çocuğun kayıtlı olduğu tespit edilmiştir.

Ancak, ünlü dilbilimci Hagop Martayan Bey (Agop Dilaçar), 28 Aralık 1963 tarihli İstanbul'da Ermenice neşredilen *Marmara* adlı günlük gazetede mezkûr konuda Bedros Çömlekciyan'm, Istepan'dan ayrı bir oğlu daha olmuştur ve usta bir kemanî olarak ün yapan bu şahısm adı da Antranik'dir kaydmı geçmiştir.

Kütüphâneci ve Tarihçi Kevork Pamukciyan mezkûr kayıtları değerlendirerek, şu kanaate varmıştır ki, biz de aynını paylaşıyoruz: Istepan ve Antranik Katolik mezhebinden ayrılıp, tekrar kadim Ermeni mezhepi Lusavoriçaganlığa dönmüş, yani aslına rücû etmişlerdir.

Kemani Bedros Çömlekciyan, 1840 yılında doğduğu yer olan Üsküdar'da vefat etmiş ve Bağlarbaşı Ermeni Kabristanı'nda toprağa teslim edilmiştir. Ancak günümüzde kabrinin yeri tek kelime ile kaybolup, yoklara karışmıştır?!

Merhum Kemani'nin günümüze erişen tek bir bestesi mevcutmuş ve Yılmaz Öztuna Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi'nde bu bestesini kayda geçmiştir.

Değerli bir bestekâr ve kemaninin hayatı hakkında, *Biyografileriyle Ermeniler* adlı mufassal eserde hayli bilgi sunulmuş olduğu hâlde, besteleri ve kabri hakkında tek bir bilgi mevcut olmayışı cidden düşündürücüdür. Zira, varlığını muhafaza eden bir kabristanda, kabrinin yoklara karışması oldukça garip görünmektedir.

Baron (Parunak)

(1834-1900)

Enstrüman İmalatçısı

Osmanlı Ermenilerinden hayli ün yapmış, muhtelif enstrüman imalâtçısıdır.

Baron veya Parunak adlarıyla anılan bu sanatkâr, tanbur, lavta, ud ve bilhassa kemençe imâlâtında pek mahir olarak tanınmıştır.

Mandoli Yarutin Havadurin

Mandoli Artin

(? – 1890?)

Hânende, Bestekâr ve Notist

Osmanlı-Ermeni bestekârlarından, hânende, bestekâr ve notacı olarak ün yapmış Mandoli Artin, Baba-Hampartzum notasını en âlâ şekilde değerlendiren mûsikîşinasların başında gelenlerdendir.

Doğum tarihi meçhul, ölüm tarihi ise tam olarak tespit edilememiş bulunan bu değerli bestekâr ve notist'in haânendeliği de hayli beğenilmiş, dinleyenlere nice hâyâller kurdurmuş, hançeresinden yükselen kadife gibi sesi ile mânevi âlemin sihrini tattırmıştır.

Ancak en büyük hizmeti, Baba Hampartzum notası ile XVII. asır ve XIX. asırlara ait yeri asla doldurulamaz, hemen her birisi diğerinden daha değerli bestelerin günümüze aktarılabilmesini sağlamış bir değerli Notist olarak da ün yapmıştır ki, yüzlerce saz eserini yok olmaktan kurtarmıştır.

Peşrevler: Karcığar I, Karcığar II, Karcığar III, Muhayyer-Kürdî I, Muayyer-Kürdî II, Aşirân, Gerdaniye, Muayyer, Müsteâr, Nevâziş, Nihâvend, Nişâbûrek, Rast, Şedd-î Arabân.

Saz Semâîleri: Aşîrân I, Aşîrân II, Karcığar I, Karcığar II, Segâh I, Segâh II, Acem-Bûselik, Bestenigâr, Bûselik, Dügâh-

Bûselik, Gerdâniye, Gül'izâr, Hicâz, Irak, Isfahân, Muhâyyer, Muhâyyer-Kürdî, Müsteâr, Nihâvend, Nişâbûrek, Perzerin, Râmiş-i Cân, Sultânî-Irak, Şems-Efrûz, Tarz-ı Nevîn, Tereşşüd, Uşşak, Zengûle. Rast Nakış Yürük Semâî: Kûyinde figanımla aceb gulgule yok mu? Müstezâd, mükerrer, terennümsüz.

Çoğu peşrev, haylisi saz semâîsi olmak üzere, 588 saz eserini muhtevî saz eserini muhtevî kolleksiyonunu Hampartzum notası ile yazması ve ona ait olanların kopyalarını alması 11 Ekim 1875 tarihinde bitmiştir. Daha geniş bilgi için *Türk Musikisi Ansiklopedisi*'nin 1 ve 2. ciltlerine bakılabilir.

Baba Hampartzum Limonciyan Ve Ünlü Dede Efendiler'le Olan Bağı

Cümlece bilindiği gibi, iki Dede Efendi mevcuttur ve her ikisi de Türk Sanat Müziği âlemine damgalarını basmış eşi asla bulunmaz olağanüstü mûsikî dehalarıdır.

Ünlü nota mucidi Baba Hampartzum Limonciyan ise her iki dehadan da öğrenim açısından istifade edebilmiş ve böylece mûsikî dünyamızın nice hazinesini, nesilden nesle aktarılabilme imkânı sağlayabilmiştir.

Denecektir ki İki Dede Efendi olduğu bir sır mıdır ki, sen kayda geçme mecburiyeti hissediyorsun? Tabii ki sır değildir ve muhtelif ansiklopediler başta olmak üzere, yine muhtelif mûsikî kitap ve Ansiklopedilerinde nev'i şahıslarına münhasır maddelerde değerli kayıtlara geçmiş durumdadırlar. Ancak buna rağmen yeni nesiller tarafından pek tanındıkları söylenemez. Dahası, iki Dede Efendi olduğunu bilenler ise hemen hemen yok gibi bir şeydir! Zira mûsikî âlemimiz, yozlaştırılmış türküler, arabesk, pop-müziği ve adma metal denen zırıltı ile yine adma hip-hop ve rap denen ABD zencilerine ait, karşılıklı acayip hareketlerle atışma tarzında bir nevi dans vs. sebebiyle, güzelim Türk Sanat Mûsikîsi, güzelim gerçek Rumeli ve Anadolu Türküleri ve gerçek dans ve Batı Müziği tamamen unutulmaya terk edilmiştir.

Baba Hampartzum Limonciyan'm biyografisini yazanlar, Türk olsun, Ermeni olsun, her daim, kendi görmek istedikleri şekilde ele almış ve öylesi bir görüşe göre değerlendirip, okuyuculara sunmuşlardır. Bu yanlış değerlendirme, hemen her Ermeni asıllı bestekârın biyografisinde uygulanmıştır. Dolayısıyla biz, adeta bir kural durumuna gelmiş bu hamaset sistemin dışında hareket etmeyi esas aldık ve elimizden geldiğince, mûsikîşinaslara ait belgeleri mantık ve doğruluk yönünde değerlendirdik. Yâni, doğru olanma inandığımızı kayda geçtik; ne bir eksik, ne bir fazla!

Afet (Apet) Mısırlıyan

(1850-1922)

Udi Hapet

Asıl adı, Hapet Mısırlıyan'dır. Müslüman arkadaşları Apet demişler daha sonra ise uduna olan pek mahir hakimiyeti dolayısıyla, Afet lakabı takılmış ve hayatı boyunca bu isimle bilinmiştir.
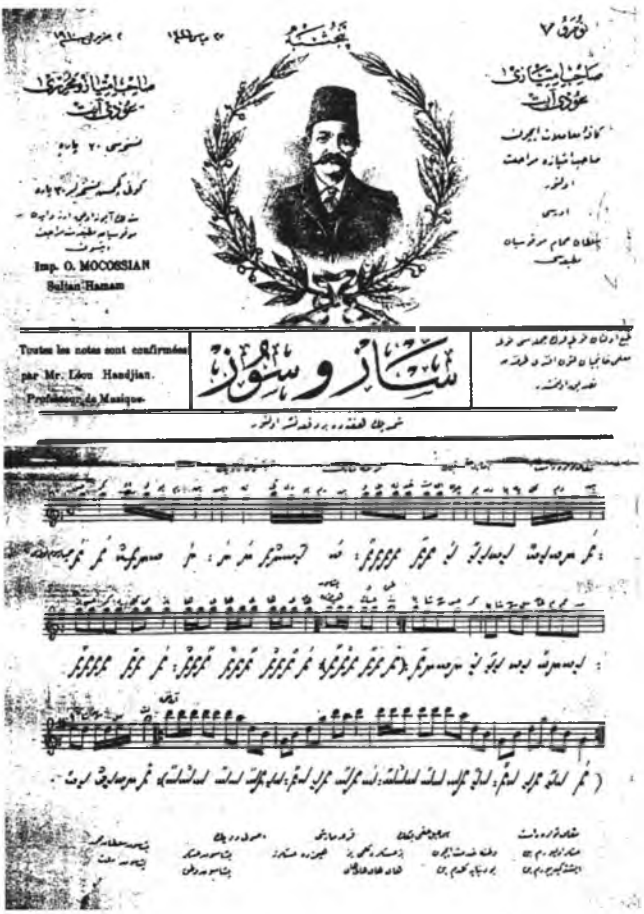
Klarnetçi Avedis'in mahdumu olarak, 1850 yılında İstanbul'un meşhur sahil semtlerinden Kum-Kapu'da doğmuştur. Henüz 18 yaşlarında gencecik bir sâzende iken, ailece Mısır'a göçtüler ve 1883 yılına kadar Kahire'de sâzende olarak çalıştı ve kânunu ile geçtiği taksimler hayli beğenilmekteydi. Ancak genç Hapet, Kahire'de ud'a heves sardı ve babası ona Mısır'ın en ünlü ud hocası, Ahmed Mahallevi'den ders aldırdı. Ayrıca, o yıllarda Mısır'da ikamet etmekte olan: Topkapulu Nigoğos, Çorlulu Kirkor, Ciğerci Hanende Kirkor, Kuzguncuklu Artin, Bebekli Serope, Samatyalı Santuri Takvor ve Kemançeci Molses'den peşrevler, besteler ve semailer geçerek, kısa zamanda sesini duyurdu.

Zaman içinde udu üzerinde öylesine mahir bir hâkimiyet kurmuştu ki,u çalarken mızrabına öylesine hâkimdi ki adeta mızrabı ile lavta çeşnisi vermekte ve dinleyenleri adeta mest etmekteydi. Mısır'ın üst düzey mûsikî mahfillerinde mevki sahibi oldu.

1883 yılında İstanbul'a döndü. Yüksek-Kaldırım'da meşhur Birinci'nin, Galata'da Balozcu Miltiyadini'nin gazinoların-

da saz heyetlerine katıldı. En çok da Kemani Tatiyos, Kemani Kirkor'un saz heyetlerinde çalıştı.

1905-1908 tarihleri arası *Saz ve Söz* adında bir mûsikî mecmuası neşretti. O yıllarda Ud, İstanbul'da daha pek tanınmış değildi. Dolayısıyla, varlıklı ailelerin çocukları ders alabilmek için adeta kuyruğa girmişler ve böylece konaklara, yalılara giderek ders veren Mısırlıyan Efendi, böylece hayli udi yetiştirdi. Kendisine ait 22 adet bestesi vardır.

Udi Apet tarafından neşredilen "Saz ve Söz" adlı mecmuanın 6 Haziran 1910 tarihli nüshası. Günümüz alfabesiyle şunlar yazmaktadır:

6 Haziran1910-20 Mayıs1326 Perşembe Numara 7
Sahib-i imtiyaz ve muharriri
Udî Apet
Nüshası 20 para
Günü geçmiş nüshalar 30 para
Senelik abone olmak arzu eden Mokosyan matbaasına müracaat etsin
Sahib-i imtiyazı: Udî Apet
Kaffei'muamelat için sahib-i imtiyaza müracaat olunur
Adresi
Sultanhamam Mokosyan Matbaası
SAZ ve SÖZ
Tab' olunan notaların cümlesi nota
Muallimi Hancıyan Leon Efendi tarafından tasdik olunmuştur
Şimdilik haftadabir def'a neşr olunur

Besteci ve sâzende olan bu değerli sanatçının son yılları tamamen zaruret içinde geçmiştir ve 14 Ocak 1922 tarihinde 72 yaşında vefat ettiği zaman pek sefil bir durumdaydı. Kabri, Şişli-Kadim Ermeni Mezarlığı'ndadır.

Doğum ve ölüm tarihini 1847-1919 gösteren kaynaklar da mevcuttur. Oğlu ve talebesi olan Dr. Andon Mısırlıyan'm da 10 adet eseri vardır.

Agop Efendi (Şaşı Agop)

(? - 1910?)

Kemani

Kemani Agop Efendi namı ile bilinen ve ayrıca Şaşı Agop lakabıyla da anılan mezkûr mûsikî üstadının sadece doğum tarihi değil, ölüm tarihi de kesin olarak bilinmemektedir. Keman ustası olduğu sabit bulunan bu değerli mûsikîşinasm yaşantısı ve sanat hayatı hakkında fazlaca bir kayıt maalesef bulunamadı!

Bestelerinden Hicâzkâr Devr-i Hindî şarkı "Gördüm-ol çeşmî humârm kaaresin" meşhur eserlerindendir.[1]

1 Öztuna, *age*, s. 380.

Agopos Alyanak

(1875-1964)
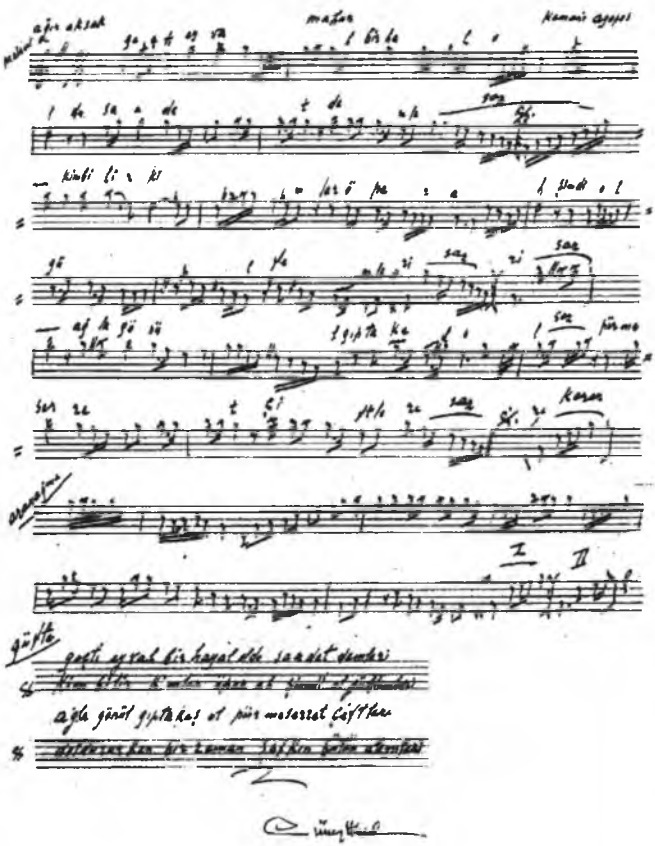
Kemani-Hanende

Lavtacı Simon'un mahdumu ve adı Hagopos olmasına rağmen mûsikî âleminde Agopos olarak tanınan bu değerli mûsikîşinasın, kendisi gibi mûsikîşinas olan üç ağabeyi daha vardır: Levon, Apraham ve Ğaçik. 1875 yılında, Adapazarı'nda doğdu. Doğum tarihini 1868 gösteren kaynaklar da mevcuttur. Küçük yaşlarda Adapazarı Ermeni Kilisesi'nde dini mûsikî öğrendi ve zaman içinde Baş-Teganni oldu.

Hagopos'un iki mahdumu oldu ve her ikisi de Tıp Doktoru oldular içlerinden Diş-Tabibi olan Adapazarı doğumlu 1907 mahdumu ise ünlü Film Rejisörü Arşavir Alyanak, 1948-1967 yılları arasında hayli filmin Yönetmenliğini yapmıştır.

27 Haziran 1964 günü hayata gözlerini yuman bu değerli Mûsikîşinasın, iki de kerimesi mevcutmuş ve 1970'lerde Yedikule Ermeni Hastânesi'nde barındıkları kaynaklarda geçmektedir.

Kemani, Hanende ve Bestekâr, Hagopos veya Agopos Alyanak'm muhtelif eserleri vardır: Hicâz Ağır Aksak "Bir görüşde ey mu'allâ, oldum meclûbun senin" sadece birisidir.

Agopos Alyanak'a ait "Geçti eyvah bir hayâl oldu saadet demleri" bestenin notaları.

Ağyazar Akyüz Garabedyan

(1887-1967)

Hânende ve Kanûnî

Eğin'de (yeni adıyla Kemaliye), Avukat Kevork Garabedyan'ın mahdumu olarak dünyaya gelen Ağyazar Garabedyan 15 yaşında yetişkin bir çocukken aile efradı İstanbul'a göçmüştür. Böylece körpecik delikanlının arzu ettiği ortam kendiliğinden doğmuş, Eğin'deki Ermeni Kadim Kilisesinde gördüğü dini mûsikî eğitiminin de yardımıyla, Türk-Sanat Mûsikîsine karşı yabancılık çekmeyen genç Garabedyan, saz heyetlerinde çalışmaya başlamıştır. 12 yıl Kanunî olarak icra-i sanat ettikten sonra, 1911 yılında hânendelikte karar kılmış ve vefatına kadar fasıl hânendeliği yapmıştır.

Karcığar makamında "Fırat kenârmda balık olaydım" türküsü, en beğenilen eserlerindendir. 1967 yılında 80 yaşında vefat etmiştir.

Aleksan Efendi (1)

(1852-1910?)

Kemani Ağa

1852 İstanbul doğumlu ve baba adı Kirkor olan ünlü kemani Aleksan Efendi'nin mûsikî dünyasındaki lâkabı ise *Kemani Ağa*'dır.

1800'lerde, Ermeni Cemaatinin idareci ve sorumluları sınıfına mensup ünlü Âmiraların başlıca semtlerinden Ortaköy sahilinin Mütevelli Sokağı, Nu: 7'de ikâmet etmiş bulunan Kemani Ağa, bunca bilgi aktarılmış olmasma rağmen ölüm tarihinin tam olarak bilinmemesi gerçekten düşündürücüdür. Zira şehir sabit, semt sabit, sokak sabit ve ev numarası da sabit olduğuna göre, geride ne kalıyor ki, ölüm tarihi bilinmemektedir? Biyografi araştırmalarında zaman zaman rastlanan bu gibi durumların ayrıca tetkiki elzemdir inancmdayım.

Aleksan Efendi'nin mûsikî âlemine geçişi, kemana olan tutkusu ile başlamış, iyi kemanileri dinleyip, onların tecrübelerinden istifade ederek sanatını icra etmeye başlamıştır. Pratiğinin ağır bastığı mûsikî hayatına geçişinden sonra o yıllarda Kuledibi'nde yer alan ve hayli meşhur Pirinççi Gazinosunda uzun yıllar çalışmış ve ayrıca varlıklı ailelerden mûsikî meraklılarına ve çocuklarına keman dersi vererek kendine ek gelir sağlamıştır. Her geçen gün, Kemani olarak şöhreti biraz daha yayılan Kemani Ağa, Yegâh, Saba, Segah makamlarında taksim plakları doldurdu.

Mûsikîsever Trablusgarp Valisi Rıza Paşa, bu değerli Kemani'yi Libya'ya davet etmiş ve böylece Kemani Ağa, bir müddet Trablusgarp şehrinde hayatını sürdürme imkânı bulmuştur. Ancak ne kadar kaldığı ve nerede icra-i sanat ettiği hakkında bir bilgi edinemedik. Tahminen 1910 yılında ve 58 yaşında vefat etmiş olduğu hakkında kayıtlar mevcuttur.

Kemani Aleksan Efendi veya Ağa'nın günümüze erişen eserleri şunlardır: Bayatî Taksim, Devr-i Kebir Şedd-i Arabân Peşrevi, Çifte Düyek Hüseyni - Aşirân Peşrevi ve Saz Semâisi, Fâhte Bayatî - Arâban Peşrevi, Mâhûr Saz Semâîsi, Hicazkâr Düyek Şarkı Güzellè iftihâr-eyler-güzeller, Acem Aşirân Devr-i Hindi şarkı Gönül hicrinle kan ağlar, harabdır Hicâz Aksak şarkı Bitmiyor şû âh-ü vahım, baht-ı nâ – hemvâredir ve Bestenigâr Saz Semâîsi.

Aleksan Efendi (2)

(? – 1925)

Hanende

Birçok talihsiz mûsikîşinas gibi, doğum ve ölüm tarihleri ya kısmen bilinmiş veya hiç bilinememiş olanların kategorisinde yer alan Hanende Aleksan Efendi, piyasa hânendesi olarak çalışmış ve öyle bilinmektedir. Vefat tarihi 1925 olarak geçmektedir.

Ancak, güfte ve besteleri ne kadardır, nerelerde icra-i sanat etmiştir; bütün bunlar hakkında en ufak bir bilgi edinemedik?

Sayın Yılmaz Öztuna, günümüze ulaşan tek bir Suzinâk düyek şarkısı olduğunu ansiklopedisine almış: "Bir güzele kul oldum."

Aleksan Efendi (3)

(1815-1864?)

Tanburi-Notacı

Han Odabaşısı Vanlı Kaspar'ın mahdumudur. 1815 yılında İstanbul'un suriçi Ermeni semtlerinden ve Protestan Ermenilerinin yoğun olduğu bilinen meşhur Gedikpaşa'da doğmuştur.

Mûsikîye olan sevgisi, onu zaman içinde ünlü bir Tanburi - Notacı olmasının sebebidir. Baba-Hampartzum Limonciyan gibi eşsiz bir hocadan ders alıp, meşhur Hampartzum notasını A'dan, Z'ye en mükemmel şekilde öğrenmiş ve zaman içinde ünlü bir Tanburi olup, adını her yanda duyurmuştur. Bu meyanda, Üsküdar Surp-Garabed Kilisesi'ne dini mûsikî hocası oldu. Daha sonra ise 1856 yılında, Mısır Valisi Said Paşa'nın davetiyle Mısır'a giderek, Kahire Sarayı'na 40 altun maaşla sâzende olmuştur. Kahire'de son derece konforlu bir hayat imkânına kavuşmuştur. Ancak, her ne olmuş veya her ne düşünmüş ise ki, büyük bir ihtimâlle gurbet acısı olabilir, 1859 yılında, Mısır'a gidişinin üçüncü senesinde hemen her şeyi, bilhassa refah içindeki yaşantısını adeta terk ederek, derakap Pay-ı Taht Beldesi İstanbul'a dönmüş, edindiği tüm serveti adeta sokağa saçarcasma harcayıp tükettikten sonra, ömrünün son yıllarını tam bir yoksulluk içine düşmüş, beş yıl sonra 1864 yılında, 49 yaşında vefat etmiştir.

Saym Yılmaz Öztuna'nm kaydına göre, 10 adet şarkısmdan yalnız Acem-Bûselik Yürük Aksak Şarkı günümüze erişebilmiş, "Görmez-oldû çeşmimiz hicrinle hâb"; bir de Hüseynî Saz Semâisî mevcutmuş.

Andon Bedrosyan

(1875- ?)

Lavtacı

1875 yılında Boğaziçi, Yeniköy'de doğmuştur. Mûsikîşinas ve bilhassa Lavtacı olarak tanınmış bu sanatçı, ilköğrenimini Rumelihisarı Ermeni İlk Mektebi'nde ikmâl etmiş, her Ermeni ailesinin çocuğu gibi, Kilise mûsikî ve İlâhelerini öğrenebilme, Yânî Teganniyât-ı Ruhanîde Ernok (Yenok) olması lâzımdır. Bapazyan'm talebesi oldu.

Tegannilik öğrenimi dönemini gayet başarılı sonuçlandıran Andon Bedrosyan Efendi, Rumeli-Hisarı Ermeni-Kilisesi'ne, Baş-Muganni atandı.

1896 yılında Mısır'a giderek, orada İtalyan asıllı Lavtacı Toni'den Lavta'nın imâl ve akordunu öğrendi. Batı mûsikîsine de yakınlık duyan Bedrosyan Efendi 1899'da İstanbul'a döndü ve 1899-1916 yılları arasında, Boyacıköy Ermeni Kilisesi'nin muganniliik görevini ifa etti. 1916'da tekrar Rumelihisarı Ermeni Kilisesi'ne Baş-Muganni seçildi. Eser olarak, bir mandolin metodu ve birkaç şarkı bıraktı. Hayatınm son yılları bilinmemektedir.

Andon Düzyan

(1765-1814)

Tanbûrî

Ünlü Kuyumcubaşı, Mikayel Çelebi Düzyan'm mahdumudur. Refikası, Mariane Apikyan'dır. 24 Eylül 1765'te İstanbul'da doğmuş. 14 Şubat 1814'te vefat etmiştir.

Kayıtlara göre, zamanımıza erişebilmiş herhangi bir eseri olmamakla birlikte, ünlü Lavtacı Andon'un eserleri arasına karışmış olanların mevcudiyeti kayıtlarda geçmektedir! Ayrıca tetkiki elzemdir. Zira, ünlü Rum mûsıkî adamı Lavtacı Andon'un vebal altında kalması doğru değildir.

Arisdages Hisarlıyan

(1856-1937)

Papaz

1856 doğumlu Arisdages Hisarlıyan, *Türk Sanat Müziğinde Ermeni Besteciler* (2007) adlı ve hayli hacimli muvassak eserde Rahip sınıfında gösterilmiş ve mezkûr sıfatla kayda geçilmiş. Hâlbuki, Hisarlıyan'm Rahip değil, Papaz olduğunu uzun yıllar Ermeni Patrikhânesi'nin Kütüphâne Müdürlüğünü deruhte etmiş bulunan, tarihçi ve kütüphâneci, merhum, Kevork Pamukciyan *Biyografileriyle Ermeniler* adlı eserinde Hisarlıyan'm, Rahip değil, Papaz olduğunu kaydetmişlerdir ki, bizce yanılmamış olan muhakkak ki merhum Pamukciyan'dır.

Hisarlıyan, İstanbul'un Haliç yakasında, Yahudi, Rum ve Ermenilerden müteşekkil tarihî bir semt olan Balat'ta 1856 yılında doğmuş, 1937'de yine İstanbul'da vefat etmiştir. Papaz Arisdages Hisarlıyan'ı Rahip Vırtanes Hisarlıyan'la karıştıran kaynaklar mevcuttur. Bunun başlıca sebebi, her iki din adamının da, bir dönem kitapçılık yapmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Papaz Arisdages'in en meşhur eseri, *Badmutyun Hay Tzaynakrutyan* (Ermeni Mûsıkî Tarihi) serlevhası taşır ve 1914 yılında İstanbul'da basılmıştır.

Ohannes Şalcıyan'm talebesi olan Arisdages Hisarlıyan, 1877'de kitapçılık mesleğini seçmiş, ancak 1896 yılında ruhaniliği kitapçılığa tercih ederek Papaz olmuştur.

Adı Vırtanes olan diğer Hisarlıyan'a gelince; Rahip sınıfına mensup bu Ruhani, mûsikîşinas ve kitapçı olarak meşhur olmuş bir ruhanidir. Kevork Pamukciyan mezkûr eserinde 1890'larda, Uzunçarşı'da bir kitapçı dükkânı olduğunu yazmıştır.

Asadur Efendi (Hasadur)

(? – 1904)

Hânende

Doğum tarihi ve nerede doğduğu meçhul olan Hanende Asadur Efendi'nin küçük adı Agop'dur. Kendisinin saz olarak nefis Piyano çaldığı ve bu enstrümanın dersini verdiği kayıtlarda geçer. 28 Ağustos 1904 tarihinde vefat etmiş ve Balıklı Ermeni Mezarlığında toprağa verilmiştir.

Isfahân Aksak Şarkı onundur: Tuttum Âteşler İçinde meskeni.

Aristakes Şalcıyan
Aris Hovhannesyan

(1812-1878)

Mûsikî Hocası

İstanbul'un sahil semtlerinden Yenikapu ile Kemaliye Caddesi arası, bir zamanlar şirin bir semt olarak varlığını sürdüren Küçük Vlânga'da ikâmet eden Lekeci Hovhannes'in mahdumu olarak 1812 yılında dünyaya gelen Aristakes Şalcıyan, aynı zamanda Aris Hovhannesyan olarak da bilinmektedir.

Çok şükür günümüzde de varlığını sürdürmekte olan, tarihi ve meşhur Bezciyan Ermeni Mektebi'nde öğrenim gören Aristakes, mûsikî öğrenimini de Baba Hampartzum'dan ders alarak tamamlamış ve onun vefatından sonra Meryem Ana Ermeni Katedrali'ne Baş-Muganni seçilmiştir. Şalcıyan, Baba Hampartzum notasını Dzunk, Dzmgner, Gısatav, Karatav ilaveleriyle geliştirmiştir. Muhtelif Ermeni kiliselerine değerli muganniler yetiştirmiştir. Bu meyanda, bizzat yetiştirdiği Kilise Korosu ile Sultan Abdülmecit Hân'm huzurunda, tasavvuf mûsikîsi tarzında bir konser verdiğinde, Padişâh gayet memnun kalıp, taktığı nişanla Aristakes'i onurlandırmıştır.

Nota dergisi yayınlamayı da hedef alan değerli Mûsikîşinas Kınar Arevelyan – Doğu Santuru adlı bir aylık dergi yayınladı.

Talebeleri arasında şu ünlü Mûsikîşinaslar vardır: Kapriel Eranyan, Harutyun Artin Erganyan, Hampartzum Çereçyan, Rahip, Kapriyel Hancıyan, Hanende, Astik Hamamcıyan, Vırtanes Hisarlıyan.

Tüm başarılı çalışmalarına rağmen, maddi açıdan hiç de yeterli bir kazanç sağlayamadığından, 13 Nisan 1878 günü vefat ettiğinde, beş parası olmayan bir fakir sanatçıydı. Lâkin, Kilise onun cefakâr hizmetlerini unutmamıştı. Nitekim, cenaze âyinine ünlü Patrik, Nerses Varjabedyan Cenapları da iştirak ederek bu değerli sanatçıyı, son yolculuğuna uğurlamakla, Ermeni Kadim Kilisesi ve Cemaati adma onurlandırdı.

Udi Arşak Efendi Çömlekçiyan

(1880-1930)

Udî
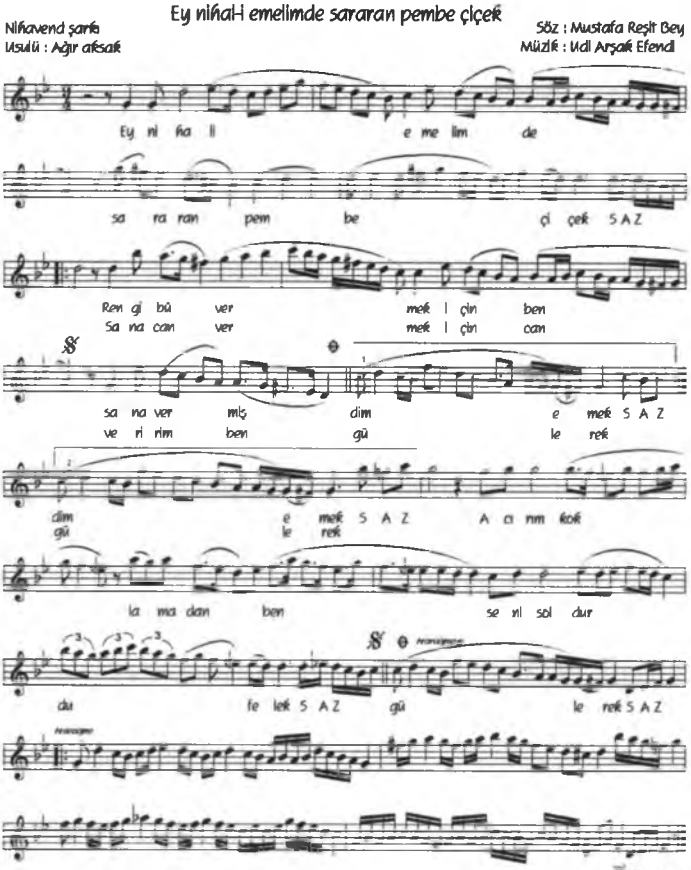

1880 yılında, İstanbul'un suriçi semtlerinden ve Protestan Ermenilerin çoğunluk teşkil ettikleri, Gedikpaşa'da doğmuş, 1930 yılında Yedikule Ermeni Hastanesinde vefat etmiştir.

Mûsikî öğrenimini Kirkor Çulhayan ile Kemani Tatyos gibi değerli mûsikîşinasların talebeleri olarak ikmâl etmiş ve fakat, uzun yıllar çalgılı kahvehânelerde udu ile piyasa çalgıcıları gibi icra-i sanat ettiğinden, gayet kabiliyetli olmasma rağmen, mûsikî dünyasının inceliklerine erişememiş, istemeden de olsa sanat hayatına gölge düşürmüştür. Ancak bütün bu kusurlarına rağmen, udî olarak tanınmış, mızrabından dökülen nağmeler, zevkle dinlenmiştir.

Sanat mûsikîmize kendince katkıları vardır. Meselâ külliyeyi hazırlarken, hemen birçok esere ara-nağmeler bestelemiş ve

bilahare bir mûsikî evi açmış, nota basmış. Piyasa tarzı yazılmış olmasına rağmen, Fasıl Mecmuaları dikkatleri çekmiş ve 1922-1924 yılları arası, Ûdî Onnik Zadoryan tarafından yayınlanmıştır.

Ey nihal-i emelimde sararan pembe çiçek
Rengü bû vermek için ben sana vermişdim emek
Acırım koklamadan ben , seni soldurdu felek
Sana can vermek için can veririm ben gülerek

Arşak Çömlekçiyan'a ait "Ey nihâl-i emelimde sararan pembe çiçek" adlı bestenin notaları.

Aynı zamanda, Nubar Tekyay'ın babası olan Ûdî Arşak Efendi'nin, sanat açısından bütün kusurlarına rağmen Mûsikî dünyasına verdiği hizmetleri asla unutulmamıştır. Kendisinin 19 adet bestesi mevcuttur.

Hagopos Alyanakyan

(1868-1964)

Kemani ve Hanende

Hagopos Alyanakyan, Adapazarı doğumlu olup, babası Lavtacı Simon'dur. Ağabeyleri olan Levon, Apraham ve Ğaçik de müzisyendi. Mûsikî öğrenimini, Adapazarı Ermeni Kadim Kilisesi'nde ikmâl etti ve Kilise korosuna iştirak etti. 1964'te 96 yaşında vefat eden bu değerli mûsikîşinasm Tıp Doktoru olan iki mahdumu vardır.

Meşhur şarkılarından bazıları: Hicâz Ağır Aksak: Bir görüşde ey Mu'allâ, oldum meclûbun senin, Hüzzâm Ağır Aksak: Bırakıp bizleri mahzûn-ü mükedder o Melek, muhammes. Mâhûr Ağır Aksak: Geçti eyvah, bir hayâl oldû sa'det demleri.

Artaki Candan

(1885-1948)

Kanuni Artaki

Soyadı Terziyan veya Terzioğlu olan, ünlü mûsikîşinas merhum Artaki Candan, henüz Osmanlı toprağı olduğu yıllarda meşhur, meşhur olduğu kadar da, birçok siyasî hareketin beşiği olarak dikkatlere çekmiş bulunan Selânik'te 1885 yılında doğmuştur: Babası Azarik Terziyan, maddi durumu iyi ve hoşsohbet bir berberdi.

Lise öğrenimini, Selanik İdadisi'nde ikmal etti. İstanbul'da Tıbbiye'ye kaydoldu, ancak iki yıl okuduktan sonra ayrıldı ve asıl ideali olan mûsikî âlemine daldı ve kısa zamanda kânun sanatçısı olarak tanınmaya başladı. Selânik'te çalışırken Ûdî Ahmet Bey'den piyasa şarkıları öğrendi ve kendisini İstanbul için hazır görünce derakap İstanbul'a göçtü. Göçtü diyoruz; zira bu gelişinde, artık İstanbul'da ikamet edeceğine kesin karar vermişti.

İstanbul'a gelir gelmez, Tatyos Efendi'nin heyetine katıldı. Gerçi piyasa müzisyenliğini pek sevmemekteydi lâkin, sanat mûsikîsi mensuplarının çoğunlukla kaderleri buydu. Gerçi ya Saray'a veya bir Paşa'nın himayesine sığınıp dört dörtlük bir mûsikîşinas olabilmek de vardı. Ama öylesine kavuşabilmek, doğrudan kısmet işi idi!

Üstadın bu hususta yerden, göğe kadar hakkı vardı. Çünkü piyasa, mûsikîşinas değil, çalgıcı üretir. Pratik çalışmaların hüküm sürdüğü bu âlemde bozuk icra her daim ortama hâkim olmakta ve nefis beste de güfte de o piyasadan uzak kalmaktaydı. Kısaca piyasa, müzisyeni delmek, sarhoş çanağına meze olmaktan gayrı hiçbir şey değildi!

Nitekim, müzisyenliğe yeni başlayanlara sıkı sıkıya tembih eder, onların çalgıcı değil, müzisyen olmalarını tavsiye ederdi.

Gayet mükemmel kanun çaldığından, ünü hemen her yanı sarmıştı. Nitekim, Sahibinin Sesi Firması yüzlerce plakta, sanatçılara eşlik ettirmiştir. Konservatuar İcra Heyeti'ne alınmış 50'ye yakın eser besteledi: Koklasam Saçlarını bu gece ta fecre kadar. onun en meşhur eserlerindendir.

Ne var ki bir kötü hastalık, bu değerli Mûsikîşinası pençesine alıp 30 Ocak 1948 tarihinde aramızdan götürdü. Bir kızı olan bu İstanbul Beyefendisi, nazik ve efendi kişiliği ile tanınmıştır.

Asadur Hamamcıyan
(Asdik Ağa)

1846-1912

Hanende

İstanbul'un sahil semtlerinden Ortaköy'de 1846 yılında dünyaya gelmiştir. Ancak, doğum tarihini 1840 ve 1858 gösteren kaynaklar da mevcuttur.

Babası, Kalust Hamamcıyan'dır. Mûsikî öğrenimini dayısı, aktör Mofses Papazyan'dan, bilahare de Aristakes Ohannesyan'dan ders alarak sağlamıştır. Türk Sanat Mûsikîsi'nin dindışı parçalarından birkaç bin şarkıyı ezberinde tutmakla şöhret yapmış, gayet mahir bir solistti.

Nota bilgisi ve nefis yazısı ile de tanınmış ve böylece Abdülhalim Paşa'nın koleksiyonunun büyük bir kısmını notaya almıştır. Takriben 50 civarı bestesi olan Asdik Ağa, 30 Aralık 1912 günü Feriköy'de vefat etmiştir. Mahruki adlı bir kızı Kemani Tatiyos Efendi'nin talebesi ve adı Boğos olan bir mahdumu olmuştur.

Avedis Zarmayr Gezüryan

(1865-1955)

Bestekâr

1865 Sivas doğumlu ve Tateos Gezüryan'm mahdumu olan Avedis Zarmayr Gezüryan, babasının İstanbul'a yerleşmesiyle birlikte Ermeni Katolik Kilisesi tegannileri arasına katılmış ve daha sonra ruhani olmaya heves sararak, dini eğitim alıp 4 Şubat 1870 tarihinde, Ermeni Katolik Rahibi intihap edilmiştir.

Mûsikîşinas ve besteci olarak müzik dünyasına kendisini adamış bu çok yönlü sanatçı, mütercim ve gazeteci olarak da büyük hizmetler vermiş, Fransızca'dan, Türkçe'ye 10 eser çevirdi. 1890 yılına yakın üç defter tutarında, Türk Sanat Mûsikîsine ait birçok eseri Baba Hampartzum notasıyla sonraki nesillere kazandırmıştır. Bunlardan 34 peşrev ve saz semaisinden oluşan bir defter, günümüzde Ermeni Katolik Patrikhânesince titizlikle muhafaza edilmektedir.

Diğer iki defter ise, merhum mûsikîşinas'm kerimesi, Araksi Herliyan Hanım'da bulunmaktadır. Bunların tümü sözlü eserlerdir. Nadide eserler azdır ve çoğunlukla meşhur olanları notaya alınmıştır.

Derlememizde istifade ettiğimiz kaynaktaki kayıtlardan edindiğimiz bilgiye göre, diğer iki defterde şu kayıtlar mevcutmuş: XIX. Asrın sonlarında hayli rağbet görmüş şarkıların bulunduğu birinci defterdeki parçalar, 1787 yılmda notaya alınarak, kayda geçilmiş, 385 sahifeden müteşekkildir.

İkinci defter ise: 152 sahife ve 121 şarkıdan müteşekkildir.

Üstadın kerimesi, Araksi Herliyan'ın kızı, Piyanist Aspina Herliyan'dır. Diğer kerimesi ise, Ovrestes Karagözyan'dır. Gezüryan'a ait bir diğer şarkı Mecmuası daha mevcuttur ve Ermeni Katolik Patrikhânesi'nin kütüphânesinde 16. numarada kayıtlıdır. İçinde 188 şarkının notasının yer aldığı bu defter, 171 sahifedir.

Dördüncü bir defterin daha olduğunu kayıtlardan öğreniyoruz. Şöyle ki; Peşrev Mecmuası olarak belirtilen defterde, çoğunluğu Ermeni Bestekârlara ait bazı şarkılar mevcuttur.

Ayrıca mezkûr defterlerde Hacı Arif Bey, Şevki Bey vs. büyük Türk bestekârlara ait ve günümüzde hiç bilinmeyen nezih parçalar da yer almaktadır. 4 Temmuz 1955 tarihinde vefat eden bu cefakâr sanatçının kim bilir daha nice hizmetleri olmuştur da bizlere ulaşamamış, karanlıklara kayıp gitmiştir![1]

1 *Türk Sanat Müziğinde Ermeni Besteciler*, s. 20.

Asadur

(? – 1900?)

Hânende

Ölüm tarihi bile tam olarak tespit edilememiş olan bir talihsiz müzisyen, Hânende Asadur Efendi. Bence, hemen birçok benzeri gibi, hayatını kazanabilmek için akşamları dolaştığı meyhânelerde nice sarhoşun kadehine meze olup gitmiştir! Yılmaz Öztuna, Tuttum âteşler içinde meskeni adlı Isfahân aksak şarkı ona ait olduğu notunu düşmüştür.

Boğos Hamamcıyan

(1872-1945)

Asdikzade-Hânende

Baştan beri gördüğümüz gibi, İstanbul'un nefis sahil semtlerinde Ortaköy, sadece Ermeni Âmiralar değil, aynı zamanda Ermeni mûsikîşinaslar açısından da hayli verimli bir semt olarak kayıtlara geçilmiştir. Ünlü Mûsikîşinas Astik Ağa'nın mahdumu ve bu sebeple Asdikzâde Hânende adıyla da anılan, Hânende Boğos Hamamcıyan, 1872 yılında mezkûr semtte doğmuş 1945 yılında, Ermeni Hastanesi'nde, geçirdiği bir bağırsak ameliyatı neticesi, 73 yaşında vefat etmiştir. Kabri Bakırköy Ermeni Mezarlığı'ndadır.

Piyasada uzun yıllar çalışmış olan Boğos Hamamcıyan, tercihan Hacı Arif Bey ile Şevki Bey'in eserlerini okur ve kadife gibi kayan, bülbül misâli şakıyan sesiyle hemen her dinleyeni adeta büyülerdi.

İlk mûsikî öğrenimini babası Asdik Ağa sağlamış ve böylece piyasada çalışmaya başlayıp, Kemani Tatyos Efendi'nin heyetinde okumuş ve bilâhare, Kemani Tatyos'un saz heyetine katılmış, bir müddet sonra ise Hânendeliği bırakarak, özel dersler vermeye başlamıştır.

Babasından uzun yıllar, nazari ve fiilî mûsikî dersleri alan Asdikzade Boğos, Baba Hampartzum ve Batı notalarını en âlâ şekilde öğrenmiş ve Şevki Bey'in bazı eserlerini notaya almakla, mûsikî dünyasına yaptığı hizmetleri daha da değer kazanmışdır ki, Şevki Bey'e ait eserlerin yer aldığı defter, günümüzde

Arel Kütüphânesinde bulunmaktadır. Besteci olarak 10 kadar esere imza atmış bulunan Hânende Boğos Hamamcıyan neşeli ve hoş sohbet bir mûsikîşinas imiş.

Ne denir, Hz. Allah'ın rahmeti üzerinden eksik olmasın.

Asdikzâde Boğos Hamamcıyan'ın gençlik ve ileri yaşlarına ait iki fotoğrafı.

Bağdasar Ağa

(?-1880)

Ekmekçi

İstanbul'un, tarihi Ekmekçilerinden Bağdasar Ağa, aynı zamanda Ekmekçi lâkabıyla da anılırmış. Gençlik yıllarında mûsikîye karşı son derece sevgi duyduğundan, mûsikî sanatının pratik yönlerini öğrenmiş ve fakat bununla da kalmayıp, Haşim Bey'den ders alıp geliştirmiş ve mûsikî âlemimize 15 değerli şarkı kazandırmıştır. Sevilen şarkılarından ikisi şudur: Hicâz Yürük Semâî: Bir güzele sardı gönül âh bu yaz, Sûznâk Yürük Aksak: Gönül sana hep pervâne.

Kirkor Berberyan

(1884-1959)

Udî

Baştan beri kaleme aldığımız biyografiler dikkate alınırsa, insanların inişli çıkışlı bir zemin üzerinde fani varlıklarını sürdürürken, nice çaba ve gayretleriyle meydana getirdikleri ürünlerin semeresini lâyıkıyla göremeden göçüp gittiği görülür! Bu bir tabiat kuralıdır ve Hz. Allah'ın izniyle onu aşabilenler gerçekten seçkin kişilerdir denebilir!

İşte Ûdî Kirkor Berberyan, aynen benzerleri gibi o sihirli kuralı aşamamış olan talihsizlerdendir!

Merhumun sanat hayatı, Ûdî Afet'ten ders almakla başlamış ve böylece piyasa sâzendeleri arasına katılmış Mûsikî Hocası, Krikor Mehteryan'dan ise Baba Hampartzum notası ile Ermeni Dinî Mûsikîsini A'dan, Z'ye öğrendi ve gayet nezih besteler sundu.

Değerli mûsikîşinas Yorgo Bacanos'un hocası olmuş, daha başka talebeler de yetiştirmiştir. 4 Mayıs 1959 tarihinde vefat etmiştir. Ûdî Krikor Berberyan'm kabri Şişli Ermeni Mezarlığındadır.

Eserleri: Nihâvend Ağır Aksak Sâf-u râkid bir denizken mevcelendirdin beni, Şedd-i Arabân Devr-i Hindî: Dildeki hicrânımı tâ'dâd-eyliyemem, Uşşak Aksak: Pek muzdaribim, ey gül-i ter zahım-ı dilimden.

Bimen Şen Der Ğazaryan

(1873-1943)

Bestekâr

Asıl adı Bimen Dergazaryan veya Der Ğazaryan'dır. Kayıtlarda Babasının Rahip olduğu yazılıdır. Bu mümkün değildir ve bir açıklaması olması lâzımdır! Zira Ermenilerde veya Ortodoks ve Katoliklerde Rahip sınıfı katiyen evlenemez. Evlenmek isteyen Rahip, mensubu olduğu sınıftan ayrılıp, Papaz olmak veya ruhanilikten tamamen ayrılmaya mecburdur. Dolayısıyla, merhum Bimen Şen'in babasının ya Papaz olup da yanlış kayıtlar geçilmiş veya refikâsı vefat etmiş olduğundan Rahip olabilmiştir. Başkaca mümkünü yoktur! Dolayısıyla Bimen Şen'in babası, Rahip Kaspar Der Gaezar veya Ğazaryan'ın ruhani kimliğinin araştırılması elzemdir. Zira böyle bir durum, Kadim-Ermeni Kilisesi'ne ters düştüğü gibi, olabilmesine de ihtimâl yoktur. Düşünün, adamcağızın dört çocuğu var ve Bi-

men Şen, dört kardeşin en ufağı olduğuna göre, Der Ğazaryan ailesi hayli kalabalık bir familya olarak dikkatlere çekmektedir ve bu ailenin hemen her ferdi saz çalmakta olup külliyen müzisyendir ve bizim küçük Bimen, böylesi bir atmosfer içinde çekirdekten yetme bir mûsikîşinas olma yolunda ilerlemekteydi. Kilise'de ilâhe okuduğu zaman öylesine içten bir duygu ile okumaktaydı ki, hemen herkes dinlerken adeta huşu içinde kendinden geçmekteydi... Hele sesinin son derece güzel ve adeta kadife gibi kayarcasına dinleyenlerin kulaklarını okşaması... Hemen her yana adını duyurmuş ve çoğu kimse sırf onu dinleyebilmek için Bursa'ya gelmekteydi. Evet, 1873 Bursa doğumlu Bimen Şen Der Ğazaryan'ın özet çocukluk dönemi böyle başlamış ve kendisini Bursa'da tavsiye üzerine bu küçük tegânniyi dinleyen Hacı Ârif Bey, ona birkaç şarkı meşk ettirdikten sonra, sesini ve tarzını çok beğenen bu büyük Mûsikîşinas, küçük Bimen'in İstanbul'a gönderilmesini tavsiye etti. Ailesi ise buna razı değildi. Lâkin, henüz 14 yaşlarında küçük bir delikanlı konumundaki Bimen, hiç kimseyi dinlemeden bir kış günü, 1887 yılında Pay-ı Taht İstanbul'un yolunu tuttu.

İstanbul'a gelmişti ama kimseyi tanımıyordu. Nitekim, yanındaki para kısa zamanda bitince, aç sefil ortada kaldı ve son çare olarak Kilise'ye başvurdu ve Kilise mensupları onun körpecik sesini çok beğendiler. Böylece tegânni olarak hizmet vermeye başladı. İlâhe okurken kendisini dinleyen bir cemaat mensubu, sesini çok beğenerek, himayesine aldı. Evet, küçük tegânni'nin şansı açılmıştı, zira kendisini himayesine alan şahıs bir bankerdi ve onu kendisine özel kâtip yapıp, böylece bir de iş sağlamış oldu. Böylece iş âlemi ile tanışan genç Bimen, daha sonra sarraflık yapmaya başladı. Evet, kazancı iyi idi ancak, onun asıl hedefi İstanbul'un mûsikî âlemi ile tanışabilmekti. Nitekim, zaman içinde buna imkân buldu ve böylece Rahmi Bey, Cemil Bey, Aziz Dede, Şevki Bey, Kirâmî Efendi, Nedim Bey, Kanûnî Arif Bey gibi mûsikî dehalarıyla yakın dostluklar kurdu ve onlarm tarzlarını dikkatle dinleyerek istifade etmekteydi ki, bunda Hz. Allah'tan sonra yegâne güvenci kuvvetli hâfızası, istidadı ve üstün kâbiliyeti idi.

Bimen Şen bestelerinden oluşan müzik albümü.

Ders aldığı Hocaları ise, ilk meşk dersini veren Hacı Arif Bey, Hagopos Kıllıyan ve Lemi Atlı idi. Herhangi bir saz çalmasını bilmez, notadan da bihaberdi. Dolayısıyla eserlerini notaya arkadaşları almakta ve böylece eserlerinden kurtarılabilen, kurtarılıp, sonraki nesillere aktarılabilmiştir.

Bimen Şen merhumun bir ayrı özelliği de, bilhassa İslâmi camia tarafından dikkatlere çeker şekilde sevgi ve saygı görmüş olmasıdır. Nitekim Bimen Şen merhum bu hususta *Yedi Gün* mecmuası muhabiri Naci Sadullah Bey'e şu açıklamada bulunmuş:

"Sekiz yaşımdayken, Bursa'daki Büyük-Kilise'de ilâhî makamındaki Ermeni dualarını okuyordum. Kilise'ye Ermeniden ziyade Müslümânlar gelmeye başlamışlardı."[1]

1 *HOŞ SADÂ: Son Asır Türk Musikişinasları*, s. 106-107, Maarif Basımevi, 1958 İstanbul.

Evet, Müslümân camia, sadece sesinin güzelliği ile nefis yorumundaki nefaseti değil, aynı zamanda zarif ve saygılı davranışları, candan hitabı vs. ile de saygınlığını arttırmıştır. Nitekim, çok iyi hatırlarım 1950'li 1960'lı yıllarda Radyo, ondan bir şarkı yayınlayacağı zaman, *"Bimen Şen merhum'dan şarkılar dinleyeceksiniz"* diye anons geçerdi ki, bu durumTürk-Ermeni münasebetlerinin limonileşmesiyle birlikte yoklara karışmıştır...

Gazi Hazretleri tarafından Ankara'ya davet edilmiş ve ayrıca Dolmabahçe Sarayı'nda Gazi Hazretlerine konser sunmuştur. Böylece Atatürk'ümüzün de teveccühlerine mazhar olan Bimen Şen, Türk halkı tarafından da sevilen, sayılan bir ses sanatçısı, yeri dolmaz bestekârlardandı. Şen soyadını, Kürdili Hicazkâr şarkısının "Yüzüm Şen" çok tutulmasından dolayı almış bulunan Bimen Şen hakkındaki yorumunda Yılmaz Öztuna şöyle buyurmaktadır ki, mezkûr yoruma bazı noktalar hariç ilave edebilecek herhangi bir husus olabileceğini hiç sanmıyorum:

> "Süleyman Nazif onun hakkında şu beyti söylemiştir:
>
> *Ebedî nâzımıdır sanat-ı feryâdımızın*
> *Öperiz/ağzını hep Bimen-i üstadımızın.*
>
> Evli, çocuksuzdu. Bilhassa Ermeni gençlerine mûsikî meşk ediyordu. diyorlar. Yüksek müsaadeleriyle bu yanlış bir yorumdur. Zira, Bimen Şen Ermeni gençlerine Kilise Mûsikîsi mevzuunda Ermeni gençlerine ders vermekteydi. Herhangi bir ayırım veya tercih söz konusu olamaz. Bimen Şen, bilhassa gençliğinde parlak sesli bir hânende idi. İhtiyar yaşmda bile dinlenirdi. Ben kendisini 1935lerde ve daha sonraki yıllarda dinledim. O yaşta okuyabiliyordu. Şişman, göbekli, badem bıyıklı, az ve ak saçlı, büyük başlı, izzet-i nefis sahibi, nazik ve kibardı. Ârif Bey'in muakkibi ve mukallididir. Fakat alelâde bir mukallid değiuldir. Türk Mûsikîsi'nin büyük şarkı bestekârlarından birisidir. Ârif ve Rahmi Beyler'in üslûbunu benimsemesi, mûsikî zevkinin yüksekliğini gösterir. Form mükemmelliğini bu iki bestekârdan almış, şahsiyetinin damgasını taşıyan pek başarılı şarkılar bırakmış-

tır. Tekniği sağlam, nağmeleri güzel, üslûbu gösterişli ve parlaktır. Eserleri fasıl repertuvarının hâlâ en değerli ve vaz geçirmez şarkıları arasındadır. 600 veya 800 şarkı bestelemişse de, nota bilmediği ve zamanında notaya alınmadığı için çoğu kaybolmuştur."

Hacı Arif Bey'in taklitçisi değil, tam aksi o büyük sanatkârın başlattığı şarkı bestekârlığı yolunun takipçisi olmuştur. Dahası Fasıl mûsikimizin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Bir adama hem taklitçi ve hem de büyük sanatçı demek, kelime oyunlarıyla gerçek bir sanatçıyı küçültmeye çalışmak, tek kelime ile dürüstlük değildir!

Çok tanınmış bir ses sanatçısı olmasına rağmen, piyasa hânendesi olmamış ve ancak Eldorado Gazinosu gibi popüler mekânlarda akşamları bir veya birkaç arkadaşı ile sohbet ederken, çok ısrar edildiğinde oturduğu yerden, fasıla iştirak etmiştir. Daha sonra ise, çevresine küserek kendi kabuğuna çekilmiş ve bu döneminde biriktirdiklerini satmaya başlamış ve böylece geçimini sağlamıştır.

26 Ağustos 1943 tarihinde vefat eden bu eşsiz sanatçının cenazesi Beyoğlu Üç Ğoran Katedrali'nden muhteşem bir dinî âyinle kaldırılmıştı ki, bu eşsiz ve yeri asla dolmaz sanatçının yakın dost ve arkadaşları âyin esnasında hazır bulunmuşlar, bilahare Feriköy Ermeni Kabristanı'nda toprağa verilmiştir. Bimen Şen merhumu son yolculuğuna uğurlayanlar işe özetle şu sanatçılardı: Lemi Atlı, Neyzen Rıza Bey, Tanburi Dürü Turan, Sâdeddin Kaynak, Artaki Candan, İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Ali Rıza Şengel.

Vefatında cebinden 50 Lira çıkan bu büyük bestekârın, mânevi zenginliğine asla paha biçilemezdi. Dolayısıyla aziz hatırası huzurunda saygı ile eğilmek, hemen her sanatçının mânevi borcudur!

Gazi Hazretleri'nin de pek beğendikleri meşhur şarkısını aynen geçiyoruz:

Kürdilihicazkâr
Yüzüm şen, hâtıram şen
Meclîsim şen, mevkîim gülşen
Dilim şen, hem revim şen
Hem serim şen, hem de mim rûşen

Nasıl şen olmasın gönlüm
Bu bezm-i îyş u işretde
İçen şen, söyleyen şen
Dinleyen şen, yâr ü ağyâr şen

Cenk Taşkan

(1947 -)

Besteci-Müzisyen

Asıl adı, Majak Toşikyan'dır. 1947 yılında, İstanbul Ermenilerinin her yaz rağbet ettikleri mesire, Kınalıada'da doğmuştur. Türk Popüler Müziği Bestecisidir. Sâlim Dündar, Nükhet Duru, Aşkın Nur Yengi vs. birçok değerli ses sanatçısıyla çalışmıştır.

Cenk Taşkan adıyla sanat dünyasına geçen değerli sanatçı, güler yüz, hoş sohbet bir insandır. Henüz çocuk denecek yaşlarda, 1962'lerde müzik âlemiyle tanıştı ve Müfit Kiper Orkestrası'nda o sihirli âleme merhaba demiştir.

Vatani görevini ifa ettikten sonra, ticaret hayatına atılmış, Ancak mûsikî âleminden asla kopmayarak bestelerini peşisıra meydana getirmiştir. Sâlim Dündar'ın yorumladığı "Biri var", "Kadersiz", "Anadolu Türküsü" adlarındaki şarkılar ilk bestelerindendir.

Şarkıların sözlerini daha ziyade Mehmet Teoman yazmaktaydı. Nüket Duru ile çalıştığında "Beni Benimle bırak", "Melankoli" gibi son derece tutunan parçalar üretti. "Dört Günlük

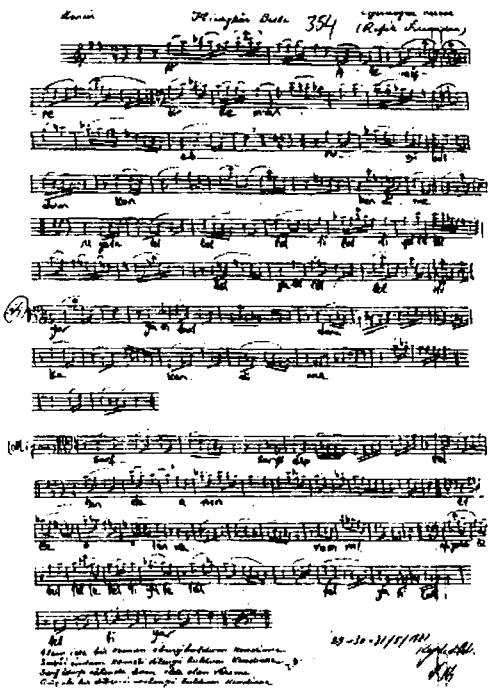
Bir Şey", "Kamelyalı Kadın" adlı müzikalin özgün besteleri, "Kara Çiçeğim"i, Aşkın Nur Yengi yorumladı.

Nükhet Duru'nun yorumladığı "Aldım Veda Mektubunu", "Deli Diyorlar Bana", "Gözler", "İstanbul-İstanbul", "Gidiyorum", "Kaldırımlar", "Gözlerim Bulutlu", "Hep o kışı hatırlarım" gibi pek nefis parçaların yanı sıra, daha birçok sanatçıyla çalışmaları olmuştur ve müzik hayatına halen devam etmektedir.

Kirkor Ciğercioğlu

(? – 1940)

Hânende-Bestekâr

Kirkor Ciğercioğlu'na ait "Alem içre bir keman-ebrûyu buldum kendime" adlı bestenin notaları.

Doğum tarihi, nerede doğmuş olduğu ve sanat hayatı hakkında elimize geçen yegâne bilgi, Türk Sanat Müziğinde Ermeni Besteciler adlı eserden edindiğimiz pek cüzi bir kayıttan ibarettir. 1940 yılında vefat etmiş olan merhum hakkında "Hânende ve Bestekâr" kaydından gayrı hiçbir not yok!... Ne diyeyim; Hz. Allah gani gani Rahmet eylesin!

Hovhannes Çekiçyan

(1929 -)

Bestekâr-Koro Şefi

Türkiye Ermenileri Patrikhânesi Patriklik Korosu Koğtanm şeflerinden olan Hovhannes Çekiçyan, ayrıca Kumkapulular tarafından iftiharla yâdedilir. Zira Koğtan Korosunun şefliğini yapmış olması, onları son derece gururlandırmaktadır. Nitekim bir Koğtanlı olarak, saygıdeğer Maestromun döneminde de Koro'da İkinci Tenor olarak kendileriyle hizmet verebilme şerefine eriştiğim için, bilhassa iftihar etmekte, değerli şahıslarını sütunumdan selâmlamakla şeref duymaktayım. 1929 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Hovhannes Çekiçyan —ki kısaca, Ohannes Çekiç olarak bilinir— beş yaşlarında mûsikî dersleri almaya başlamış ve bilahare İstanbul Konservatuvarmdan mezun olmuştur. 1951-1953 yılları arası Fransa'ya giderek Paris'te Yüksek Mûsikî Mektebi'nin Dirijörlük kısmında, Jean Fournet nezdinde çalıştı. İstanbul'a döndükten sonra Şehir Korosu'nun birinci dirijörü tayin edildi. Koro ve Orkestra için besteler yaptı. Henüz 15 yaşında bir körpecik gençken, İstanbul Şehir Korosu'nun Muavin Maestrosu olabilme mutluluğuna erişebilmiştir.

Umum Ermeniler Başpatriği merhum Gatoğigos I. Vasken tarafından Ermenistan'a davet edilmiş ve 1961 yılında Yerevan'a (Erivan) yerleştikten sonra, dünya çapında bestekâr ve orkestra şefi Ğaçaduryan tarafından, Ermenistan Devlet Korosu'nun başına getirilmiş ve böylece dünyaca tanınan bir şef

ve bestekâr olma imkânına kavuşmuştur. Hâlâ aynı görevini devam ettiren Ohannes Çekiç, zaman zaman İstanbul'u ziyaret ederek, mensubu bulunduğu Ermeni Cemaatine konserler vermektedir (Mayıs 2012).

Dikran Çuhacıyan

(1836-1898)

Operet Bestecisi

Batı-Müziği formunda eserler üretmiş olmasına rağmen, eserlerinde Doğu-Batı sentezi uygulamakla Türk Sanat Müziği ile Batı-Sanat Müziği karışımından üretilmiş nefis ve sihirli melodilerle iki dev kültürün tüm ihtişamını birbiriyle kaynaştırabilmiştir. Meselâ onun ilk Türk Opereti olan "Arif'in Hilesi" baştan sona Türk makamlarıyla bezenmiş bir eserdir. Sultan Abdülmecid Hân'ın, Saatçibaşısı ve meşhur müzikli saati icat ve imâl eden ve Katolik mezhepi mensubu, Kevork Çuhacıyan'ın mahdumu Dikran Çuhacıyan, 1836 yılında İstanbul'un Beyoğlu yakasında dünyaya gelmiş ve zaman içinde müzik dünyasının ünlüleri arasında lâyık olduğu mevkiye ulaşmıştır.

Mûsikîye olan sevgisinin hudutsuzluğunu hissedince, bir saz çalmayı öğrenme ihtiyacı duydu ve piyanoda karar kılınca, Manzoni'den ders alıp, mükemmel bir Piyanist ve 1859 yılında Has-

köy mahalle Tiyatrosu'nun müzik yöneticisi oldu. Tiyatronun açılışında K. Çaprastcıyan'm metni üzerine yazdığı "Hadi eski Çağlara" adlı eseri oynandı. Mezkûr eser daha sonra 1862 yılında İstanbul'da yayınlandı. Böylece genç yaşta, adını duyurabilen ender sanatçılardan birisi olmuştu. 14 Aralık 1861'de, açılan Şark Tiyatrosu için birkaç sahne müziği besteledi. Daha sonra, 1862 yılında Kınar Arevelyan – Şark Mûsikî Cemiyeti adı ile müzik derneğini kurdu. Türkiye'de kurulan ilk müzik derneği olan bu kuruluş, sonradan "Kınar Haygagan – Ermeni Mûsikî Cemiyeti" adını almıştır. Bu esnada, Annik Abazyan ile evlendi. İstanbul'da Orkestra ve Koro Şefliği yaptı, müzik dersleri vermeye başladı ve birkaç tragedya için, sahne müziği yazdı. Bu meyanda Kmar-Kemançe adında bir müzik derneği kurdu. Asıl istediği bir opera tesisi kurabilmek, böylece eserlerini sahneleyebilmekti. Ancak, birisinin maddi yardımına ihtiyacı vardı ve bunu gerçekleştirebilmek için, dönemin hükûmetine keyfiyeti arz etti. Cevap olumlu oldu ve opera binası için ruhsat verildi. Bu hayırlı haberler esnasında, durumu öğrenen ve varlıklı bir Ermeni olan Karekin Melikyan, bu genç değere 1500 altun vererek, onun rüyasını gerçeğe çevirdi. Derakap harekete geçen Dikran Çuhacıyan, Beyoğlu Hacopulo Geçidi'nde, Adam'ın Konser Salonu'nda 30 kişilik bir kadro ile çalışmalara koyuldu.

12 Mayıs 1862 tarihinde Beyoğlu Naum Tiyatrosu'nda temsil edilen "Santuht" tragedyası için yazdığı "Şerefimize" şarkısı, Romanos Sedefçiyan'm, "Vartan Mamigonyan" için yazdığı müzik, Bedros Turyan'ın "Gül ve Zambak"ı için yazdığı müzik dikkatleri çekmiş ve 1869'da eserin Osmanlı Tiyatrosu'ndaki temsilinde icra edilmiştir. Ayrıca yine Osmanlı Tiyatrosu'nda sahnelenen Tığlıyan'ın Büyük Dırtadı, aynı kategoride değerlendirilmiştir.

Onun başarı üzerine, başarı kazandığını iftiharla izleyen babası, bu genç kabiliyetin müzik hakkında daha ziyade bilgi sahibi olabilmesi düşüncesiyle, Milano Konservatuvar'ma etüt için gönderdi. Mevzubahis konservatuvarda okumamış olduğunu ileri süren kaynaklar da var. Ancak, biz bu iddiayı

pek inandırıcı bulmamaktayız. 1862-1866 yılları arası mezkûr müzik mektebinde dört yıl öğrenim gören bu genç kabiliyet, müzik bilgisini daha da geliştirmiş bir şekilde İstanbul'a döndüğünde hırslı bir çalışmaya koyuldu. Orkestra ve koro parçaları, marşlar bestelemeye başladı ve eserlerini Şark Tiyatrosu'nda bizzat yönetti.

Leblebici Horhor Ağa operetinin Ermenice afişi.

Konusunu Ermeni krallarından II. Arşak'ın hayatından alarak, 1868 yılında 4 perdelik "Arşak II" veya "Arsace II" adlı dramatik operayı İtalyanca olarak besteledi. Bu, ilk Ermeni operası idi. Ancak yasaklanınca eserin adı değiştirilerek, bir İtalyan topluluğu tarafından Olympia adı altında, 1869 yılının sonlarında, beklenenden ziyade bir seyirci kütlesi huzurunda İtalyanca olarak sahnelendi.

Çuhacıyan tarafından Ermenicesi de bestelenmişti. Ancak "Arşak II" adıyla bilinen bu değerli opera bestesi kayıtlara göre yoklara karışıp gitmişmiş?!

Türkiye'de operanın temelini atan müzik dehası Dikran Çuhacıyan'ın meydana getirdiği aktör ve aktrist kadrosu da dikkatlere şayandır. Nitekim listesine bir göz atmak, bu hususta fikir verme açısından yeterlidir diyebiliriz:

Osmanlı Opera Kumpanyası'nm 35 kişilik orkestrası ve 40 kişilik koro heyeti dışında, oyuncu kadrosunda şu ünlü sanatçılar vardı:

1 Takvor Nalyan: Bariton.

2 Dikran Kalemciyan: Bariton.

3 Mardiros Mmakyan: Bariton.

4 Serovpe Bengliyan: Bas.

5 Ohannes Acemyan: Birinci Tenor.

6 Dırtad: Tenor.

7 Ğaçik Papazyan: Tenor.

8 Karnik: Tenor.

9 Karekin Rışduni: Tenor.

10: Andon Rışduni: Tenor.

11: Sisak: Tenor.

12: Çaprastçıyan: Tenor.

13: Berberyan: Tenor.

1f4: Şazik Köylüyan: Soprano

15:Lusnak: Soprano.

16: Azniv Hıraçya: Soprano

Çuhacıyan 1873 yılında Viyana'ya gitmiş, muhtelif tarihlerde Rus, Fransız ve İtalyan Nişanları almıştır. 1879'da II. Abdülhamid Hân'ın huzurunda orkestrası ile bir konser vermiş ve son derece memnun kalan Gök Sultan, onu bir nişanla onurlandırmıştır. 1882-1883 senelerinde Üsküdar'daki Ermeni mekteplerinden, Cemaran adlı okulda mûsikî dersleri vermiştir.

1923 yılında Muhsin Ertuğrul'un yönetmenliğinde çekilen Leblebici Horhor filminden sahneler.

1890 yılında Zemire Opera Fèèrie operasını besteledi. Sanat çevrelerince pek beğenilen bu Opera-Komik'in Türkçe metnini Dikran Kalemciyan yazmıştı. Eser önce İstanbul'da Concordia Tiyatrosu'nda Fransız Bennati Topluluğu tarafından 1891'de temsil edildi ve aynı yıl içinde Paris'e gitti ve Fransız müzik çevreleriyle tanıştı. Ancak Fransa'da bir yabancının imkân temin edebilmesi, doğrudan maddi güce bağlıydı. Dolayısıyla, eli boş olarak 1892'de İstanbul'a döndü. Bir süre sonra "Zemire" adlı eseri Yeni Fransız Tiyatrosu'nda, İtalyan Franzini tarafmdan temsil edildi (1894). Ayrıca 1895 yılında Paris'te Opèra Bouffe'da temsil edildi. Bu esnada Eknayan adında varidatlı bir Ermeni, madden yardım edeceğini söylemiş ve söz vermişti. Ancak ani ölümü bunun gerçekleşebilmesine mani teşkil etti. II. Abdülhamid Hân için, Hamidiye Marşını yazdı. Büyük Bestekârın maddi açıdan durumu hiç de parlak değildi ve her geçen gün biraz daha kötüye gitmekteydi... Tekrar Paris'e gidebilmek gayesiyle temsiller vermek için İzmir'e geçti. Bu İzmir seyahati oldukça dramatik bir hikâyeyi bünyesinde taşımaktadır. Şöyle ki, yeri asla dolmaz dev sanatçı, maddi imkân arayabilmek için İzmir'e giderken, ölümünden kısa bir müddet evvel bitirdiği yeni eseri "İndiana" operasını, birkaç altun karşılığı rehin vermek mecburiyetinde kalmıştı. Ama, yüzünde beliren tümör onun bu arzusunun gerçekleşmesini önledi ve kanser hastalığından dolayı, 10 Mart 1898 günü, 61 yaşında ve de tam bir yoksulluk içinde vefat etmiştir.

Cenaze töreni pek muhteşem olmuş ve bir Fransız gazeteci intibalarını yazarken, şu enteresan yorumda bulunmuştur ki, gerçekten ibrete şayan bir yorum olduğu için aynen alıyorum:

"Cenazesine harcanan parayı sağlığında verselerdi bu büyük insan açlıktan ölmezdi."

Sayın Pars Tuğlacı ise bu hususta şu satırları kayda geçmiş ki, gerçekten hemen hepimiz için bir ibret levhası sayılabilir:

"Dikran Çuhacıyan, çağının bir müzik ustası, adı ve eserleri ölümsüzlüğe kavuşmuş bir besteci olmasına rağmen hayatı bir yığın mücadeleler, üzüntüler ve bilhassa yokluk ve yoksulluk içinde geçmiştir.

Nice dahilerin kaderi gibi, Çuhacıyan'ın da ancak ölümünden sonra değeri anlaşılmış, mezarı başında gözyaşları dökülmüştür. Hayattayken, kendisinden esirgenen sevgi ve alâka, ölüsüne karşı cömertçe harcanmıştır."

Günümüzde İzmir Ermeni Mezarlığı'nın yerinde muhtelif binalar yükselmiş, yeri dahi belirsizdir... Ancak, Sanayi-i Nefise Mektebi Güzel Sanatlar Akademisi, Heykel Bölümü'nün kurucusu ve ilk Osmanlı Heykeltıraş, Yervant Oksan Efendi tarafından yapılmış nefis bir büstü, Erivan Yerevan Edebiyat ve Sanat Müzesi'nde korunmakta olduğu, Prof. Dr. Pars Tuğlacı tarafından, *Mehterhane'den Bando'ya* adlı eserinde belirtilmektedir.

Dikran Çuhacıyan'ın İzmir Ermeni Mezarlığı'ndaki kabri ve büstü etrafında Ermeni gençler.

Eserlerinden Bir Demet:

1 II. Arşak – Arsas Operası (1868): 1945'te Erivan-Devlet Operası'nda oynatıldı. Opera'nın metni, Tovmas Terziyan'a aittir.

2 Arif'in Hilesi (1872): İlk Türk Opereti'dir. Baştan sona Türk Makamlarıyla bestelenmiştir. Opera'nın metni, Hovsep Yazıcıyan'ındır. İlk sahnelendiği tarih, 1874.

3 Köse Kahya Opereti (1874): Aynı yıl oynanmıştır.

4 Leblebici Horhor Ağa (1875): Bestekâr'ın en meşhur Operetidir. Metni, Takvor Nalyan'ındır. 11 Ocak 1876 tarihinde İstanbul'da Fransız Tiyatrosu'nda sahnelenmiştir.

Hampartzum Çerciyan veya Çerçyan *Küçük Hampartzum*

(1828-1901)

Neyzen

Erzurumlu Çerçi, Tuhafiyeci Ğazaros'un mahdumudur. 19 Eylül 1828 tarihinde doğmuş, 5 Ocak 1901 tarihinde vefat etmiştir. Mûsikî âleminde, Küçük Hampartzum lakabıyla nam salmış ünlü bir Neyzendir.

Hemen her Ermeni çocuğu gibi küçük yaşlardan Kilise mûsikîsi öğrenimi gördü. Kilise ve Türk-Dini Mûsikîsini Aristakes Ohannesyan Şalcıyan'dan öğrendi.

Mûsikîde o derece ilerledi ki, ünlü mûsikîşinas Levon Hanciyan Efendi'nin hocası oldu. Bilâhare Beyoğlu-Galatasaray'daki Ermeni-Üç Horan Katedrali'ne Baş-Muganni oldu (1845). Bu meyanda Kastamonu, Sivrihisar, Balıkesir, Afyon, Bandırma Kiliselerinde de Baş-Mugannilik vazifesi ifa etti (1848).

1855 yılında İstanbul'a döndü: Üsküdar Surp-Hagop Kilisesi'ne Baş-Muganni oldu (1876-1878). Vazifesinden ayrıldıktan sonra aynı yıl içinde 1878 Patrikhâne Katedrali'ne Baş-Muganni atandı.

Kadim Ermeni Kilisesi'nin en mukaddes kuruluşlarından biri olan İzmit Bahçecik'deki Armaş-Ruhban Mektebinde Dini Mûsikî Hocalığı yaptı. 1879-1894 yılları arasında icra ettiği bu vazifesinde de oldukça başarılı oldu.

Birçok dinî esere imza atan bu büyük mûsikîşinas, 1856-1859 yılları arasında Şaragan adıyla bilinen, Ermeni Kilisesi'nin temelini teşkil eden ve dinleyeni huşu içinde mistik bir âleme daldıran sabah ilâhelerini, ünlü Muganni, Garabed Bağdatlıyan'm okuyuşuyla, yânî onun ağzından notaya almıştır.

Prof. Edgar Manas

(1875-1964)

Müzikolog

Ufak tefek olmasına rağmen zarif hareketleri, saygı ve sevgi dolu hitabı ile muhatabının kalbinin bir anda kazanabilen bir yaradılışı vardı. Bendeniz, kendilerini Patriklik Katedrali, Meryem Ana Kilisesinin meşhur teganniler topluluğu KOĞTAN KOROSU'nun faal üyelerinden olduğum 1948-1965 yılları arasında tanımak ve kendilerinden Piyano dersi alabilme şerefine eriştiğim dönem içinde tanıyabilme şansını elde edebilmiştim.[1]

1 1947 senesinde Küçük-Vlângalı Aşod Merdinyan, Arman Hosepyan, yakın akrabam Sarkis Kocabıyıkyan ve bendeniz Yenikapulu Levon Panos Dabağyan, Koğtan Korosu'na kaydolmuş, bir sene ders aldıktan sonra 1948'de Koroya dahil edilme hakkı kazanmıştık ve iki şeyden pek ziyade gurur duymaktaydık: Koğtan Korosuna kabul edilmiş olmamız ve Prof. Edgar Manas gibi ünlü bir Maestronun idaresi altında olabilmemiz. Bu satırları yazdığım şu an (5 Haziran 2010 Cumartesi) yakın arkadaşım ve akrabam, Sarkis Kocabıyıkyan nerdedir, ne yapar, ne eder bilmiyorum? Ancak, Aşod Merdinyan ile Arman Hosepyan Kanada'da yaşamaktadırlar ve çok şükür hayatta oldukların-

Batı müziği bestecisi, müzikolog, koro şefi olarak dünyaca ün yapmış bulunan Prof. Edgar Manas, Düyûn-i Umûmiyye'nin Birinci Tercümanı Aleksander Manas'ın mahdumu olarak, 12 Nisan 1875 günü, Pay-ı Taht Beldesi İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Yânî günümüzde gündüz gözü fenerle aranan, gerçek mânâda su katılmamış bir İstanbul çocuğu idi.

Öğretmen olan babası, küçük Edgar 13 yaşma geldiğinde Venedik'e göndererek Murat-Rafaelyan Mektebi'nde ticaret öğrenimi görmesini sağladı. Mevzubahis mektepte iki yıl okudu ve aynı zamanda Trivellini'den Piyano dersi aldı. Babası için üç sesli bir koro şarkısı besteledi ve okuldan mezun olduktan sonra 1894'te İstanbul'a döndü. Bir-buçuk yıl sonra tekrar İtalya'ya giderek, L. Bottazzo'dan armoni, kontrpuan ve füg bilgilerini geliştirdi, öğrenimini tamamlayıp İstanbul'a döndüğünde ise bilhassa Fransızların modern klasiklerini inceledi. Union Français'de bir koro yönetti ki bu bir ilkti (1905).

Bütün bu çalışmaları esnasında, Ermeni Halk müziği'nin, mimarı ve çok sesli polifonik şekle getiren ünlü Ermeni Din adamı ve Bestekârı, Rahip Gomidas ile tanışınca, bu eşsiz dehadan hayli istifade edebilme şansını elde etmiştir.

Diğer taraftan, genç bestecinin birçok eseri "Oeuvres pour Piano, Melodies" ve üç sesli "Tantum" adı altmda toplanmış ve ayrıca Chaupin tesirinde yazdığı "Milnuet Valse" İstanbul'da basıldı ve İstanbul'da Union Française'de meydana getirilen Gallia Korosunun yönetmenliğine atandı ve L. Rilè'nin "Une Faite Au Louvre"u ile OFFICIER d'ACADEMIE unvanı aldı ve Ermeni Gençler Birliği'nin "Kınar" mü-

---

dan zaman zaman mektuplaşabilmekte ve hatta telefon görüşmelerimiz dahi olabilmektedir. Ne dileyeyim, Hz. Allah onları korusun ve mutluluk veren irtibatımız kopmasm! Saygıdeğer okuyucularım! Lütfen bendenizi hoş görün. Zira, değerli bir besteci ve müzikoloğun biyografisine kendi anılarımı da cüz'i de olsa katmam, tabii olarak yanlış görülebilir!.. Ancak, buna sebep olan başlıca amil siyasilerimizin hemen bir çok meseleye sadece hamaset görüşlere göre yer vermesi ve bu sebepten dolayı, Gayr-ı İslâm tebaanın yurt haricine gitmeye mecbur kalmasıyla, hemen birçoğumuzun yakınlarını kaybetmesine ve yurdu içinde, hissi açıdan gurbeti tatmasına sebep olmuştur!.. Bu sebeple bendenizi hoş göreceğinizi ümit etmekteyim, saygılarımla efendim.

zik topluluğunu yönetti. Piyano için bestelediği "Andante Symphonique" yayınlandı.

Daha sonra ise mezkûr senfoni, Şef Florose yönetiminde, Orkestra Philharmonique'in dokuzuncu konserinde icra edildi ve büyük çapta yankı uyandırdı.

Dârülelhân'da armoni, Kontrquan ve Piyano dersleri verdi (1912-1921). Osmanlı Hanedanı'ndan çok kimseye Batı Mûsikîsi nazariyatı öğretti. Derlememizde istifade edilen kaynağa göre bu talebelerinden Şehzâde Abdülkerim Efendi ile kızkardeşi Ayşe Sultan en kabiliyetlileriymiş.

1912 yılında Piyano için yazdığı üç bölümlü "Suite"i, 1. Romance en forme de Valse, 2. Chanson Paysanne, 3. Masurka. 1918'de Leipzig'de faaliyet gösteren meşhur Freitkoff ve Hertel Yayınevi yayınladı.

6 Mayıs 1921 tarihinde Union Française'de kendi eserlerinden oluşan muhteşem bir konser verdi ve "Quatuor"unu çaldırdı.

Büyük bestekâr ve Müzikolog Prof. Edgar Manas'ın bestelediği nice eseri mevcuttur ki, bizim bunları bir bir kayda geçebilmemize imkân yoktur. Zira, eserimizin muhtevasına uygun olmaz. Ancak, bir hayırlı hizmeti daha var ki, onu kayda geçmezsem, Manas biyografisi pek yavan kalır!

1922 yılının sonlarına doğru, büyük bestekâr Zeki ÜNGÖR tarafından İstiklâl Marşımızı armonize etmesi görevi tevcih edildi ve bu mukaddes görevi, en âlâ şekilde tamamlayan Prof. Edgar Manas, mezkûr başarısıyla, Türk Cumhuriyet Tarihinin son derece önemli bir sahifesinde adının geçmesiyle ayrı bir özellik daha kazanmış oldu (11 Mart 1924).

28 Mart 1924'te Dârülelhan öğrencileri Galatasaray'da bir konser verdi ve tabii ki, Koro Şefi, Manas'tı. Esayan Lisesi'de mûsikî dersleri verdi ve 1923 yılında Dârülelhan'a İstanbul Konservatuarı öğretmen olarak atanmış olan bu değerli mûsikîşinas, bilâhare Koro ve Orkestra Şefliğine atandırıldı.

1924 yılında Kâmil Bey'in yönetiminde kurulan Bahriye Mektep Bandosu ve Orkestrası öğrencilerine pratik armoni öğretti.

Kadim Ermeni Kilisesi için dört sesli bir Mes'i yazdı (Badarak). 1937 yılında KOĞTAN KİLİSE KOROSU tarafından davetle mezkûr koronun Şefliğini üstlendi.

Hayatı boyunca, zarif bir beyefendi olarak yaşamış ve o müzikle dopdolu, hayatını cümle müziksevere adamış bu değerli insan, yeri dolmazlar safındaki özel kişi 11 Mart 1964 tarihinde aramızdan ebediyen ayrıldığında arkasında onu seven onbinlerce müziksever rahmet okumaktaydı. Hemen herkes için önemli olan da bu değil midir!

Merhum'un kabri Şişli'deki Ermeni Katolik Mezarlığındadır.

Kapriyel Yervant Apraham Ebeyan Efendi

(1869-1958)

Bestekâr

KAPRİL adıyla da bilinen, KAPRİYEL YERVANT APRAHAM EBEYAN Efendi. Bestekâr olarak mûsikî dünyamızda yer almıştır. 1869 yılında Üsküdar'ın Selâmsız semtinde doğmuştur. Doğum yılını 1882 gösteren kaynaklar da vardır. Bestekâr Osep Hosep Ebeyan'm küçük biraderidir. Türk Sanat Mûsikîsini ünlü Bestekâr Levon Hanciyan Efendi'den öğrenmiştir. İlk bestesini 19 yaşında yaptı. Eserlerinde, Nihanni mahlas'ını kullandı.

Kayıtlara göre fazla bestesi olmamış. Evliliğinden iki erkek, bir kız çocuğu olmuş ve 1958 yılında 89 yaşmda vefat etmiştir.

Garbis Efendi Uzunyan

(? – 1925)

Bestekâr

Doğum tarihi meçhul ve fakat ikâmet etmiş olduğu semt ile ölüm tarihi tespit edilmiş bulunan mezkûr sanatçı İstanbul-Beşiktaş'ta ikamet etmekteymiş. Notacı, Kânuni, Kemâni ve Tanburi olarak nam salmış bir Piyasa sâzendesidir. TÜRK SANAT MÜZİĞİNDE ERMENİ BESTECİLER adlı mufassal eserde, notacı mûsikîşinas hakkında bilgi aktarırken Uzunyan soyadını boyunun uzunluğundan verilmiş olduğunu kaydetmekle birlikte 10 civarında eser üretmiş olduğunu yazmış. Diğer taraftan Yılmaz Öztuna ise, TÜRK MUSİKİ ANSİKLOPEDİSİ'nin, birinci cildinin 226'ncı sahifesinde aynı maddeyi işlerken Bestekârın 38 bestesini kayda geçmiş durumdadır?

Garbis Bakırcıyan
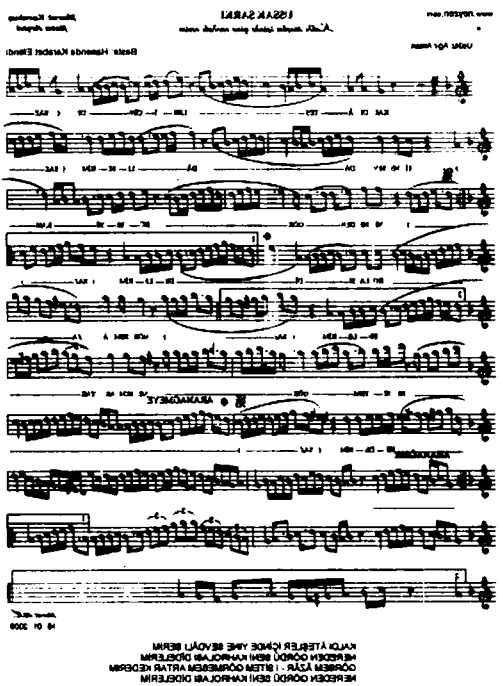
(? - ?)

Kanunî

Aslen Bursalı olduğu kaydı geçilmiş fakat, kanuni olduğu dışında hiçbir bilgi sunulamamış. Dolayısıyla Ermeni Kilisesi'ne mi hizmet vermiş, kanuni olarak Türk Sanat Mûsikîsine piyasa sâzendesi mi olmuş, yoksa beste yapıp ders veren bir mûsikîşinas mı; hakkında hiçbir bilgi edinemedik?

Karabet (Garabed) Ağa

(1855-1915)

Hânende-Hacı

Karabet Ağa'ya ait "Kaldı âteşler içinde yine sevdâlı serim" adlı bestenin notaları.

1855 yılında, İstanbul'un Suriçi semtlerinden ve bir zamanlar orta tabakanın rağbet ettiği mesirelerden olarak bilinen meşhur Topkapu semtinde doğmuştur. Ünlü Nigoğos Ağa'nın talebesidir. Besteciliği yanı sıra, hânende olarak klasik eserler de okumuştur.

1915 yılında 60 yaşlarında İstanbul'da vefat etmiştir.

Karnik Garmiryan

(1872 – 1947)

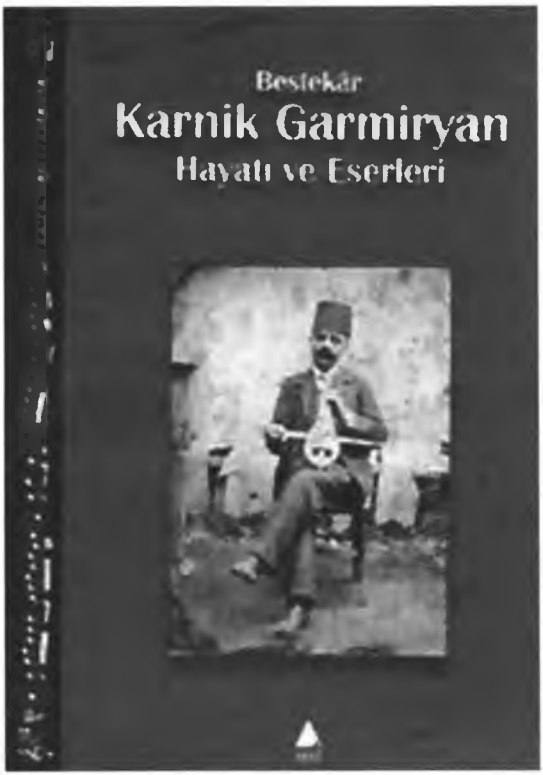
Bestekâr

Kayseri'nin Garmir köyünden İstanbul'a göçmüş bir sülaleden gelen babası Kirkor, Garmiryan soyadını almış ve Amber adında bir Ermeni kızı ile evlenmiştir. Kirkor'un refikası Amber kocasına nur topu gibi bir erkek çocuğu hediye etmiştir ki, adını Karnik koydukları bu çocuk, ilerki yıllarda tanınmış bir bestekâr olarak, ailesinin adına şerefli bir hane daha katacaktır.

İlk öğrenimi esnasında iştirak etmeye mecbur olduğu ve o yıllarda âdet olan bir hayırlı icraat vardı ki, mezkûr icraat 1965'lere kadar sürdürülebilmiştir. Bu sistem hemen her Ermeni gencinin yanlış akımların dışında kalabilmesini sağlayabilen bir sistemdi ve aynen şuydu: Bir çocuk Ana sınıfına başladı mı derakap, Kilise hayatı da birlikte başlardı. Yânî, ayrıca tegannilik öğrenimini de okul öğrenimi ile birlikte görürdü. Bizim Garmiryan'ın da okul hayatı bu şekilde başlamıştı

ve Kilise ilâhelerini öğrenebilmesi için Teganni namzetlerinin iştirak ettikleri ilâhe derslerine katılara Hampartzum, Bizans ve Batı notalarını en mükemmel şekilde öğrendi. Hocaları ise, Beyoğlu Galatasaray'daki Surp-Yerortutyun, Surp-Harutyun ve Surp-Krikor Lusavoriç kiliselerinde Baş-Muganni sıfatıyla hizmet sunan, ünlü Baş-Muganni, Rupen Civanyan'dı.

Karnik Garmiryan'ın hayatı ve eserlerini anlatan kitabın kapağı.

1887'de, açıldığı henüz bir yıl olmuş bulunan meşhur GETRONAGAN ERMENİ LİSESİ'ne kaydoldu. Ancak, ebeveynlerinin maddi imkânsızlıklar içinde oluşu, öğrenimini tamamlayabilmesine mâni teşkil etmişti ve böylece 1891'de bu meşhur

liseden ayrılmak mecburiyetinde kaldı. 1907 yılında Erzincan'da doğup, küçük yaşlarda ailesinin göç etmesiyle İstanbul'a gelen Siranuş Köleyan, bizim genç bestekâr ile evlendi. Bu evlilikten Araksi adında bir kız ve Ara adında bir erkek evlâtları oldu. Bu meyanda kâtiplik, muhasebecilik türünde meslekler-de hayatını kazanmaya, daha doğrusu yuvasını geçindirmeye çalışırken, diğer taraftan da son derece sevdiği mûsikî dünyasından kopmak mecburiyetinde kalmamak için elinden geleni yapmaktaydı.

Kanun ve kemençe icralarında pek usta bir sâzende olduğu hemen herkes tarafından kabul edilen, Karnik Garmiryan, yıllarca süren pek yıpratıcı bir çalışma neticesi Ermeni Kilisesi İlâhelerini ve Bimen Şen Der Ğazaryan'ın bestelerini notaya aldı ve bu meyanda 140 civarında eser besteledi.

Bütün hayatı mûsikî dünyasına gerçek mânâda hizmet vermekle geçmiş bulunan, Üstat Karnik Garmiryan, hastalanıp iki yıl tedavi görmesine rağmen bir türlü iyileşememiş, 13 Eylül 1947 tarihinde vefat ederek aramızdan ayrılmıştır.[1]

1 Kabri Şişli Kadim Ermeni Mezarlığında olan Karnik Garmiryan'ın baba tarafından akrabası ve yakın arkadaşım kuyumcu cilacısı merhum Kirkor Garmiryan, merhum sanatkârın sözü geçti mi, gözleri yaşarır ve onlar elleri öpülecek birer değerdi demekten kendini alamaz, adeta ezbere bildiği nice mûsikîşinasın özetle hayatlarına temas ederdi. Kuyumcular Çarşısı'nm tarihçesini ve nice değerli kuyum ustasının hünerli parmaklarıyla meydana getirdikleri mücevherleri anlata anlata bitiremezdi. Korkunç bir iftira neticesi pek ağır bir suçlamanın tesirine daha fazla tahammül edemediğinden, için için kendini yiyerek, yoklara karışıp terk-i hayat etti (1934-2006). Ne denir, Hz. Allah'ın rahmeti üzerinden eksik olmasın. Krikor Garmiryan hakkında söylenecek son söz ise şu olabilir: O bir seyyar Ansiklopedi idi!

Garo Mafyan

(1951 -)

Besteci – Aranjör ve Müzik Hocası

1980'li yıllarda popüler müziğin darlık dönemi içinde, önde gelen yorumcularla gerek Türk bestecilerin, gerekse yabancı bestecilerin şarkılarını düzenleyerek önemli bir açılıma damgasını basmış olan Garo Mafyan, 1951 yılında İstanbul Erenköy'de dünyaya gelmiştir.

Ebeveynleri, aynen müzik dehalarına özgü bir tarzda yetiştirebilmek gayesiyle, 3.5 yaşında piyano eğitimi görmesini sağlamışlar. 1955'te ise istikbal vaat eden bir resital vermiştir ki, bu onun ilk sahne çıkışıdır.

1967 yılında Konservatuar'ın armoni bölümünü, 1968'de ise Yüksek bölümünden üstün başarılarla mezun olmuştur.

1969'da Selçuk Başar ile İSTANBUL GELİŞİM ORKESTRASI'nı kurarak, baskı dönemine damgasını vuran grupların başta geleni olmuştur. 1980'de GELİŞİM STÜDYOSU'nu kurmuş ve aynı yıl içinde ilk profesyonel albümünü Zerrin Özer ve Tanju Okan ile yapmıştır.

Türkiye'nin başta gelen büyük müzik projelerinde, müzikallerde Ajda Pekkan'm BÜYÜK KABARE ŞOV-1983 ve Gülriz Sururi-Engin Cezzar'ın KABARE-1984.

EUROVİSİON ELEMELERİ-1982'de Neco ile aranjör ve Orkestra Şefi, 1985'te MFÖ ile Orkestra Şefi; 1987 yılında Seyyal Taner ile aranjör ve Orkestra Şefi.

İSTANBUL GELİŞİM STÜDYOSU'nda: Sezen Aksu, Ajda Pekkan gibi başa oynayan rakibelerin pop-albümlerini; Selçuk Başar, Uğur Başar, Onno Tunç, Atillâ Özdemiroğlu ve Asım Ekren ile birlikte hazırladı.

Bilindiği gibi, 1980'lerde beste çalışmaları olmuştur. Ancak onun ciddi çalışmaları, 1990'lardan itibaren başlar ve Türk Pop Müziğinin iyiden iyiye geliştiği, genç müzisyenlerin yavaş yavaş görünmeye başladığı dönem içinde Mafyan'ın önemli bir misyonu üstlenerek, beste ve düzenlemeleriyle hemen her yerde kendinden bahsettirmeye başladı. Ancak onun bu verimliliği ve seri üretkenliği, bazı açılardan eleştirilere uğramaktaydı ve böylece 1990'ların sonuna kadar, yüzlerce çalışmada hep onun imzası oldu. Halis Bütünley ile birlikte kurduğu MB-STÜDYOSU'nun kapılarını nice genç kabiliyete ardına kadar açtı.

Diğer taraftan da Türk Pop Müziği'nin aslarıyla hiçbir zaman irtibatını kesmedi. Ajda Pekkan, Barış Manço, İlhan İrem, Zerrin Özer, Nükhet Duru gibi ünlü ses sanatçılarıyla çalıştı ve aralıklı olarak onlarla albümler yaptı. Nitekim Popüler müzik piyasasında bulunan birçok ünlü sanatçı, müzik dünyasına onunla girmiştir. MFÖ Ayşegül Aldinç, Leman Sam, Yonca Evcimik, Nalan, Bendeniz, Niran Ünsal, Reyhan Karaca, Tayfun, Jale, Kerim Tekin, Ozan Orhon, Taner, Burcu Güneş, Bora Gencer, Nadide Sultan ve Aydın bunlardan bazılarıdır.

Tek albümlük veya kitleselleşmemiş albümlerde de imzası olduğu gibi, Erol Evgin, Emel Saym, Yüksel Uzel ve Nükhet Duru ile Türk Sanat Mûsikîsi âlânında Gülden Karaböcek ile fantezi dalında çalışmalar yaptı.

İstanbul Gelişim Orkestrası

İSTANBUL GELİŞİM ORKESTRASI'nı 2000'lerde Atilla Özdemiroğlu ile yeniden kurdu ve bu meyanda hocalık yönünü de meydana çıkaran bir çalışmaya girişti ve BAHÇEŞEHİR-İSTANBUL GELİŞİM adıyla 2005 yılında açılan okulla genç amatörlere ders verip onları yetiştirmeye çalışarak, hayli başarı elde etmiştir.

MEŞHUR BESTELERİNDEN BAZILARI:

1. İki Sevgili Bir Kalpte / Zerrin Özer – 1981
2. Hayaller ve Rüyalar / Neco – 1981
3. Unut / Sezen Aksu – 1986
4. Sen ve Ben / Nükhet Duru – 1987
5. Her Yaşın bir Güzelliği var / Ajda Pekkan – 1990
6. Söyleyemem / Zerrin Özer – 1990
7. Eline Gözüne Dizine Dursun / Ajda Pekkan – 1991
8. Aboneyim Abone / Yonca Evcimik – 1991

Haçarsum

(? – 1925?)

Kemâni

İhmâl edilen talihsizler zümresindedir. Doğum tarihi ve yeri, kimlerden olduğu vs. bilinmemekle birlikte, kayıtlara geçen ölüm yılı da sıhhatli değildir.

Harutyun Hanesyan

(1911 - ?)

Besteci ve Yönetmen

Batı mûsikîsinin ülkemizde önde gelen isimlerindendir. Besteci, viyolacı, orkestra ve koro yönetmeni olarak hizmet vermiş, ünlü bir mûsikîşinastır.
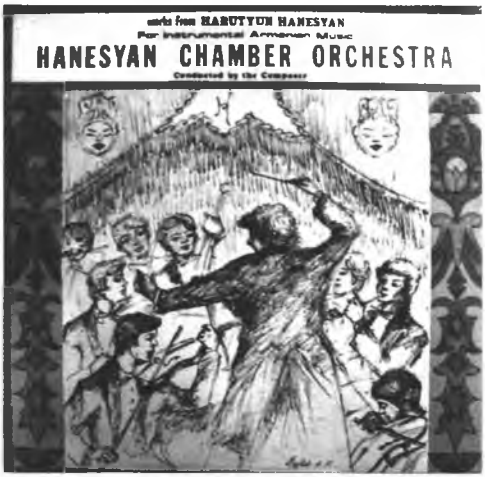
Öğretmen ve başkâtiplik hizmetleri ifa etmiş olan Mardiros Hanesyan'ın mahdumu Harutyun Hanesyan, 30 Aralık 1911 tarihinde İstanbul'da doğmuştur.

Öğrenimini Esayan Orta Mektebi ile Robert Kolej'de ikmâl etmiştir (1931). Henüz küçük yaşlarda mûsikîye karşı yakınlık duymasını dikkate alan ebeveynleri, ona öğrenim imkânı sağlayıp, mûsikî üstatlarından Harutyun Sinanyan'dan Kemân ve nazariyat dersleri aldırarak, bilgisini güçlendirdiler.

Henüz 17 yaşlarında körpecik bir genç olduğu dönem içinde W.M.C.A. Amerikan kuruluşunun teşvikiyle, hemşiresi Anahid'in piyano refakatiyle, ilk kemân resitalini verdiğinde, sanat çevrelerinin âlâkasını çekti (29 Mayıs 1932).

Nitekim bilahare, güçlü bir yorumcu seviyesine yükseldi. 1944 yılında Ünlü Bestekâr ve Şef, Cemâl Reşit Rey denetim ve yönetiminde kurulan İstanbul Belediye Konservatuarı Şehir Orkestrasında Viyola Grup Şefi olarak vazife aldı.

27 yıl süren başarılı sanat hizmetinin hitam ermesinden sonra, emeklilik döneminde Hanesyan Oda Orkestrasını 1973 seri konserler verdi ve böylece ülkesindeki kültür faaliyetlerine katkıda bulunmaktan geri kalmadı.

Harutyun Hanesyan orkestrasına ait bir plak kapağı.

Cemal Reşit Rey, Ekrem Zeki Ün, Lico Amar, Ferdi Ştazer, Prof Edgar Manas, Yetvart Margosyan, H. Saadettin Arel, Celâl Akatlar gibi üst düzey müzisyenlerle Oda Müziği ve Solo Konserlere Viyola sanatçısı olarak iştirak etti ve birçoğu, TRT İstanbul Radyosu'ndan yayınlandı.

Beste çalışmalarında ise yoğun bir faaliyet göstererek bilhassa enstrümantal müzik orkestraları için nefis eserler meydana getirdi ve ayrıca, Türk Halk Müziği'nin ritmik ve melodik özelliklerini taşıyan Piyano, Kemân, Viyola, Viyolonsel, Obua, Flüt ve Şan besteler yaptı.

İstanbul ve Paris'te 50'yi aşkın eseri yayınlanmakla birlikte Türkiye'de ve dış ülkelerde, konser programlarına dahil edildi. Besteleri Almanya'nın muhtelif şehirlerinde, ünlü Alman Şeflerinden Ermeni asıllı Rolf Agop yönetimindeki orkestra tarafından yorumlanıp, Alman halkına tanıtıldı.

Atatürk'ün 100. doğum yıldönümü kutlamalarına orkestrasıyla katılan sanatçı söz ve müziği kendine ait bulunan bir marşı halkımıza, ilk kendi duyurabilmiş olduğu için, elbette büyük mutluluk tatmıştır.

Harutyun Sinanyan

(1872-1939)

Müzik Eğitimcisi

Harutyun Sinanyan, 1836 yılında İstanbul'da doğmuş olan İstanbul'da ilk Batı Mûsikîsi Orkestrası'nı kuran Krikor Sinanyan'm mahdumudur.

Dikran Çuhacıyan, Brasen, Radelli gibi müzik dünyasına adını kazdırmış unutulmaz dehalardan ders aldı. Bilâhare sesini duyurmaya başladığı dönem içinde, Sultan II. Abdülhamid Hân tarafından Saray'a davet edildi ve Sultan tarafından da beğenilen H. Sinanyan, babasından sonra İstanbul'da ikinci orkestrayı kurdu ve bu orkestra ile MINAKYAN TİYATROSU TOPLULUĞU'na katılarak uzun yıllar müşterek çalışmalar yürüttü. Nitekim La Belle Hèléne, La ascote ve Carmen gibi meşhur muzikal klasikleri son derece başarıyla yönetti.

Henüz 17 yaşında, çocuk denecek yaşta körpecik bir gençken, İstanbul'da ilk büyük senfonik orkestrasını kurdu ve bu genç orkestra şefinin, repertuvarı, Beethoven, Mozart, Kuno, Verdi, Rossini, Bellini, Dikran Çuhacıyan ve kendi besteleriyle bezenmiş bir zengin demetten müteşekkildi ki, bu gerçekten pek büyük bir başarıydı!

II. Meşrutiyet'in İlânı Ve Harutyun Sinanyan

II. Meşrutiyet'in ilânında Türk ve Ermenilerin yekdiğerine yaklaşması, Avrupa emperyalistlerinin Osmanlı üzerinde taşı-

dıkları kötü emelleri açısından hayli işe yarayacaktı. Zira Türk siyasilerinin İttihatçıları ile Ermeni siyasilerinin Hınçak-Taşnak Komiteleri birleşecek olsalar, ancak onlar Batı Emperyalistleri açısından en büyük düşman olarak görülen Sultan II. Abdülhamid Hân'ı tahtından edebilirlerdi! İşte böylesine karmaşık bir dönemde ünlü bestekâr Harutyun Sinanyan, İttihat ve Terakki adına bir marş besteledi ve bu marş ülkenin bütün topraklarında tam bir coşku ile söylendi.

Sinanyan Orkestrası.

TANİN, SABAH, SERVETİFÜNUN, LA TURQUIE, LEVANT HERALD, LE MONITEUR adlarındaki gazeteler mezkûr marş hakkında son derece övücü haber ve makaleler yazmışlardı. Sinanyan bu marşın beğenilmesinden sonra bu sefer de Şehitler Marşı'nı besteledi ve İttihatçılar en az birincisi kadar, ikincisini de çok beğendiler. Daha sonra Prens Sabahaddin Bey'e ithafen bir şarkı yazdı.

Daha sonra Büyükada'da Yat Kulübü, Pera Palas ve Sümer Palas'da çalıştı. 1917'de Heybeli Mekteb-i Bahriye'ye (Deniz Harp Okulu) öğretmen olarak atandı. Genç zabit namzetlerine flüt, klarnet, piyano, keman ve solfej dersleri verdi.

70'e yakın bestesi olan sanatçı, 7 Ocak 1939'de vefat etti. Kabri Şişli Ermeni Katolik Mezarlığı'ndadır.

Istepan Gedik

(1886-1970?)

Müzisyen-Bestekâr

1886 Konya doğumludur. Babası Sarkis Efendi Gedikyan ve Annesi Anna Hanım, Konya'nın seçkin Ermeni sakinlerindendir. Türk dilinin bütün inceliklerine vâkıf ve ayrıca birkaç yabancı lisan bilen bu değerli insan, son derece münevver ve pek ince bir ruha sahipti ki, bilhassa mûsikî dünyasında bu husus çok, ama pek çok önemlidir.

Küçük yaşlardan itibaren mûsikîye âşık Istepan'ın aynı zamanda şair olması, kendisinin mûsikî âlânında da ilerlemesini beste ve güfte açısından son derece verimli olmasını sağlamış ve böylece Türk mûsikîsine gayet değerli eserler vermesine öncü olmuştur.

Her konuda yenilikçi olan Istepan Gedik Efendi, Kilise mûsikîsinde meydana getirmek istediği yenilik sebebiyle, Ruhaniler ile zorlu fikri çatışmalara girişmiştir. Nitekim, Türk Mûsikî üslûbu ile bestelediği 80'den ziyade Ermenice İlâhe ve şarkıları vardır.

İstanbul Hukuk Fakültesinden mezun olduktan sonra avukatlık ve sinema yönetmenliği de yapmış, 1951 yılında küçük mahdumunu ziyaret maksadıyla Paris'e gitmiş, sonra Fransa'ya yerleşmiştir. 1970'li yıllarda vefat ettiği bilinmekle birlikte tam tarihi tespit edemedik.

Karabet Ağa

(? - ?)

Dividci

XVIII. asır bestekârlarından Karabet Ağa'nın adının baş harfi K ile değil, G ile başlar. Yânî bestekârın adı KARABET değil, GARABET'tir.

Mezkûr bestekâr hakkında bırakınız tafsilatlı, cüz'i dahi bilgi mevcut değildir. Öğrenebildiğimiz kadarıyla İsmail Hakkı Bey'in koleksiyonunda iki saz eseri mevcut olup, bunlardan biri Arazbarek makamında, Zincir usulünde bestelenmiş Peşrev ve Aksak semai usulüyle bestelenmiş Saz Semaisidir.

Karakin Efendi

(? – 1925?)

Udî-Bestekâr

Asıl adı, KAREKİN'dir. Udî-Bestekâr olması dışında fazlaca bir kayıt mevcut değildir. Kayıtlara göre fazlaca bir eseri olmamış ve sadece tespit edilebilen iki eseri mevcutmuş.

Takriben 1925 yılında vefat etmiş olduğu tahmin edilmektedir.

Kirkor Mehteryan

(1866-1937)

Sâzende

İstanbul'un sahil semtlerinden Kumkapu'da 2 Haziran 1866 veya 1868 tarihinde doğmuş ve 1937 yılında Mısır'ın Başkenti Kahire'de vefat etmiştir.

Bezciyan Mektebinde tahsil görmüştür. Geçimini muhtelif saz heyetlerinde çalışarak sağlamaya çalışmış iyi bir kanuni olmasına rağmen, Piyasa sâzendesi olarak tanınmış ve öyle kalmıştır.

Öğrencisi Ovrestes Karagözyan onun 38 eserini Hampartzum notasına kaydetmiş fakat, rivayetlere göre bunda pek başarılı olamamış.

Krikor Çulhayan

(1868-1938)

Kemâni ve Nısfiyezen

Kemâni ve Nısfiyezen'dir. Ancak, Muallim ve Notacı olarak da bilinir. 1868 yılında, İstanbul'un nefis sahil semtlerinden Kumkapu'da doğdu. Van'ın Aykestan Köyü sakinlerinden Dokumacı Sahak'ın torunu ve Gümrük Memuru Simon Çulhayan'm mahdumudur.

İlk öğrenimine Kumkapu dışında, Ermeni Balıkçılar tarafından kendi imkânlarıyla, Surp-Harutyun Kilisesi ile birlikte inşa ettikleri meşhur Boğosyan-Varvaryan adındaki ilkokulda başladı. Buradaki öğrenimi esnasında Aristakes Ohannesyan Aris Şalcıyan'dan mûsikî öğrenimine başladı. Ne var ki, henüz 10 yaşında bir öğrenciyken hocası vefat edince, kendisinin ortada kaldığına hükmederek pek üzüldü. Ancak bu üzüntüsü uzun sürmemiş, Nigoğos Taşçıyan ona özel dersler vermeye başlamış ve mûsikîye küçük yaşlarda bağlı bulunan Kirkor'un ebeveynleri neşesini yerine getirebilmişti ki, aynı zamanda Surp Harutyun Kilisesi vaizi Rahip Der Bağdasar ise, ona dini mûsikî ile sabah ilaheleri olan Şaragan dersleri vermekte ve böylece küçük Kirkor, mûsikî bilgisi açısından dört dörtlük yetişmekteydi.

Orta tahsili için, meşhur Bezciyan Mektebine girdi ve dört yıl okuduktan sanra, mezun olmadan mektebi bırakarak ticaret hayatına atıldı. Kapahçarşı'da, Fistancı Dakes Berberyan'ın yanma çırak girerek dört yıl hizmet verdi. Ancak, mûsikî çalış-

malarını hiçbir zaman geri plâna atmadı ve 1885'te Patrikhâne Katedrali, Mayr-Asdvatzazin Kilisesi'ne teganni oldu.

Aynı yıl içinde Nigoğos ölünce, onun yerini Hampartzum Çeriçyan, yânî Küçük Hampartzum aldı ve onun talebesi oldu. Daha sonra muganni olarak 4 ay Rumelihisarı'ndaki Surpuhi-Santuğd Kilisesi'ne hizmet verdi. 1891'de Tekirdağ'da Surp-Takavor Kilisesi Baş-Muganniliği vazifesine atanarak, okuyuculuk mevkii yükseltildi. Bu meyanda dinî mûsikî bilgisini daha da arttırabilmek gayesiyle Vırtanes Hisarlıyan'dan ders almaya başladı. Ancak, ekmeğini kazanabilme derdi de vardı ve bu derdini, Bahçekapusu'nda bir dükkân açarak giderme yolunu seçti ve Türk mûsikîsi eserlerini notaya alarak, satmaya ve diğer taraftan da Türk mûsikîsi dersleri vererek, mezkûr eksikliğini böylece gidermeye çalıştı. Bu faaliyeti onun Türk mûsikîşinaslarıyla tanışıp yakm ilişkiler kurabilmesine yaradı ve bunlardan bazılarına Baba Hampartzum Notası öğretti. Rauf Yektâ Bey tarafmdan tekkelere götürüldü ve böylece İslâm Dinî Mûsikîsi ile iç içe olabilme imkânını elde etti. Böylece Türk Sanat Mûsikîsi yanı sıra, İslâm Dinî Mûsikîsine de vâkıf olmuştur.

Yenikapu, Samatyakapu, Narlıkapu, Altı-Mermer Kiliselerinde Kilise hânendesi olarak hizmet verdi. Balat Kilisesi ve 1916'dan itibaren Gedik-Paşa Surp-Hovhannes Avedaranaz Kilisesi ve birkaç yıl sonra tekrar Balat derken, 1923'ten vefat edinceye kadar Samatyakapu Surp Kevork Katedrali, Narlıkapu Surp Hovannes Kilisesi ve Altı-Mermer Surp Hagop Kılğatir Kilisesi gibi tarihi ibadethânelerde Baş-Muganmilik vazifesi ifa etti. Türk Sanat Mûsikîsi makamlarının aynını uygulayan Ermeni Kilisesi'nin, yabancı mûsikî temsilcisi olarak göstermeye çalışan bazı sözde aydınların ya zır cahil veya bilhassa maksatla böyle bir yola başvurmuş olduklarını açıklıkla meydana koyan bir belgeyi, bestekârlar bölümünün sonuna ekledik. Hem de Ermeni Kilisesi'nin Baş-Muganmilerinden birisi tarafından özel surette hazırlanmış bir belgenin ışığında! Nitekim, bu duruma fiilen vakıf olmuş bulunan eski Türkler, Er-

meni asıllı vatandaşlara, mûsikî âlânmda da vazife vermekten geri kalmamaktaydılar ve dolayısıyla bizim Kirkor Çulhayan da bu alanda varlık gösterebilmiştir. Meselâ, 1898'de Kasımpaşa'da, Zincirlikuyu'da Hadika-i Mârifet, sonra Aksaray'da Şinâsî, Erenköy, Büyükada ve Heybeliada'daki Türk Mekteplerinde ders verdi ve böylece Türk Mekteplerinde de mûsikî hocalığı yaptı. 1908 yılında bir Badarak (Ermeni Âyînî) dikkatlere çekti ve meşhur oldu. Ayrıca, Hahambaşı'nın teklifi ile Yahudi âyinlerini Batı notasına aldı. 1910 yılında plâk doldurmaya başladı.

Vefatından bir yıl önce, 50. yıldönümü jübilesi yapıldı ve Bedros Garabedyan hayatı ve eserleri hakkında 80 sayfalık bir kitap yazıp bastırdı. 28 Şubat 1938 tarihinde 70 yaşında zaruret içinde Kumkapu'da öldü. Kabri, Balıklı Ermeni Mezarlığındadır.

Sayın Yılmaz Öztuna, değerli eserlerinde bu değerli mûsikîşinas hakkında *"Keman ve Nısf'iye çalan bir hânende idi. Epeyi talebe yetiştirdi. Şarkıları zararsız olmakla beraber bir hususiyet taşımaz. Şu şarkılar onundur..."* buyurmuşlar ve 35 adet şarkı kayda geçilmiş. Bu nasıl bir mantık veya görüştür? Hususiyeti olan tek bir şarkı da mı yok?!

Krikor Kâhyayan

(1855-1922)

Enstrüman Ustası

Ûd imâlatında son derece mahir bir usta olarak tanınmış bir el sazları yapıcısı imiş. Doğum ve ölüm tarihleri kayda geçilebilmiş olduğu halde, imâlathânesinin nerede olduğu, hangi şehir veya semtte çalışıp, ikâmet ettiği kayda geçilmemiş. Sayın Öztuna'ya göre, 1922 yılında 67 yaşında vefat etmiş.

Krikor Sinanyan

(1839-1914)

Maestro

Batı müziği bestekârı ve orkestra şefidir. 1870'lerden itibaren, Türk Sanat Mûsikîsi eserlerinin, Batı Mûsikîsi tarzında icra edilebilip edilmeyeceği hakkında düşünmüş, etütler yapmış ve nihayet aranje etmeye başlamıştı. Daha sonra ise orkestrasıyla Avrupa'da Türk Sanat Mûsikîsi eserlerinin Batı tarzındaki yorumlarını Avrupalılara dinletmiş ve çok beğenilmişti.

İstanbul Üsküdar'dan olduğu kayıtlardan anlaşılan bu değerli müzisyenin en az kendisi kadar tanınan, Harutyun Sinanyan adında bir mahdumu vardır.

Hovrik (Ovrik) Kazazyan

(1872-1936)

Lavtacı-Bestekâr

Ovrik diye anılır, ancak asıl adı Hovrik'tir. İstanbul Kumkapu'da 1872 yılında doğmuş, mide ülserinden muzdarip olarak, 64 yaşlarında aynı şehirde vefat etmiştir.

Hovrik Kazazyan, Lavtacı Sarı Onnik'ten Lavta ve Türk Sanat mûsikîsi dersi alarak, her iki dalda da başarı sağlayıp, piyasa sâzendeleri arasında meşhur bir Lavtacı olmuştur. Koşma, Semâî, Dîvân nevinden parçaları da okuyarak olukça takdir kazanmıştır. Derlediğimiz kaynaktan aldığımız Lavtacı Hovrik'e ait üç şarkıyı ise aynen geçiyoruz:

Hicâz Yürük Curcuna: Açsam derdimi ey mâh, nâfile, Hicâzkâr Curcuna Mestim bu gece, sen de bâna mest olarak gel ve Kürdili Hicazkâr Aksak: Bir bahr-i gamâ daldı gece fikr ü hayâlim.

Kapril Ağa
Tanburi Kapriyel
(? – 1872?)
Tanburi

Doğum tarihi ve doğduğu mahal bilinmiyor. Öldüğü yıla ise kesin bir tarih düşülememiş. 1872 yılından önce vefat ettiği sanılmaktadır, şeklinde bilgiler var. Ancak bazı kayıtlara göre de Nigoğos Ağa'nın biraderi olma ihtimâli varmış? Şayet öyle ise, adı-sanı meçhul değil demektir! Lâkin buna rağmen hiçbir bilgi edinilememiş?! Tanburî Kapriyel olarak da bilinir.

Levon Hancıyan Efendi

(? -1947)

Bestekâr

İstanbul Hasköy-Çıksalın'da dünyaya geldi. Ancak doğum tarihi bilinmemektedir. Gerçi 1857-1860 gösteren kayıtlar mevcuttur. Ancak, tam olarak sıhhatlidir denemez. Babası Nazaret Efendi, Mahmutpaşa Çakmakçılar'daki Sümbül Han'da odabaşı idi. Annesi ise, Eftik Hanım'dır. Hancıyan'ın babası da annesi de mûsikî ile iç içe yaşamaktaydılar. Baba Nazaret çok iyi Lâvta çalan, iyi bir mûsikîşinastı. Annesi de, Mûsikîşinas Çilingir Markar Ağa'nm talebesi idi.

Levon Hanciyan Efendi'nin ilk mûsikî hocası, Papaz Kapriyel Efendidir ve Baba Hampartzum notasını bu ruhaniden öğrenmiştir.

Hanciyan Efendi, çocukluk yıllarında Dede Efendi'nin üç talebesinden ders alabilme bahtiyarlığına erişerek Zekâi Dede, Mutâfzâde ve Yağlıkçızâde'den ders alabilmiştir.

Kadim Ermeni Kilisesi hizmetkârlarından olarak Baş-Mugannilik mertebesine erişmiş ve Kilise mûsikîsine uygun eserler de vererek, böylece Kadim Ermeni Kilisesi ve dinine kalbi bağlılığını ifadeden geri kalmamıştır.

İlk öğrenimden itibaren, tahsilini bir bütün olarak tamamlayıp, Tıbbiye'nin 4'üncü sınıfına kadar okumasına rağmen, mûsikî aşkı sebebiyle yüksek tahsilini yarı bırakmış, kendisini tamamen mûsikîye adamış ve hayatı boyunca nice zorluklara rağmen öyle kalabilmiştir.

Türk Sanat Mûsikîsi'nin sayılı üstatlarından olduğu bütün mûsikî âlemince bilinmesine rağmen, bazı densiz ve ırkçı kafaların, bu değerli sanatçıyı karalayabilmek gayesiyle haksız iftiralara maruz bırakmasına rağmen, mûsikî dünyasının gerçek sanat uzmanları ve vicdanları imânla yoğrulmuş hakiki Türk İnsanı, Levon Hancıyan Efendi'nin asıl çehresini doğruluk tablosuna çizerek, böylesi zavallıları adeta rezil etmişler ve bundan böyle de aynı çizgi devam edecektir. Çünkü *güneş balçıkla sıvanamaz*!

Bu büyük mûsikî adamı hakkında kendi şahsi kanaatimi bir yana, gerçek bir Müslümân Türk evlâdı olan sayın Mustafa Rona'nın değerli eserinden, Levon Hancıyan maddesini aynen geçiyorum:

Tahsilini sırasiyle yapan müteveffa, Tıbbiye'nin dördüncü sınıfına kadar devam etmiş ve mûsikîye karşı duyduğu kuvvetli ve sarsılmaz sevgi yüzünden okumayı bırakarak, ölünceye kadar mûsikî âleminden ayrılmamıştır.

> Birçok okulda müzik öğretmenliği yapmış, sonradan Saray'a öğretmen olarak alınarak, Şehzâdelere ve Saray mensuplarına, mûsikî dersi vermiştir. Gençliğinde Mısır, Bulgaristan, Romanya ve birkaç ecnebi memlekete giderek, mûsikîye ait incelemelerde bulunmuştur. Müteveffa, yalnız Türk Mûsikîsine değil bütün Şark ve Garp mûsikîsine vukufu olduğu gibi, Çin ve Japon mûsikîsine dahi vâkıf olduğu rivayet edilir. Herhangi bir eser hakkında kendisine müracaat edildiği zaman,

> en sahih ve doğru surette cevap verebilecek derecede mahfuzatı pek çok olup, kendi eserlerinin de çok fazla sayıda olduğu ve hepsinin de sanat kıymetleri yüksek olduğu bütün mûsikîşinaslar tarafından teslim ve tasdik edilmektedir. Yetiştirdiği şahsiyetler arasında mûsikî âleminde mühim mevki almış kimseler vardır. Keman ve piyano çalmakta mahir olmakla beraber, daha ziyade Hânendeliği ile iştihar etmiştir. Hiç evlenmemiş, bekâr hayatı geçirmiştir. Son zamanlarda düşkün ve perişan bir hale düşen müteveffa, Bakırköy Akıl Hastahânesine yatırılarak tedavisine gayret edilmiş ise de 11 Temmuz 1947 tarihinde vefat ederek, Bakırköy Ermeni Mezarlığına defnedilmiştir.[1]

Değerli şahsiyet, merhum, İbnülemin Mahmut Kemal İnal Bey'in son eseri olan ve Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından basılan neşredilen eserden de küçük bir pasajı aynen geçiyorum:

> Mutatzâde, Delâlzâde, Yağlıkçızâde ve Hoca Zekâî Efendi gibi üstatlardan bir çok kıymetli ve nâdide eserler meşk eden Leon Hanciyan, Tıbbiye Mektebine de devam etti ise de ikmal edemedi ve 1293 Rus Harbi'nde, Ordu'ya Eczacı Kalfası olarak iştirak etti ve Harpten sonra Yüzbaşılığa terfi etti. Darülbedayi'in teşekkülünde mûsikî kısmı şefi olarak çalıştı. Türlü makam ve ikalarda bestelenmiş eserleri vardır. Tahminen 106 yaşında vefat etti.[2]

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi'nde Levon Hancıyan maddesinde, merhumun sanat kimliği açısından hayli enteresan açıklamalar mevcuttur ve maddenin yazarı olan sayın Mehmet Güntekin, böylesine değerli bir hizmette bulundukları için içtenlikle tebrik ederek, aldığım bölümü aynen geçiyorum:

> Hancıyan uzun yıllar İstanbul'daki Ermeni Kiliselerinde Baş-Muganni olarak görev aldı. Çeşitli okullarda

1 *50 Yıllık Türk Musikisi*, İlaveli İkinci Baskı, Yayınlayan: Türkiye Yayınevi. Sahife: 9-10, İstanbul 1960.

2 *Hoş Sada – Son asır Türk Mûsikîşinasları*, s. 215, Maarif Basımevi, İstanbul 1958.

mûsikî dersleri verdikten sonra Saray'a Mûsikî Hocası olarak alındı. II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) Bulgaristan'a kaçınca, Sofya Konservatuvarı'nda Türk Mûsikîsi dersleri verdi.

1908'de II. Meşrutiyet'in ilânından sonra İstanbul'a döndü ve Şark Mûsikîsi Cemiyeti Reisi oldu. Darülbedayi ile Darül-Elhân'ın kurucuları arasına katıldı. Darül-Elhân ve Darü't-Talim-i Mûsikî'de dersler vererek çok sayıda öğrenci yetiştirdi. Mûsiki-i Osmani'de çalıştı. Ûd, Piyano ve Keman çalan ve özel dersler de veren Hancıyan, bildiği eserlerin çokluğuyla ünlüydü. Hafızasındaki çok sayıdaki eseri Hampartzum sistemiyle notaya aldı ve bugüne ulaşmasını sağladı. 19. yy'ın sonu ve 20. yy'ın başlarında yaşamış bestecilerin eserleri için en sağlam kaynaklardan biri olarak kabul edildi. Özellikle Hacı Arif Bey'in çok sayıda eseri ya doğrudan doğruya Hancıyan'dan alındı, ya da onun nota koleksiyonlarından elde edildi. Hancıyan yaşadığı dönemin önde gelen mûsikîcileri ile yakın dostluklar kurmuştu. O dönemlerin İstanbul'unda çok önemli bir yeri olan, saraylarda ve konaklarda düzenlenen mûsikî toplantılarının aranılan ismiydi. Hoca olarak da büyük ün kazandı: Refik Fersan, Lâika Karabey, Fatma Nigâr, Galip Ulusoy, Lem'i Atlı, Zeki Arif, Ataergin ve Suphi Ziya Özbekkan gibi bir çok mûsikîci, Hancıyan'ın öğrencileri arasındaydı. Birçok eser bestelediğini ifade etmesine rağmen peşrev saz semaisi, şarkı, marş, operet gibi formlardan 40 dolayında eseri Türk mûsikîsi repertuvarına ulaşabildi. Kilise mûsikîsine ait eserleri de vardır. Ankara Radyosu'na sattığı büyük çaplı nota koleksiyonu, Türk mûsikîsi repertuvarı için büyük bir kazanç oldu. 1990'da öğrencisi Muharrem Tunçarslan'da, geniş bir koleksiyonunun daha bulunduğu ortaya çıktı. Tamamıyla el yazması olan koleksiyon, İstanbul Devlet Klasik Türk Müziği Korosu'na bağışlandı. Koro yönetimince, Osman Nuri Özpekel Başkanlığında kurulan komisyonun incelemeleri sonucunda Türk Mûsikîsi repertuvarında hiç bulunmayan eserlerin yanı sıra, adı

güfte mecmualarında geçip de notaları günümüze ulaşamayan çok sayıda klasik eserin koleksiyonunda yer aldığı anlaşıldı. Ayrıca bilinen bir çok şarkının, , hiçbir kaynakta rastlanmayan üçüncü mısralarının ortaya çıkması mûsikî edebiyatı açısından da bir kazanç oldu.[3]

3 *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. III, s. 546-547.

Manol Ağa
Hânende Manuk

(? – 1902?)

Hânende

Hayatı ve nerede doğmuş olduğu hakkında sarih bir bilgi bulamadık. Mevzubahis hânende hakkında bir tek mûsikî kitabında pek cüz'i bir bilgi bulduk, ancak yanlış değerlendirmelerden kaynaklanan bu cüz'i bilgi, hemen hiçbir işe yaramamış olduğundan, en azından Ermeniler hakkında yanlış bilgilerle bezendirilmiş kayıtlara itibar edilmemesini sağlayabilmek maksadıyla, nâçiz mütalâamızı geçmeyi uygun gördük.

Ermeni Kavminin erkek isimlerinde Manok şeklinde okunan veya söylenen bir isim yoktur. Mezkûr ismin aslı Manuk'dur. Ermeni dışında olan kavimlerin telâffuz edememelerinden kaynaklanan bir hata yüzünden Manuk, Manok şekline dönüşmüş ve böylece bozuk bir deyimle kullanılmaya başlanmıştır. Manol adına gelince; bu isim Osmanlıca'da yozlaşmış olmayıp, Bizans tarafından zorla Ortodokslaştırılmış ve böylece lakapları Rum-Ermeni'ye çıkmış meşhur Karaman Rumları arasında sık kullanılan ve ayrıca Ermenilerin de az da olsa erkek çocuklarına taktıkları bir addır.

Bugün notası elimizde olmayan bir saba şarkısının sözleri verilirken, Manol kaydı düşülmüştür ki, bu Hânende Manuk olmalıdır.[1]

1 *Türk Sanat Müziğinde Ermeni Besteciler*, s. 40.

Mardik Ağa

(? – 1910)

Bestekâr

Doğum tarihi ve hayatı hakkında hemen hiçbir bilgi düşülmemiş bulunan bu talihsiz müzik insanının ölüm tarihi ve bilinen iki eserinden söz eden kayıtlar mevcuttur. Günümüze ulaşan eserlerinden biri Hicaz Ağır-aksak Şarkısı "Hâlime rahm-etmeyip, gûş-etmedin, efgânımı" diye bilinen eserdir. Peki hâl böyle iken nasıl oluyor da daha fazla bir bilgi bulunamıyor, bilinmez!?

Markar Ağa Çilingir

(? – 1880?)

Hânende

Kayıtlardan öğrendiğimize göre Hânende Markar Ağa Çilingir, Türk Sanat Mûsikîsi'nin değerli bestekârlarından birisi olmasına rağmen sanat hayatı, doğum tarihi ve mahalli başta olmak üzere, ölüm tarihi ve mevkii yine meçhul kalmıştır.

Nitekim, bu açıdan incelediğimiz bir kaynak, bizim yanılmamış olduğumuzu kayda geçtiği biyografide açıkça meydana koymaktadır:

Markar Ağa: Hânendedir. 20 kadar değerli bestesi vardır sağlam bir bestekârlık tekniği iyi bir müzik gördüğü bilinmekte, eserlerinden klasik Türk Mûsikîsinin genel kurallarını iyi bildiği anlaşılmaktadır. Leon Hanciyan'ın annesi Eftik'in mûsikî hocası olduğu bilinmektedir. İstanbul'da öldüğü tahmin edilmektedir.

Melik Efendi Mahdesi
Hacı Merker
(? – 1920?)
Mûsikîşinâs

Hampartzum Çeriçyan'ın Küçük Hampartzum öğrencisi olarak bilinmekte ve takriben 1920'lerde Mısır'da vefat ettiği tahmin edilmektedir. Hânende mi, sâzende mi, bestekâr mı olup olmadığı hakkında hemen hiçbir bilgi bulunamadı!

Mihran ?
Bursalı Hânende
(? - 1910?)
Bestekâr-Hânende

Kayıtlara göre Bursalı ve Hânende olarak bilinmekteymiş, fazlaca beste üretmemiş olduğundan pek tanmamamış. Kimi kayıtlarda günümüze ulaşmış üç adet bestesi olduğu yazar. TRT nota arşivinde, "Çek elini zevk u safadan" adlı bir bestesi bulunmaktadır. Doğum tarihi ve mahalli hakkında bilgi olmadığı gibi vefat tarihi ve mahalli de meçhuldür. Kimi kayıtlarda tam adının Mihran Kavukcuyan olduğu geçse de, bu bilgi şüphelidir. Zira Mihran Kavukcuyan olarak bildiğimiz bir müzik adamı vardır ve o 1882-1931 yılları arasında yaşamıştır. Ya birileri isimleri karıştırmış veya aynı isimli iki farklı şahıs vardır.

Mihran Keresteciyan

(1865-1940)

Enstrüman Ustası

Ermeni asıllı saz imâlatçıları arasında, bilhâssa aranan ustalarındandı. Santur, Keman, Kemençe ve özellikle Ûd imâlatında üzerine yoktu denebilir. 1865 yılında, Niğde'de doğmuş, 1940 yılında 75 yaşında İstanbul'da vefat etmiştir.

Misak Ağa

(? - 1930?)

Kemanî-Hânende

Kaynaklara göre piyasa hânende ve kemânisi. Doğum tarihi, doğduğu mahal ve pek güvenilir olmayan ölüm tarihi ile mahalli bilinmeyen bu talihsiz mûsikîşinasın eserleri de pek bilinmemektedir. Öztuna, birini kayda geçmişler ve nihâvend Sengin Semâî Şarkı onundur buyurmuşlardır: Bir nigehlè yakdm-ey mehveş teni.

Mihran Kavukcuyan

(1882-1931)

Mûsikî Hocası

11 Ağustos 1882 tarihinde dünyaya gelen Mihran Kavukcuyan, piyano ve keman çalması yanı sıra mûsikî hocalığı yapmakta ve ayrıca küçük çapta saz imâlatıyla meşgul olmakta ve mezkûr dükkânında Türk Sanat Mûsikîşinaslarıyla tanışıp, derin mûsikî sohbetleriyle mûsikî bilgisini daha da geliştirmekteydi.

Muallim Mihran olarak tanınan bu mûsikî adamının Nihavend, Rast, Saba, Uşak gibi değerli makamlarda taksimleri mevcuttur. Kapalıçarşı'daki dükkânına gelince; zaman içinde bilhassa Türk Sanat Mûsikîsi aşıklarının adeta vazgeçemedikleri bir mekân olmuştur.

Mûsikî dünyasına tamamen bağlı bir mûsikîşinas olarak, hemen hemen birçok alanda mûsikî için hizmet vermeye çalışan Muallim Mihran, Alaturka mûsikîye kendisini adamış birçok Ermeni mûsikîşinasm biyografilerini kaleme aldı ve bu konuda bir makale yayınladı. 1931 yılında vefat etmiştir.

Melekzet (Mustafa Nuri) Efendi

(1857-1937)

Notacı

1857 yılında İstanbul'da dünyaya gelen ve özet biyografisini sunduğumuz mezkûr mûsikîşinasm asıl adı Melikset'tir ve ihtida ettikten sonra, Mustafa Nuri Efendi adını almıştır. Melekzet ise, Melikset'in bozulmuş şeklidir.

Ancak bu zatın ihtida etmesinin inançtan ziyade, kişisel menfaate dayandığını, daha sonraki davranışı açıklıkla meydana koymuştur. Çünkü İslâm'ı seçtikten sonra, Mısır'a gidip Kahire'ye yerleşince tekrar Hıristiyanlığı seçerek eski dinine dönmüş ve Kahire'deki Ermeni Mektebinde mûsikî dersleri vermeye başlamıştır.

Kayıtlara göre Melikset Efendi iyi bir hânende ve ikinci sınıf bir kemânî olarak yetişmiş, Baba Hampartzum ve Batı notalarını gayet iyi bellemiş ve böylece pek çok şarkı notaya almış, mûsikî dersleri vermiş ve hayatını kazanmaya çalışmış, Kahire'de kurduğu Mûsikî Cemiyeti'nde müzik öğretmiş ve Mısırlı Prenslerce himaye görmüştür. 1890 yılında henüz 33 gibi genç bir yaşta beste üretmeyi bırakmış ve 1937 yılında 80 yaşında vefat etmiştir. En meşhur eseri Ferahnak şarkısıdır.

Nigoğos Ağa Melkonyan

(1820-1890)

Bestekâr-Hânende

Daha ziyade Hânende ve Tanbûrî Nigoğos Ağa Melkonyan olarak anılır. Ancak, TÜRK SANAT MÜZİĞİNDE ERMENİ BESTECİLER adlı eserde bestekârın soyadı MELKOYAN olarak geçmektedir. Yılmaz Öztuna ise TAŞÇIYAN kaydı geçmişlerdir. Aslı ise MELKONYAN'dır. Yani, ne MELKOYAN ve ne de TAŞÇIYAN'dır.

Keza, bestekârm doğum tarihini 1830 ve 1836 gösteren kaynaklar mevcuttur ki, bunların ikisi de yanlıştır. Doğrusu 1820'dir.

Muteber kayıtlardan edindiğimiz bilgiye göre, 1820 yılında İstanbul'un suriçi bölgelerinden ve bir zamanlar esnaf tabakasının meşhur sayfiye mahâllerinden Topkapu'da dünyaya gelmiş ki, bu mes'ut olayla birlikte, Türk Sanat Mûsikîsi yepyeni, çiçeği burnunda mâhir bir bestekâr daha kazanmıştır.

Mûsikîye nasıl başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak kayıtları geçilmesine rağmen, hemen her Ermeni çocuğunun, Kadim Ermeni Kilisesi müdavimi olmasıyla Türk Mûsikîsi makam ve usullerinin kullanıldığı bir ortamda, otomatikman Alaturka mûsikî ile küçük yaşlarda tanışıp, kaynaşmakta olduğu hususu hiç mi hiç dikkate alınmamıştır!

İlk Balatlı Garabed Ağa, daha sonra ise, Kapriyel Eranyan'dan mûsikî dersleri alan Nigoğos, henüz çocuk denecek

yaşlarda İsmail Dede Efendi'den bir süre meşk etmiş ve bilâhare, Dede Efendi'nin talebesi, Dellâlzâde İsmail Efendi'den ders alarak mûsikî bilgisini daha da ilerletmiş ve bu meyanda Türk Mûsikîsi okuyuşuna aksanının uyabilmesi düşüncesiyle, Ahmed Vefik Paşa'dan edebiyat dersleri almış ve kahredici bir sabırla öğrenimini âlâ şekilde tamamlamıştır. Nigoğos'un kusursuz bir İstanbul şivesiyle okuduğu eserler onun bir anda şöhretli duruma gelmesini sağlayarak revaçta olan hânendelerin önde gelenlerinden olabilme şerefine erişebilmiştir.

Nigoğos Ağa'nın, Kapril ve Sinekemâni Nişan adlarında iki kardeşi daha vardır ki, onlar da mûsikîşinastırlar. Kapril bestekâr, Nişan ise Sinekemâni idi. Nigoğos Ağa, Hıristiyan dininden olmasına rağmen, Kadim Ermeni Kilisesi'nin sağladığı mûsikî bilgisi ve makamlarına olan aşinalığı ile İslâm dinî mûsikîsinde hiç mi hiç yabancılık çekmemesi, onun Mevlevîhânelerde mukabelelere katılarak, Mevlevi Âyinleri okuması, bir mûsikî hocası olarak, aralarında Yenikapu Mevlevihânesi Şeyhi Mehmed Celâleddin Dede'nin de bulunduğu birçok mûsikîsevere, Türk Sanat Mûsikîsi öğretmesi ve ayrıca Türk Sanat Mûsikîsine eserleriyle katkıda bulunması, bizlere sadece faydalı icraatlarını değil, aynı zamanda devrinin toplumsal münasebetleri ve aralarındaki kültür takasını vs. günümüze aktarabilecek özellikler taşıması açısından da hayli önem taşımaktadır. Yani ne din ve ne de milliyet taassubunun Osmanlı'nm muhteşem beraberliğine, gölge düşürememiş olduğu açıklıkla görülmektedir.

Ancak, Milliyetçilik akımının, ırkçı çehresini günümüzde dahi gösterebilmesi ve özellikle aydın sınıfın böylesi zararlı kimselerin aralarında barınmalarını görmezliğe gelmeleri, tarihimizin hemen her alanında siyaseten kayıtlar geçilmesine ve böylece tahrif edilerek, uzak-yakın tüm mazimizin hemen her karesine, düşmanlık ve ayrılık tohumları serpilmesine başlıca sebep teşkil etmiştir!

Meselâ, sözde mûsikî tarihi ve mûsikîşinas biyografileri yazmış olan Öztuna, Ermeni asıllı mûsikîşinasların hemen her bi-

risine birer sistemli küçümseme taktiği uygulayarak, aklmca Nigoğos Ağa'yı küçümsemiş!

> Hıristiyan olmasına rağmen, Mevlevîhânelere devam eder ve Âyin okurdu. Meşhur Şeyh Ahmed Celâleddin Dede, Nigoğos'un talebesidir. 200'den fazla şarkı besteleyen Nigoğos'un zamanımıza 63 şarkısı gelebilmiştir.
>
> Nota yazan bir bestekârın eserlerinin unutulması, mûsikîmize mahsus garabetlerdendir. Mamâfih Ermenice mûsikî kitapları henüz Türk müzikolojisi bakımından çok az incelendiği için, buralarda, Nigoğos'un ve başka bestekârlarımızın bilinmeyen eserlerine rastlanacağı hemen hemen muhakkaktır. Yukarıdaki biyografi, daha çok Ermeni kaynaklarına dayanmakla beraber, doğruluğu kesin şekilde iddia edilemez. Başka Nigoğosların biyografileriyle karışmış olmak ihtimâli vardır. Fakat bugün için, daha kesin bir biyografi tespit etmemiz mümkün olmamıştır.[1]

Hazretin kanaat notu ise aynen şudur:

> İyi bir şarkı bestekârı olan Nigoğos'un bazı eserleri çok parlâktır. Tabii çağdaşı Ârif Bey, onu da emsali gibi gölgede bırakmıştır.

Ârif Bey'in 1831-1885 büyük bir şarkı bestekârı oluşunun, Nigoğos Ağa'nın sanat ününe niçin gölge düşürsün ki? Hemen her büyük bestekârın kendine has özellikleri muhakkak ki vardır ve bu özelliği, diğerininkini asla gölgeleyemez. Şayet öyle olsaydı, daha sonraları, biri diğerinden değerli nice sanatçı yetişebilir miydi? Bu yanlış değerlendirmenin tek bir izahı vardır: Hamaset duygularla bezenmiş, ırkçı bir değerlendirme ki, hemen hiçbir değeri yoktur!

Her ne ise geçelim... Sultan Abdülmecid Hân döneminin (1839-1861) sonlarma doğru Dellalzâde'nin önerisiyle mûsikî hocası olarak Enderun'a girebilme şerefine erişti. Devrinin ta-

1 Öztuna, *age*, s. 82-83.

nınmış mûsikî aşıklarının başta gelenlerinden Müşir Edhem Paşa tarafından himaye görmüş ve meşhur koleksiyonundaki eserlerden birçoğu, onun okuyuşuyla tespit edilmiştir.

Dede Efendi ve Dellalzâde kaynaklı bir repertuvar notaya alındığında Nigoğos, Dede Efendi'nin öğrencisi olduğu için, bilhassa tercih edilmiş ve böylece mezkûr kayıtlar Türk Mûsikî tarihinde aktarım zincirinin bir halkasını oluşturabilmiştir.

Diğer kaynaklarda da belirtildiği gibi, 200'den fazla eser bestelemiş olmasına rağmen, çoğunluğu kaybolmuştur. Ancak, günümüze ulaşabilen eserleri, 63 değil, 72 parçadır. Belgesi ise bizim naçiz arşivimizde mevcuttur.

İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın, *Hoş Sadâ – Son Asır Türk Mûsikîşinasları* adlı ve 1958 yılında Maarif Basımevi tarafından İstanbul'da yayınlanan eserle, *500 Yıllık Türk Musikisi Antolojisi* adlı ve Türkiye Yayınevi tarafından 1967 yılında İstanbul'da yayınlanan Sadun Kemali Aksüt'ün eserinden derlediğimiz küçük bir bölümü bilhassa ibret için alıyoruz. İbret için diyorum; zira, duygularımı izah için başkaca bir kelime bulamıyorum. Ne denir böylesi hamaset ruhlu ciddi konuları dahi kendi menhus inançlarına âlet edebilen zavallı sözde mûsikî tarihi yazarlarından Hz. Allah milletimizi korusun. Ve ne acıdır ki, bu iğrenç yaratıklar millî ve siyasi tarihimiz ile alâkalı eserlerde de iğrenç kalemlerini oynatabilmektedirler... Her ne ise biz yine asıl konumuza dönelim.

Bu Büyük Bestekârın Gözlerden Uzak Kalan Yönleri

Sadun Kemali Aksüt, değerli eserine geçtiği *Nigoğos Ağa Melkonyan* maddesinde şöyle buyurmaktadır ki, ibrete şayandır:

> Sultan Aziz devrine mensup mûsikîşinaslar arasında mümtaz bir mevkii olan Nigoğos Ağa, kulaklarına kadar geçen Aziziye Fesi, eski İstanbul Efendilerinin mûtâdı olan kıyafeti, iri vücudü, kırmızı ve güzel yüzü, ak sakalı, ırkımıza hâs olan ağır tabiatı ile, Ermeni'den ziyade Türklere yeklaşmış bir şahsiyet idi.

> Dinî mûsikîye büyük merakı vardı. Bu tesir ile öğrendiği birçok nâ't ve âyînleri okuyabilmek için tekkelere devam ederdi. Sesi güzel ve ahenktârdı. Hattâ Sultan Abdülmecid'in arzusu ile bir defa da Ezan-ı Muhammedî okuduğu rivayet edilir. Bestekârlık sahasında bihakkın ÜSTÂD payesini hak etmiş olan Nigoğos Ağa, biribirinden sanatlı, klâsik üslûpta, sağlam bir teknikle fevkalâde güzel eserler bestelemiştir. Eserleri nezih ve hassas bir rûhun tezahürüdür.

Nail Bey'in notlarından aldığım Nigoğos Ağa hakkındaki şu notu da kaydetmeyi uygun buldum:

> Edhem Paşa eski eserleri ihtiva eden bir koleksiyon hazırlatıyormuş Nigoğos Ağa'yı davet etmiş. Edhem Paşa dairesine girerken Nigoğos Ağa ihtiyarlığı sebebiyle ağır yürüyormuş. Orada bulunan İhtisab Ağası Hüseyin Bey'in oğlu, bu vaziyeti Üstâdın kayıtsızlığına hamlederek, *"Hızlı yürü be herif!"* diyerek Nigoğos'a bir tokat vurmuş. Bu ağır muamele biçareyi pek müteessir etmiş. Evine döndükten sonra fazla yaşamamış, bir müddet sonra vefat etmiş, hissiz bir şahısın kurbanı olmuştur! Vefat tarihi hakkında şüpheli olmasma rağmen 1885 kaydı düşülebilir. Nigoğos Ağa, Topkapı Ermeni Mezarlığı'nda gömülüdür. Doğum tarihi aslında 1820 olan Nigoğos Ağa'nın ölüm tarihi ise, Ermeni kaynaklarına göre 9 Eylül 1890'dır.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi'nin VI. cildinin 75 ve 76. sayfalarında, değerli araştırmacı-yazar Mehmet Güntekin tarafından yazılan *Nigoğos Ağa* maddesinden aynen alıyorum:

> Nigoğos Ağa'nın bugüne ulaşabilen 70 dolayında eserinin oluşturduğu repertuvar, İstanbul mûsikî kültürünün önemli yapıtaşlarından biri olma özelliğini taşır. Bu eserler, Nigoğos'un yaşadığı dönemden başlayarak günümüze kadar mûsikî çevrelerinin daima ilgi duyduğu eserler olmuş hattâ birçok eseri, çekici mûsikî üslubu güfte özellikleri ile halk arasında da büyük rağbet görmüştür: Hicaz Niçin a sevdiğim niçin, Muhay-

yerkürdi Var mı hacet söyleyim ey gül-tenim gibi şarkıları vs. bestelendikleri dönemden günümüze kadar geçen yaklaşık 100 yılda, zevkle dinlenen şarkılardır.

Sayın Yılmaz Öztuna'ya sormak lâzım; ama bunca belgeden sonra sormak yerine "el insaf!" deyip geçmek, en doğrusu olsa gerek. Çünkü biz kavga değil, hakiki mânâda bir ciddi kaynak eser meydana getirebilmeyi hedeflemiş durumdayız!

Nigoğos Nişan Taşçıyan

(1841-1885)

Tanburî

Tanburi ve Sinekemâni Nigoğos Nişan Taşçıyan, İstanbul, Hasköy'de 1841 yılında doğdu. Doğum tarihini 1836 gösteren kaynaklar da vardır. Ancak biz 1841 kaydını esas aldık.

1861 yılında *Nıvak Osmanyan* (Osmanlı Nağmeleri) adında Ermenice bir mûsikî mecmuası neşretmeye başlamış ve ayrıca nota yayınlarına da girişmişti. 1873 yılında, Umum Ermeniler Başpatriği IV. Kevork Gatoğigos, Şaragan ilâhelerini notaya alması için Taşçıyan'ı Ermenistan'a davet etti. Eçmiyadzin'e giden Taşçıyan, Şaraganları en âlâ şekilmde notaya aldı ve 1875 yılında Ermenice olarak basıldı. 1879 yılında İstanbul'a dönen Nigoğos Nişan Taşçıyan, Osmanlı-Ermeni Patrikhânesi tarafından, Kumkapu'daki Patriklik Katedrali meşhur Meryem Ana Kilisesi'ne Baş-Muganni atandı. Kirkor Çulhayan, Kirkor Mehteryan, Rupen Givenyan gibi ünlü mûsikîşinaslar, Nigoğos Nişan Taşçıyan'ın talebeleri olmuşlardır. 1885 yılında vefat etmiş olan Taşçıyan, Nigoğos Melkonyan ile karıştırıldığı için, yeni nesillere pek lâyıkıyla tanıtılamamıştır.

Nigoğos Hûdaverdi

(1829-1884)

Kemânî

İstanbul'un Topkapu semtinde 1829'da dünyaya geldi. Hüdaverdi lakabıyla anılır ve iyi bir Kemânî'dir. Sebuh'un talebesi olmuş ve nefis icralarıyla kısa zamanda namı her tarafa yayılınca, Padişâh'm huzurunda çalabilme şerefine erişmiştir. Ancak genç yaşında ve en verimli çağında yakalandığı verem illeti bu değerli kemânîyi 25 Ağustos 1884 tarihinde, 55 yaşında, İstanbul Beykoz'da aramızdan alıp götürmüştür ki, o yıllar ile 1940'lı yıllarda İstanbul nice gencini bu illete kaptırmıştır!

Nigoğos

(?-?)

Müzik Hocası

Hakkında sıhhatli ve detaylı bir kayıt bulunamadı. Nerede doğduğu, nerede yaşadığı, nerede vefat ettiği, tespit edilemedi! Nigoğos, "Müzisyen" lakaplı bir mûsikî hocasıdır. 1863 yılında bir han odasında Mûsikî Dershânesi açarak, mûsikî dersleri vermeye başlamış; ancak bu işi uzun sürmemiş ve ancak iki ay dayanabilmiş ve dershâneyi kapamaya mecbur kalmış. Zira, onun dershâne açtığı dönem içinde Enderun-ı Hümayun'da, öncelikle Mevlevi dergâhları olmak üzere tekkelerde ve ayrıca ünlü müzik adamlarının evleri ile müzik meraklısı kişilerin konaklarında öğrenim sunulmaktaydı. Müzik Hocası Nigoğos, dershânesini kapattıktan sonra neler yapmış, nasıl bir sanat yaşantısı sürdürmüş olduğuna dair, sarih bir bilgi edinemedik.

Nubar Efendi

(1885-1954)

Kanûnî-Bestekâr

Kanûnî Nubar adıyla bilinir. Müzik âlemine, körüklü Armonika çalarak intisap etmiştir. 1885 İstanbul doğumludur. Meşhur Kemânî Âmâ Ali'den feyz alarak, kanûn ve mûsikî öğrenimi gördü ve böylece Piyasa saz heyetlerinde çalışmaya başladı. 1920 yılında 35 yaşında İstanbul'dan ayrılarak Bağdat'a gitti. Kahire ve Beyrut'ta Kanûnî olarak saz heyetlerinde çalıştı. Halep'e yerleştikten sonra mezkûr şehirde içkili bir lokanta açtı. 1954 yılında, 69 yaşında aynı şehirde vefat etti. Bazı besteleri de mevcuttur.

Nubar Tekyay Çömlekçiyan

(1905-1955)

Kemânî

Ûdi ve bestekâr ünlü Arşak Efendi'nin mahdumudur. Serafin adında ablası ve Valantin adındaki Piyanist kızkardeşi ile birlikte tüm aile, babalarının dünyasına yabancı değillerdi ve tek kelime ile mûsikîsever bir aile idi. 4 Eylül 1905 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelen ünlü mûsikîşinas Nubar Tekyay Çömlekçiyan, 6 yaşlarında Batı usulü keman dersi almaya başladı ve daha sonra, babasından gördüğü teşvikle, alaturka öğrenimine geçti. Aldığı derslerle arzu edilen kıvama geldiğinde, 13 yaşlarından itibaren babasının fasıllarına katılmaya başladı. Sağlam öğrenimi ve üstün kabiliyeti sayesinde kısa zamanda büyük bir kemânî olduğunu bütün sanat otoritelerine kabul ettirdi. Keman pozisyonlarını en yüksek oktava kadar işlemekte olup, emsaline zor tesadüf edilen kemânîlerden ol-

duğunu ispat etmiştir. Bu meyanda 21 yaşında şarkı da bestelemeye başlayan Kemânî Nubar, en ziyade kemânîliği ile şöhret sahibi olmuştur.

Tekyay Soyadını Kim Vermiştir?

Bu eşsiz Kemâni'ye "Tekyay" soyadını yakıştıran, eşsiz önderimiz Gazi Hazretleri olmuştur ve hikâyesi aynen şudur:

Birçok sanatçıyla birlikte Atatürk'ün huzuruna ilk olarak çıktığında, Gazi Hazretleri kendisiyle âlâkadar olup adını ve milliyetini sormuşlar, *"Adım Nubar, Ermeni'yim Paşam!"* deyince, eşsiz önderimiz, Nubar'ı alnından öperek şu tarihi cevabı vermişler: *"Aferin Nubar. Tebrik ederim seni. Ben kimliklerini saklayan birçok insan tanıdım. Fakat şunu bilmelidirler ki, kendi milletine faydası olmayanın başkasına hiç faydası olmaz."*

* * *

Yoğun çalışmaları yanı sıra, evlenip bir yuva kurmayı da ihmâl etmeyen bu değerli sanatçı. Zaman içinde kalp hastalığına yakalanmış ve hayli ıstıraplı yıllar geçirdikten sonra, 12 Şubat 1955 tarihinde vefat etmiştir. Kabri, Balıklı Ermeni Mezarlığı'ndadır.

Onnik Sarı

(?-1885?)

Bestekâr

Doğum tarihi meçhul, vefat tarihi ise güvenli olmayan bir kayıttan geçilmiştir. Sarı lakabıyla anılan bu değerli sanatçı, Lavtacı Ovrik'in hocası olmakla tanınmasının yanı sıra, devrinin en iyi mâni okuyan sanatçısı olduğunu da unutmamak lâzımdır.

Takriben, 1885 yılında vefat etmiş olan Sarı Onnik'in, üç adet Kürdili Hicazkâr makamında şarkısı vardır.

Onno Tunç Boyacıyan

(1948 – 1996)

Besteci-Aranjör

Türk Pop Müziğine, besteci ve aranjör olarak değerli parçalar kazandırmış olan müteveffa Onno Tunç Boyacıyan, Türk Pop Müziğine kazandırdığı birçok nefis parçanın melodilerini oluştururken Ermeni melodilerinden esinlenmiştir. Eserlerini Sezen Aksu'nun ruh dinlendirici kadife sesiyle yorumlaması ise bestelerine daha da güç katmış, böylece Pop Müziği âleminin asları arasındaki müstesna yerini almış ve de yeni bir beste peşinde koşanlar, Onno'nun kapısında kuyruk olmuşlardır.

1948 yılında İstanbul'da doğmuş olan Onno Tunç Boyacıyan'ın ilk refikası, Canan Ateş olmuştur. Erkek kardeşi Arto Tunç Boyacıyan da kendisi gibi müzisyendir.

1962 yılında müzik hayatına başlayan Onno Tunç, Üstün Poyraz Set Orkestrası'yla çalışmaya başlayıp 1965 yılında profesyonel olmuştur. 1969'da Durul Gence, 1970'de Süheyl Orkestrası'nda çalışmıştır. Sezen Aksu'nun büyük bir şöhret olmasında başlıca rol oynamıştır. Eurovison Finalleri Türkiye elemelerinde "Besteci, aranjör ve orkestra şefi" olarak hizmet sunmuştur. 1986 ve 1987'de *Rumuz Goncagül* ve *Aaah Belinda* adlı iki filmin müziklerini bestelemiştir.

Ne var ki, 14 Ocak 1996 tarihinde, özel uçağı ile Bursa'dan Yalova'ya dönerken, Selimiye Köyü yakınlarında uçağı ani bir arıza neticesi düşmüş ve yol arkadaşı Hasan Kanik ile birlikte, en verimli çağında hayatını yitirmiştir.

Onno Tunç, sanat hayatına büyük katkı sağladığı Sezen Aksu ile birlikte...

Her şey bir tarafa, Onno Tunç'u hiç unutmayan ve her ölüm yıldönümünde kabrini ziyaret eden yegâne candan dostu ve sevgili talebesi, MİNİK SERÇE SEZEN AKSU'dur!

Osep Ebeyan

(1873-1959)

Hânende-Üsküdarlı

Asıl adı Hovseptir. Ağabeyi, Rahip Apraham Ebeyan adlı ruhanidir. Biraderi besteci Kapriyel Ebeyan'dır. İstanbul Üsküadar'da 1873 yılında doğmuştur. Lakabı Üsküdarlı Hovsep'tir.

Levon Hancıyan'm talebesidir. Hancıyan ve Ağabeyi Rahip Apraham'dan dinî mûsikî de öğrenmiş, her Ermeni çocuğu gibi, Kilise hizmetini de yerine getirmiş olduğundan, dinî mûsikî öğreniminde pek zorluk çekmemiştir.

Mûsikî dünyasında biraz tanındıktan sonra, piyasa hânendeleri saflarına katılan Hovsep Ebeyan, hânendelik ve hocalık yaparak mûsikî hayatını sürdürürken, Şehremini Vezir Rıdvan Paşa ile Mabeyinci Ragıp Paşalardan 1908 öncesine kadar himaye gördü.

Bir süre, *Neş'e-i Dil* adı altında şarkı sözü tanıtan bir mecmua neşretti. Mûsikî sever ve mûsikîşinasların katıldıkları, konaklarda icra edilen özel mûsikî toplantılarına katıldı.

1924 yılında 51 yaşlarında Fransa'ya göç etti ve oraya yerleşti. Takriben 20 kadar beste yapan Üsküdarlı Hovsep, 16 Aralık 1959 tarihinde, 86 yaşında Fransa'nın Rems şehrinde vefat etti ve Paris yakınlarındaki Montmorency'de toprağa verildi.

Ohannes Göçeyan

(1848-1872)

Piyanist

1848 yılında dünyaya gelen Ohannes Göçeyan muhtemelen Viyana doğumludur. Babası, Hovsep Göçeyan olup, ağabeyi Ressam Kirkor Göçeyan'dır (1845-1883).

Katolik bir ailenin küçük mahdumu Ohannes Göçeyan, istikbâl vadeden eden bir piyanist olmasına rağmen, verem illeti sebebiyle henüz 24 yaşlarında genç bir piyanistken 26 Eylül 1872 tarihinde vefat ettiğinde, ardında onu her daim hatırlatacak bir beste bırakmıştı ki, bestelediği yegâne eseri de oydu Viyana Mığitarist Rahiplerinden Yeprem Rahip Boğosyan, Göçeyan ailesi hakkında 1961 yılında 128 sahifelik bir monografi inceleme yazısı yazmıştır.

Oskiyan Voskiyan

(1780-1870)

Tanburi-Neyzen

1780 yılında İstanbul Samatyakapu'da doğdu. Tanburi ve neyzen olarak tanınmıştır. Ayrıca kuyum sanatkârı olduğu için, Oskiyan veya Voskiyan lâkabıyla da anılmıştır. Tanburi olarak, mûsikî dünyasında haklı bir şöhret yapmış ve ünlü bir Tanburi olmuştur. İsak'dan klasik tanbur öğrendi ve ney üfledi. Zeki Mehmed Ağa'dan saz eserleri meşk etti. Neyzen ve bilhassa tanburi olarak genç yaşlarda ün yaptı. III. Selim Hân'ın huzurlarında çaldı. II. Mahmud Hân zamanında tanbur ve ney hocası olarak Enderun-ı Hümayûn'a alındı. Çok değerli talebeler yetiştirdi. Bunlardan Neyzen Salim Bey'e ve Baba Raşid Efendi'ye üç ay ney öğretti. Apraham Paşa'nm amcası Garabed Efendi'ye Tanbur dersi verdi. En değerli talebesi kendisi gibi tanbur ve ney virtüozu olan Şeyh Abdülhalim Efendi'dir. Abdülhalim Efendi klasik tanbur tavrını Dr. Subhi Ezgi'ye o da Mes'ud Cemil'e öğretmiştir. Peşref ve Saz Semaileri bestelemiştir. Zamanımıza gelen tek eseri, bir Beyati Saz Semaisidir. 1870 yılında 90 yaşmda vefat etmiştir. Hz. Allah'ın rahmet üzerinden eksik olmasın.

Ovrik (Hovrik) Kazasyan

(1872-1936)

Lavtacı

Patrik Vekili, Sımpat Yebisgobos Kazasyan'm biraderidir. 1872 yılında, İstanbul Kumkapu'da doğmuştur. Lavta çalan son ustalardandır. Ermeni asıllı bu sanatkâr, daha evvel yazmacılık yapmış, ancak mûsikî sevgisi ağır basınca, meşhur lavtacı Sarı Onnik'ten Türk mûsikîsi dersi almış ve usta bir lavtacı olmuştur. Lavtayı öylesine mükemmel çalmıştır ki, kendisine "Lavtacı Ovrik" lakabı takılmıştır. Böylece genç yaşta piyasa mûsikîşinasları içinde bulunan büyük sanatçılarla tanışabilme, onların zengin dağarcığından istifade edebilme imkânı elde etmiştir. Nitekim, meşhur saz heyetlerinde çalışabilecek seviyeye ulaştığında, onlarla çalışma imkânı elde etmiş ve kendine has tavrıyla, divan, koşma ve semailer okumaya başlamış ve hatta plaklar doldurmuştur. Bilinen ve günümüze erişmiş şarkıları içinden üçü şu eserlerdir: Hicâz Yürük Curcuna: Açsam derdimi ey mâh, nâfile, Hicâzkâr Curcuna: Mestim b.u gece, sen de bâna mest-olarak gel, Kürdi'li Hicâzkâr Aksak: Bir Bahri Gamâ daldı gece fikr-ü hayâlim.

Yakalanmış olduğu mide ülseri hastalığından muzdarip olarak, 1936 yılında, 64 yaşında vefat etmiştir.

Ardaş Panosyan

(1881-1981)

Dans Hocası

1881 yılında İstanbul'da doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini, Kadıköy'deki Saint Joseph Fransız mektebinde ikmâl ettikten sonra, eczacı olmaya karar vererek Mekteb-i Tıbbiye'ye yazıldı ve Eczacılık bölümünden mezun olarak Edirne II. Ordu Merkez Hastanesi'nde 10-12 yıl hizmet vererek Kolağası Yüzbaşı rütbesine erişti. 1914'te ordudan ayrılarak, dans öğrenimine girişti. Niyeti başkalarına dans dersi verebilecek düzeye erişebilmekti. Mezkûr gaye ile Paris'e gitti ve Uluslararası bir dans akademisinde dansörlüğünü geliştirdi ve dans profesörlüğü diploması aldı. Yurda döndükten kısa bir müddet sonra kendi adına bir dans dershanesi açtı ve böylece gayesini tahakkuk sahasına koyabildi. Polka, Tango, Vals, Pas de Patineur, Slow fox-trot, Swingler, Kurtz Polka, gavotte-Vals, Charleston gibi o yıllarda moda olan bütün dansları ders repertuvarına aldı ve böylece kendisinden beklenenden ziyade öğrenci yetiştirdi.

Cumhuriyet'in ilânına kadar talebelerinin çoğunluğunu Hıristiyan ve Museviler teşkil etmekteydi. Daha sonra hemen her dinden insan ders için müracaat etmeye başladı ki, başta Yüce Önderimiz Gazi Hazretleri olmak üzere Türk ve yabancı diplomatlar, devlet adamları, sanatçılar vs. bir diğerini takip etti. Şöhreti her yana yayılan Prof. Ardaş Panosyan, halk arasında "Dans Kralı" olarak anılmaktaydı. Beyoğlu'ndaki dans stüdyosunu, 1971 yılına kadar sürdürdü ve gayesine ziyadesiyle erişebilmiş bir sanatçı olarak 1981 yılında vefat etti.

Sahak Hocasar

(1889-1946)

Kemânî ve Ûdî

Yıldız Sarayı bahçıvanlarından Hocasar Efendi'nin mahdumu Sahak Hocasar, 1889 yılında Beşiktaş'ta doğmuştur. Henüz ilk mektep çağında mûsikîye karşı derin bir sevgi duymaya başlamış, kendisini henüz çocukluk çağında bu sihirli âleme, hiç kopmamak üzere adamıştır.

Okuduğu mektebin mûsikî öğretmeni Aram Efendi'den nota ve keman dersleri almıştır. Meşhur hânendelerden Şmork ve Rumelihisarlı Hampartzum Efendilerden, Türk Mûsikîsi'nin bütün incelikleri ile şarkı repertuvarının en titiz şekilde geliştirmesini öğrendi. Selânikli Udi Ahmed Efendi'den ud çalmayı öğrenmiş ve sayılı udîlerden olmuştur. Ûdî Ahmed Efendi'nin delâletiyle sahne hayatına atılmış ve kısa zamanda ünlü bir kemânî olarak, her tarafa nam saldı.

1924 yılında piyasa sâzendeliğini bırakarak ud ve Keman dersleri vermeye başlamıştır. 30'a yakın bestesi olan bu değerli sanatçı, güftelerini de kendi yazarak bestekârlık alanında da, eserleriyle var olduğunu ispat etmiştir. Ancak bu kıymetli mûsikîşinas kalp hastalığına yenik düşerek, 57 yaşında, 6 Nisan 1946 tarihinde vefat etmiştir. Kabri Şişli Ermeni Mezarlığı'ndadır.

Sahak Hocasar'ın neşrettiği bir müzik mecmuası.

Sebuh Ağa Simonyan

(1828-1894)

Samatyalı-Âmâ-Kemâni

1828 yılında, İstanbul Samatya'da dünyaya gelmiş Kemânî Sebuh Ağa Simonyan, âmâ bir müzisyen olmasına rağmen, mûsikî dünyamızda ünlü bir kemânî olarak varlığını üst düzeyde kabul ettirmiştir. Mızıka-yı Hümâyûn'a alındı ve bir müddet sonra, âmâlığını öne sürüp dedikodu mevzuu yapanlar sebebiyle, vazifesinden uzaklaştırıldı. Ancak kendisini seven Sultan Abdülaziz, emekli maaşına 3 altun zam yapmış ve Beşiktaş Ihlamur'da kendisine bir ev ihsan etmiştir (16 Şubat 1869). Unkapanı'nda bir gazinoda uzun zaman çalışmış, keman çalışındaki kıvraklık ve neşeli tarzı, oyun havalarında da tesir etmiştir: Kürdili Hicazkâr Longa, onun mahâretinin eseridir.

Kemani Nigoğos ve Kemani Tatyos'un Hocaları olmuştur. Kayıtlara göre 12 eser üretmiş ve 8 Aralık 1894 tarihinde 66 yaşında vefat etmiştir.

Dikran Sebuhyan adında bir mahdumu bulunan Sebuh Ağa Simonyan'm biyografisini yazan sayın Yılmaz Öztuna, bu değerli mûsikîşinasın tanıtımında şu çirkin ve yersiz ibareyi geçmişler, aynen aktarıyorum: *"Kördü. Belki Ermeni Çingenesi'dir. Bu benim şahsî tahminimdir, bir yerde kayda rastlamadım."* Bu çirkin ve yersiz yakıştırma ile açıklamayı aynen iade ediyor ve Ermeni mûsikîşinas ve bestekârların hemen hepsine de birer menfi kulp takmalarının, o güzelim insanlardan hemen hiçbir

şey eksiltmeyeceğini ve fakat kendisinden çok şey alıp götürdüğünü bilmesini isterim!

Sayın Yılmaz Öztuna şu hususu bilhassa bilmelidir:

TÜRKİYE SADECE TÜRK IRKINDAN OLANLARIN DEĞİL, BİR BÜTÜN OLARAK, TÜRK MİLLETİNİNDİR! NE BİR EKSİK, NE BİR FAZLA!

Sami Hazinses

Samuel Uluç

(1925-2002)

Aktör-Bestekâr

Asıl adı Samuel Uluç'tur. 1925 yılında, Diyarbakır'da doğmuştur. Hiç evlenmemiştir. İlk öğrenimini Diyarbakır'da ifa ettikten sonra, çalışıp hayatını kazanabilmek gayesiyle İstanbul'a göçmüş ve kısmeti onu Yeşilçam'a sürüklemiş ve sinema oyuncusu olarak hayata atılmış bu meyanda mûsikîye olan tutkusunu da tatmin edebilmek gayesiyle güfte ve beste çalışmalarına yönelmiştir. Türk Müziği ve fantezi tarzında birkaç esere imza attı.

23 Ağustos 2002 tarihinde vefat eden bu çok yönlü sanatçının eserleri şunlardır: Derdimi Kimlere Desem, Yeter Ağlatma Beni, Dinleyin beni dağlar, ses verin bu yaralıya, Bir dilbere müpteladır deli gönlüm, Gel güzel güller açan bahçeme de Kerem ile Aslı gibi olalım, Bir şuhun sevgisi gönlüme doldu, Sevda Türküsü, Aşka tövbeler olsun, Bağrı yanık, Sevda Rüzgârı, Nereden gördüm seni, Gitti Canımın Cananı.

Serkis Efendi Suciyan

Kemani Searkis

(1885-1944)

Kemanî-Bestekâr

Üsküdarlı Kemençeci Ovrik Efendi'nin mahdumudur. 1885 yılında İstanbul'da doğmuştur. Mûsikî sevgisi ona babasından intikâl etmiş, ilk mûsikî bilgisini de babasından almıştır. Keman dersiyle birlikte mûsikî kültüründeki geniş ufkunu sağlayan, devrinin en meşhur keman üstatlarından, Kemâni Aleksan Ağa olmuştur. Besteleriyle de ünlü olan bu değerli kemânî, mûsikî âlemine sâldığı nâmı ile ününe ün katmış ve değerli bestelerinin fasıllarda icra edilmesiyle, günümüze varan sayısız eserleriyle her daim anılmış ve anılmakta berdevamdır ki, Acemkürdi, Sengin Semai ve Nihavent Curcuna tarzında dikkatlere çeken eserleri bilhassa revaç görmüş ve görmektedir. 1930 yı-

İmda Yunanistan'a giderek Atina'da icra-i sanat etmiştir. Daha sonra ise ailece Fransa'ya göçerek, Paris'e yerleşmiştir. Bu göç ve gurbet, değerli mûsikîşinasa pek tesir etmiş olacak ki, şu beste ve güftesi düşünce ve duygularını anlatabilmek açısından yeterli değil midir?

Kimseye etmem şikâyet, ağlarım ben hâlime
Titrerim mücrim gibi, baktıkça istikbâlime
Perde-i zulmet çekilmiş, korkarım ikbâlime
Titrerim mücrim gibi, baktıkça istikbâlime.

12 Aralık 1944 tarihinde 59 yaşında Paris'te vefat eden merhum Kemâni Sarkis Efendi Suciyan[1], bu değerli eseriyle yabancı ülkelerde yaşayan nice Türkiyeli Ermeni'nin buruk duygularına en âlâ şekilde tercüman olabilmiştir.

İnsan var ardında her daim hatırlanacak eserler bırakır.
İnsan var, değil eseri, kendi dahi bir an olsun hatırlanmaz!...

Ne diyeyim, Hz. Allah, mekânını Cennet kılsın!

1 Soyadı Türkçe söyleniş kolaylığı bakımından "Sucuyan" olarak telaffuz edile edile, bu şekilde anılır olmuşsa da, gerçekte Suciyan'dır.

Sarkis Nurluyan

(1836-1888)

Sungurlulu-Şair

Hânende Kapril'in (Kapriyel) kayınpederidir. Sungurlulu bir ailenin mahdumu olan Sarkis'in soyadı Nurluyan'dır. Ancak, Serkis Efendi olarak tanınmıştır. Ûdî ve Hânende olarak bilinen Sarkis Efendi. Aynı zamanda şair olduğundan beste formlarına uyan şiirler yazmış ve söylemiştir. Şair ve mûsikîşinas hânende sanatçımız iyi koşma, divan, destan, semi okurdu. Ayrıca mahdumu olan Aleksan da o yılların tanınmış mânicilerindendi. Sarkis Nurluyan'ın günümüze sadece dört şarkısı ulaşabilmiştir. 1888 yılında vefat eden şair, hânende ve Ûdi Sarkis Nurluyan'da görüyoruz ki, gerektiği kadar âlâka göremediğinden, şöhreti sadece kendi yaşadığı yıllarda kalmış!

Ne denir, sanatçıların kaderi!

Serkis Efendi

(? – 1925)

Ûdî-Büyük Serkis

İstanbul'un sahil şeridi incilerinden meşhur Yenikapu'da dünyaya gelmiş ve Ûdî Büyük Serkis adıyla nam salmış bulunan Serkis Efendi'nin, doğum tarihi bilinmemektedir. Tatyos Efendi'nin saz heyetinde Ûdî olarak çalışmış ve şarkı formunda iki eseri mevcuttur ki, bir tanesi şudur: Hicâz Orta Aksak şarkı: Cemâlin Benziyor, Ay'a.

Serkis Efendi'yi yakından tanıyan ünlü mûsikîşinaslardan merhum Yorgo Bacanos, bu değerli sanatçı hakkında *"O iyi bir tekniğe sahip büyük bir Ûd icracısıdır"* demiştir ki, devrinin mûsikîşinaslarmın hemen hepsi de aynı görüşü paylaşmışlardır. Ûdî Büyük Serkis olarak ün yapmış bu unutulmaz mûsikîşinas, 1925 yılında Yedikule'de vefat etmiştir.

Serkis Efendi

(? - ?)

Ûdî – Küçük Serkis

Doğum yeri İstanbul Yenikapu'dur. Ancak doğum ve vefat tarihleri maalesef bilinmiyor! Ûd'u tanbur tavrıyla çalması, onu kısa zamanda meşhur etmiş ve ünü her tarafa yayılmıştır. Sarkis Efendi bir müddet Mısır'ın başkenti Kahire'de icra-i sanat etti ve bilahare İstanbul'a dönmüş, Mütareke'den sonra ise Yunanistan'a giderek, Atina'ya yerleşmiştir.

Serkis (Sarkis) Gülbenkyan

(? – 1940?)

Bestekâr

Kayıtlarda, hayatı hakkında hemen hiçbir kayıt yok ve ancak, bir Rast Curcuna şarkısı olduğu kaydı geçilmiş.

Serupe (Serovpe) Efendi

(? – 1925?)

Ûdî

Serovpe Efendi'nin doğum tarihi ve mahâlli bilinmiyor. Ölüm yılı da tam olarak bilinmemekte. Ancak, üslûbunun gayet mükemmel olduğunu bütün ünlü mûsikîşinasların peşinen kabullendikleri kayıtlarda geçmektedir.

Şınork Efendi

(? – 189?)

Ûdî

Şınork Efendi'nin hayatı hakkında, bir bütün olarak herhangi bir bilgi mevcut değil? Sadece, Ûdî olduğu ve 1800'lerde yaşadığı bilinmektedir, o kadar.

Tatiyos Enkserciyan Efendi

(1858-1913)

Kemâni ve Kânuni

Tatiyos Enkserciyan Efendi Türk Sanat Mûsikîsi'nin en başta gelen mûsikîşinaslarının, ön saflarında olanlardandır. Tam adı Tatiyos Enkserciyan'dır. Ancak adı zamanla yanlış kullanıla kullanıla Tatyos'a dönüştürülmüştür. Soyadı bahsinde Keseryan olarak geçen kaynaklar da vardır. 1858 yılında, İstanbul Ortaköy'de doğmuştur. Babası, Ermeni Kilisesi muganni lerinden ve Manuti lakabıyla bilinen, Manuk Enkserciyan'm mahdumudur. İlk öğrenimini, Ortaköy Ermeni İlkokulunda ifa etti. Bilâhare, küçük yaşlarda iş hayatına atılarak, çilingir ve savatçı çıraklığı yaptı.

Ancak onun asıl hedefi mûsikî âlemi idi ve nihayet ilk mûsikî derslerini, dayısı Movses Papazyan'dan, Kanun sazını öğrenerek aldı. Daha sonra tam bir içtenlikle sarılacağı kemânı ise Kemânî âmâ Sebuh'tan öğrendi. Asdik ve Civan Ağalar ile meşk etti. Daha sonra ise Hânende Karakaş, Tanburi Yovagim ve Kanuni Şemsi gibi yakın arkadaşlarıyla bierlikte, o yılların en poplüler eğlence mahâllerinden Galata'da Pirinççi Gazinosu'nda çalışmaya başladı ki, ondan kanûn dinleyebilmek için, nice mûsikîsever adeta akın etmekteydiler. Kayıtlara göre Ahmed Rasim, Kemençeci Vasil ve Şevki Bey, Tatiyos Efendi'nin en yakın arkadaşlarıydı. Hemen birçok mûsikîşinasımızm adeta ortak paydası sayılan içkili sohbetler, bu değerli insanı da aynen birçokları gibi iğrenç tuzağına düşürebilmiş ve böylece alkolizmin kurbanı olup çıkmıştı. Ne var ki, onun ölümü alkolden değil de, Kara-sarılık hastalığı yüzünden olmuştur ve vefat ettiğinde sanatının en verimli dönemini yaşamaktaydı. Heyhat ki, bu menhus hastalık onu da iğrenç kursağına kaydırabilmişti. Kabri Kadıköy Uzunçayır Ermeni Kabristanı'ndadır. Malûm hastalık kurbanı Tatiyos Efendi'nin Arşak Çömlekçiyan, Münir Mazhar Kamsoy, Nasibin Mehmed Yürü, Eyubi Mustafa Sunar ve Abdülkadir Töre gibi mûsikî dünyasmm unutulmazları arasında yer alan eşsiz mûsikîşinaslara Hocalık yapmış olduğu dikkate alınırsa. Sadece bu yönü dahi onun nasıl eşsiz bir değer olduğunun ispata yeterlidir! Birçok şarkının güftesi kendisine ait olduğu gibi, Yakın arkadaşı Ahmet Rasim'in bazı şiirlerine de beste yapmıştır. Çok sayıda şarkısı, onun yaşamış bulunduğu bohem hayatı ve hayata bakış açısını derinliğine inceleyip sunan özelliklere haizdir. Yani, Ressam Van Gogh o çetin hayatının tüm ıstıraplı çehresini nasıl tuvaline aktarabilmişse, Kemânî Tatiyos Efendi de aynı duyguları notalara geçmiştir. Onun büyük bir bestekâr ve Kemâni olduğunu kabullenmeyen ünlü Mûsikîşinas Lem'i Atlı *"İyi keman çalamazdı, geçimsiz, sarhoş ve rûhan sefildi. Fakat mûsikîyi iyi bilirdi, iyi bestekârdı"* demeye de mecbur kalmışlar?! Bununla ne yapmak istemişler? Tek kelime sadece, kıskançlıklarını gidermeye çalışmışlardır ki, bu menfi duy-

gu, zaten hemen her insanın mayasında vardır ve ancak onu gemleyebildiğimiz kadar insan olabilmekteyiz. Sayın Yılmaz Öztuna Bey'in Türk Ermeni Cemaati ile nasıl bir alıp vereceği var ise bilemem?.. Zira, ne mensubu bulunmaktan şeref duyduğum Ermeni Cemaati ve ne de sayın Öztuna ile yakın ilişkim yoktur. Ancak, sayın Yılmaz Öztuna Bey, hangi eserinde olursa olsun, Söz Ermenilere geldi mi, bir şekilde karalamaktan zevk almaktadırlar ki, bu tavır kendilerinden çok şey alıp götürür ve ortada sadece kupkuru bir hamaset kalem kalır ki okuyanı sadece basireti bağlı hamasetçiler olur!

Buyurun Yılmaz Öztuna'nın, mûsikî alanında Ermeniler hakkında düşüncelerini okuyun, medh mi ediyor, yoksa yeriyor mu hiç belli değil? Hâlbuki, bildiğim kadarı ile ansiklopediler araştırmacıya ham bilgiler verir. Yani, fikir veya yorum katmaz ve aynı meslekten olan bir başka sanatçının, diğeri hakkındaki yorumuna da ayrıca yer vermez. Hele tenkit edilen çoktan vefat etmiş ise, bu daha da üzücüdür. Çünkü, kendisini müdafaadan aciz de değil, tamamen yoksundur. Sayın Öztuna'nm kayıtlarını buyurun okuyun:

> Türk Mûsikîsi'nde azınlıklardan çok değerli bestekârlar yetişmiştir. Bunların içinde Rumlar'dan Zaharya, Yahudiler'den İsak, Ermenilerden Tatyos başta gelir. Gerçi Tatyos, Klasik Türk Mûsikîsi'nde Zaharya ve İsak'm derecesine erişmiş değildir. Fakat devir artık o devir değildir. Yoksa bestekârlık kabiliyeti büyüktü ve klasik mûsikî öğrenseydi, onların derecesine çıkardı. Gene de büyük Türk bestekârlarından biri olduğuna şüphe yoktur. Kanunla başlamış, sonra Kemân'a dönmüştür. Fakat, sâzendeliğinin iyi olmadığında ittifak vardır.
>
> Piyasada büyük şöhret yapmıştı. Çok güzel fasıllar idare etmiştir. Fasıl mûsikîsi için çok tutulan şarkılar ve saz eserleri bestelemiştir. Evli olan Tatyos'un 3 fakir kızkardeşi vardı. Nice eseri sırf ihmâli yüzünden kaybolmuştur. Çok iyi nota bilir, bir nağmeyi derhâl yazardı. Orta derecede güzel, çok güzel şarkılar beste-

lemiştir. Saz eserleri de parlaktır. En parlak parçaları sırasıyla: Kürdili Hicazkâr Saz Semâisi, Sûznâk Peşrevi ve Hüseynî Saz Semâîsi'dir.[1]

Baştan beri okunduğu gibi, Yılmaz Öztuna, bu büyük bestekârı bir nevi alaya almış; kâh düşürmüş, kâh kaldırmış. Öylece Ermenilere karşı olan sevgilerini özel(!) surette belirtmişler! Tanbûri İsak Efendi (1745-1814) ve Zaharya Efendi (? – 1740?); birincisi Yahudi, ikincisi ise Rum cemaatinden. Yani çok şanslıdırlar, çünkü Ermeni değiller! Bilmem daha fazla yazmaya lüzum var mı? Ve zaten merhum o meşhur Uşşak şarkısıyla, yalnız kendisinin değil, aynı zamanda kadersiz kavminin de duygularını dile getirmiştir!..

Gamzedeyim devâ bulmam
Garibim bir yuva bulmam
Kaderimdir her çektiğim
İnlerim hiç rehâ bulmam

Elem beni terk etmiyor
Hiç de fâsıla vermiyor
Nihâyetsiz bu ta'kîbe
Doğrusu tâkat yetmiyor

1 Öztuna, *age*, s. 308-309.

Ûdî Hrant Emre Kengülyan

(1901-1978)

Âmâ Ûdî

İlk soyadı Emre olan üstadın tam adı ve soyadı, Hırant Emre Kengülyan'dır. Âmâ olan değerli sanatçı daha ziyade, Ûdî Hrant adıyla belleklere yerleşmiştir. Adapazarı'nda 1901 yılında dünyaya gelen Ûdî Hrant Emre'nin babası, mahir bir marangoz olarak bilinen Garabed Usta'dır. Talihsiz sanatçı, henüz 4 günlük bir bebekken gözleri görme kudretini yitirmiş ve böylece bütün hayatı boyunca, ruhunu aydınlatan yegâne ışık mûsikî olmuştur. 1917 yılında Adapazarı'ndan Konya'ya göç eden Kengülyan ailesi, bilâhare İstanbul'a gelerek, Belde-i Şahane'ye yerleşmişler ki, bu göç onun kader çizgisini değiştirerek istikbâlde ünlü bir udî olmasını sağlayan bu belde olacaktır. Bir arkadaşından ve daha sonra kendi kendine çalışarak ud çalmasını öğrenen Hrant Emre, bir müddet sonra Ûdî Hrant adıyla anılmaya başlanmıştır. Piyasada çalışarak ekmek parası kazanmaya başlamış ve muhtelif gazinolarda aranan udî ko-

numuna yükselmiştir. İstanbul'un en meşhur saz heyetleriyle birlikte çalışmış, birçok sanatçıya eşlik etmiştir. Kemâni Hgopos, Kemâni Dikran ve Ûdî Kirkor Berberyan Efendilerden ders alabilme şansını elde etmesiyle birlikte, bu ünlülerle birlikte çalışabilme şerefine de erişmiştir. Bütün bu hayırlı gelişmeler onu gerçekten sevindirmektedir. Zira, İstanbul'a gelişlerinde babası vefat etmiş ve onu koruyabilecek tek varlığı annesi olmuştu. Ancak fakirliğin meydana getirdiği zaruret, o zavallı kadını da çaresiz kılmaktadır. Ne var ki, Hz. Allah emsâlsiz yardımını bu aileden esirgememiş ve küçük Hrant'a, istikbâl vadeden bir çıkış ufku açmıştır. Ana-oğul yarı aç, yarı tok hayata tutunmaya çalışırlarken Hrant'ın mûsikî bilgisi güçlü bir arkadaşı, onun müzik kabiliyeti olduğunu keşfedince, Hrant'a ud dersi vermeyi teklif etmiş ve eş-dost yardımı ile bir ud tedarik edilmiş ve böylece mûsikî dünyasına ilk adımını atmıştır. Henüz 16 yaşlarında bir çocukken uduna kavuşabilen bu değerli âmâ sanatçı, onu eline aldığında okşamış ve hüzünlü bir tavırla şöyle demiştir: *"Görmemi sağlayan ışık!"*

Evet, mutluluk yolu böyle açılmış ve yukarıda kayda geçtiğimiz gibi ünlü mûsikîşinaslar da eğitim açısından ondan yardımlarını esirgememişlerdir.

1934, 1933 diyenler de var; ilk bestesini yapmıştır. Kürdilihicazkâr makamında bestelediği "Niye küstün söyle bana ey şivekârım" şarkısıyla bestekârlığa başlamış ve aynı yıl içinde, plâk da doldurmuştur. Çıkardığı albümler adeta kapışılırcasına iş yapmıştır. O yılların en meşhur içkili gazinoları olan Maksim, Kristâl, Tepebaşı, Suadiye, Çifte Saraylar ve Yenikapu'daki Çakır, Mavi Tuna ve Nurbahçe Gazinosu –ki Çakır'ın zorlu rakibi Mehmed Raif Bey tarafından çalıştırılmaktadır– Ûdi Hırant'ı aralarında adeta paylaşamamışlardır. En meşhur saz toplulukları, onu muhakkak aralarında görmek istemekte ve onu uğurları saymaktadır. 1939 yılında *"Hastayım yaşıyorum görünmez hayâlinle"* mısrasıyla başlayan meşhur şarkısını yazıp besteledikten sonra, sanat hayatının zirvesine erişmişti. 1946-1947 arası, talebelerinden müteşekkil bir koro ile prog-

ramlar yapmış ve bilâhare ABD'ye giderek New York, Boston, California, Los Angeles, Detroit gibi şehirlerde son derece başarılı konserler vermiştir. Bilâhare Avrupa'ya geçerek Paris, Atina, Beyrut, Kıbrıs ve Sovyet Ermenistan dahil Sovyetler Birliği ülkelerini de ziyaret ederek konserler vermiştir ki, aynı başarıyı o ülkelerde de sağlamış ve hemen herkesin takdirini kazanmıştır. 25'den ziyade meşhur güfte ve bestesi bulunan Ûdî Hrant Emre, eserlerinin çoğunluğunu, Columbia Plâk Şirketine okumuş ve ayrıca mûsikî aşığı yüzlerce öğrencisi olmuştur. 25 Ağustos 1978 Cuma günü 77 yaşında vefat eden bu ünlü sanatçı'nın nâaşı, 29 Ağustos 1978 Salı günü, Beyoğlu Galatasaray'daki Surp Yerortutyun Katedrali'nde icra edilen hazin bir dini âyinle kaldırıldığı zaman, Müslüman, Hıristiyan ve Musevi, tüm müzikseverler ve cefakâr meslektaşları, âyine iştirak etmiş ve bu değerli mûsikîşinası tabutunu omuzlar üstüne alarak saygı ve sevgi ile ebedi istirâhatgâhına eller üzerinde uğurlamışlardı. Ûdî Hrant'm vefat haberini veren gazeteler, aynı zamanda biyografisini de yazmaktan geri kalmamışlardır. Dahası, haberi veren başlıklar da ayrı bir mânâ ifade etmekteydi.

Hürriyet: Sanat Dünyasından bir Yıldız Kaydı.

Günaydın: Ünlü Besteci Udi Hrant öldü

Tercüman: Türk Sanat Mûsikîsi'nin Ünlü Bestecilerinden Udi Hrant öldü.

Merhumun, ardmda bıraktığı meşhur şarkısı ise belleklerden hiç silinmedi!...

Hastayım yaşıyorum görünmez hayâlinle
Belki bir gün, bir gün diye, beklerim ümîd ile
Çürüyor zavallı kalbim aşkının hasretiyle
Belki bir gün, bir gün diye, beklerim ümîd ile

Prof. Vahram Mühendisyan

(1895-1953)

Müzik Hocası

1895 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Vahram Mühendisyan, Avukat ve Çorlu Müstantiki (Sorgu Hâkimi) Krikor Mühendisyan Efendi'nin oğludur. Amcası ise matbaacı ve harf dökümcüsü, Kevork Mühendisyan Efendi'dir.

Küçük yaşlarda mûsikîye içten bağlılık duyduğunu gören ebeveynleri, ona tercihi olan keman dersi aldırmaya karar verdiler ve böylece istikbalin büyük mûsikîşinaslarından birisi olabileceğine dair emareler gösteren küçük Vahram, Zeki Bey ve Sinanyan Efendi'den keman dersi alabilme imkânını elde etti. Armoniye Prof. Edgar Manas Efendi ile birlikte çalıştı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlayarak, daha sonraki yıllarda da muhtelif orkestralar kurup yönetti ve böylece İstanbul'un mü-

zik âlemine yeni bir canlılık getirdi, renk kattı ve birçok talebe yetiştirdi. Kendi yetiştirdiği talebelerle kurduğu orkestralarla senfonik konserler verdi ve muhtelif okullarda müzik dersleri verdi. Bu meyanda, Heybeliada'daki, Mekteb-i Bahriye'de (Deniz Harp Okulu) müzik öğretmenliği vazifesine atandı.

1918-1922 arasında, sadece ders vermekle kalmayıp, bir de deniz zabiti namzetlerinden kurulu bir orkestra meydana getirdi. Ayrıca, geliştirdiği keman tekniği metotlarını telif ettirdi. Nişantaşı Halkevi Orkestrası'nı yönetti ve Devlet Operası Yönetim Kurulu'na üye seçildi. Robert Kolej, Pangaltı ve Bezazyan Liseleri, Nor-Tıbrots Yeni Mektep öğretim yuvalarında da müzik hocalığı yaptı. İlk konserini kendi öğrencileri ile Deniz Harp Okulu öğrencilerinden oluşan karma bir orkestra ile 1926 yılında Robert Kolej'de verdi.

1927'den itibaren seri konserler vermeye başladı ve böylece yerli ve yabancı basın övgü dolu yazılarda takdirlerini sundular. Artık Prof. Mühendisyan'dı. Şişli Gençler Birliği adı, Şişli Halk Evi olarak değiştirildiğinde, kendi adını taşıyan orkestrası ile başarılı bir konser verdi. Şişli Halk Evi Müdüriyeti'nin önerisiyle Park Oteli giriş salonunda küçük bir orkestra ile Atatürk şerefine ve kendi huzurlarmda, ilk defa icra edilen Beethoven'in remajör keman konçertosunu mükemmel bir icra ile takdim etti. 1934 yılındaki bu konserin Solist kemanisti ise Vahak Arslanyan'dı. Daha sonra Beethoven'in aynı eseri Fransız Tiyatrosu (Théâtre Français) Salonunda birçok defa tekrarlandı ki Beethoven'i Türkiye'de ilk çaldıran Prof. Vahan Mühendisyan olmuştur.

1935 yılında Getronagan Korosu'nun şefliğine atandı. İstanbul halkına senfonik müziği ilk tanıtan ve sevdiren bu büyük müzik adamı olmuştur.

5 Haziran 1953 tarihinde vefat etmiştir.

Yetvart Margosyan

(1912-1956)

Viyolonist

Değerli bir viyolonist olarak ün yapmış bulunan Yetvart Margosyan, 1912 Biga doğumludur ve 1956 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. İlk öğrenimini Nor Tıbrotz (Yeni Mektep) İlkokulunda ikmâl ettikten sonra orta ve lise öğrenimini Pangaltı Ermeni Lisesi'nde tamamladı. İstanbul Devlet Konservatuarı'ndan başarı ile mezun oldu. Prof. Vahram Mühendisyan'dan keman dersleri alarak, gayet iyi Keman çalmasını öğrendi. Profesyonellik döneminde ilk, İstanbul Belediye Konservatuarı'nda, Bilâhare de, İstanbul Belediye Şehir Orkestrası'nda solist olarak hizmet sundu. Keman branşında yüksek tekniğe sahip bulunan Yetvart Margosyan, yurtiçi ve yurtdışındaki başarılı konserleriyle müzikseverlerin içten sevgilerini kazandı. Bu değerli kemanist, 1956 yılında İstanbul'da vefat etmiş ve Şişli Ermeni Mezarlığında toprağa verilmiştir.

Özel Bölüm:

Ermeni İnsanının Ruh Bütünlüğü

Rahip Gomidas Vartabed

(1869-1935)

1915 Tehciri esnasında, İstanbul'da bir konservatuar kurabilme gayret ve çabası içinde çabalarken, hiç beklenmedik bir anda 24 Nisan 1915 günü, 250 Ermeni münevveri ile birlikte tutuklanmış ve Çankırı'ya sürülmüştür. Tutuklananların hemen hepsi de, Osmanlı Ermenileri'nin adeta beyin takımı olan ünlü siyaset, sanat ve edebiyat insanlarıydı. Hayatı bağışlanan ve sağ-sâlim geri dönebilen üç-beş kişi içinde, Ermeni ruh birliğinin bütünlüğünü temsil eden ünlü Gomidas da vardı ve *"onu ölümden kurtaran kişi, ünlü Türk Münevveri ve Türk Ocağı mensubu Halide Edip Adıvar'dır"* denir ki, nâçiz araştırmam bunun doğruluk payının büyük olduğunu göstermektedir.

Hemen her münevver Ermeni'nin iftiharla andığı Gomidas Vartabed Rahip, Ermeni kavminin ruh bütünlüğünü temsil eden, istisnaî bir şahsiyetti. Dahası, Anadolu insanını bütün benliğiyle tanımış ve benimsemiş ender yetişen kişilerdendi. Onun bu yönünü tüm inceliğiyle tanıyıp en âlâ şekilde değerlendirerek, kendi düşünceleri paralelinde yoğurup, kendi arzuladıkları kalıba sokmaya çalışanlar sadece ve sadece İttihatçılar olmuştur. Evet, hayret edeceksiniz lâkin inanılsa da, inanılmasa da gerçek olan budur! Onun hakiki mânâda ruh yapısını ne Ermeni kavmi, ne de bir başka kavim anla-

yamamıştır. Gerçi Ermeniler kendisini aziz mertebesinde severler ve bu sevgileri hiç mi hiç azalmamıştır ancak, onların sevgisi daha ziyade dinî kişiliği ve mûsikî dağarcığının zenginliğine dayanır. Yoksa ondaki asıl cevheri keşfedebilen az miktarda Ermeni münevveri, Batılı otoriteler ve de İttihat ve Terakki ileri gelenleri olmuştur. Meselâ, İttihatçıların merkezî toplantı mahâlleri olan Türk Ocağına davetle defalarca konser verdiren, Anadolu Folkloru hakkında söz ederken *"Anadolu folklorunun değerini anlayabilmek, ona sahip çıkmak, Rahip Gomidas'ı iyi değerlendirmekle mümkündür..."* diyebilen Hamdullah Suphi Tanrıöver Bey, Halide Edip Adıvar, Mehmed Emin Yurdakul vs. İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin Gomidas Vartabed'e övgüler yağdırdıktan sonra, birdenbire yüzseksen derece dönüş yapmış olmaları, gerçekten pek düşündürücüdür?!

Gomidas Vartabed'in ruhani libası giymeden çekildiği nadir fotoğraflardan biri.

Meselâ, sonradan din adamı olup, Baş-Yebisgobosluk rütbesine erişen, Yazar Dikran Sürmeyan'm ERTOĞRUL adlı eserine önsöz yazan, ünlü yazar, siyaset ve devlet adamı Hamdullah Suphi Tanrıöver, bu yazısında şu bahse değer ibarelere yer vermişti:

> Şiddetli arzuma rağmen, geçen gün bana göndermek lütfunda bulunduğunuz mektubunuzun cevabını geciktirdim. Savaş ve seferberlik sorunlarının, irademin dışında gecikmeme sebep oldukları için üzgünüm. Ben, çocukluğumdan beri, Ermeniler'i tanımak, onları yakından incelemek için, birçok fırsatlar elde etme şansına sahip olmuşumdur. Okul çağında geçirdiğim uzun öğrenim yaşamım, kardeş gibi yürekten bağlandığım sevgili arkadaşlar bahşetmiştir bana. Bizim ülkemizde Ermenilerin uğramış oldukları mutsuzluklardan son derece etkilenen, onların acılarını derin bir üzüntü ile hisseden Türk yurttaşlarınızdan biriyim.[1]

Benim bu satırları yazdığım şu an 22 Aralık 2010 Çarşamba ABD. Devlet Başkanı sayın Obama'nın Ermeni tasarısını gündemden düşürdüğünü gazetelerden okuduk. Bununla ne değişmiştir? Bu uğursuz tasarı tamamen ortadan kalkmış mıdır? Kesin olarak diyebilirim: Hayır! kalkmamıştır ve ABD. Türkiye'ye karşı her sıkıştığında gündeme getirecektir. Daha evvel nasılolmuşsa, şimdide öyle olacaktır: Ne bir eksik, ne bir fazla!... Bu nasıl düzelir? Şöyle düzelir: Bizler ne zaman Gazeteler olarak Gomidas gibi, dünyaya mal olmuş şahsiyetlerin heykelleri üzerine pislik yerine çiçek bugeti koyarsak. O zaman her şey zaman içinde normale dönecektir. Bu hususta hemen hiç kimsenin en ufak bir şüphesi olmasın ve yeter ki üçüncü ülkelerden her iki taraf da medet beklemesin, aracı kullanılmasın!... O hâlde, sadece Ermeniler'e değil, Cihana mal olmuş Büyük Gomidas'ı daha yakından tanımaya çalışalım ve siyasîlerin veya başka unsurların dolduruşuna gelerek, böylesine değerli şahsiyetlere karşı menfi düşünceler taşımayalım.

1 Pars Tuğlacı, *Ermeni Edebiyatından Seçkiler*, s. 89.

Gomidas Vartabed'in Özet Biyografisi

Kütahya doğumlu ve vaftiz adı Soğomon Kevork Soğomonyan olup, 26 Eylül 1869 tarihinde dünyaya gelmiştir. Kütahyalı olan babası Kevork Soğomonyan kundura ustası idi. Annesi ise, Bursalı Hovhannesyan ailesinden Takuhi Hanım'dır ki, 15 Mart 1870 tarihinde vefat etmiş ve henüz altı aylık olan talihsiz çocuk böylece anadan öksüz kalmıştır.

Dinine ve Ermeni Kadim Kilisesi'ne (Lusavoriçagan) temelden bağlı bulunan baba Soğomonyan. Surp-Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi ile günümüzde bir düğün salonu olarak kullanılan Ermeni Kilisesi Surp-Teotoros Yegeğetzi'de teganni sıfatıyla âyinlere iştirak etmiş ve ayrıca Ermenice, Türkçe besteler yapmıştır. Küçük Kevork ise hemen her âyini takip ettiğinden küçük yaşlarda okunan duaları öğrenip, ezberlemekteydi ki, 18 Mayıs 1880 tarihinde babasını da kaybedince öksüz ve yetim kalmış ve bu acı onu hayatı boyunca her daim üzmüştür. Kendi kayıtlarına göre, dadısı Maryam'm büyük çapta gayret ve çabasıyla 1876 yılında nihayet ayağını mektep binasının basamaklarına koyabilir. Bulunduğu şehrin mektebi dört bölümden müteşekildir ve 1880 yılında mezkûr mektepten mezun olur. Babası vefatından takriben dört ay evvel onu Bursa'daki mektebe kaydeder. Ancak babasının vefatından dolayı, şehre dönmeye mecbur kalır.

Kevork IV. Gatoğigos'un huzuruna çıkarıldığında, Vehapar tabii olarak Ermenice konuşmakta, Soğomon ise Türkçe cevap vermekteydi. Bu durum karşısında Vehapar Zat-ı Cenapları ile arasında şu konuşma cereyan etmiştir:

— *Sen Ermenice bilmiyor musun?*

— *Ermenice ilâhe ve şarkı söylerim ama, Ermenice bilmem. Buraya öğrenmeye geldim.*

Bu görüşmeden memnun kalan Kevork IV, yetkililere *"Bu çocuğa en âlâ şekilde Ermenice öğretilsin"* emrini verince, yüksek sınıflardan, en başarılı olan talebelerden ileri gelenleri bu görevi seve seve üstlenip emri harfiyyen uyguladılar ve birkaç

ay sonra lisan öğrenme bahsinde küçük Soğomon hayli mesafe katetmişti, hem de hiç beklenmedik derecede! Eçmiadzin'in ses uzmanı Rahipleri, ses notası yazarı Rahipler, Cemaran'da Soğomon'ı en âlâ şekilde bilgilendirdiler. Halk şarkıları ve diğer dinî bestelerden her ne duyarsa notaya geçiyor ve çok iyi bir yönetmen olarak yetişebilmek için adeta yanıp tutuşuyordu.... Ancak sınırlı Ermeni notaları onu bu yolda hayli zorlamaktaydı. Bu vaziyet karşısında Cemaran'ın şair öğretmenlerinden Hovhannes Hovhannesyan ona yardımcı olabilmek gayesiyle Rusya'dan notalar getirdi ve Batı dünyası notası üzerine dersler vererek, bu yolla Batı müziğinin özelliklerini öğrenebilmesini sağladı. Magar Gatoğigos döneminde, Cemaran'ın dördüncü sınıfından Soğomon, başlıca öğretmen seçildi ve iki yıl sonra, altmcı sınıfta Sargavag oldu. 1892'de Cemaran'ın Muzik Yönetmenliğine öğretmen seçildi. Sesinin emsâlsiz güzelliği ve engin zekâsından fışkıran bilgi dünyası, hemen herkesi ona karşı sevgi ve saygı duymasmı sağlamaktaydı.

Soğomon Mayıs 1893'de Cemaran'dan mezun olduktan sonra, aynı okula koro şarkıcılığı öğretmeni olarak tayin edildi. 11 Eylül 1893 tarihinde, Mıgırdiç Gatoğigos'un emriyle Apeğa (Rahip Namzeti) ilân ve tasdik edildi ve rûhâni sınıfa intikâl ettiği için, kendisini yeni bir adla takdis ettiler ve ona Gomidas dendi ki, bu isim daha sonraki yıllarda Ermeni kavminin kalbine kazınacaktı...

Avrupa'ya Gitmeden Evvel (1893 – 1896)

Cemaran dönemini sonuçlandırdıktan iki yıl sonra Apeğa Gomidas için yeni bir dönem başlamakta, ruhani dünyada o pek çetin ve çileli hizmetlere doğru yeni bir adım atmaktaydı. 26 Şubat 1895 tarihinde dini bir âyin ve merasimle Vartabed (Rahip) ilân ve tasdik edildi. Avrupa'ya hareketinden evvel öğretim dünyasmda daha geniş imkânlar edinebilme çabaları içinde Ermeni halk şarkıları bestelemekte, Ermeni köylüsünün ruh yapısını dile getiren küfteleri bir diğerini takip

etmekteydi. Hovsep Canikyan'dan halk şarkıları ve muhtelif makamlarda düzenlenen türküleri, Ermeni mûsikî anlayışı ve melodileriyle süslemekteydi. 1894'te Gomidas Rahip yeni yeni makamlarda şarkı ve türküler bestelemekte ve onları nota kâğıtlarında düzeltmelerle, yeni, yeni şarkı ve türkü besteleri arşivlemekteydi. 1895 yılında Ana Kilise'nin matbaasında 25 şarkısı basıldı.

Gomidas Vartabed'in 1911 senesinde çekilmiş bir fotoğrafı.

Gomidas Rahip Tiflis'te

Gomidas Rahip, Tiflis'e giderek Ğırimyan Hayrik ile buluşabilmek için ancak fırsat bulabildiği bir anda Tiflis'e hareket etti. O tarihlerde Tiflis'te M. Yekmalyan'm adı önplânda idi ve kendi özel korosu ile tanınmaktaydı.

Mayestroluk öğrenimini tamamlayabilmek maksadıyla Berlin'e gidebilmesi ve öğrenimini orada tamamlaması lâzımdı. Zira, Batı tarzı mûsikî icrasını öğrenebilmek için bu şarttı. Ancak, bunun için ilk o dönemin Gatoğigosu Ğırimyan Hayrik'in onayına ihtiyaç vardı.

Gatoğigos Ğırimyan Hayrik Onaylıyor

Gomidas Rahip, birkaç sefer Gatoğigos Ğırimyan'a müracaatta bulundu. Sanatsever olan Gatoğigos, Rahib'in dileğine karşı duyarsız olmamış ve hatta pek sevinmişti. Ancak, Gomidas Rahip'in yol harcırahı ve öğrenim gideri için lâzım olan meblâğı temin edebilmek hemen, hemen imkânsız gibi bir şeydi. Ancak, Ğırimyan Gatoğigos'un bu problemi çözebilmek için elinden geleni esirgemeyeceğinden hemen kimsenin en ufak bir şüphesi olmaması lâzımdı. Zira, bu ünlü Ruhani'nin mensubu bulunduğu millete ödenemeyecek derecede ağır olan manevi bir borcu vardı ve bu borcu bir şekilde ödemeye çalışmaktaydı. Şöyle ki, din adamı olarak dört dörtlük bir ruhani idi ve farkında olmadan Rus siyasetine bulaşınca, İstanbul Patrikliği yıllarında Osmanlı Ermenileri'ne istemeden de olsa büyük çapta zararı dokunmuştur.

Tiflisli zengin tüccarlardan Aleksander Mantaşof, Gomidas Rahip'in Berlin'e giderek Almanya'da orkestra ve koro şefliği öğrenimini en üst düzeyde ikmâl edebilmesi için lâzım olan meblâğı tamamen üstlenince, Gatoğigos ve Gomidas Rahip, son derece sevinmişlerdi.

Gatoğigos'un Aziz Eçmiadzin'e dönüşünden kısa bir müddet sonra Gomidas Rahip de, peşinden Eçmiadzin'e giderek, son ve kesin olarak Gatoğigos'un onayını almak istedi ki, bu

görüşmeyi ve sonucunu bizat Gomidas'tan dinlersek, sanırım daha isabeatli olacaktır:

> "Eçmiadzin'e vardığımda, Zat-ı Cenaplarına durumu aynen arz ettim. Çok sevindiler ancak, B. Mantaşof'un bu babta kesin kararlı olduğu hakkında imzalı bir belge getirmemi emrettiler ki, yerden göğe kadar haklıydılar ve bu tabii idi. Nitekim Tiflis'e dönerek istenen belgeyi o ünlü tüccardan aldım ve bu idealist iş adamı ki, böyleleri pek zor bulunur, bana şöyle dedi: 'Vartabed bunların hemen hepsi gayet güzel. Ancak beni endişelendiren Berlin'in dilberleri senin Rahiplik cübbeni attırmasın!' Cevabım şu olmuştur: Hiçbir dilber güzelliği beni ne cübbemden, ne milletimden ve ne de Ermeni muzikisinden koparamaz. Müsterih olun."

1896-1899 yılları arası Berlin'de orkestra ve koro şefliği ile birlikte kompozitörlüğü de A'dan Z'ye öğrenenek, başarılı şekilde öğrenimini noktaladı.

Berlin Friedrich Wilhelm Üniversitesi Felsefe Bölümü ile orkestra ve koro şefliği bölümlerinden başarılı şekilde mezun olan Gomidas Rahip'in hocaları şu değerli öğretim üyeleri idi: Pellerman, Oskar Flayşer, Frid Lender.

Bu dönem içinde, orkestra şefi yetiştirme bölümü başkanı Flayşer'in öncülüğünde, beynelmilel şef yetiştirme bölümü açılmıştı. Birçok milletten maestroluk uzmanları bu kuruluşun üyesi olmuş, Ermenistan'ı temsilen de Gomidas Rahip yer almıştır.

Diğer şefler arasında Rahip Gomidas'ı daha üst mertebeye çıkaran ve onlardan ayıran başlıca faktör, halk melodileri ile dinî mûsikî arasındaki bağları tam bir açıklıkla meydana çıkarmak gibi hususiyetleriydi ve Alman gazeteleri, öğretim üyelerinin ileri gelenleri, ısrarla Gomidas Rahip'ten bahsetmekte ve onun olağanüstü başarılarını öve öve bitirememekteydiler.

Nitekim, 16 Temmuz 1899 tarinli, Oskar Flayşer'in mektubu ile Dr. Max Zayfert'in 19 Temmuz 1899 tarihli mektubundaki samimi methiyeler, Rahip Gomidas'm Avrupa'da nasıl

başarılı olduğunun başlıca delilerindendir. Mezkûr mektuplar 1914'te İstanbul'daki Ermenice neşredilen gazetelerde okuyuculara sunulmuştur.

Muhtelif tarihlerde bizzat Avrupa ülkelerinden davet alarak diyar diyar dolaşan Rahip Gomidas, Ermeni mûsikîsini ve folklorunu bütün dünyaya tanıtmıştır.

1909 ilkbaharında Galata Teganni Kilise korosu, Gomidas Rahip'i İstanbul'a getirtmek istiyordu. Bu fikri ortaya atan ise, Gomidas Rahip'i Aziz-Eçmiadzin'de tanımış ve birlikte öğrenim görmüş bulunan Garabed Bardizbanyan'dı. Nitekim bu arzusu gerçekleşti, zira Gomidas Rahip de hemen hemen aynı görüşü paylaşmaktaydı ve İstanbul'a gelerek yerleşmeyi çok arzu etmekteydi. Nitekim bir yıl sonra bu istek gerçekleşti ve 1910 yılında İstanbul'a yerleşdikten sonra Kusan adını koyduğu ve 300 kişiden oluşan muhteşem bir koro meydana getirdi ve kendi eseri olan çok sesli kilise âyinleri, sadece müzik otoritelerince değil, aynı zamanda halk tarafından da büyük çapta rağbet gördü. Halk şarkı ve türkülerinin de onun beste ve güftelerinde ayrı bir mânâ kazanması, Türk sanatseverlerinin de dikkatini çekmiş ve kendisine karşı yakın ilgi duyulmaya başlanmıştı. Hele onun Anadolu ruhunu dile getiren halk konferansları Türk münevverlerini bilhassa etkilemişti.

İttihat Ve Terakki Fırkası, Türk Ocağı ve Gomidas Vartabed (1912-1915)

Kasaba kasaba, köy köy, dağ bayır demeden Anadolu'yu karış karış dolaşıp, Ermeni folklorunu yerinde tetkik ederek, unutulmaya yüz tutmuş Ermeni mûsikîsini barlarıyla, hemen her yönü ile meydana çıkarmaya çalışmış ve bu meyanda yaşantı folklorunu incelemeyi ihmâl etmemişti.

Gomidas Rahip'in bu değerli çalışmaları öylesine olumlu neticeler vermiş, öylesine yankı uyandırmıştı ki, İttihatçılar'ın merkezi bulunan Türk Ocağı müdavimleri de bu durumdan etkilenmişlerdi.

Türk Ocağı ileri gelenlerinden Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey, şair Mehmed Emin (Yurdakul) Bey, şair ve yazar Süleyman Nazif ve bilhassa İstanbul Ermenilerinin adını saygı ve sevgi duyarak andıkları ünlü Türk hanımlarından Halide Edib (Adıvar) Hanımefendi ve Türk hekim ve düşünürü Dr. Abdullah Cevdet Bey, İstanbul Ermenileri ile yakınen görüşen ve onlarla dostluk kurmuş ve muhtelif konularda ve bilhassa sanat konularında samimi görüşmeler yapmaktaydılar. Yukarıda adlarını kaydettiğim büyük Türk münevverlerinin Gomidas Rahip ile yakın ilişkileri vardı ve kendisini zaman zaman Türk Ocağı'na davet ederek konferans veya konser verdirmeleri dışında ayrıca piyano dersleri de vermekteydi. Yani İttihatçılar Gomidas Rahip ile gayet samimi münasebetler içindeydiler.

Gomidas Rahip Sürgüne Gönderiliyor! (24 Nisan 1915)

O elem verici uğursuz 1915 yalının Nisan başlarında Gomidas Vartabed Türk Ocağına davet edilmiş ve onun gelişiyle tıklım tıklım dolan Türk Ocağı salonu yine her defasmda olduğu gibi Gomidas Rahib'i tam bir samimiyet içindte dinleyerek söylediklerinden istifade etmeye çalışmakta ve hele Anadolu ezgileriyle bezenmiş şarkıları, o hüzünlü melodileri, davetlileri adeta kendilerinden geçirmekteydi!

Bu konserde İttihatçılar'm adeta beyni sayılan meşhur Talât Paşa da mevcut olup, takriben İttihat ve Terakki Fırkasının bütün üst düzey yöneticileri bu konser ve konferansa eksiksiz katılmışlardı. Mevzubahis konferans ve konser esnasında dinleyicilere Gomidas Rahip'i övgü dolu cümlelerle takdim eden ünlü Türk yazar ve Devlet adamı Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey özetle şöyle buyurmuşlardı:

"Anadolu'nun çocuğu bu Ermeni Rahip, uzun çalışmayları neticesinde Ermeni Müziği'ni kanatlandırmıştır. Rahatından vazgeçip bütün zamanını köyleri tek tek gezerek eserleri toplamaya harcamıştır. Ermeni ulusunun mirasını sergilemiştir. Bizim din adamlarımız da

aynı şeyi yapmalıdır. Türk ulusunun gelişmesi ve hazinesinin keşfi için yürekleriyle çalışmalıdır. Şu bir gerçektir ki, Ermeni kültürü, bizim kültürümüz karşısında gelişmektedir. Türkiye'ye giderek Anadolu'nun hangi köşesini gezerseniz gezin Ermeni yaratıcılığını ve aklını göreceksiniz. Eserleriyle, ürettikleriyle 'Ben buradayım'ı size anlatacaklardır. Saraya giderseniz göreceksiniz Mimarın Ermeni olduğunu. Ermeni ustaların dünyaca meşhur yüzüklerini göreceksiniz Van'dan. Geliştirdikleri tıp mekteplerini ve yazarlarının yazdıkları kitaplar ile bilim alânındaki kitapları, hepsi Ermeniler'in. Bunlar asırlardır birlikte yaşadığımız insanlardır."

Saygıdeğer Hamdullah Suphi Bey'in konuşmasından sonra piyanonun başına geçen Gomidas Rahip, Genç Türkler ve İttihatçılar tarafından ayakta alkışlanır ve dinleyiciler hep bir ağızdan *"Tanrı Şeytan'ın gözlerinden korusun Gomidas'ı!"* diye haykırınca, bu samimi isteğin yankıları her yanı kaplar!

Ne var ki iki hafta sonra tam tersi, zifiri karanlık bir görüşün ürünü olan bir zihniyet, İttihatçıları adeta esir almış, 24 Nisan 1915 günü 240 Ermeni münevveri –ki, içlerinde Gomidas Vartabed de mevcuttur– sürgüne göndermiştir. Ünlü yazar ve siyasetçilerimizden Halide Edib (Adıvar) Hanımefendi, Gomidas Rahip'in tevkif edildiğini öğrenince, hiç düşünmeden şu tarihi değerlendirmeyi yapmışlardı: *"İnsan ve sanatçı olarak çok nadir karşılaşabileceğimiz bir değerdi... Gomidas benim evime de gelir, saatlerce çalar, söylerdi. Bu ziyaretler Ermenilerle Türklerin birbirlerini boğazladıkları zaman dahi devam etti. İkimizin de içinde, bu vaziyet, birbirimize ifade edemediğimiz bir acı uyandırmıştı."*

Bendeniz bu konuda daha fazla yazmak istemiyorum. Zira, bir biyografi yazarken, konunun yönünü tarafgirliliğe veya siyasî bir yöne kaymasını istememekteyim. Dahası Gomidas Vartabed'in trajik hayatı, muhtelif kaynaklarda hemen hemen bütün detaylarıyla okuyuculara aktarılmıştır. Dolayısıyla, bu mevzuyu burada keserek özet bir bilgiyle noktalamak istiyorum.

Merhume Halide Edib Adıvar Hanımefendi'ye göre merhum Gomidas'ı sürgünden kurtaran Türk Ocağı olmuş. Ancak, o malûm yılları yaşayabilmiş bazı münevver Ermenilere

göre kurtarılmasında merhum Şehzade Abdülmecid'in özel bir af çıkarttırarak, Gomidas Rahib'i kurtarmış olduğu iddiaları da mevcuttur. Yani bu konu ayrıca tetkik edilmesi icap eden bir husustur!

Gomidas Vartabed ölüm döşeğindeyken...

Kayıtlara göre, Gomidas Vartabed Çankırı'da sürgün günlerini yaşarken, Amerikan Büyükelçisi Henry Morgenthau, Mehmed Emin Yurdakul ve bazı devlet adamları ile münevverler tarafından sürgünden kurtarılmış.

Çankırı'dan geri dönenler sadece 12 kişi olmuş ki içlerinde ikisi Gomidas Vartabed ile Dr. Vahram Torkomyan'dır. Çankırı'da yaşadıkları yetmezmiş gibi, evine geldiğinde hemen her şeyinin tarumar edildiğini görünce, sinir sistemi tamamen bozulan Gomidas Vartabed, Dr. Vahram'ın tavsiyesiyle ilk Şişli'deki Fransız Lapè Hastahânesi'ne yatırılmış, daha sonra ise yurt haricine çıkabilmesi için Halide Edib Hanımefendi tarafından ilgili makamlara müracaatla müsaade alınnarak Paris'e gönderilmiştir (1919). Paris'te birkaç hastane dolaştırıldıktan sonra Villejuif Sanatoryomu'na nakledilmiş ve tam 13 yıl bu hastahânede çile doldurduktan sonra. 20 Ekim 1935 günü öğ-

leden sonra Hakkın Rahmetine kavuşmuş, bütün çileleri bir anda son bulmuştur. Şu veya bu şekilde 1915 Tehciri aklıma geldiğinde doğrudan Enver Paşa'yı hatırlar, hep düşünürüm: Acaba bu adamda bir zerre olsun, vicdan yok muydu? Zira, Sarıkamış Harekâtı esnasında bir Ermeni nefer tarafından hayatı kurtarıldıktan sonra, yurdun dört bir yanına Ermenileri öven afişler astırdıktan bir yıl sonra, hemen hepsinin yok edilmesi için canla başla çalışmıştır!

Merhum Gomidas Vartabed'in yukarıda görülen portresi onun sonsuz fırtınalı ruh hâlini en âlâ şekilde dile getirmektedir!..
Bir insan, bir sanatkâr ve bir Ruhani olarak, mensubu bulunduğu kavmin talihsiz yazgısını benliğinde yaşatmakla önce sağlığını ve daha sonra aklını yitirmiş, ruhunu Hakka teslimle de bütün ızdırapları son bulmuştur!

Bu Bölümde Yararlanılan Kaynaklar

50 YILLIK TÜRK MUSİKİSİ, Mustafa Rona, Türkiye Yayınevi, İst. 1960, İkinci İlâveli Baskı.

HOŞ SADÂ – SON ASIR TÜRK MUSİKİŞİNASLARI, İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Maarif Basımevi, İst. 1958.

500 YILLIK TÜRK MUSİKİSİ ANTOLOJİSİ, Sadun Kemali Aksüt, Türkiye Yayınevi, İst. 1967.

KADİM ERMENİ KİLİSELERİ YILLIKLARI, (Ermenice).

ŞOĞAGAT – İst. Ermeni Ruhban Okulu Yayını, 1962 (Ermenice).

GAĞANTÇEK, 1978 Yılı Takvimi, İstanbul (Ermenice).

KOĞTAN YERKÇAĞUMP'UN 45'İNCİ KURULUŞ YILI HATIRASI, Varujan Köseyan, İst. 1971, (Ermenice).

İSTANBUL ERMENİ PATRİKHÂNE KÜTÜPHÂNESİ

İSTİKLÂL MARŞIMIZIN TARİHİ, Muhiddin Nalbantoğlu, İst. 1964.

İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ, Reşad Ekrem Koçu, Cilt: I-II.

DÜNDEN BUGÜNE İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ, Cilt: III. VI.

TÜRK SANAT MÜZİĞİNDE ERMENİ BESTECİLER, Hazırlayan: Erdener Koyutürk, İst. 2007.

SEVİLEN ŞARKI GÜFTELERİ – Derleyen: Günbey Zakoğlu, Gün Matbaası, İst. 1966.

ÇAĞDAŞ TÜRKİYE, Prof. Dr. Pars Tuğlacı, Cilt: II, Cem Yayınları, İst. 1989.

TÜRK MUSİKİSİ ANSİKLOPEDİSİ, Hazırlayan: Yılmaz Öztuna, Cilt: I-II, MEB, İst. 1969-1974.

Bölüm II

Osmanlı'dan Cumhuriyete – TÜRK TİYATROSU VE KURULUŞUNA HİZMETİ GEÇEN ERMENİ SANATÇILAR

Osmanlı devrinde Batı türü tiyatro çalışmalarına girişerek günümüzdeki Türk Tiyatrosu'nun temelini atan kadim tiyatro sanatçılarının Osmanlı Ermenileri oluşunu inkâra kalkışmak, ancak ve ancak *güneşi balçıkla sıvama*ya benzer ki, böylesi bir uğraşın akıntıya karşı kürek çekmekten ileri gidemeyeceği aşikârdır! Çünkü, bu bir gerçektir. Gerçeği gizlemeye çalışmak ise doğrudan mantıksızlıktır!

Bu tarihi hizmeti, o devrin Türk münevverlerinin candan yardım ve himayeleriyle, koordine şeklinde çalışarak meydana getiren Ermeni sanatçılar, ne yazık ki zaman içinde bazı art niyetlilerin haksız eleştirilerine hedef teşkil etmişler ve Osmanlı toprakları üzerinde menfi plânları olan bazı devletlerin kışkırtmaları neticesi meydana getirilen bu gibi eleştirilerle boy hedefi seçilen büyük sanatçılar, sonraki yılların tiyatro seyircilerinin onları yanlış tanımalarına baylıca sebep teşkil etmiştir. Meselâ günümüzde, Osmanlı Tiyatrosu oyuncuları söz konusu olunca, akla ilk gelen Ermeni sanatçıların bozuk bir şive ile Türkçe'yi adeta katletmiş olduklarıdır. Halbuki tam aksi olmuş ve modern Türk Tiyatrosu'nun temelleri atılırken, edebi bir dille konuşan bir Türk Tiyatrosu meydana getirerek, bu hususta son derece başarılı olabilmek gayesiyle, devrin Türk edip ve münevverlerini bir araya toplamayı ilk düşünen, yine o devrin Ermeni sanatçıları olmuştur. Keza, Fransız Tiyatrosu deyimini dikkate alarak sevinçle, *"Tiyatromuzun adı bu andan itibaren Türk Tiyatrosu olsun!"* teklifinde ilk bulunan yine Ermeni asıllı hanım bir sanatçı olmuş ve mevzubahis teklif derakap kabul edilmiştir. Bir başka misâl daha: Güllü Yakûp

Agop Efendi'nin, piyesle oynanan tiyatro imtiyazı alması da muhtelif yorumlara sebep olmuştur. Halbuki, bu bazı saplantılardan kaynaklanmış bir yanılgıdır! Zira Güllü Agop, Batı Tiyatrosu tarzını en âlâ şekilde uygulayıp, aynı kalitede oyunlar sunabilmek gayesi gütmekte başka kumpanyaların devreye girmesiyle, tasarısının henüz uygulama safhasında iken, başka kumpanyalar tarafından dejenere edilebileceğini düşünmüş ve bundan endişe duymuştur.

Güllü Yakûp Agop Efendi'nin piyesle oynanan Batı örneği tiyatroyu, halka sevdirip kabul ettirebilmesi için, rekabet mücadelesinden kurtulması lâzımdı. Sayın Metin And, *Osmanlı Tiyatrosu* adlı değerli eserinin ikinci baskısının arka kapağındaki tanıtım yazısında şöyle diyor:

> "Yaygın düşüncenin aksine, Türkiye Tiyatrosu'nun miladı Muhsin Ertuğrul'la değil, Ermeni asıllı Güllü Agop'un kurduğu Osmanlı Tiyatrosuyla başlamıştır. Bu incelemeden çıkacak bir takım sonuçlar yalnız kendi çağı için değil, günümüz tiyatrosu ve kültür ortamı için de geçerli ve önemlidir. Bu sonuçlar kısaca şöyle özetlenebilir:
>
> Güllü Agop 150 yıl önce Batı tiyatrosu tarzında bir tiyatro kurarken ne seyirci, ne yazar, ne de tiyatro sanatçıları vardı. Osmanlı Tiyatrosu kısa zamanda bunların hepsini sağlamıştır. Hiç tiyatro görmemiş halkı tiyatroya ısındırmak, önyargıları kırmak, Müslüman kadın oyuncu ve seyirci sorunlarına çözüm getirmek Güllü Agop'un Osmanlı Tiyatrosu ile gerçekleştirdiği en önemli katkıdır. Oyun yazarlarının tiyatro sanatçılarıyla birlikte çalışmalarına olanak sağlamıştır. Böylece, tiyatrocu eylemi ile edebiyatçı eylemi güç birliği yapmıştır. Günümüzde öyle mi? Yazarlar oyunlarını evlerinde yazıp, tiyatroya verdikten sonra yalnız ilk gösteriminde görürler! Bu kadar kısa sürede her bakımdan iyi örgütlenmiş yerleşik bir repertuvar Tiyatrosu'nun kuruluşuna, dünya tiyatro tarihinin hiçbir döneminde rastlanmamıştır.

Osmanlı Tiyatrosu'ndan, günümüz Tiyatrosu'na ışık tutabilecek en önemli ders, oyuncular içindir. Osmanlı Tiyatrosu'nun sanatçıları tam anlamıyla profesyoneldi kendilerini yalnızca sanatlarına adamışlardı. Günümüzün tiyatrocuları tiyatromuzun gelişimi için altyapıyı canlarını dişlerine takarak büyük bir özveriyle hazırlayan bu öncülerin varlığını unutmasınlar. Bu onlara kaynak güç olacaktır."

Görülüyor ki, hakiki mânâda Türk ve Müslüman münevverler, meseleyi gayet iyi bilmekte Türkiye Ermenilerinin tarih boyunca verdikleri nice hizmetleri, bizzat kendi kalemleriyle dile getirerek, yeni nesilleri bazı hususlarda uyarmaya çalışmaktadırlar. İşte bütün bu noktaları bilhassa dikkate alarak, Türkiye Ermenilerinin olumlu nice hizmetlerini dile getirmeyi şiar edindim ve bu gaye ile güzel sanatların son derece önemli bir kolu olan Tiyatro alanma hizmeti geçen sanatçıların özet biyografilerini de yeni nesillere sunmayı ve böylece, onları gerçek çehreleriyle görebilmelerini sağlamayı, millî bir borç bildim.

Ancak mûsikî bahsinde yaptığımız gibi, Türk tiyatro ve sinemasının bugünlere gelmesinde önemli rol oynamış, günümüz tiyatrocularını derinden etkilemiş Türk asıllı iki ismi yâd etmemek, hiç kadirşinaş bir davranış olmayacağından, biyografilere geçmeden önce iki önemli ismi özet hayat öyküleriyle vermeyi de bir vazife addediyorum: Afife Jale ve Cahide Sonku.

Afife Jale

Sahneye çıkan ilk Türk-Müslüman kadın tiyatro oyucusudur. Dr. Sait Paşa'nın torunudur. Tiyatro sevgisiyle 1918'de, Türk ve Müslüman kadınlarının sahneye çıkmaları yasak olan bir dönemde Darülbedayi'ye (Şehir Tiyatroları) alınmak üzere açılan sınava girmiştir. Prof. Metin And, *Türk Tiyatrosu Tarihi* kitabında o dönemi "1920 yılında Darülbedayi, Hüseyin Suat'ın *Yamalar* adlı oyununu Kadıköy'deki Apollon Tiyatrosu'nda (şimdiki Reks Sineması) sahneye koyuyordu. Bu oyunda

Emel adlı kızı oynayan Eliza Binemeciyan topluluktan ayrılıp yurt dışına gittiği için bu rolü yüklenecek bir bayan aranıyordu. Bu rol için seçilen Afife, *Jale* takma ismiyle Kadıköy'de Apollon Tiyatrosu'nda sahneye çıkar. O tarihi geceyi, altı yıl sonra Refik Ahmet Sevengil'e anlatırken *'Hayatımda mesut olduğum ilk gece...'* diyordu; 'Sanatın, ruhuma verdiği güzel sarhoşluk içinde idim. Opiyekte güzel bir sen (scene: sahne) vardır; ağlama sahnesi... Orada taşkın bir saadetle ağladım. Sahiden ağladım... Alkış, alkış, alkış... Perde kapandı; açıldı, bana çiçekler getirdiler. Muharrir Hüseyin Suat bey, kuliste bekliyormuş; ben çıkarken durdurdu; alnımdan öptü: *'Bizim sahnemize bir sanat fedaisi lazımdı; sen işte o fedaisin.'* dedi. şeklinde konuşmuştu."

Daha sonra *Tatlı Sır* ve *Odalık* oyunlarında da polis baskını ile karşılaşır. Dahiliye Nezareti'nin gönderdiği bir tamimle müslüman kadınların sahneye çıkmaları yasaklandı. Ancak bu işin bir de geçmişi vardır. 10 Kasım 1918'de, Behire, Memduha, Beyza, Refika ve Afife stajyer kadrosuna alınmışlar, ötekiler işi bırakmışlardı. İkisi de sahneye çıkarılmamışlardı. Refika suflör olarak çalışıyordu. Tüm baskılara karşın bundan sonra Burhanettin Topluluğunda Seniye, Yeni Sahne'de Şaziye (Moral), Münire (Neyyire Neyir), Bedia (Muvahhit) Milli Sahne'de Huriye ve Hikmet, Ruhat gibi Müslüman Türk kadınları Afife'yi izlediler diye anlatır.

Nezihe Araz'ın kaleminden Afife şöyle sesleniyor: "Beni acıyarak değil, düşünerek severek, kucaklayarak hatırlayın. Tiyatro varsa ben varım" inancı ve aşkıyla yaşıyordu Afife, "Olmak ya da olmamak" işte gerçek buydu onun için. "Olmak"la sanatını icra etmek eşanlamlıydı, bu eşanlam da tiyatroydu. Toplum hayatında ilk olmak; yani onun deyimle "ilk ateşi yakmak"," ilk türküyü söylemek"," ilk aşkı ya da direnişi başlatmak" bir olaydı ve bunun her zaman bir bedeli vardı. İlkler yol boyu bu bedeli ödediler."

Bu zaptiye baskının ilkinde Afife arkadaşlarınca kaçırılmışsa da daha sonra sokakta polisce yakalanarak karakola götürülür ve sahneye çıktığı için burada hırpalanır. Aile içinde babası da onun tiyatrocu olmasına karşıdır. Babasının gözünde Afife artık fahişedir. Evden de ayrı yaşamak zorundadır. Bu arada Darülbedayi'deki ücretli görevine de son verilir. Güvencesiz ve parasızdır. Önüne geçilmeyen şiddetli baş ağrıları başlar. Hekimi morfinle tedavi yoluna giderek büyük bir yanlışlık yapar. Bunun sonucu Afife artık bir morfin bağımlısıdır. Bu nedenle yaşamının son yıllarını Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde geçirir ve 39 yaşındayken burada ölür.

1929'da evlendiği eşi Selahattin Pınar, Afife Jale için *"Huysuz ve tatlı kadın"* adlı şarkıyı bestelenmiştir.

Günümüzde Yapı Kredi Bankası tarafından düzenlenen ve gelenekselleşmiş hale gelen Afife Tiyatro Ödülleri her yıl sanatçının anısına düzenlenmektedir.

Cahide Sonku

Cahide Serap ya da bilinen adıyla Cahide Sonku (27 Aralık 1916, Yemen - 18 Mart 1981, İstanbul), Türk sinema ve tiyatro oyuncusudur. Türk sinemasının ilk kadın film yönetmeni ve ilk kadın yıldızıdır.

16 yaşında Darülbedayi'ye girmiş, zamanla İstanbul Şehir Tiyatroları'nm gözde oyuncuları arasında kabul edilmiştir. Muhsin Ertuğrul döneminin önemli isimlerindendir. 1933'te "Söz Bir Allah Bir" filmiyle sinemaya geçmiş, akabinde 1950 yılında kendi adına Sonku Film şirketini kurmuştur. "Fedâkar Ana" filmiyle yönetmenliği denemiştir. Oyuncu Talat Artemel ile evlenip ayrılmış, bir süre sonra da Fabrikatör İhsan Doruk ile evlenen Sonku'nun bu evlilikten Ender admda (d. 1953) bir kızı oldu. Daha sonra bu eşinden de boşanmıştır.

"Bataklı Damın Kızı Aysel" adlı filmle ünlenen Cahide Sonku, o günden sonra adeta bir "fetiş" olmuş ve hemen her filmde erkeklerin kalbini kırıp kaçan güzel kadın rolüyle izleyicinin karşısma çıkmıştır.1963 yılında bir yangın sonucu kurmuş olduğu Sonku Film'in yanması üzerine iflas eden Cahide Sonku hayatının geri kalan kısmında kısa bir süre Şehir Tiyatrosu'nda çalışmış, daha sonra buradan ayrılan Sonku ömrünün son yıllarını sefalet içinde geçirmiştir.

1979 yılında Sinema Yazarları Derneği hizmet ödülünü almıştır. Alkol bağımlısı olarak, 1981'de Alkazar Sineması'nda fenalaşarak 64 yaşında iken ölmüştür. Mezarı Zincirlikuyu Kabristanı'ndadır.

* * *

Şimdi, geçmişten günümüze özellikle tiyatro ve bir nebze de olsa sinema sanatmda isim sahibi olmuş Ermeni portrelere geçebiliriz...

Agop (Hagop) Vartovyan

(1840-1891)

Güllü Agop (Yakup)

Asıl adı Hagop Güllüyan'dır. Bilâhare soyadını Ermenice'ye çevirerek Vartovyan yapmıştır. İhtida ettiği dönemde adı "Güllü Yakup" olmuştur. Muhtelif kaynaklardan öğrendiğimize göre, 1840 yılında, Bağdasar Güllüyan'ın mahdumu olarak Kayseri'de dünyaya gelmiş ve küçük yaşta babası Bağdasar Efendi ile birlikte İstanbul'a göçerek Beşiktaş semtine yerleşmişler. İhtida ettikten sonra, Güllü Yakup olarak nam salan Hagop (veya Agop) Vartovyan, oyuncu, rejisör, tiyatro sahibi olarak Türk tiyatro tarihinin en büyük şöhretlerinden biri olmuştur. Ne var ki, bu büyük sanatçının mensubu bulunduğu Ermeni kavmi ile Türk Kavmi arasındaki olumlu bağları koparabilmek için bazı iğrenç manevralar çeviren Emperyalist-

lerin kışkırtmalarına karşı, birliklerini diri tutmaya çalışması sebebiyle, meseleyi sathî ve duygusal değerlendirmelerle ele alan Ermeni ve Türk fanatikleri Güllü Agop'u yanlış anlamakta ve onu her fırsatta yermekteydiler!

Sayın Metin And, *Osmanlı Tiyatrosu* adlı eserinin 29. sahifesinde bu konuda, daha değişik bir yorumda bulunmuş ki, cidden enteresandır ve aynen geçiyoruz: *"Güllü Agop, hem Türk, hem Ermeni olmak üzere iki toplumun ilişginiydi."* Bizler her zamanki değerbilmezliğimizle onunla ilgilenmemişiz. Ermeniler ise, bu kitap boyunca göstermeye çalışacağımız gibi haksız bir öfkeden ötürü onun üzerine bilgiler toplamada gerekli özeni göstermemişlerdir. Ne garip bir rastlantıdır ki, günümüzde de aynı hırslar, aynı inançlar devam edip gitmektedir! Meselâ sayın Metin And, kavimler arası meselelerde her iki tarafın da adil davranmamış olduğunu açıkça söylerken, yukarıda kayda geçtiğimiz eserinde pek öyle adil davranmamış olduğu, aynı açıklıkla görülmektedir. Zira, o güzelim eserine, ERMENİLER VE ERMENİ SORUNU başlığıyla kattığı Ermenileri yeren özel bir bölümün varlığı, gerçekten değerli eserlerine ancak ve ancak sadece gölge düşürmekten ileri gidememiştir!.. Keşke olmasaydı, demek isterim lâkin ne çare, olmuş bir sefer!..

Sayın Metin And'm Türk dostu, Ermeni taraflısı olarak iki kategoriye ayırarak kayda geçtiği kurul veya akademisyenler ki, Türk dostu olarak lanse ettikleri: Prof. Bernerd Lewis, Prof. Stanford Shaw ve Prof. Justin McCarthy gibi ABD akademisyenlerinin dostlukları bence şüphelidir. Çünkü bu şahıslar şayet gerçekten Türk dostu olsaydılar, Türk-Ermeni ihtilafına değil taraf olmak, sadece iki cenahı da birleştirici önerilerde bulunmaları yeterdi. Ancak, bu sözde akademisyenler ki ABD'nin cihan politikasını geri plândan yürüten ekolün mensuplarıdırlar. Tam aksi yangma körükle giderek, iki kavmin aralarını daha da açmışlar ve bu iğrenç icraatlarına ülkemiz içinden kendilerine yardakçı da bulabilmişlerdir...

Güllü Agop, 17-18 yaşlarında sıvacılık daha sonra Balıkhâne memuriyeti ile genç yaşta hayata atıldı. Ancak onun sanatçı ya-

radılışı olması sebebiyle, fırsat buldukça resim ve heykeltıraşlık sanatları ile ilgilenmekteydi ve fakat hemen hepsinden ziyade sahne sanatıyla, yani tiyatro ile pek içten âlâkadar olmaktaydı. Nitekim, 1861 yılında Şark Tiyatrosu Müdürüne müracaatta bulundu ve böylece sahne hayatına merhaba dedi. 1861 yılında kısa bir müddet İstanbul'dan ayrıldı ve dönüşünde ise Şark Tiyatrosu'nun dağılmak üzere olduğunu görünce, Hekimyan tarafmdan kurulan ve Ermenice temsiller veren grupa katıldı. Ancak, katıldığı topluluk da dağılınca, bu sefer bizzat bir topluluk meydana getirmeyi ve Türkçe temsiller vermeyi düşündü ki, bu düşüncesinden yeni bir tiyatro anlayışı, yeni bir tarz doğacak ve bu Batı türü tiyatronun doğuşuna öncü olacaktı. Nitekim, Batı türü tiyatroda edebî eserlerin sahneye konabilmesi ile Osmanlı Tiyatrosu'nda, bir inkılâp hasıl olmuştu ve bu Türk Tiyatrosu'nun, Batı tarzında da eserler sahneleyebileceğinin en açık ifadesi olacaktı. Bu reformun kapısını açan tabiî ki, Hagop Vartovyan'dı. Yani, Muhsin Ertuğrul Bey değil!

Muhsin Bey'e Cumhuriyet Tiyatrosu'nun Kurucusu sıfatı verilmiş ve kendileri de rahatlıkla mezkûr unvanı kabullenmişler!.. Böylece Osmanlı-Cumhuriyet ayırımı taktiğiyle, Güllü Agop bir şekilde safdışı edilerek, unutturulmaya çalışılmış. Nasıl, güzel mi!...

Osmanlı Tiyatrosu'na yeni bir kan ermeye çalışan Güllü Agop, Yeni Tiyatro hareketinin sağlam temeller üzerine oturtabilmek gayesiyle, devlete müracaatla 10 yıllık, yazılı senaryo ile oynanan piyes imtiyazı aldı. Ancak, bu hareketi ona pek pahahya mal olacaktı. Zira zamanla çoğu sanatçının kendisini tenkit etmesine ve de durumu daha da ileri götürerek açıkça eleştirmelerine sebep oldu ki, günümüzde dahi sürüp gitmektedir.

Ermeni'yi savunanı Türk düşmanı, Türk'ü savunanı Türk dostu olarak vasıflandırmak, yanlışların en büyüğüdür. Çünkü, iki kavim arasında bulunan bir hayati problemi dostlar değil, tarafsız ve dürüst kimseler tarafmdan olumlu yöne kaydırılabilir. Bunun dışmda davranmak işlenmiş bir suçu örtbas edebilecek pek kuvvetli bir savunma avukatı bulmaya çalış-

maktan ileri gitmez. İşlenmiş suç var mı? Evet vardır! Mezkûr suçu işleyen ise Türk Milleti değil, doğrudan bir hükûmet, yani namıdiğer İttihat ve Terakki Fırkası'dır. Bunu gizlemeye çalışabilmek için Türk adını bu konuda kullanmaya kalkışmak ise, doğrudan vatana ihanetle eşittir.[1]

Bence, sayın Metin And hocamız, Osmanlı Tiyatrosu'nu günümüz nesillerine aktarabilmek, bilgileri olmasını sağlamak gibi pek değerli bir eserlerinde, böylesi bir uğursuz meseleyi katmasaydı, daha olumlu bir neticeye varılabilirdi. Ancak görüyorum ki Güllü Agop'a rağmen, Ermeni=ASALA benzetmesinden ileri gidilememiş. Yazık, çok yazık!..

1868'de meşhur Osmanlı Tiyatrosu'nu açıp, devrin edebiyatçı ve münevverlerinden, edebî bir dille konuşan bir Türk Tiyatrosu meydana getirebilmesi için, maddi-mânevi yardımlarına ihtiyacı olduğunu, kendisine yardım edilmesini rica etti. Güllü Agop'un bu isteği memnuniyetle kabul edildi ve Nâfia Nazırı Reşid Paşa'nm başkanlığında bir özel heyet kuruldu. Mezkûr heyetin en faal üyesi, vâliliklerde bulunmuş, Namık Kemâl ile gazete neşretmiş, telif ve tercüme eserler meydana getirerek yayınlamış, gayet münevver bir insan olan Ali Bey'di. İlk işi aktör ve aktristlere Türkçe telâffuz dersleri verdi. Bu meyanda, Gelibolu Mutasarrıflığından azledilen ünlü şair Namık Kemâl, İstanbul'a dönüşünde, Hagop Vartovyan'm trupuna katıldı. Yani böylece Güllü Agop veya Güllü Yakup, siyasî hayata merhaba demekteydi. İstese de istemezse de bu böyle idi ve önleyebilmesine de imkân yoktu!..

1 Nisan 1873 tarihinde Namık Kemâl'in meşhur, *Vatan Yahut Silistre* piyesi oynandı ve seyircilerin coşkusu bazı yazarların sürgün edilmesiyle sonuçlandı ki, bu hadise Osmanlı Tiyatrosu mazisinde son derece önemli bir yer işgâl etmiştir. Sürgün

1 Benim bu konuda mufassal ve muvassak dört eserim var. Dahası 1979-1981 yılları arası Son Havadis gazetesinde neşredilmiş ve gerçek tarafsız tefrikalarımla acaba kaç kişi âlâkadar olmuştur. Keza, makalelerim ve daha sonraları neşrettiğim eserlerim dahi, görmek istemeyenlerin kurbanı olup, geri plâna itilmiş ve devletimizin tavsiyeleri olmasına rağmen her zaman gözlerden uzak tutulmuştur. Acaba bunun sebebi ne ola ki? Hiç düşünen var mı?

edilen yazarların başında gelenler: Namık Kemâl, Ahmet Mithat, Ebüzziya Tevfik gibi isimlerdi ki, onların bu sebepten dolayı Tiyatro Komitesinden uzaklaşmaya mecbur kalmaları, Osmanlı Tiyatrosu'nu hayli sarsmıştı.

Ancak, Sultan Abdülhamid Hân devrinde durum değişti ve hem iyi hem kötü durumlar zuhur etmişti. Şöyle ki, Osmanıl Tiyatrosu kapatılmıştı ve bu kötü bir haberdi. Velâkin, Güllü Agop namıyla halk tarafından anılan ünlü aktör ve tiyatrocu Hagop Vartovyan, Padişâh tarafından Saray hizmetine alındı; bu da iyi haberdi. Saray hizmetine alındıktan sonra ihtida ettiği ve Güllü Yakup adını aldığı kayıtlarda geçmiş olmasına rağmen, bu durumun aslında Saray hizmetine alınmadan evvel zuhur etmiş olduğuna dair gayet ciddi kaynaklar vardır. Konuya ilişkin en sıhhatli bilgiyi veren ise, büyük tiyatro sanatçısı, ünlü Vasfi Rıza Zobu olduğunu bizlere saym Metin And, *Osmanlı Tiyatrosu* adlı eserinin 31. sahifesinde kayda geçmişlerdir. Aynen alıyoruz:

> Günümüzde bu önemli Tiyatro adamının gerçek değerini en iyi anlayan sanatçı Vasfi Rıza Zobu olmuştur. 1958 yılında Cumhuriyet gazetesinde altı makalelik bir dizide, Güllü Agop hakkında Saray'la yakından ilgisi olan Kolağası Halil Bey'den ilginç bilgiler edinmiştir.
>
> Güllü Agop'un Saraya girdiğinde çoktandır Müslüman olduğunu, Müslümanlığı ve Kur'ân-ı Kerim okumayı Osmanlı Tiyatro Sanatçısı Ahmet Necip'ten öğrendiğini kendisine açıkladığını bildirmiştir.

Saray Tiyatrosu'nun diğer sahne sanatçıları gibi, Mızıka-i Hümâyûn'da neferlikten, Mülâzımlığa Teğmen kadar terfi etti. Ne var ki, Esvabcıbaşı İlyas Bey tarafından himaye gören Mardiros Mınakyan'ın Saray Tiyatrosu'nun Rejisörü olarak hizmete alınması, Güllü Yakup'un ihmâl edilerek geri plâna düşmesine sebep olunca, bu büyük sanatçı adeta hayata küsmüş ve son yıllarını unutulmuşluğun ezikliği altında adeta kıvranırcasına, ıstırap çekerek geçirerek, 1891 yılında vefat edip, hemen her

derdinden kurtulmuştur. Kabri, Yahya Efendi Mezarlığı'ndadır. Sayın Metin And'ın eserinde bu hususta şu not geçilmiştir: *"Güllü Agop namında bir Ermeni, Devr-i Hamid'de ihtida eylemiş ve Yakup Efendi namiyle yêd ve irtihalinde bî irade Yahya Efendi Dergâh-ı Şerif bahçesindeki kabristana defnedilmiştir."*

Baştan beri özet biyografisini sunmaya çalıştığım, tiyatro tarihimizin unutulmaz isimlerinden, daha doğrusu piri, Güllü Yakup Efendi, yerli-yersiz muhtelif tenkit ve eleştirilere uğramış, kendisini kıskanan bazı sanatçılar, her daim aleyhinde verip veriştirmişlerdir ki, çoğu yönüyle pek haksız böylesi eleştiriler, ne acıdır ki hâlâ sürüp gitmektedir!..

Ancak, insafsız iftiralara maruz kalan Güllü Yakup'un, ileri sürülen iddiaların tam aksi bir kişiliğe sahip bulunduğunu, tarafsız ve de insaflı yorumlarla külliyen çürüten, hakiki mânâda sanatçı ve yazarlar vardı. Biz bunlardan bazılarının Güllü Yakup hakkındaki görüş ve yorumlarından özetleri dikkatinize sunmak istiyorum. Merhum Namık Kemâl'in, Güllü Yakup hakkındaki görüş ve yorumunu aynen geçiyorum: *"Sâyi meşkûr olsun. Güllü Agop Efendi müşkülâtın hiçbirinden düçar-i fütur olmaksızın bir Osmanlı Tiyatrosu vücuda getirmiştir. Herkes nazar-i memnuniyetle görüyor. İlk zamanlarda halkın bittabi gösterdiği rağbetsizlikle beraber koca tiyatronun masrafına tahammül etmek ve hiç yoktan, oyun ve oyuncu kazandırmanın ne kadar müşkül bir şey olduğu düşünülürse, Agop Efendi'nin gayret ve hizmetinde olan kıymet o zaman anlaşılır. Agop Efendi bu sâyinde yakın zamana gelinceye kadar yalnızca bir edibin Ali Beyin muavenetine mazhar olarak o iki zatın hizmet-i mahsusu Osmanlı Tiyatrosu'nun umumun nazar-i dikkatine mazhar olacak bir hâle getirdi."*[2]

Yeri asla dolmaz yazarlarımızdan merhum Refii Cevat Ulunay'ın 10 Nisan 1965 tarihli *Milliyet* gazetesinde neşredilen ve hemen herkese tarafından taktirle karşılanan, "Biz ve Ermeniler" serlevhalı makalesi ise, ırkî harslarla, siyasi görüşünü

2 *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi*, Haz: M. Nihat Özen, Baha Dürder; *İbret* gazetesinde neşredilen makale. Sahife: 322. Yıl: 1967, İstanbul.

birbirine katan ve böylece aklı arkadan gelenler için gerçekten okunması icap eden bir yazıdır. Ulunay özetle, *"İmparatorluk devrinde Mmakyan ve Güllü Agop olmasaydı, sahne sanatına hasret kalacaktık. Karagöz'de bile Samatyalı Takvor en meşhur hayâlciler meyamndadır!"* demiştir.

Büyük Tiyatro sanatçısı merhum Vasfi Rıza Zobu Bey'in, *Tercüman* gazetesinde, "Tiyatromuzdan Sohbetler" serlevhalı yazı serisinin, 24 Mart 1982 tarihli bölümünde özetle şu kayıt geçmektedir:

> "Kayseri'den bir delikanlı babasıyla İstanbul'a gelecek; tiyatronun ne olduğunu hiç bilmeyen bu çocuk, baba sanatı işleri ile uğraşırken içinden bir kuvvet onu karanlıklar içinde kıpırdayan tiyatro sanatına doğru sürükleyecek. Batı Tiyatrosu'na gönül verecek çalışacak didinecek, engeller aşacak ve okuyacak... Nihayet, 114 yıl evvel, yani 1868'de Batı örneği Türk Tiyatrosu'nu kuracak. Güllü Agop adıyla tanınan, Kayseri'nin Hıristiyan Türklerinden, Müslüman olduktan sonra Güllü Yakup Efendi tesmiye edilerek, mezkûr isimle Yahya Efendi Mezarlığı'nda yatan Pirimizden söz ediyorum.
>
> Böylece geçmiş asrın içinden: Aktör Necip Efendiler, Ahmed Fehim Efendiler, Fasulyacıyan, Mmakyan Efendiler... 20-Yüzyılda da Nuirettin Şevkati, Şadi, Raşit Rıza, Muhsin Ertuğrul, Behzat Butak, ve Galip Arcan Beyler geldilerse bunların yerlerini hep Tiyatromuzun banisî Yakup Efendi hazırladı. Yalnız Türk aktörlerini mi hazırladı? Hayır! Türk Tiyatro Yazarlarını da o seçti, o tutuşturdu, eserlerini o sahneye koydu, koydurdu.
>
> Zamamn büyük Türk edipleri, Güllü'nün açıp hazırladığı yoldan yürüdüler. Nesiller boyu devir, devir onlarm peşlerine takılarak yetişen Tiyatro yazarları sayıda ve kıymette artarak zamanımıza kadar geldiler.
>
> Bugün sahip olduğumuz sanatımızın Güllü Yakup Efendi'den başlayarak, onu takip eden fedakâr insan-

ların bize devrettikleri bir sanat olduğunu düşünen kaç kişi vardır bilemem?

Ama "Türk tiyatrosu bizden başladı" sayıklamasına tutulmuş delikanlılar tanıdım!

Bizim bütün bu yazılanlara ilâve edecek hiçbir fikir veya yorumumuz yok ve zaten olması da gerekmez. Zira Hagop Vartovyan hakkında bizim söylemek istediklerimizi, en yetkili şahıslar ziyadesiyle söylemişler. Kendilerine minnettarım, sonsuz teşekkürler demekten gayrı hiçbir sözüm olamaz!

Bazı kaynaklarda Güllü Agop'un Gedikpaşa'da kurduğu meşhur Osmanlı Tiyatrosu için devletten maddi yardım gördüğünü ileri sürülmektedir. Bu tamamen yanlıştır. Zira, Gedikpaşa'daki Osmanlı Tiyatrosu'na devlet katiyen maddi veya mânevi yardımda bulunmamış ve fakat dönemin muharrir, şair ve diğer münevverlerin mânevi desteği Güllü Agop'a en büyük yardım olmuştur. Dahası, devlet tarafmdan özel tiyatroya ilk maddi yardım, meşhur Naom Efendi'nin Tiyatrosu'na yapılmıştır.

Hagop Vartovyan veya Güllü Yakup'un ilk evliliği hayli küçük yaşlarda, henüz 18'inde iken olmuş ve ünlü Cezayirliyan ailesinden Rose veya Roza adındaki kızlarıyla evlenmiştir (1859). Bu evlilikten Virgin – Verjin adında bir kızı olmuş ki, onun ifadesine göre, iki kız ve iki erkek olmak üzere 4 çocuğu olmuş ve bunların üçü bir çiçek salgını esnasında ölmüşler. Üç sefer evlenen Güllü Agop'un son zevci Huriye Hanım olarak bilinen Müslüman bir kadındır. Ünlü viyolonist Necip Yakup ise herhâlde bu Hanım'm oğlu olmaktadır. Kendi ifadesine göre, babası vefat ettiğinde 62 yaşında, kendisi iki yaşında imiş: 1900.

Evet, bu değerli sanat adamının sanat hayatına ait biyografisi özetle bundan ibarettir. Tiyatrosu'nda, bilhassa ünlü Ermeni Şair Bedros Turyan'a ait Ermenice eserler de sahnelemiş ve bir de *Ruhumun Üzücü Bunaltıları veya Doğu Halk Müziği* adlı Ermenice bir kitap yazmıştır (1888).

Arşak Ğaçaduryan

(1865-1923)

Benliyan - İbiş

1865 yılında İstanbul'da doğmuş olan Arşak Efendi'nin soyadı Ğaçaduryan'dır. Türkçe'de Ğaç, Haç olarak geçtiği için çoğu kaynakta Haçaduryan kaydı mevcuttur. Keza, Benliyan adı ise, arkadaşları tarafından kendisine takılan bir lâkaptır. İbiş ise, Bulgaristan'da Bulgarlar tarafından yakıştırılmış bir lâkaptır.

Doğru düzgün bir öğrenim görememiş, son derece cahil bir fert olmasına rağmen, güzel sanatlardan tiyatroyu beğenmiş ve sahne hayatına karşı duyduğu aşkla, kapı, kapı dolaşmış, ancak onu hiçbir tiyatro kabul etmemiş ama, bizim genç Arşag asla yılmamış ve bu sefer de şansını Bulgaristan'da denemek isteyerek sessizce oraya gitmiştir. Bulgarlar onu benimsemiş ki, 1897 yılında yavaş, yavaş tanınmaya başlayan bir aktör olarak dikkatlere çekmiş ve onu benimseyen Bulgarlar Tulûat komiklerine İbiş dedikleri gibi, ona da İbiş lâkabı takmışlar. Yani Arşag Efendi'yi, sevilen bir komedyen olarak benimsemişler. Bulgaristan'nın hemen, hemen bütün şehir ve kasabalarını ve ayrıca Mısır'a giderek Kahire gibi Mısır'ın belli başlı şehirlerinde de gösteriler sunmuş ve böylece 12-13 yıl gurbet hayatı yaşadıktan sonra, Payitaht İstanbul'a dönmüştür (1910).

Bulgaristan ve Mısır'da bizde artık bayatlamış tulûat piyesleri ile bizde çok eskiden sahnelenmiş ve oynana oynana budanmış trajediler Leblebici ve Değirmenci Kız operetlerin-

den uydurulmuş küçük parçalarla Anadolu halk havaları ve ayak oyunları vs. İbiş'in gurbette başlıca sermayesi olmuştur.

1910 Yılı, Ramazan-ı Şerifinde Reşad Rıdvan'la, Burhanettin'in, Odeon Tiyatrosu'nda verdikleri temsillere, haftada iki defa kendi repertuarıyla iştirak etmiş ve böylece üçlü, aralarında anlaşarak Leblebici'yi sahnelemede karar kılmışlardır. Dört aylık bir çalışmadan sonra sahneledikleri operet muvaffakiyetle oynandığında Arşak Ğaçaduryan, Horhor Ağa rolünü o derece güzel temsil etmiştir ki, İstanbul'da bir anda şöhret olmuştur.

Kara cahil denecek derecede, öğrenimden yoksun bir insanın, rol yaparken olağanüstü kabiliyetle hemen herkesi hayran bırakabilmesi, cidden hemen herkesi düşündürebilecek bir hususdu ki, Arşak Benliyan böylesi bir kabiliyete haizdi.

1911 yılında özel bir angajman suretiyle İngiltere'nin başkenti Londra'ya gitmiştir. Bilâhare İstanbul'a döndüğünde, tekrar köylü saflığını, köylü sadeliğini en başarılı şekilde temsil etmeye devam etmiştir. Bunu o derece güçlü mizansen ve diksiyonlarla canlandırmıştır ki, onun sokaklarda görenler, Aktör Benliyan'ı değil, adeta Köylü Horhor Ağa'yı gördüklerini sanmışlardır. Operada da, hafif komedilerde de aynı derecede varlık gösterebilen nadir aktörlerden olduğu böylece kesinlik kazanmıştır.

1923 yılında, bir Leblebici matinesinde, aniden rahatsızlanmış ve aynı akşam, Aşıklar Komedisi'ni de oynadıktan sonra tekrar rahatsızlanıp yatağa düşmüştür. Doktorların ihtimamlı müdahalelerine rağmen, ölümün kucağına düşmekten kurtulamamıştır.

Arusyag Bezirciyan

(1841-1907)

Aktrist

Osmanlı'da sahneye çıkan ilk kadm sanatçı, Ekşiyan'm baldızı Ofelya olmuşsa da, bunun daha ziyade akrabalık bağlarına dayandığı, birkaç temsilden sonra çekilmesiyle sabittir. Dolayısıyla, ilk kadm sanatçı olmak şerefinin Arusyag Bezirciyan'a ait olduğu aşikârdır diyebiliriz.

Yazar, oyuncu ve sahne koyucusu olarak çok yönlü bir sanatçı olan merhum Aşot Madat (1886-1965) böyle buyurmuş ise, hiç şüphesiz böyledir. Zira yeri asla dolmaz o büyük sanatçı, Türk Tiyatrosu adına konuşabilecek otoritelerin başında gelir ki, iki ciltten müteşekkil ve yeni nesillere Tiyatro sanatı hakkında değerli bilgiler sunan, 1943 yılında İstanbul'da neşredilmiş, *Sahnemizin Değerleri* adlı eserinde, sahne dünyasını detaylarıyla bizlere aktarmasındaki olağanüstü ustalığı, bu büyük insanın dağarcığında ne derece erişilmesi güç bilgiler bulunduğunu bizlerin anlayabilmesi açısından yeterlidir inancındayım.

Görülüyor ki merhum, sahne hayatını, alaylı-okullu görüşüne göre değerlendirmiş ve bu sebeple, Ekşiyan'm baldızına bu hakkı tanımamış olsa gerek! Yoksa o yıllarda hatır veya eniştesinin menfaati aşkına dahi olsa, sahneye çıkmak, değil aile, serbest bir kadın için dahi büyük çapta riskli bir işti. Yani tek kelime ile yüksek cesaret isteyen bir işti.

Görüyoruz ki, aktör Istepan Ekşiyan'm baldızı, öyle sıradan bir amatör değil. Tam aksi, en azından ünlü Aktrist Arus-

yag Bezirciyan'a dahi öncülük etmiş, kadınlara, sahne yolunun ışıklarını yakmıştır. Yani meseleye bu açıdan da değerlendirmek elzemdir.

Ancak her şeye rağmen Arusyag Hanım'm, bir profesyonel olarak tam 10 yıl faaliyet gösterebilmiş olması, kendisinin profesyonel aktristlerin ilki olma şerefine lâyık kılmaktadır.

Arusyag Hanım, 1841 yılında İstanbul yakası sahil semtlerinden meşhur Kumkapu'da doğmuş, öğrenim döneminden sonra öğretmenlik gibi mukaddes bir mesleği seçmiş, fakat sahne sanatma olan meyli zaman içinde ağır basınca mesleğinden istifa ederek, S. Hekimyan'ın Naum Tiyatrosu'nda verdiği temsillere iştirak etmiştir. Sahne dünyasıyla bağı böyle başlalış ve bu mutlu bağ 1868 yılında Ressam S. Bezirciyan'la evlendiği gün noktalanmıştır.

Aktristlik mesleğinin adeta şahikasına çıktığı noktada, evliliği sebebiyle sahneden çekilmek zorunda kalışı, onun kocasını nasıl sevdiğini gösteren en açık ifadesidir ki, gerçekten takdire değer!

Zira, sahne hayatında bir ilke damgasmı basan bu idealist sanatçı, büyük aktrist Arusyag, dünya çapında bir sanatçı olduğunu 1865'de dünyaca ünlü İtalyan aktrisi Ristori'nin İstanbul'da temsiller vermesiyle göstermiştir. İtalyan aktristi verdiği temsillerde halkımızın olağanüstü ilgisiyle, beklediğinden ziyade başarı sağlamış, fakat aynı rolle sahneye çıkan Arusyag'ı seyreden tiyatroseverler, hayranlıklarından adeta küçük dillerini yutacak duruma gelmişlerdi! Zira, dünyaca ünlü İtalyan aktristin olağanüstü bir oyun sergilemesi, onları hayran bırakmıştı ama, Arusyag'ın, temsil ettiği, Antigon ve Tizbesi, bütün seyircileri adeta büyülemişti. Çünkü bu emsâlsiz sanatçı olağanüstü rol yerine, temsil ettiği kişiyle bizzat bütünleşiyor ve hemen herkesi de aynı tesir altma alıyordu. Evet o eşsiz ve emsalsiz bir aktrist olduğunu hemen herkese ispat etmiş bir sanatçı konumuna yükselmişti.

Ancak, bu emsalsiz hanım sanatçı, ömrünün son yıllarını nasıl o hâle geldiği bilinmez karanlık bir ruh hâli içine düşmüş,

hafızasını kısmen yitirmiş ve böylece adeta çılgın bir durum sergilemekteymiş. Meselenin en hazin yanı da aktristlik yıllarından ve oynamış olduğu rollerden bazılarını zaman zaman hatırlamasıymış ki; şaşkın şaşkın bakan gözlerinden süzülen yaşları görenler içtenlikle üzülmekteymiş. Lâkin hemen her geçen gün daha da yalnızlığa itilmiş ve böylece meslektaşlarının da ilgisizliğiyle, hastane köşesinde unutulmuş şekilde hayata gözlerini yummuştur.

Harutyun Aleksanyan

(1857-1918)

Tiran rolleri uzmanı

1857 yılında Bursa'nın Çilingir Köyü'nde doğmuş ve küçük yaşlarda ebeveynleriyle birlikte veya onlar tarafından İstanbul'a gönderilmiş ve öğrenim döneminden sonra ilk Güllü Agop trubunda, daha sonra Fasulyacıyan ve Mmakyan ile Bursa Tiyatrosu'nda çalışmıştır. 1893 yılında Kafkasya turnesine katılmıştır. 1897 yılında Mmakyan ile Mısır turnesine çıkmış, dönüşünde ise Mmakyan'ın kumpanyasmda kalmaya karar vermiştir.

Özellikle Tiran rollerinde olağanüstü dikkatlere çeken Aleksanyan, Mınakyan'm melodraın repertuarında bulunan bütün hain rollerini oynamış ve mezkûr rollerin adeta sembolü hâline gelmiştir.

1918 yılında vefat eden Tiran Aktörü Harutyun Aleksanyan, onca yıllık çalışma ve gayretine rağmen çok bozuk olan şivesini bir türlü düzeltememiş ve böylece bozuk şiveli aktör olarak nam salmıştır.

Siranuş Aleksanyan

(1878-1959)

Aktrist

1878 yılında İzmit-Bahçecik'te doğmuştur. Öğrenim döneminden sonra Mmakyan Tiyatrosu'na girmiş ve çalışma esnasında tanıştığı Tiran aktörü Aleksanyan ile evlenmiştir. 1918'de Dramatik adıyla kurulmuş olan Ermeni Tiyatro Topluluğu'na katılmıştır. 1923'te Fransa-Paris'e gitmiş ve 1959 yılında vefat etmiştir. Doğum ve ölüm tarihlerini 1876-1950 olarak gösteren kaynaklar da vardır, ancak bu tarihlerin yanlış olduğunu kesin olarak söyleyebiliriz.

Ohannes Acemyan

(1841-1871)

Heykeltıraş-Aktör

1855-1861 yılları arasında Venedik'te Murat-Rafayelyan mektebinde okumuştur. İstanbul'a dönüşünde heykeltıraşlık ve ressamlık yapmış ve bilâhare Hekimyan Trupu ile Şark Tiyatrosu'nda çalıştıktan sonra ayrılarak Naum Tiyatrosu'na girmiş, Ermenice oyunlarda rol almıştır. 1871 yılında vefat etmiş bulunan Acemyan Ohannes veya Hovhannes'in oyun arkadaşları: Atamyan, Vartovyan, Güllü Agop, Arusyak veYeranuhi Karakaşyanlar olmuştur.

Bedros Adruni

(1862-1922)

Yazar ve Aktör

1862 yılında doğmuş bulunan Bedros Arduni, yazar ve oyuncu olarak tanınmıştır. Ortaköy Tiyatrosu aktörlerindendir. 14 Temmuz 1922 tarihinde vefat eden bu sanatçı, 1889-1890 yıllarında *Gırtaran* adlı Ermenice bir derginin müdürlüğünü yapmış, bazı Avrupalı edebiyatçıların eserlerini de Ermeniceye tercüme etmiştir.

Ohannes Acemyan

(? – 1895)

Tenor ve Tiyatro Münekkidi

Ohannes veya Hovhannes, Tenor ve Tiyatro Münekkidi olarak tanınmıştır. Doğum tarihi ve doğduğu mahâl bizce meçhulümüzdür. Heykeltıraş ve aktör olan adaşı ile sık sık karıştırılmaktadır.

Bestekâr Çuhacıyan'm operetlerinde başrol alarak ün kazanmış bir tenordur. Ermeni ve Fransız gazetelerinde, tiyatro tenkit yazıları her daim okuyucu bulmuş ve takdir edilmiştir.

Devamlı olarak yazarı olduğu Ermeni gazetesi, *Arevelk* (Şark) adlı mevkutedir. Bu değerli sanatçı, 1895 yılında vefat etmiştir.

Mıgırdiç Acemyan

(1838-1917)

Şair ve Mütercim

Mıgırdiç Acemyan, 1838 yılında İstanbul Ortaköy'de doğmuş ve 1917'de İstanbul'da vefat etmiştir. İlköğrenimini Ortaköy Ermeni İlk-Mektebinde ikmâl ettikten sonra, Venedik'deki Murad Rafaelyan Mektebinde yüksek tahsilini tamamlamış ve İstanbul'a döndüğünde (1858) edebiyatı seçmiş ve kendini ona vakfetmiştir. Bu meyanda devlet memuriyetinde de hizmet sunmuş, Posta-Telgraf Nezaretinde önemli görevler ifa etmiştir.

Tiyatro dünyasına da yakınlık duymasıyla İstanbul Ermeni Tiyatrosu'nun inkişafına öncülük etmiş ve *İhtiyar Âşık* adlı bir eser yazarak, Ortaköy Ermeni Tiyatro Topluluğunun temsil etmesini sağlamıştır. Eserinin gayet muvaffakiyetle temsil edilmesiyle birlikte gayet memnun kalıp, sahne için daha verimli çalışmalara girişmiştir. Schiller'in *Haydutlar* adlı piyesi, Lamennais'in *Halk'ın Kitabı*'nı, *Çavuşlar ve Pancinella* adlı bir komediyi Ermeniceye çevirmiştir (1870).

Muhtelif zamanlara ait şiirleri ile Avrupalı şairlerden tercüme ettiği şiirler birer kitap hâlinde neşredilmiştir.

Altundürri

(1840-1886)

Arakel Altunyan

Tiyatro müessisi ve asıl adı Arakel Altunyan olan Altundürri, ünlü devlet adamı ve yazar Aristakes Altundürri'nin mahdumudur. 1846 yılında İskenderiye'de doğmuş, 7 Haziran 1886 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

İlköğrenimini Mısır'da ifa eden Altundürri, öğrenim gördüğü şehirde Türkçe, Arapça, Fransızca ve İtalyanca lisanlarına vâkıf olmuştur. Öğrenim döneminden sonra, babası onu İstanbul'a getirmiş ve baba-oğul Hasköy'e yerleşmişlerdir. Daha sonra bu semtin Ermeni okulu olan Nersesyan Mektebi'nde de bir müddet okumuştur. 1858-1859 sezonunda faaliyete geçen İstanbul'un ilk Ermeni Tiyatrosu'nun kuruluşuna büyük çapta yardımı olmuştur. Sahneye konan ilk temsil ise *Yervant-I* adlı oyundur. Ancak, bu uzun sürmemiş ve bina tiyatro için değil, gazino için müsaadeli olduğu için kapatılmıştır.

Daha sonra ise, Şark Tiyatrosu'nun da kurucuları arasında yer alan Altundürri, bilahare Ermeni-Patrikhânesi'ne Umumi Meclis Azası seçilmiştir.

Araksi Hanım

(? - ?)

Aktrist

Benliyan Kumpanyası ve daha başka bazı kumpanyalardan sonra, Cemâl Sâhir Operet Kumpanyası'nın başkadın rollerinde oynamış, Primadonna olarak operetlerde rol almış, Safane, yüzü, vücut güzellik ve nefasetiyle nice kalplerde yer etmiş, o yılların sanat mahfelerinin aranılan ünlü şöhretlerden olarak hatıralarda yer etmiş olmasına rağmen, doğum ve ölüm tarihleri dahil, hayatı hakkında sarih bir bilgi edinilememiştir.

Reşat Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi, ikinci cildindeki kayda göre, bu talihsiz sanatçı, 1946 yılında sağ imiş.

Ne denir, sahne hayatına gönül verenler, gerçekten birer fedaidir dense, herhâlde abartılmış olunmaz!

Azniv Hraçya

(1853-1920)

Aktrist

İsmi kimi kaynaklarda Aznif olarak da geçer. 1853 yılında İstanbul'da doğmuştur. Henüz şefkatine ihtiyaç hissettiği yıllarda babasını yitirmiştir. Öğrenimini Fransız Katolik Mektebinde yapmış, okul gösterilerinde şiirler okumuş ve okuyuş tarzı pek beğenildiği için Bedros Magakyan, onu tiyatroya kazandırmak istemiştir. Ancak annesi buna mani olmaya çalışmıştır. Zira o yıllarda Ermeniler de Türkler gibi kız çocuğunun tiyatroya intisabına karşı çıkmakta ve uygun görmemekteydiler. Ne var ki, Bedros Magakyan Efendi son derece sabırlı ve inatçı bir yaradılışa sahiptir ve böylece genç kızın aklını çelmesini bilmiş ve henüz 16 yaşlarında körpecik bir kız olan Azniv Hraçya'yı kandırarak bu tazeyi sahne dünyasına kazandırmıştır. Böylece 1869 sonbaharında, henüz 16 yaşında sahneye çıkan genç kız ilk Kahraman Hayk temsilinde Hayganuş rolünü

canlandırmıştır. Sahne arkadaşı ise o dönemde henüz 20 yaşlarında bir genç sanatçı olan ünlü aktör Bedros Atamyan'dır.

1870 yılındaki ünlü yangında evinden olan Hraçya, daha sonra Güllü Agop'un Tiyatrosu'na girmiş; lâkin kısa süre sonra ayrılarak Magakyan ile birlikte Ortaköy'de çalışmaya başlamıştır. Mesleğinde son derece titiz olan Azniv, hemen her role çıkmayıp, metni inceler, uygun gördüğünün derinliklerine iner, canlandıracağı kişinin ruh hâlini iyice öğrenmeğe çalışıp, onun kimliğini benimseyerek, gerçeğe en yakın şekilde temsil edebilmeye çalışmıştır ki, onun bu titizliği kendisine kısa zamanda şöhret kapılarını ardına kadar açmıştır. Magakyan ile az çalışmış olmasına rağmen, birçok Ermenice ve yabancı temsillerinde oynamıştır. Rol arkadaşları ise çoğunlukla Atamyan olmuştur.

Azniv Hraçya, bir grup Dârülbedayi oyuncusuyla birlikte. Orta sıranın ortasındaki Azniv Hanım'dır.

1875 yılında evlenmiş ve bir süre adeta aşkla sevdiği sahneden uzak kalmıştır. Osmanlı-Rus Savaşı'nda Edirne'ye giderek Türkçe temsiller vermiş ve *Vatan yahut Silistre*'de Zekiye

rolünde büyük başarı göstermiştir. Daha sonra Atamyan, Astğig, Siranuş, Karakaşyan Kardeşler, Mari, Nıvart ve Mınakyan ile birlikte Kafkasya'ya gitmiş ve 1881-1882'de Tiflis'te başarılı temsiller sunmuştur. Murasan, Schiller, Shakespeare, Lermontov, Griboyedov gibi dünya çapında ünlü yazarların eserlerini canlandırmıştır. *Venedik Taciri, Kamelyalı Kadın* gibi meşhur eserlerde rol almıştır. Ancak bu sıralarda hastalanmış ve durumu ağırlaşınca vatanı Türkiye'ye dönmüştür. 10 yıl sahnelerden uzak kaldıktan sonra, 1893 yılında tekrar Tiflis'den davet almıştır. Gerçi sağlığı çok yerinde değildir ve zaman zaman ağzından kan gelmektedir ama bu daveti geri çevirmeyip gittiği Tiflis ve Bakü'de sahneye çıkmıştır. Rus gazeteleri onun Marguerite Gauthier rolünde en ünlü Rus sanatçılar derecesinde başarılı bularak, övgülerle söz etmiştir. Hastalığı daha da ağırlaşınca, 1896 yılında Bakü'de yaşayan kızının yanına yerleşmiştir. Bundan sonra sahneye pek nadir çıkmıştır. 1901'den, 1903'e kadar hastanede yatmış, sahne ile nadiren ilgilenmiştir. Bu esnada öğrencileri olmuştur ki, Aruz Voskanyan bunlardan birisidir. Ermenice ve Fransızca yayınlandığı hatıratında Ermeni Tiyatrosu hakkında gayet enteresan bilgiler vermiştir.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında adından pek söz edilmez. Daha doğrusu adeta unutulmuştur. Bilâhare, tedavi için Dilican'a gitmiş; ne var ki o menhus hastalık onun yakasını bir türlü bırakmamış ve böylece 1920 yılının Mayıs ayında bu mahalde vefat etmiştir.

Acemyan Hanım

(?-?)

Aktrist

Dikran Çuhacıyan'ın Opera-yi Osmani Tiyatrosu'nda sahneye çıkmış bir hanım oyuncudur. Kimliği hakkında bundan başka bir bilgi mevcut değildir. Yani unutulanlar kervanından bir talihsiz sanatçı daha diyebiliriz!

Bedros Atamyan

(1849-1891)

Aktör

Osmanlı Ermenilerinin yetiştirdiği dünya çapında aktörlerin başta gelenlerinden Bedros Atamyan Efendi, 1849 yılında İstanbul Kadıköy'de doğmuştur. Babası Heronimos, anası Peprone'dir.

Ana ve baba adlarına bakılacak olunsa ebeveynlerinin Osmanlı'dan ziyade, Bizans Ermenilerinden olma ihtimâl dahilindedir! Bilindiği gibi, Osmanlı Ermenileri Anadolu kökenlidir ve onlarda Rum adları pek revaç görmemiştir ve sadece Karaman Ermenileri Rum adları kullanmışlardır ki, onlar da zorla Ortodokslaştırılmış ve kendilerine Karaman Rum'u denen Ermenilerdir. Nitekim onlarla birlikte işkence edilerek zorla Ortodokslaştırılmış Türkler de mevcuttur. Ancak Karaman Rumları denen kesim, Ermenice bilmez, bildiği Rumcayı da

asla konuşmayıp, Türkçeyi tercih eder. Dolayısıyla, bu büyük sanatçının ebeveynleri büyük bir ihtimalle Bizans Ermenileri olsa gerek. Bu konunun ayrıca tetkiki lâzımdır.

Çocukluk yılları, aynen benim çocukluk yıllarımın bir benzeri olduğunu görmekteyim. Zira, hemen hemen aynı idi diyebilirim. Ancak bir farkla, Atamyan, Askeri Okula girebilme imkanına sahipti. Benim ise ne öyle bir imkân ve ne de öyle bir şansım, hiç mi hiç olmamıştır. Zira Yüce Önderimizin erken ölümü, bizleri tamamen öksüz kılmıştır!

Çocukluk yıllarını mesleğini kendi arayan bir maceraperest olarak geçirmiş, serseri mayın gibi oraya, buraya savrulup durmuştur. İlköğrenimini Kadıköy'de Ermeni Katoliklere ait Surp-Pırgiç ve Muhtaryanlar mekteplerinde ikmâl etmiştir. Ancak, aklı-fikri sahnelerdedir ve henüz 12-13 yaşlarında bu aşkla yanıp tutuşmuştur. Ne var ki, babası sahne hayatına pek sıcak bakmamaktadır ve aktörlüğü pek masum bir meslek olarak görmemektedir. Oğlunu ilk önce saatçi, sonra kuyumcu ve daha sonra tüccar yanına çırak vermiştir. Lâkin genç Atamyan hemen hiçbir meslekte barınamamış ve girdiği her işten kovulmadan kendisi çıkmıştır. Babası ise şansını son bir defa daha denemek istedi ve genç Atamyan'ı Askerî Okula koydu. Ancak Atamyan onun da çaresini buldu ve kendisini kabiliyetsiz göstererek, okuldan çıkarılmasını sağladı. Nihayet babası pes ederek, onu kendi hâline bıraktı. Bu esnada 14 yaşına basmış olan Bedros, S. Hekimyan'ın kumpanyasına kulis çalışanı girdi ve bir müddet sonra ise Naum Tiyatrosu'nda, Giyom Tel piyesinde küçük bir zabit rolüne çıktı (1863). Bu ilk ve küçük bir rolle dikkatlere çeken Atamyan, nihayet tiyatroya merhaba diyebilmişti!

Ünlü tiyatro yazarı ve eleştirmen aktör Aşot Matatyan, bu değerli sanatçı hakkında "Orta tahsilli fakat dile, felsefeye, psikolojiye, şiire ve resme büyük istidadı olan Atamyan, 1880 sonlarında Mınakyan, Karakaş Hemşireler ve Siranuş'la birlikte Tiflis'e gitti" demiştir.

Evet o, Bedros Atamyan'da münevver bir sanatçı hüviyeti görmekteydi.

Giyom Tel'deki başarısı ise küçük rütbeli bir zabit rolünde rol icabı hasmıyla yaptığı düello esnasında onu öldürdüğü an *"Geber hain!"* diye bağıracaktır. Genç Atamyan, küçük de olsa, rolüne öylesine konsantre olmuş ve öylesine içten bağırmıştır ki hemen herkes hayranlık duymuş ve bir anda bütün seyircilerin sempatisini kazanmıştır. En önemlisi ise seyirciler arasında bulunan Hassa Mimarı Hagop Bey Balyan kuliste kendisini tebrik etmiş ve *"Yavrum, himâyemi kabul etmeni rica ederim, sende istikbâlin büyük bir aktörünü görüyorum!"* demiştir.

Atamyan, daha sonra meslekî açıdan daha verimli olabilmek için tiyatro öğrenimine önem vermiş ve bir müddet Ekşiyan'm kontrolü altında bir staj dönemi geçirdikten sonra sanatçı kişiliğinin bizzat kendi sanat aşkı ve sanatseverliğiyle mümkün olabileceğine kanaat getirmiştir ki, bu onun en isabetli görüşü olmuştur.

Ekmeğini kazanabilmek gayesiyle küçük kumpanyalarda çalışmaya başlamış ve bilâhare 1869 yılında Güllü Agop'un kumpanyasına geçtikten bir müddet sonra Fasulyacıyan ile birlikte turneye çıkmış ve Nahcivan'da temsiller vermeye başlamıştır. Ancak iki ay sonra, evlerinin yandığı haberi gelince, derhâl vatanına dönmüş ve bu sefer bilhassa William Shakespeare'in trajedileri ile ilgilenmeye başlamıştır. Kısa zamanda bir Shakespeare hayranı olup çıkmıştır ki, 1879 yılına kadar, yani on yıl süren bir etütler, mütalâalar dönemi geçirmiştir. Bunun sonucunda da, dünya çapında bir Shakespeare yorumcusu olarak ün yapmıştır.

Atamyan, 1879 yılında Tiflis'e davet edilmiştir. 1880'de küçük bir toplulukla Ahlaksa, Ahalkabak, Aleksandropol turnesi yaptı. 1881'de Gansak Gence ve Şuşi, 1882'de Kişinef, 1883'te Moskova ve Nijni Novgrod, 1884'te Petersburg, Ejderhan, Rostof ve Harkof, 1885'te Kiev, Petersburg ve Moskova, 1886'da Bakü, Tiflis, Viladi Kafkeas, Nazdak, Patigorak, Yegoderumadar, Poltava, Teodosya, Tiflis, 1887'de Batum, Odesa, 1888'de Elizabetgrad, Moskova ve Kazan şehirlerini dolaşmış ve 1888 yılının Haziran ayında İstanbul'a dönmüştür. Anavatan dışın-

da, dokuz yıl süren hayli yorucu gurbet turnesinde William Shakespeare'in Kral Lear, Hamlet ve Othello adlı oyunlarını, Lermondav'un Maskeli Balo adlı oyununu ve diğer başka ünlü oyunları Rusya'nın büyük şehirlerinin hemen hepsinde muvaffakiyetle temsil ederek umum Rusya'nın takdirlerine mazhar olmuştur. Bütün bu süreç boyunca, hayranlarından gayet pahalı hediyeler aldı.

Anavatana dönüşünde ise, edindiği küçük serveti, gırtlağına musallat olmuş bir illeti de birlikte getirmiştir ki, bu iflah olmaz bir hastalıktır. 30 Aralık 1888 tarihinde sanatının 25. yılı kutlamasını yapmış ve İzmir'den aldığı bir davetle bu zengin şehre gitmiştir. Ancak sadece iki temsil verebilmiştir; zira o illet canını çok yakmaktadır ve derhâl İstanbul'a döner.

Sahne hayatının sona erdiğini kabule mecbur kalan bu büyük sanatçı şiir yazmak, resim yapmak ve kitap okumakla kendisini avutmaya çalışır. 1890'da boğaz kanserine ek olarak bir de verem hastalığına tutulur.

1891 yılının Şubat ayında İstanbul'daki Rus büyükelçisinin emriyle, Sen-Nikola Rus Hastanesine yatırılır. Üç ay süren gayet titiz bir tedavi sonucu iyici toparlanınca, tamamen şifa bulduğunu zanneder ve evine döner. Ancak, üç hafta sonra ani bir krizle vefat eder.

Evet, Osmanlı-Türk Tiyatrosu onun ölümü ile değerli bir evlâdını daha yitirmiş olur. Zira merhum, dünya sahnelerinde "biz Osmanlılar da varız!" diyebilenlerdendir.

Aşot Madat

(1886-1965)

Yazar-Oyuncu-Sahne koyucusu

1882 yılında Terzi Bedros'un mahdumu olarak, İran'ın Tahran şehrinde doğmuş ve 24 Mayıs 1965 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Beş yaşlarında annesiyle birlikte İstanbul'a gelerek, Üsküdar'daki Berberyan Okulunda ilk ve ortaöğrenimini tamamlamıştır. 1896-1900 yılları arasında Mınakyan Topluluğuna girmiş ve zaman içinde sahne amirliğine kadar yükselmiştir. 1905'te Mmakyan ile birlikte, Samsun turnesine çıkmıştır. 1909'da Hür Tiyatro'yu kurmuş ve mezkûr tiyatroda Victor Hugon'un "Le roi s'amuse" (Kral Eğleniyor) adlı manzum piyesini sahneye koymuştur.

1912 yılında İzmir'e giderek Vahram Papazyan'la birlikte temsiller vermiştir. Aynı yıl içinde İstanbul'a dönerek Felekyan biraderlerle birlikte Halep'e gitmiş ve orada başarılı temsiller vermiştir (1913).

1914 yılında Yeni Osmanlı Truplarında "Gülnihâl" piyesinde oynamıştır. Bir yıl sonra o uğursuz 1915 Tehciri onu da kurban seçmiş ve Der Zor'a sürülmüştür. Ancak şansı yaver gitmiş ve bir yolunu bulup kurtulduktan sonra Halep'te bir seri temsil vermiş, akabinde de payitaht İstanbul'a dönmüştür. Belde-i Şahane'ye gelir gelmez, Darülbedayi'ye girerek üç yıl sahne yönetmenliği yapmıştır (1925-1928).

Sahneye koyduğu birçok eserler ve bilhassa "Aktör Kim?" adlı oyunda Raşid Rıza, Fazıl Rıza, İ. Galip, Bedia Muvahhit

gibi değerli sanatkârlar rol almıştır. 1931-1932 yıllarında Raşid Rıza ile Yunanistan ve Karadeniz turnesine çıkmıştır. 1930-1938 yılları arasında Halk Opereti'nin de yönetmenliğini yapan Aşot Madat, uzun süre *Jamanak* gazetesinde tiyatro ile âlâkalı makaleler yayınlamıştır. Ermenice'den Türkçe'ye, Türkçe'den Ermenice'ye kitap çevirileri yapmıştır, ki Suntukyantz'dan çevirdiği Bebo piyesi bunlardan birisidir. Ayrıca telif eserleri de vardır ve "Başkasının Suçu" bunlardan biridir.

1939'de Ermeni amatör gençlerinden kurulu Stüdyo adlı bir topluluk kurup süreli temsiller sergilemiştir. 20 Mayıs 1957 tarihinde kendisine 50. yıl jübilesi yapılmıştır.

Sahnemizin Değerleri adlı ve 1943 yılında 1000 adet basılmış bulunan sahne sanatçılarımızın en ünlülerinin biyografilerini içeren meşhur iki ciltlik eserinin, birinci cildinin 500 adetini Millî Eğitim Bakanlığı satın almış, dolayısıyla da ikinci baskısı yapılmıştır.

Madat'ın eserini beğenen devrinin büyük yazarları övgü dolu cümlelerle eserinden söz etmişlerdir. Özetle birer numuneyi değerli okuyucularıma sunuyorum:

AŞOT VE ESERİ

Nusret Safa Coşkun

Sahnemizin emektar ve feragatkâr sanatkârı dostum Aşot bir gün masamın üstüne bir tomar kâğıt bıraktı. Nedir bunlar? diye sordum. Küçük notlar, sanatkârlar hakkında... dedi. Merakla ve sevinçle okudum.

Merakla okudum, çünkü beyaz bir yün yumağına benzeyen, dostumuzun ak saçları, sahnede ağarmıştır. Ömrünün 40 yılını sahneye vermiştir. 50 seneden bu tarafa, gelmiş geçmiş bütün artistleri tanır. Birçoklarıyla oynamış, birçoklarıyla dostluk tesis etmiştir. Hepsini bütün hususiyetleriyle bilir. Binaenaleyh gördüğümüz, görmediğimiz, tanıdığımız, tanımadığımız artistlerin sanat hüviyetlerini tahlil etmeğe hakkı ve selâhiyeti vardır. Sevinçle okudum. Çünkü

bu suretle, Tiyatro Kütüphânesi'nin boş raflarına, bu işin meraklılarını her zaman tenvir edebilecek bir eser konuyordu.

1 Şubat 1943

* * *

TÜRK SAHNESİNİN KIYMETLİ EMEKTARI A. MADATA

Refii Cevat Ulunay

Efendim!

Eserleriniz hakkında bir fikir edinmek üzere emaneten verdiğiniz provaları gördüm. Yakında kitap şeklinde çıkacak olan bu satırların daha şimdiden bende çok kuvvetli bir âlâka uyandırdığını söylemeği bir vazife biliyorum. *Sahnemizin Değerleri* şüphesiz tiyatro tarihimizin canlı ve değerli bir kitabıdır. Türk Sahnesine sanat için uğraşan, çalışan ve çok defa da maddi, mânevi bin türlü mahrumiyet içinde hayata gözlerini kapayan bu fedakâr adamlar için dikilmiş yüksek bir âbidedir.

Siz memleketin büyük kadirşinaslığına tercüman oldunuz ve Türk sahnesindekileri bir araya getirerek bir sanat demeti yaptınız.

Eserinizi bütün tiyatro meraklılarının edinmesi ve kütüphânesinde bulundurması bir lüzum, bir zaruret ve bir ihtiyaçtır efendim.

* * *

Bu büyük tiyatrocunun vefatı da yankı uyandırmıştır. Çok sevdiği yakın dostu, Aşot Madat'm ölüm haberini alınca hayli üzülen, yeri dolmaz duayenlerden, Refii Cevat Ulunay Bey, 28 Nisan 1965 tarihli *Milliyet* gazetesinde üzüntülerini şöyle dile getirmiştir:

AŞOT MADAT'IN ÖLÜM HABERİ ÜZERİNE

Refii Cevat Ulunay

Kadirşinas dostum Hafi Kadri Bey, dün bir mektupla bana kendini tamamen tiyatroya, tiyatro edebiyatına ve Tiyatro dünyasına vakfeden emektar dostum, Aşot Madat'ın vefatını haber verdi.

Üzüldüm. Bu terbiyeli, mütevazı adam iki âlemde yaşar. Biri herkesin yaşadığı âlem, diğeri de tiyatro idi. O herkesin yaşadığı âlemi bir mecburiyet kabul eder asıl yaşanacak hayat olarak tiyatroyu bilir ve ancak onu severdi.

Madat bizdet ayaklı ansiklopedisi idi. Gelmiş geçmiş bütün artistlerin ömürnâmelerini bilir, Türk ve Avrupa sahnelerinde temsil edilen bütün piyesleri tanır, tiyatroya ait bitmek tükenmek bilmeyen menkıbeler anlatırdı.

Onun bu bilgisini gördüğüm zaman kendi kendime hayıflanır, "Allah gecinden versin, bu adam avdet bileti olmayan ahiret postasma binerse, memleket tiyatro bilgisi nâmına büyük ziyana uğrayacak!" derdim.

Sahnemizin Değerleri başlıklı kitabı çıktı. Böyle bir eser bizde ilk ve galiba son olarak neşrediliyor. Müteveffanın bu eseri büyük bir boşluğu doldurmuştur. (...)

Araksiya Bistos

(1852-1882)

Aktrist

Gençliğine doyamadan 30 yaşında çıldırarak hayatından olan, talihsiz aktrist, Araksiya Bistos, 1852 yılında İstanbul Beyoğlu'nda doğmuş, 1882 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Öğrenimini Fransızların Sörler Mektebinde görmüş ve ilk olarak mezkûr mektepte sahneye çıkmıştır. 1863'te ise Şark Tiyatrosu'na girmiş, ancak orada kalmayıp ayrılmıştır. 1867 yılında Naum Tiyatrosu'da ilk olarak önemli rollere çıktı ve Güllü Agop Vartovyan'm Osmanlı Tiyatrosu'na girerek, kendisini tamamen bu tiyatroya adamıştır dense yeridir. Güzel yüzlü ve pek sevimli bir kızcağızdır. Birinci sınıf bir aktrist olabilmesi için hemen hemen her şeye sahiptir. Ancak, Osmanlı Tiyatrosu'nda çalışan Karakaşyan kardeşler ve Mari Nıvart'ın güçlü kişilikleri onun önünde kalm bir perde gibi durmuş ve önünü kesmiştir. Ünlü Ermeni Şairi Bedros Turyan ona âşık olmuş adına şiir yazmıştır. 1878'de Benliyan ile muhtelif şhirleri dolaşmıştır. Edirne'de bir Musevi topluluğu ile oynamıştır.

Agop (Hagop) Ayvaz

(1911-2006)

Aktör-Tiyatro tarihçisi

1911 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiş olan Hagop Ayvazyan, köklü bir İstanbul ailesi mensubudur. Türk tiyatro tarihinde kendine has bir yeri olmuş, uzun yıllar sahne hizmeti ve ayrıca Ermenice neşretmiş bulunduğu *Kulis* dergisi ki, neşir hayatını 50 Yıl devam ettirebilmiştir. Gerçekten bir tiyatro sanatı hazinesiydi denebilir (1946-1996). Ne acıdır ki, bu dergi Kültür Bakanlığı tarafmdan değerlendirilememiştir!

Tiyatro aktörü, tiyatro-sanat yazarı Hagop Ayvaz'm çocukluk yılları meşhur Direklerarası'nda geçmiştir. Büyük tiyatro sanatçılarıyla iç içe yaşayabilme imkânı bulmuş, 19-20 yaşlarında Şark Tiyatrosu'nda bir lira gündelikle sahne hayatına atılmış ve bir daha kopmamacasma hayat boyu bağlı kalmıştır.

1946 yılında neşir hayatına soktuğu *Kulis* adlı Ermenice tiyatro dergisi ise Türk tiyatro tarihine ışık tutabilecek kapasitede bir eserdir ki, 1996 yılma kadar varlığını sürdürmüştür. Takriben bir asra yakın hizmetinden sonra 29 Eylül 2006 Cuma günü Hakkın rahmetine kavuşmuş, 5 Ekim 2006 Perşembe günü, Feriköy Ermeni Kilisesi'ndeki âyine müteakip, toprağa verilmiştir.

Amelya Hanım

(? – 1966)

Kanto ve Düetto

Kantolar ve Düettolarla şöhret yapmış olan ünlü Amelya Hanım, Kantocu Küçük Verjin'in kızı, Tiyatrocu Naşit'in refikasıdır ve Selim ile Adile Naşit onun evlâtlarıdır. 1966 yılında vefat etmiş bulunan Amelya Hanım'm doğum tarihini temin edemedik.

Kanto ve düettolarda olağanüstü başarı sağlamıştır. Hele düettolarda karşılıklı atışmada pek mahirdir.

Ağavni–Zabel Binemeciyan

(1865-1915)

Tiyatro Aktrisi

1865 yılında İstanbul'da doğmuş, 1915'de vefat etmiş olan tiyatro oyuncusu Ağavni-Zabel Binemeciyan'ın ölüm tarihini 1922 gösteren kaynaklar da vardır, ancak ikincisi şüpheli bir kayıttır. Evlilik öncesi soyadı Çilingiryan'dır.

Meşhur Aktör Rupen Binemeciyan'ın (1857-1912) zevci, Eliza Binemeciyan ile Onnik Bineıneciyan'ın vâlideleri olan Agavni (aslı, Ağavni'dir) Zabel, Mmakyan Tiyatrosu'nun oyuncularındandır. Daha ziyade genç kız rollerinin oyuncusu olarak dikkatlere çekmiştir.

Kocasının partneri olmaz, katiyen mâşûka (aşk kadını) rolü almazdı. Bu rollerin ehli olan ise, Madam Hekimyan idi.

Sermed Muhtar Alus'un tarifine göre, kısa boylu, tombalak ve fakat Türkçesi aynen kocası gibi gayet mükemmeldir. 1915 yılında vefat etmiştir.

Rupen Binemeciyan

(1857-1912)

Aktör

1857 yılında Osmanlı'nın ikinci payitahtı konumundaki Edirne'de doğmuştur. Ağavni-Zabel'in kocası Eliza ve Onnik Binemeciyanların babalarıdır.

1885'ten, 1908'e, Meşrutiyet'in ilânına kadar İstanbul'da "Osmanlı Dram Kumpanyası" adındaki tiyatro kuruluşunun idaresini üstlenmiş, Mmakyan'ın jönprömiyeliğini yapmış, yakışıklı bir aktördür. Ünlü sahne sanatçısı olan kızının, Eliza Binemeciyan'ın yükseliş devrini göremeden 1912 yılında vefat etmiştir.

Sahne hayatına suflörlükle başlayan, Güllü Agop'un Gedikpaşa Tiyatrosu'nda rejisör ve oyuncu olarak faaliyet göstermiş bulunan, sonra ayrıca bir grup kuran Fasulyeciyan'ın yetiştirmesi Rupen Binemeciyan, Kara kaş, kara göz, kapkara saçları olan, yakışıklı bir jöndür.

Yaz mevsiminde Kadıköy ve çevresinde temsil verilirken mâhâllin tiyatrosever hanımları tarafmdan pek sevilen Rupen, özel izleyiciye sahiptir. Piyeslerde her zaman aşık delikanlı rolüne çıkar, La Dam O Kamelyada Arman'ı, Bir Fakir Delikanlının Hikâyesi'nde Maksim'i oynar, nice körpecik hanımın yüreğini hoplatmıştır.

Sahnede nezih Türkçesiyle hitap ederken, gerçekten hemen hemen bütün seyircilerin takdirlerine mazhar olmuştur. Geniş kültürü ve nezih diksiyonu ile de ayrıca dikkatlere çeken gerçek bir sanat adamı olmuştur.

Sermed Muhtar Alus kendisi hakkında *"Mınakyan'ın Kumpanyası Ramazanları Şehzâdebaşı'nda, Direklerarası'nda, Yazları Kadıköy'de Zamboğlu Bahçesinde, Kuşdili Çayırında, Papazın Bahçesinde Cuma ve Pazar günleri temsiller verirdi. Diğer günleri de Bakırköy'deki Millet Bahçesi, İcadiye'deki Beyleroğlu Bahçesi veya Göksu'da temsiller verilir dildâdeleri, Rupen Binemeciyan'ın adeta yollarını gözlerlerdi."*

Onnik Binemeciyan

(? - ?)

Aktör

Doğum ve ölüm tarihleri hakkında bir bilgi edinemedik. Eliza Binemeciyan'm ağabeyidir. Kayıtlara göre, bütün Binemeciyanlar gibi Türkçesi gayet düzgün ve fakat pek yakışıklı sayılmazmış.

Darülbedâyi kurulunca kızkardeşi ile birlikte mezkûr kuruluşa girmişti. Ancak annesi vefat edince 1915 yılında ABD'ye göçmüş ve daha sonra kendisinden hemen hiçbir haber alınamamıştır.

Eliza Binemeciyan

(1890-1981)

Aktrist

1890 yılında İstanbul'da doğmuş, 1981 yılında Toronto-Kanada'da vefat etmiştir. Aktör Rupen ve Aktrist Ağavni Zabel Binemeciyan'ın kızıdır. Öğrenimini Notre dame de Sion Fransız mektebinde ikmâl etmiştir. Asıl adı, Eliz'dir. Eliza sahne adıdır.

Anne ve babasının tiyatro oyuncusu oluşları onun doğrudan sahne ile iç içe olmasını sağlamış, adeta sahnede doğmuş, sahnede büyümüştür.

Ebeveynlerinin Mınakyan Topluluğunda sahneye çıkması küçük Eliza'nın işine yaramış ve aynı sahnede küçük kız ve erkek çocuklarını temsil eden rollere çıkmıştır ki, bu döneminde henüz 10 yaşlarında bir kız çocuğu olmasına rağmen, istikbâl vadeden bir kabiliyet olduğu hemen herkesin dikkatine çekmiştir.

II. Meşrutiyet'in ilk günlerinde bir grup Ermeni genci tarafından kurulan "Serbest Sahne" ekolüne iştirak ederek, profes-

yonellik hayatına geçmiş ve mezkûr sahnede Ermenice temsillerde oynamış ve iki ay sonra, Mmakyan'ın kumpanyasına katılmıştır.

Baykuş adlı oyundan bir sahne. Eliza Binemeciyan sol başta.

Mınakyan topluluğunda dramatik rollerde büyük çapta değer kazanmış ve her geçen gün yıldızı biraz daha parlamıştır.

Donanma Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'nde, Yeni Sahne ve Darülbedayi'de her daim mümtaz bir mevkii olmuş ve sanat hayatının büyük bir kısmı, Darülbedayi'de geçmiştir.

Sahnemize Türk Tiyatrosu Adını Koyan Eliz Binemeciyan Olmuştur

1914 yılında açılan sınava katılarak, Darülbedayi'e girme hakkını kazanan Eliz Binemeciyan 1920'de Darülbedayi'den ayrılıp, Yeni Sahne topluluğunu kuran gruba katıldı. 1921 yılında kendisinin de yer aldığı ayrı bir gruba bir ad lazım olun-

ca, Eliz arkadaşlarına *"Arkadaşlar! Fransızlar kendi tiyatrolarına Fransız Tiyatrosu diyor ve dünyaya öyle kabul ettirmişler. O hâlde bizim Tiyatromuzun adı da doğrudan TÜRK TİYATROSU olsun!"* demiştir.

Aralarında Eliza Binemeciyan'ın da bulunduğu bir grup Darülbedayi oyuncusu.

Tavsiyesi tabii ki anında kabul edilmiştir. Tiyatro duayenlerimizden merhum Vasfi Rıza Zobu Bey, bu konuda şu mânidar notu düşmüşlerdir ki günümüz Ermeni ve Türk unsurlarımızın ibretle okumaları gerçekten bahse değerdir. Zira, her iki tarafın da buna şiddetle ihtiyaçları var: *"Benim de içlerinde bulunduğum yeni bir topluluk meydana getirmişiz. Ancak, bu topluluğumuzun bir isme ihtiyacı var ve lâkin bulduklarımızın hiçbirisi beğenilmiyor!. İşte bu müşkülümüzü, bizim Eliza Hanım bir çırpıda hâlletti ve adı TÜRK TİYATROSU olsun deyince hemen herkes hiç düşünmeden kabullendi!"*

Düşünün, Anadolu'da Türk-Ermeni savaş hâlinde, İstanbul'da bizlere o nezih Türkçesiyle, Türk Tiyatrosu adını öneren ve aramızda yer alıp benimsenen bir Ermeni kızımız oluyor! İşte bu nüansı iyi bellememiz lâzımdır!

Eliza Binemeciyan Baykuş adlı oyunda.

Eliza bir süre sonra Darülbedayi'ye dönmüş ve kendisine yönetim kurulunda sanatçı temsilciliği vazifesi tevcih edilmiştir. Aynı yıl içinde (1921) evlenip, hem balayı ve hem de etüt için seyahate çıkıp, Paris Fransa'ya gitmiştir. Bilahere

1924 yılında tekrar gittiği bu şehirden geri dönmemiş ve buraya yerleşmiştir. 1926 yılında, Rüştü Rıza ve arkadaşlarının davetiyle İstanbul'a gelerek, Ramazan ayı süresince sahneye çıkmıştır. Bu jesti onun gurbette dahi vatanı Türkiye'yi, Türk insanlarını hiçbir zaman unutmamış olduğunun bariz bir delili değil de nedir?

Bir ayrı numune de şu gazete haberidir. Bakınız:

"Bayan Eliza Binemeciyan gönderdiği mektupta diyor ki:

Sâbık sahne arkadaşlarımdan Vasfi Rıza jübilesi dolayısıyla neşredilen eseri son derece sevinç ve memnuniyetle okudum. Türk Tiyatrosu'nun günden güne yükselmesi beni son derece sevindirdi. Ve sevgili vatanıma ve sahnesine olan muhabbetim bir kat daha arttı.

İstanbul her an gözümün önündedir. Galatasaray'ın köşesi, Taksim yolu. Bunlar o derece canlı olarak hayâlimde yaşarlar ki, seneler geçtiği hâlde kendimi vatanımda sanırım.

Yirmi seneden beri uzaklaştığım vatanımda kim bilir ne büyük değişiklikler olmuştur!

İkinci Umumi Harbin 1941-1946 yıllarını Londra-İngiltere'de geçirdim. Orada bizim Sefirimiz ve Konsolosumuzla görüşerek, eski sahne hayatından bahsettik.

1946'da Fransa'ya avdetimde gördüm ki Fransız artistleri, Fransız sahnesini canlandırmaya çalışmaktadırlar. Kasım'da olduğumuz halde burada sıcak bir hava vardır. Taraçada oturup bu mektubu yazdım. Vatanıma karşı iştiyakım o derece şiddetlenmiştir ki, onun şevki ile belki yakında sevgili vatanımı ziyaret edeceğim. Beni unutmayan ve soran vatandaş ve meslektaşlara saygı ile selâmlar ederim."[1]

Aşot Madat, Eliz hakkında şu satırları geçmiş:

1 *Akşam* gazetesi, 29 Kasım 1948; Mahreç: *İstanbul Ansiklopedisi*, c. V, s. 2795.

"Eliz'in başta gelen hususiyeti, isterseniz meziyeti deyiniz; onun tiyatro ve roman edebiyatı çok okumuş ve aynı nisbetle de ağırbaşlı olmasındadır. Diyebiliriz ki talebelik çağından başlayarak durmaksızın okumuş, okuduğu eserlerin tesirinde kalmış, ruhunda bu bin bir tesirlerin hercümercinden yoğrulmuş romantik bir dünya kurmak istemiş, bu dünya üzerinde ciddiyetin hükmüferma olmasını tercih etmiş ve Fransız edebiyatıyla gıdalanarak fikri, ruhu ve hissi neşvünema bulmuş bir şahsiyettir."

Merhum Reşad Ekrem Koçu'nun yakın dostu merhum Sermed Muhtar Alus, Eliz Binemeciyan hakkında şu enteresan notu tevdi etmiş ki, aynen geçiyorum:

"Darülbedâyi'in ilk temsil heyeti kurulduğu sırada Eliza 12 Lira aylıkla, yani emsallerinin hepsinden fazla maaşla angaje edilmişti. Kınar Hanım'mki ayda 9, Ertuğrul Muhsin, Sâdi, Bedia Muvahhid, Râşid Rıza, Nureddin Şefkati 7 lira, İ. Galip ve Eliza'nın kardeşi Onnik Binemeciyan 5 Lira aylık.

Birinci Cihan Harbi yıllarındaki Darülbedâyi temsillerinde, Tahsin Nâhidin Bir Çiçek, Bir Böcek, Rakibe gibi vesâir piyeslerde başkadm rollerini muvaffakiyetle oynamıştı.

Gözleri şehlâ, fakat idare ederdi, ekseriya profil durarak vaziyetler alırdı. Sahnede pek dilber, zarif ince görünürdü. O devirde Türk kadınının sahneye çıkması yasak. Aktristlerden düzgün Türkçe işitmek imkânsız, Eliza'yı dinleyenler mâl bulmuş mağrbiye dönmüşler, pek sevinmişlerdi. Aktristin parlak şöhreti biraz da bu noktada aranmalıdır."[2]

Rıza Tevfik Bey'den Osmanlıca dil ve edebiyat dersleri almış, Halit Ziya Uşaklıgil ve İsmail Müştak'tan Türkçe dersleri almış, lisan ve kültür açısından her ne yapılması icap etmiş ise, hemen hepsini de harfiyen yerine getirmiştir. Buna rağ-

2 *İstanbul Ansiklopedisi*, c. V, s. 2795.

men, "Türk kadınının yokluğundan istifade ederek, kırık dökük Türkçeleri ile sahneye hâkim olan Ermenilerin içinden sıyrılıp bütün sıfatları şahsında toplayan, bir fırsatçı şaşı" demek istemiş. Nasıl, güzel mi?![3]

Kamelyalı Kadın temsilinde yerde yatan oyuncu Eliza Binemeciyan.

3 Böyleleri için Türklük sadece kan bağı açısından değer taşır ve kalan bütün Osmanlı tebaası kavimler hiçbir değer ifade etmez! Onun için Binemeciyanlar bir hiçtir! Peki tiyatro bölümünün başına aldığım merhum Afife Hanım (1902-1941) ile merhum Cahide Sonku Hanımlar Türk değiller miydi? Onlara niçin sahip çıkılmadı? Günümüzde sözde sanatçı geçinen ve aslında sanat perdesi altında vücudunu satan zavallılara ne demeli?! Şu unutulmasın, Türkiye bir dev imparatorluğun devamıdır. Türkiye'de tek bir ırk değil, Türklük Bayrağı altında birleşmiş, kavimler topluluğundan meydana gelmiş bir millet vardır ve de bunun adı "Türk milleti"dir. Böylelerine tek bir sual sormak lâzım: Osmanlı tebaası olan her İslâm dini mensubu kadın, Türk ırkına mı mensuptu? Hiç sanmıyorum. Peki o zaman niçin Türk kadını deniyor? Yasak olan umum İslâm âlemi içindir, sadece Türk Kadını değil. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise, İslâm dinine mensup muhtelif ırklardan onbinlerce kadın yaşamaktaydı. Yasak umum İslâm âlemi içindi. Müslüman olmayanları aşağılamak ve bilhassa Ermenileri kötüleyebilmek için binbir dereden su getirmeye kalkışanlar, böylesi tertiplerle sadece ülkelerine zarar getirmişlerdir. Çünkü, böylece aldatılan milletimiz yanlış tespitlerle, olayları hep tersinden değerlendirmiş ve bu durumdan da her zaman ülkemizin düşmanları istifade etmiş ve etmekte berdevamdırlar! Bana gelince, aziz hatırası için dua edip, rahmet okuyorum.

Serovpe Benliyan

(1835-1900)

Ses ve Sahne Sanatçısı

Benliyan veya Benkliyan Serovpe, Türkiye'de tiyatro ve operet tarihine geçmiş, en eski ve en mühim simalarından birisi olarak kayıtlara geçmiştir.

1835 yılında İstanbul-Beyoğlu'nda doğmuş ve 1900 yılında Mısır-İskenderiye'de vefat etmiştir. 1976-1977 yılları arası, Türkiye-Ermenileri Patrikhânesi'nin Basın Sözcülüğünü ifa ettiğim dönem içinde, Patrikhâne Kütüphânesi'nden istifade ederek hazırladığım, Serovpe Benliyan maddesinden aktardığım satırlar, Sarkis Tütüncüyan'ın, Şarasan mahlâsla neşrettiği, *Turkya'yi Hayotz Pemi* (Türkiye'deki Ermeni Sahnesi" adlı değerli eserinden, Türkçeye tercüme ettiğim dokümandan aynen aktarılmıştır ki, o dönemde Patrikhâne'nin Kütüphâne Müdürü merhum Kevork Pamukciyan'dı, toprağı bol olsun.

Bendeniz de dahil olmak üzere, bilhassa Bab-ı Âli yazarları, tarih-araştırmacıları ve tarihçileri kendilerinden hayli istifade edebilmişlerdir...

Ayrıca, yeri dolmaz aktör ve yazar merhum Aşot Madat'm, *Sahnemizin Değerleri* adlı eseri, merhum Reşad Ekrem Koçu'nun emsalsiz *İstanbul Ansiklopedisi* ile *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* gibi değerli kaynaklardan da ayrıca istifade ettim. Yani mezkûr biyografi, aynen diğer biyografilerde uygulandığı gibi, en muteber kaynaklardan istifade edilerek kaleme alınmıştır.

Bazı kaynaklarda, çok fakir bir ailenin evlâdı olduğu için okuyamamış olduğu ileri sürülmüştür ki, bizce bu tamamen yanlıştır. Zira benim nâçiz araştırmam, hiç de öyle olmadığını açıklıkla göstermektedir. Çünkü Serovpe'nin ebeveynleri yoksul değil, orta tabakaya mensup bir aile olduğu bu konuda otorite olanlarca da kabullenmiştir. Yani küçük Serovpe, yoksulluktan değil ebeveynlerinin onu okutmaktan ziyade, iş hayatına vermek istemeleriyle okuyamamış. Buna rağmen 1857-1858 yıllarında Hasköy'de, Mınakyan-Acemyan birleşik toplulukları tarafından verilen temsillere amatör bir eleman olarak iştirak etmiş. 1859'da ise Şark Tiyatrosu'na girmekle, profesyonel oyuncu sıfatıyla sahne hayatına intisap etmiş. 1861 yılında ise Ekşiyan'm İzmir Turnesine iştirak etmiştir. 1864-1866 arası Naum ve Şark Tiyatroları'nda verilen temsillere çıkmıştır.

1867 yılında Güllü Agop'un Tiyatrosu'na intisap ederek 1877 yılına kadar burada kaldı. 1878 yılında Güllü Agop'un tiyatrosu maddi sarsıntı geçirince, Edirne'de bulunan Çaprast'ın dram-vodvil trupuna katılmayı düşünürken Mmakyan'ı da beraber alıp bir operet grubu ile Edirne'ye gitti ve burada gördüğü yakın alâkadan cesaretlenerek, mezkûr heyeti takviye ile daha güçlü duruma getirip, Adana turnesine çıktı.

Bu meyanda gayet önemli olan bir hususa da temas etmemin elzem olduğu inancındayım. Şöyle ki, 1861 yılında Şark Tiyatrosu'nun ihyasına çalışılırken Serovpe Benliyan, hangi sahada olursa olsun hemen her ferdin en azından vasatüstü bir öğrenim dönemi geçirmesinin şart olduğuna iyiden iyi-

ye kanâat getirmişti ve bu haklı görüşünü derakap yürürlüğe koyarak tiyatronun suflörü Romano Sedefçiyan'dan Ermenice ve Türkçe okuma yazmayı öğrenmiş, bilâhare sanatıyla âlâkalı kitaplar okumuş ve bunun mükafatını sonradan ziyadesiyle görmüştür.

1879 yılında dekorlarını, gardırobunu ve eşyasını değiştirerek, tamamen yeniledikten sonra, Selânik, Kavala, tekrar Selânik ve aldığı davetlerle Ege adalarını ziyaret etmiş ve bu turnesi iki yıldan fazla sürmüştür.

1882 yılında üçüncü defa Selânik'e gitmiş ve sırasıyla Limnos, Midilli, Samos ve diğer adalarda da temsiller vererek, İzmir'e geçmiş ve oradaki temsillerinde de başarı sağladıktan sonra, Yunanistan'a gitmeye karar vermiş ve 1883 yılı sonuna kadar Pire, Atina, Patras, Zanta, Birzu gibi belli başlı şehirleri gezmiş; akabinde mezkûr şehirlerin sakinleri tarafından pek sevilmiş ve onların takdirlerine mazhar olmuştur.

1884 ilkbaharında İstanbul'a dönmüş ve altı ay süren başarılı temsiller verdikten sonra Mmakyan'ı rejisör ve baş-aktör olarak yanma almış, 36 kişiden müteşekkil bir heyetle Mısır-Kahire'ye hareket etmiştir.

1885 kışı verdiği temsillerle Kahire'de nam salınca, Mısır Hıdivi Tevfik Paşa, Hıdiv Tiyatrosu'nu Benliyan Kumpanyası'na tahsis etmiştir. Bu, onlar için sadece büyük bir mükafat değil, aynı zamanda muazzam bir gelir kaynağı olmuştur. Yani kısmet kapıları ardına kadar açılmıştır!

Ancak, Mısır Hıdivinin lütfettiği büyük bir imkânın değer ve hikmetini takdirden uzak ve adeta ne oldum delisine dönen Benliyan Serovpe, Mısır Hıdivi'nin Operet-Heyeti namına bağışladığı 150 Napolèon altınının tümüne de el koymuş ve bu sebeple arkadaşlarıyla ihtilâflı konuma gelmiştir. Bu vaziyeti öğrenen Mısır Hıdivi ise, Benliyan'dan soğumuş ve daha sonra bir temsil esnasında Benliyan tarafından rencide edilmesi, bardağı taşıran son damla olmuş ve böylece yaptığı şımarıklıklar ve bencillikler sebebiyle sarayından resmen kovmuştur.

Diğer taraftan ona kırgın olan kumpanya arkadaşları da kendisini terk ederek İstanbul'a dönmüşler ve böylece bazı sıradan Çadır Tiyatrosu mensupları seviyesine inmesiyle sadece maddi kayba uğramamış, aynı zamanda yalnızlığa mahkûm olmuştur.

1896 yılında gençlerden müteşekkil yeni bir trup kurmaya çalışmış, ancak muvaffak olamadığı bir yana elindeki bütün parasını da yitirince, beş parasız ortada kaldığında aşırı borçlanmanın da etkisiyle zor duruma düşmüş, nihayetinde hapisi boylamıştır.

Hapisten çıktıktan sonra evsiz barksız sefil bir durumda olmasıyla, istese de istemese de sefâletin kucağına düşmüşt ve pek berbat bir sefâlet kıskacında birkaç yıl daha yaşadıktan sonra 1900 yılında İskenderiye'de yaşadığı sefil bir barınakta vefat ederek, bütün ıstıraplarından kurtulmuştur. Ölmüş olduğu ise, ölümünden birkaç gün sonra, pis bir koku etrafı sarınca anlaşılmış ve kokmuş cesedini oradan alıp toprağa teslim etmişlerdir.

Evet! Sanat açısından eşi zor bulunur bir ses ve sahne sanatçısı. Fakat, kişilik açısından pek nasip almamış olmanın zavallılığı içinde bulunan Benliyan Serovpe'nin özet hayat hikâyesi bundan ibarettir. Ancak hemen birçoğumuz için bazı açılardan ibret teşkil edebilecek bir hayat!

Agop Benliyan

(? - ?)

Aktör

Meşhur GedikPaşa Tiyatrosu'nun, Fasulyeciyan'ın idaresi altında olduğu dönemde mevzubahis toplulukta sahneye çıkmış, oyunculukta olağanüstü başarılı olarak adını günümüze kadar duyurabilmiş olmasına rağmen, ne yazık ki ne şahsı ve ne de sanat hayatıyla ilgili detaylı bilgi mevcut değildir.

Rozali Benliyan

(? – 1951)

Ses Sanatçısı

Arşak Benliyan'ın zevcesi olarak Primadonna – Opera'da kadın ses sanatçısı sıfatıyla hizmet sunmuş, fevkalâde enfes sesiyle nam salmış bir yıldız sanatçı idi.

Annesi Rum, babası Bulgar olan Rozali, Bulgaristan doğumludur. Ancak doğum tarihi bizce meçhûl kalmış bulunan Rozali, 1951 yılı sonlarında Bulgaristan'ın Varna şehrinde vefat etmiştir.

II. Meşrutiyetten sonra, kocası Arşak Benliyan'la birlikte İstanbul'a gelmişler, Reşad Rıdvan Bey'in desteği ile bir operet kumpanyası kurdular.

İlk olarak 1909-1910 sezonunda Odeon Tiyatrosu'nda Dikran Çuhacıyan'm, meşhur *Leblebici* operetini sahnelediler ve bilâhare Müsahibzade Celâl Bey'in ve Çuhacıyan'm diğer eserlerini de sahnelemişler ve büyük çapta takdir toplamışlardır.

Türkiye-İstanbul'da çevrilen ilk Türk Filmleri *Börekçi Kızı, Besa, Himmet Ağa'nın İzdivacı* adlı filmlerde hanımefendi rollerine çıkarak sinema alanında da varlık gösterebileceğini ispatlamıştır.

Rozali Benliyan güzelliği, zarafeti ve seksi çekiciliği ile bazı tanınmış şahsiyetlerin kalplerini adeta fethetmiş, aralarmda onu elde edebilmek için her ne lâzımsa yapmaktan geri kalmayanlar olmuştur. Meselâ kayıtlara göre Prens Saadettin Bey, Faik Reşad Bey, Burhaneddin Bey ve genç bir Zabit. bunlardan bazılarıdır.

Yana yakıla anlatılan ve de onbinlerce gencin pembe rüyası olarak, günümüzde de varlığını devam ettiren hem de daha güçlü bir istekle devam eden bu isteğin sihirli adı ise sinema ve tiyatro sanatçısı olabilmektir ki, bilhassa günümüzde binlerce genç kızımız bu sihirli arzu uğruna harcanıp gidiyor olmasına rağmen, hemen hiçbiri umursamadan bu pembe görünen karmaşık labirentte dönüp durmaktadır!

Ancak Arşak Benliyan'ın zevci Rozali'nin ister istemez rıza göstermeye mecbur kaldığı, seks ilişkileri ve de en acı tarafı kocasının da görmezlikten gelişi vs. dikkate alınırsa, nasıl bir batağın içine kaydıkları açıklıkla görülür![4]

---

4 Bu duruma göre, sahne ve sinema mesleğinde namuslu kalabilmekle iffetini yitirmek gibi bir faktör arasında pek ince bir çizgi olduğunu asla unutmamak ve bilhassa dikkate almanın elzem olduğunu bilmek gerekir. Bilmek lâzımdır ki, insanların kültür seviyesini yüksek tutan sanat âlemi her ne kadar olumlu açıdan hizmet sunmaktaysa da, siyaset ve seks ikilisinin de aynı âlemin içinde, kendilerine av aramakta olouğunu asla unutmamak lâzımdır! Kimi yıldız oyuncu, kimi siyasî inanç, kimi aşk uğruna harcanır gider... Dahası birçok genç erkek de başka başka yollarla istenilen duruma sokulabilmektedir. Sahnede Türk kadını olmadığı için, Ermeni kadınları varlık gösterebilmiştir gibi hamaset kelâmlarla sözde milliyetçilik yapmaya çalışan bazı zavallılar olmasaydı —ki maalesef hâlâ mevcuttur—; değil sanat âlemi, koca İmparatorluğumuz dahi belki parçalanmazdı! Bütün bu nüansları hiç dikkate almayıp, her zaman safsata fikirler üzerinde duran bazı zavallılara sormak lâzım: Türk kadını sahne hayatına girdikten sonra acaba böyleleri onları koruyacak tedbirleri almak bir yana, acaba hiç düşünmüşler midir? Hayır, hiç mi hiç düşünmemişlerdir. Çünkü böyleleri namustan, iffetten bahsederler ama, kendilerine bu hususta ihtiyaç hissedildiğinde sesleri tamamen kısılır... Çünkü sahtedirler, kalplerinde sevgi hissi, aşk hissi taşımayan böylesi insanlarda ırkî sevgi nasıl oluyor, onu da pek anlamış değilim?! Ancak, merhum Afife Jale'yi de, Cahide Sonku'yu da ve daha nicelerini yiyip yoklara gönderenler hep böylesi aşırı ırkî tutucular, sahte aydınlar, sahne ve sinema sanatı hareketlerine, sadece düzeyden bakmış, düzeyden değerlendirmelere gitmişlerdir. Dolayısıyla sonradan meydana gelebilecek hayati yanlışlara zemin teşkil edebilecek faktörler olabileceği hiçbir zaman düşünülmemiştir. Meselâ, üçüncü Cumhurbaşkanımız bir dost toplantısmda sohbet ederken, ünlü Tiyatro ve Sinema oyuncularımızdan bir hanım sanatçımız, Cumhurbaşkanımızın pantolon düğmelerinin kazaen açık unutulmuş olduğunu gördüğünde, gayet rahat şekilde şu espriyi yapmış: "Mefta açıkta kalmış efendim!" Evet, sadece Türk asıllı değil, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ve sanat dünyası mensubu her kızın, her hanımın gayet titiz şekilde korunabilmesi için gerekli tedbirlerin alınması lazımdır ki, bu husus üzerinde hassasiyetle durmak elzemdir. Çünkü günümüzde sanat âlemimizi sarmış bulunan esrar, kokain, eroin vs. cümlemizin malûmudur! Gözlerden uzak tutulmak istenen bir gerçek de şudur: Muntazam ve zarif bir

Berberyan

(?–?)

Oyuncu

Güllü Agop Vartovyan'ın Tiyatrosu'nda bazı operetlerde oynamış ve böylece adını günümüzde dahi duyurabilmiş, fakat buna rağmen, hemen birçok meçhul kalmış sanatçı gibi doğum ve ölüm tarihleriyle, mevkileri ile hemen hepsinden de önemli olan sanat hayatı maalesef kaynak yetersizliği yüzünden bizlerin bilgisi dışında kalmıştır.

Ne denir, Hz. Allah'ın rahmeti üzerinden eksik olmasın!

---

kadın vücudu, aslında kadınları dahi hayran bırakır. Bunun birçok misâli gösterilebilir. Dolayısıyla rol icabı dahi olsa bir erkeğin bir kadını, seks arzularıyla öpmesi veya öpmeye kalkışmasında tam bir masumiyet aramak beyhudedir! Adma aşk denen mefhumun bu duyguların önüne konması ise, sadece bir kamuflajdan ileri gitmez! Sadece ülkemizde değil, Bütün dünyada tiyatro ve sinema Hollywood güdümünde sistemli şekilde seks ortamına kaydırılmıştır. Bu nasıl olmuştur diye uzun uzadıya düşünmeye mahâl yoktur. Böylesi bir ortamın oluşmasında kadın en büyük araç olarak değerlendirilmiştir. Unutulmasın ki tiyatro, kendi tarihi içinde tetkik edildiği zaman, bu sihirli sanatın en ziyade toplumları siyasî ve ahlâki açıdan en kolay şekilde değiştirebilme yolunda başlıca silâh olmuş ve olmakta berdevamdır... Şayet nasip olursa halen üzerinde çalıştığım *Sinema Ansiklopedisi* adlı eserimde bu husus gayet detaylı açıklanacaktır. İnşallah neşri nasip olur da, siz değerli okuyucularımın değerli ellerine geçebilir.

Mıgırdiç Beşiktaşlıyan

(1828-1868)

Şair ve Piyes Yazarı

Mıgırdiç Beşiktaşlıyan, Ermeni Edebiyatı'nın önde gelen şair ve ilk Ermeni piyes müelliflerindendir. 1828 yılında İstanbul'da doğmuş, 29 Kasım 1868 tarihinde İstanbul-Ortaköy'de vefat etmiştir. Kabri Şişli Katolik Ermeni Mezarlığı'ndadır.

Ermeni Katolik mezhebine mensup bulunan velileri, fakir bir aileden müteşekkildir. Annesi Fulik Hanım, amansız bir hastalığa yakalanıp hayata genç yaşta veda etmeye mecbur kalmıştır. Babası Terzi Rafael Beşiktaşlıyan ise, zevcesinin zamansız ölümüne fazla dayanamayıp, kısa bir müddet sonra vefat edince, Mıgırdiç henüz küçük yaşlarda yetim ve öksüz kalmanın acısını kalbinin derinliklerinde hissetmek zorunda kalmıştır.

İlköğrenimini, Sakızağacı'ndaki Mığitarist Rahipleri Mektebi'nde ikmâl etmiş ve onun üstün zekâlı olduğunu keşfeden hocaları, bu küçük dâhiye sahip çıkarak 1839'da, Pakraduniyantz Muradyan Ermeni Mektebi'ne göndermişlerdir. Küçük Mıgırdiç bu mektepte Alişan ve Pakraduni gibi önemli hocalardan ders alabilme şansını elde etmiş ve onların fikir yapılarının tesiri altında yetişmiştir.

1845 yılında mevzkûr mektepten birincilikle mezun olup İstanbul'a döndükten sonra, zengin ailelerinin çocuklarına ders vererek geçimini sağlamaya çalışmış ve daha sonraki yıllarda Tartmançatz ile Lusavoriçyan adlı mekteplerde Ermenice ve Fransızca lisanlarını okutmuştur. Bu döneminde, devrinin

en ünlü Ermeni şahsiyetlerinden Dr. Hosep Şişmanyan (1822-1888) ve Krikor Oydan (1834-1887) ile tanışıp yakın dostluklar tesis edebilme şansını elde etmiştir.

Böylece her geçen gün daha geniş bir çevre edinmeye başlayan Beşiktaşlıyan, nihayet aradığı ortama kavuştuğuna kanaat getirerek çoktandır düşündüğü bir tasarısını yürürlüğe koymaya karar vermiştir. Bu doğrudan, sahne sanatıyla alakalıdır ve gençlerden kurulu bir topluluk meydana getirerek, Ortaköy'deki Lusavoriçyan adlı mektepte amatörce temsiller vermeye başlamıştır. Temsilleri seyre gelen semt sakinleri, ilk merak ettikleri için, ancak daha sonraki gelişlerinde mezkûr sanata yakınlık duyup, bizzat yardımcı olmaya karar vererek benimsemişlerdi. Yani, genç Mıgırdiç'in emekleri boşa gitmemişti.

1856'da onun gayretleriyle bir tiyatro heyeti teşekkül etmiştir. 1867'de, aynı mahâldeki Hayırsever Cemiyeti tarafından tesis edilen tiyatro da en ziyade Beşiktaşlıyan'm eserlerini sahnelemiştir.

Bu değerli sanat adamı şiir, edebiyat ve mûsikî alânlarında da eserler vermiş, cemiyet faaliyetleri ise, diğer çalışmaları için bir güdüm mahiyeti arz etmiştir. Ancak, biz asıl konumuz tiyatro olduğu için daha ziyade bu yönü üzerinde duracağız.

Özetle Beşiktaşlıyan, Osmanlı devletinde tiyatronun kuruluş ve inkişafına, gerek telif ettiği tarihî piyesleriyle ve gerek bir rejisör, bir aktör sıfatıyla hayli önemli katkılarda bulunmuştur.

Ayrıca iki vodvil - hafif güldürü de bırakmış bulunan bu değerli insan, 1862 yılında rahatsızlığı dolayısıyla sahneyi bıraktığında hemen herkes üzülmüştür. Talebeleri arasında gayet güzel ve zarif bir kıza gönül vermiş, karşılık bulmayınca da platonik aşkla yaşamaya mecbur kalmış, tek taraflı bu sevgi kara sevdaya dönüşmüş ve bu uğursuz aşk, hemen birçok sahada nice eserler verebilecek bu eşsiz şairi, henüz 40 yaşında olduğu bir dönemde aramızdan ayrılmasının başlıca sebebi olmuştur. Bu dramatik son, sadece Mıgırdiç Beşiktaşlıyan'ı alıp gitmekle kalmamış, aynı zamanda yeni yeni eserler sunabilmesine de mani teşkil etmiştir.

Bedros Baltazaryan Efendi

(1866-1953)

Aktör

Ermeni ruhanilerinden Papaz Vrtanes Baltazaryan'm mahdumu Bedros 1866 yılında İstanbul'un Salmatomruk semtinde dünyaya gelmiş ve öğrenimini, Karagümrük-Ermeni Mektebinde ikmâl etmiştir.

Melodram ve operet oyuncusu olmasıyla, Türk Tiyatrosu'nun temel sütunlarından birisi konumundaki Baltazaryan Bedros Efendi'nin, o uğursuz Ermeni isyanlarının meydana getirdiği, nahoşdan da öte, bölücü, parçalayıcı hadiselerin doğurduğu dehşetengiz düşmanlıklara rağmen, Türk-Ermeni münasebetlerindeki candan dayanışmada doğruluk payının ne derece büyük olduğunu görmezden gelenlerin nasıl birer iğrenç yalancılar olduklarını, maceralı yaşantısını okuyanlar bizzat göreceklerdir!

Bütün bu hususları dikkate alarak, yeni nesillere ibret belgesi teşkil edebilecek hayat hikayesini aynen geçiyorum. Zira, o uğursuz isyan yüzünden nice nice çilelere katlanmaya mecbur kalmış ve siyasî kazazede durumuna düşmüş bu büyük sanatçının durumundan sorumlu olanlar günümüzde olduğu gibi, o yıllarda da aynı emperyalist güçlerdi. Ne bir eksik, ne bir fazla! Okuyacağız ve göreceğiz!

Baltazaryan Efendi suçlu muydu, değil miydi? Biz o husus üzerinde durmayacağız. Zira, bizim asıl konumuzu aşar. Ancak kendi mütevazı araştırmamıza göre Baltazaryan Efendi'ye

isnat edilen suçlamaların hemen hepsi sabit olarak tespit edilememiş ve sadece zan veya ihtimâli olabileceği gibi tahmini yakıştırmalardan ileri gidilememiştir! Dolayısıyla biz Baltazaryan Efendi'nin başından geçenleri, tarihî kayıtlara göre geçmeyi daha münasip bulduk!

Bedros Baltazaryan Efendi, mektepten ayrıldıktan sonra kısa bir müddet kuyumcu çıraklığı yapmış ve daha sonra değişik mesleklerde de çalışmıştır. Ancak, hemen hiçbirisinde dikiş tutturamamıştır. Zira aklı fikri her daim tiyatrodadır. Gayesinde muvaffak olabilmek için tiyatronun önde gelen sanatçılarıyla tanışabilme yollarını araştırmaya başlamış ve bir müddet sonra dileği gerçeğe dönüşerek bazılarıyla yakın dostluklar kurmuştur. Nitekim Güllü Agop'un Osmanlı Tiyatrosu'nda Rejisör olarak çalışan Bedros Magartyan'm yardımlarıyla, 1889 yılında 23 yaşında meşhur Tepebaşı Tiyatrosu'na girmiştir. Ermenice oynanan adaptasyonlarda sahneye çıkmıştır.

Tepebaşı Tiyatrosu'nun ilk Rumeli turnesine iştirak ederek Türkçe oynanan piyeslerde rol almıştır. İstanbul'a döndükten sonra ise bir müddet sahnelerden uzak kalmıştır.

1891 yılında Yervant Fasulyeciyan, Ahmet Fehim Efendi, Arşak ve Aşot Efendilerle birlikte tekrar Rumeli Turnesine çıkmıştır. Ancak turne başarısız geçince beş parasız kalarak ailesinden yardım istemiş ve gönderilen para ile tek başına İstanbul'a dönmüştür. Akabinde Mınakyan'ın Osmanlı Tiyatrosu'na başrol oyuncusu olarak girmiş ve mezkûr kumpanya dağıldıktan sonra 1903'te, Reşad Rıdvan Bey'in Vodvil Kumpanyasına dahil olup iki yıl orada çalışmıştır.

1905'te Yıldız Suikasti Vak'asma adı karışınca Reşad Rıdvan Bey'in evinde misafir bulunduğu bir gece tevkif edilmiştir. Saray'a yapılan bir jurnaldan dolayı tevkif edilen Baltazaryan Efendi, 73 gün Hasanpaşa Karakolu'nda ve bir ay da Zaptiye Nazırlığı'nda mevkuf kalmıştır.

Gayet titiz yürütülen derin bir tahkikata rağmen malûm suikast vak'asına iştirak etmiş olduğuna dair en ufak bir delil

bulunamamıştır. Lâkin hakkındaki şüpheler de bir türlü zail olmadığı için Dada'ya sürgün edilmiştir. Ancak, evrakı tetkik edilene kadar da Kastamonu Hapishânesi'nde aylarca tutuklu olarak yatmaya mecbur kalmıştır. 1947 yılında sahne hayatma veda eden Baltazaryan, 1953 senesinde vefat etmiştir.

Agop Baronyan

(1842-1891)

Komedi Müellifi

Tarihçi ve Kütüpaneci merhum Kevork Pamukciyan'ın iddialarına göre, yazar Agop Baronyan, Ermenilerin Molière'i sayılan bir komedi ve mizah yazarı olarak ün yapmış bir şahsiyettir. Ancak benim nâçiz araştırmalarım şunu göstermektedir ki merhumun methiyesi yapılırken en azından biraz abartılmış olduğunu söyleyebiliriz. Zira, yarım kalmış olmasına rağmen, bu hâlinde dahi eşi asla bunamaz bir ansiklopedi olmakla varlığını sürdürebilen ender yayınlardan, İstanbul Ansiklopedisi'nin dördüncü cildinin 2122. sahifesinde Baronyan maddesini yazan Kevork Pamukciyan, her ne düşünmüşse, Baronyan'ın yazarlık yönünü haddinden ziyade abartmış. Ancak, mezkûr ansiklopediyi hazırlayan ve bizzat neşreden merhum Reşad Ekrem Koçu, bu yanlışı tam bir tesbitle ayrı bir bölümde Baronyan'ın yazarlık derecesini tarafsız bir yorumla sunmuş. Biz, her iki araştırmacının

da sütunlarından birer bölümü sizlere nâçiz yorumumuzla birlikte sunuyoruz.

Mizah Muharriri, Agop veya Hagop Baronyan, Osmanlı Devleti'nin ikinci payitahtı Edirne'de 1842 yılında dünyaya gelmiş, 27 Mayıs 1891 tarihinde üçüncü ve son payitahtı Istanbul'da vefat etmiştir.

İlköğrenimini Edirne'deki Arşagunyantz adındaki Ermeni mektebinde ikmâl etmiştir. Mezkûr mektepte Din Hocası Boğos Varşabedyan (bilahare İstanbul Patriği) ve Din Hocası Rupen Çamiuçyan Partoğomieos Baş-Yebisgoboslardan ders alabilme şansını elde etmiştir.

Rumca öğrenebilmek gayesiyle, Rum Mekteplerinden birisine kaydolmuş, fakat lisanm zorluğunu ileri sürerek ayrılmıştır. Daha sonraki yıllarda Yunan Moralisti Lukianos'un *Ölülerin Diyaloğu* adlı eserini Yunanca'dan Ermeniceye çevirebilmiştir ki, bu durum onun daha sonra özel ders aldığını göstermekteydi. Nitekim Baronyan'ın matematik dersini de pek sevmediği kayıtlarda geçmesine rağmen meşhur Ermeni Lisesi Getronagan'da muhasebe hocalığı yapmış olduğu da aynı şekilde düşündürücü bir vak'adır?!

Lise hocalığını bıraktıktan sonra, bir eczacı yanma çırak girmiş ve bu sefer de bu mesleğe heves sarmış, bu sahada nazari bilgiler elde edebilmek için eczacılık ve tıp ile âlâkalı kitaplar okumaya başlamıştır ki, bu hevesi de iki yıl sürmüştür. Daha sonra ise Fransızca, İtalyanca ve Yunanca lisanlarını tam mânâda öğrenebilmek için özel çalışmalara girişmiş ve bu meyanda Ermeni ve Fransız müelliflerinin eserlerini okumaktan da geri kalmamıştır.

1863 yılında Istanbul'a gelerek, amcazadesi Dr. Kâtipyan'ın evinde ikamet etmiştir. 1864-1867 yılları arasında Postahâne memurluğu görevi ifa etmiştir ki, bu döneminde eski ve yeni komedi müelliflerinin eserlerini okumadan edememiş ve böylece yazı hayatına atılmıştır (1870).

1870 yılının Mayıs aymda Beyoğlu'nda vukubulan meşhur yangında ikâmet ettiği bekâr odası da yanınca, Beşiktaş'da Ma-

nukyan Ailesi yanında cüzi bir ücretle mürebbilik etmiş ve böylece sokakta kalmaktan kurtulmuştur. Daha sonra bir yıl müddetle, Üsküdar'daki Cemaran Ermeni Mektebinde hocalık yapmıştır.

1871-1872 yılları arasında Simon Felekyan tarafından neşredilen *Yeprat* (Fırat) gazetesinin yazıişlerini idare etmiş ve aynı yıllar içinde, Kumkapu'daki Mezburyan Ermeni mektebinde Ermenice ve Fransızca dersleri vermiştir.

1872-1874 de Harutyun Sıvacıyan'ın *Meğu* (Arı) gazetesinin neşriyatını idare etmiş, mezkûr gazete 1874'te kapanınca imtiyaz hakkını Sıvacıyan Baronyan'a devretmiştir. O da gazetenin adını değiştirerek Tadron (Tiyatro) adıyla 6 Nisan 1874 yılında ilk sayısını çıkarmış ve neşri Mayıs 1877'ye kadar sürmüştür. Bu çalışmaları esnasında Üsküdar'dan Ortaköy'e taşman Baronyan, 1879'da Satenik Ekmekciyan admda bir Ermeni kızı ile evlenmiştir.

1883 yılı başlarında *Dzidzağ* adlı bir mizah gazetesini neşriyata sokmuş, ancak gazetenin ömrü uzun sürmemiştir. Aynı yıl içinde, *Yergrakund* (Küre-i arz) adlı gazete yayınlamış, 1884 yılında Edirne'de *Kidun* (Bilgin) admda mizahi bir mecmua neşretmiştir. Ancak 1886'da mezkûr mecmuayı maddi imkânsızlıklar sebebiyle İstanbul'a nakletmeye mecbur kalmıştır. 1888 yılı Ekim ayından itibaren haftalık çıkarmaya teşebbüs etmişse de, maddi imkânsızlıklar peşini bırakmadığından yayını kesmeye mecbur kalmıştır.

Gençliğinde aktörlük de yapmış olan Baronyan'm Ermenice komedileri ve mizahi eserlerinin en bilinenleri şunlardır:

Alaturka Dişçi (1868), Millî Kodamanlar (1878) İstanbul Mahallelerinde Bir Gezinti (1880) Bağdasar Ahbar (1886-1887), Adabın Zararları (1886-1888), İki Efendili Bir Hizmetçi (1911).

Merhum Ansiklopedici Reşad Ekrem Koçu ise Baronyan konusunda daha değişik ve vicdani açıdan düşündürücü bilgiler sunmaktadır. Zira Baronyan, yeri asla dolmaz biri ve tiyatromuzun kurucusu olan merhum Güllü Agop Efendi'nin

her zaman aleyhinde neşriyat yaparak, o büyük aktörü küçük gösterebilmek için elinden geleni yapmış ve onun hakkında mizah dergileri ve gazetelerinde adeta yerden yere vuran yazılar döşenmiştir. Meselenin en hazin tarafı da, Baronyan maddesini yazan bir kalemin bütün bu noktalara temastan kaçınıp, kendine has yorumlarla, biyografiyi kuşa çevirmiş oluşudur!

Reşat Ekrem Koçu'nun ifadelerine bakalım bir de:

> Agop Baronyan'ın Ermeni mizah edebiyatındaki mevkii üzerinde konuşmak bu ansiklopedinin müellifi Koçu'nun kalem selâhiyeti dışındadır. Fakat Baronyan Ermenice adı Tiyatro mânâsına "Tadron" olan mizah gazetesini *Tiyatro* ismi ile aynı zamanda Türkçe olarak da çıkarmıştır. Mezkûr gazetenin Türkçe baskısı üzerinden A. Baronyan "Ermenilerin Molière'i" unvanını vermek Ermeni mizah edebiyatı diye bir şey mevcut olmadığı söylemekle birdir; bu muharririn, Cumartesi ve Çarşamba günleri haftada iki defa olarak dört sahife hâlinde çıkardığı "Tiyatro"nun bir nüshası, başlık kısmı, bendlerin serlevhaları ve ilânları hariç ortalama 950-1000 kelimedir. Bu da gösterir ki Baronyan gazetesini tamamen kendi kalemi ile doldurmaktadır; aslında bütün yazılar da aynı kalemin mahsulü olduklarını göstermektedirler. "Tiyatro" en bozuk bir Türkçe ile intişar etmiş, edebî şahsiyeti olmayan bir soğukluk, âdilik örneğidir. Biçâre sahibi sıkıntı içinde çırpınan âciz bir kalemdir ki, o devirde benzeri Türk yazarları da pek çoktur, günlük rızık yolunda sürçe aksaya koşmuş durmuştur.
>
> Genç müdekkik, aziz arkadaşımız Kevork Pamukciyan, *Tadron*'un ilk nüshasının 6 Nisan 1874'te intişar ettiğini ve neşriyatına, Mayıs 1877 tarihine kadar devam ettiğini kaydediyor. *İstanbul Ansiklopedisi* arşivinde de Tiyatro'nun 18 Temmuz 1874 ve 5 Mart 1875 tarihli iki nüshası vardır ki gazetenin 32 ve 75. sayılarıdır. 32. sayı İzzetefendi Matbaası'nda basılmıştır. Gazete İdarehânesi de, Bâbıâli Caddesi'nde 25 numaralı dairedir. 7. sayıda ise idarehâne Bağçekapı'da Esadefendi Hanı'nında, 7.

numaralı dâire olarak gösterilmiş ve Ağya Dendesyan matbaasında basılmıştır. Gazetenin baskı hüviyetinde en küçük bir değişiklik görülmediğine göre bu göçebelik sâdece para sıkıntısından, idârehâne kirası ile matbaa borcunun ödenmemesinden olsa gerektir.

Hagop Baronyan 32. sayıdaki başyazısında, *Ceride-i Havâdis* gazetesine, 75. sayıdaki başyazısında da, Türk Tiyatrosu'na büyük hizmetlerde bulunmuş Ermeni asıllı sanatkâr Güllü Agop'a hücum etmektedir. Güllü Agop hakkında aşağıdaki satırları yazan bir muharrir için, "Ermeniler'in Molière'i" unvanı pek hazin bir cömertlik olur:

"Anasının karnından dışarı o kadar mehâret ve o derece hız ile çıktı ki mehâretini gören perde arkasından senaya çıkıyor zannetti ve böyle hızlı zuhuru ebe biçâresinin vücudunu fena hâlde zedeledi."[1]

Merhum hocamızın değerli yorumlarına bir tek katkımız olur ki, o da sadece ve sadece teşekkürlerimizle birlikte, ruhu için duacı olmak. Zira, saygıdeğer Reşad Ekrem Koçu'nun, biz Osmanlı ve Türkiye Ermenileri'nin nice hizmetlerini günümüze aktarabilmiş başlıca tarihçi ve Ansiklopedicidir.

1 *İstanbul Ansiklopedisi*, c. IV, s. 2124.

Nubar Bayvertyan

(1922-1994)

Tenor

Ünlü Opera sanatkârı, merhum Nubar Bayvertyan, İstanbul Operası'nın ünlü tenorlarındandır. Samatyalı olduğu için, bilhassa Samatya Ermenileri merhumu gururla anarlar. Satenik adında bir Ermeni hanımla evli ve üç erkek çocuğu olan Bayvertyan'm ilk hanımından da Sona adında bir öğretmen kızı vardır. Tenor Bayvertyan, 29 Mart 1994 tarihinde İstanbul Yeşilköy'devefat etmiştir. Kabri Balıklı-Ermeni Kabristanı'ndadır.

Bedros Mağakyan

(1826-1891)

Aktör

Bedros Mağakyan Efendi'nin asıl mesleği kunduracılık olmasına rağmen sahne hayatını seçmesi, sadece sahne aşkı veya tesadüf değildir. Zira, kunduracılık mesleğini icra eden kundura zenaatkârlarının tiyatro ve sinema gibi sanatlara aşırı düşkün olmalarından ileri gelmektedir.[1] Bedros Mağakyan sahne hayatına nereden nereye aşırı merak salmış nasıl bir duygunun tesirinde asıl zanaatını terk ederek, sahne hayatını benim-

1 Benim babam merhum Kirkor Efendi kunduracıydı ve bu sebeple o meslekten olanların dükkânlarında çok bulundum. Bir de aşırı tarih düşkünüdürler ve siz anlattıkça, bıkmadan üşenmeden sizi dinlerler. Hem de merakla, heyecanla. Gerçi babam evine düşkündü ve paydos ettiğinde derakap evinin yolunu tutardı ama çoğu kunduracı ustası ve kalfaları, dükkânda çilingir sofrası kurar, aralarında sohbet ederek, hoşça vakit geçirirlerdi ki bunların hemen birçoğunda bulunmuş, sohbetlerine iştirak ettiğim olmuştur. İleriki sahifelerde bu anılarıma da temas edeceğim, çünkü İstanbul folkloru açısından önemlidir, hem de çok.

semiş, bilinmez. Kunduracı Bedros, sahne hayatına merak sarınca, danalyasını[2], çekicini bir tarafa bırakıp, Ortaköy'deki, Lusavoriçyan Mektebi'nde amatör bir toplulukla sahneye merhaba demiştir. Daha sonra ise Güllü Agop Vartovyan Trupuna katılmış ve böylece profesyonelliğe geçtikten sonra, Mınakyan Trupu ile Şark Tiyatrosu'nda 1-2 yıl çalışmış; akabinde bu mesleğin hudutsuz fedakârlık istediğine kanaat getirerek, istemeden de olsa eski mesleğine dönmüştür. Ancak bu durumdan şikayetçi değildir, zira meslektaşlarmm çilingir sofralarında anlatacak çok şeyi vardır!

2 Kunduracıların, kerpetene benzer, ayakkabıyı kalıba oturtmak için kullandıkları bir alet.

Civanyan

(?–?)

Tiyatro oyuncusu

Mınakyan Tiyatrosu oyuncularındandır. Doğum ve ölüm tarihleri başta olmak üzere ferdi ve sanat hayatı hakkında en ufak bir bilgi elde edinemedik. Meselenin en hazin olan tarafı da Kel Hasan ve Naşit Tiyatroları'nda da çalışmış olmasına rağmen, sıhhatli bir kayıt bulunamamış olmasıdır. Mınakyan Trupu ile 1890-1908 yılları arası devamlı olarak çalışmış ve bu topluluk dağılıncaya kadar sahne hayatını devam ettirmiştir.

Jirayr Çarkçıyan

(1929- 1970)

Opera Sanatçısı-Maestro

Ünlü Opera sanatçısı ve Maestrosu Jirayr Çarkçı, 18 Mart 1929 tarihinde İstanbul Samatyakapu, İmrahor, İlyas Bey Caddesi'nde mütevazı bir evde doğmuş, 13 Ağustos 1970 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Kabri Balıklı Ermeni Kabristanı'ndadır.

Tanınmış ses sanatçılarımızdan olarak şöhret yapmış olan Çarkçı, ayrıca Ermeni Kilise korolarını da yıllarca çalıştırmış, mezkûr alanda da kusursuz hizmeti geçmiştir. İlköğrenimini, Samatya-Sahakyan Lisesi'nin ilköğrenim bölümünde ikmâl etmiş, orta ve liseyi de Pangaltı Ermeni Lisesi'nde okumuştur.

1953'te İstanbul Konservatuvarı'nda şan bölümünde okumuş, öğrenimini ikmâl ettikten sonra Viyana'ya giderek Prof. Steinbrün'den şan öğretmenliği dersi almıştır. Bu meyanda İstanbul ve Beyrut'ta verdiği konserlerle dikkatleri çekmiş ve ayrıca Viyana Radyosu'nda orkestra refakatinde iki konser vermiş ve böylece sanat dünyasına ben de varım diyebilmiştir. Ayrıca Prof. Edgar Manas'tan da ders alarak kalan eksiklerini tamamlamış, 1960 yılında İstanbul Operası kurulurken solist olarak kabul edilmiş ve bilahane Koro Şef Muavinliğine yükseltilmiş ve burada Sahne Müzik Direktörlüğü görevi almıştır. Takriben 40'a yakın şan eseri ve koro parçaları olarak besteleri vardır. Mezkûr eserleri yabancı radyolar tarafından da yayınlanmıştır. Ünlü Opera sanatçısı Jaklin Çarkçı kendisinin kızıdır.

Mikayel Çaprastçıyan

(1848-1907)

Aktör

Büyük sahne sanatçısı ve ilk müzikli oyun koreograflarından, Çaprastçıyan Mikayel, 1848 yılında Romanya-Bükreş'te doğmuş, 1907 yılında İstanbul'da yoksulluk içinde vefat etmiştir.

1853 yılında iyi öğrenim görebilmesi gayesiyle, payitaht İstanbul'a getirilen küçük Mikayel, babası araştırma dalında uzman öğretmen Kevork Çaprastçıyan'ın görev yaptığı Yedikule Ermeni Hastanesi Mektebi'ne verilmiş ve öğrenim hayatına burada atılmıştır.

1864 yılında Dişçilik öğrenimi için o yılların en mahir ve ünlü diş hekimlerinden Şişmanyan'ın yanına verilmiş, ancak Mikayel bu mesleği hiç sevmeyince, bu sefer de bir perukçu yanında çırak olmuştur. Gelin görün ki, mezkûr mesleğe de

bir türlü ısınamayan Mikayel, babası tarafından Askerî Mektebe yazdırılmış ve bu mektepten de ne yapıp edip kendisini kovdurmasını bilmiştir. Babası ne yapacağını şaşırmıştır, çünkü 15-16 yaşlarına gelmiş körpecik bir genç olan oğlunun, bileğinde hâlâ bir bileziği yoktur!

1865 yılında babası nihayet rahat bir nefes alır. Aile dostlarından bir dans hocası, onu yanına alarak bir ders vermeye karar vermiş ve çocuk da seve seve kabullenmiştir. Küçük Mikayel'in artık bileğinde bir altun bileziği vardır ve babası bu sebeple sevinmeyi çoktan hak etmiştir.

O yıllarda zengin Ermeni aileleri içinde Batı yaşayışına imrenip, Avrupaî hayatı kendilerine örnek seçenler, bu hayatı taklit ederdi. Bu durum bizim gencin işine pek yaramış ve hemen birçoğunun çocuklarına, öğrendiği dans derslerini vermiştir. Batı yaşantısını taklit etmeye başlayan ve kendi örf ve an'anelerinden her geçen gün biraz daha uzaklaşan Osmanlı Ermenileri içindeki varidatlı görmemişler ilerde kendilerini nasıl yaman bir tehlikenin beklediğini tasavvur bile edememekteydiler!

Mikayel Çaprastçıyan ise 1867 yılında Kumkapu ve Samatyakapu Ermeni Mekteplerine dans hocası tayin edildikten sonra, Kumkapu'da Çaprast Salonu adıyla bir dans salonu açarak faaliyete geçirmiş ve bu mekân, kısa zamanda alafranga gençlerin devam ettikleri bir mahfil olup çıkmıştır.

Sahne Yolu Açılıyor

Çaprast Salonu adıyla çalıştırdığı salonun müdavimleri arasında, meşhur tenor Ğaçik Papazyan da vardır ki, mezkûr tenor, Güllü Agop Tiyatrosu elemanlarındandır. Mikayel, kendisiyle yakın arkadaşlık tesis ettikten sonra, Papazyan tarafından sahnenin gizemli atmosferi öylesine ballandırarak anlatılmıştır ki, bizim genç dans hocası kendisini bir anda tiyatro dünyasının içinde bulmuştur. Böylece 1868 yılında tiyatro dünyasına giriş yapmış olur.

Bu genç kabiliyetin sahneye intisabının yaz mevsimine denk gelmesi, Üsküdar'daki yazlık Aziziye Tiyatrosu'nda sahneye çıkmasına vesile olmuş ve sahneye merhaba demiştir.

Voltaire'in Alzire trajedisinde, Amerikalı Sedar Old'u o derece muhteşem bir oyunla sergilemiştir ki, seyircilerin hemen hepsi de hayranlık içinde ayakta alkışlamışlardır. Bu gerçekten pek büyük bir başarı olmuştur. Zira trajedi uzmanı olarak ün yapmış bulunan aktör Karekin Riştuni, o tarihlerde en parlak devrini yaşamaktadır ve böylesi bir ortamda genç oyuncunun başarısı hiç de küçümsenecek cinsten değildir!

Mikayel, bu başarısmdan sonra Güllü Agop Tiyatrosu'nda dokuz yıl süren başarılı bir çalışmayı takiben, iyi bir mevki ve şöhret sahibi olmuştur. Ayrıca operet ve küçük ara skeçleri için, genç kız ve oğlanlara çengi, köçek oyunları, İspanyol raksları, kankanlar, kadviller, polkalar, valsler öğretmiş ve böylece tiyatro dünyası için eşi zor bulunur çok yönlü bir sanatçı olduğunu hemen herkes görebilmiştir.

1877 yılında Güllü Tiyatrosu'nun Selânik turnesine iştirak etmiş, 1878'de kendi kurduğu bir toplulukla Edirne'ye gitmiştir. Bu turnede meslekî açıdan çok önemli bir özellik öğrenmiştir: idarecilik ile aktörlük ayrı ayrı özellikler taşıyan unsurlardır. Meselâ tiyatro idareciliği doğrudan ticari özellikler taşır. Aktörlük ise doğrudan sanatı önplâna alan bir meslektir. Bu önemli farklılığı Edirne turnesinde öğrenmiş ve aynı şehre gelmiş bulunan Benliyan Tiyatrosu ile kendi Tiyatrosu'nu birleştirmiştir. Bir hamle daha yapmaktan da geri kalmayıp, kendi topluluğu ile Adana-İzmir ve tekrar Adana olmak üzere yeni bir turneye çıkmış ve 1880'de İstanbul'a dönerek, Güllü Agop ile birleşmiştir.

1885 yılında Benliyan Opereti'ne katılmış ve bu topluluğun en yetkili simalarından birisi sıfatıyla Mısır'a gitmiş; temsil ettiği bütün rollerde son derece muvaffak olarak, sanat dünyasında şöhretinin zirvesine ulaştı.

1886-1892 yıllarında Benliyan ve Mınakyan'la çalışmıştır. Mınakyan'ın Tiyatrosu'nda onu kıskanan oyuncular, akla gel-

medik hainlikler sergilemişler, sahne sabotajlarıyla bu büyük aktörü yıldırmaya çalışmışlardır... Ancak içinde bulunduğu maddi zorluklar onu, bütün bunlara tahammül etmeye mecbur bırakmıştır.

1903 yılında Reşad Rıdvan Bey'in maddi-mânevi yardımlarıyla yeni bir topluluk kurmuş ve Mesire Tiyatrosu adı altında faaliyete geçen topluluk, dilimize çevrilmiş Fransız vodvillerini oynamaya başlamış ki, bu durum onun yeniden hayat bulduğunun en açık örneğidir. Çünkü, seyirci hemen her gün ayakta alkışlamakta, seyirciler memnuniyetlerini açıklıkla belirtmekteydiler.

Ne var ki, bu sefer de Reşad Rıdvan Bey'in babası, Şehremini Rıdvan Paşa mani teşkil etmiştir. Paşa, mahdumunun tiyatrocularla alâkadar olmasını istememektedir. Mıkayel Çaprastçıyan'ı tehdit ve tazyikle Tiyatrosu'nu kapatıp, topluluğunu dağıtmasını sağlamıştır.

Evet, Paşa'nm istediği olmasına olmuştur ama, bizim değerli sanatçımız da hem işsiz ve hem de beş parasız kalmıştır. Nitekim 57 yaşında bir sahne duayeniyken, beş parasız ve sefil hâlde olduğundan Mmakyan'ın Samsun turnesine iştirake mecbur kalmıştır ki aslında böyle bir yolculuğa sağlığı hiç mi hiç müsait değildir.

Hayatının ilerleyen günlerinde ise, hakiki mânâda âlicenap dostlarının gizli yardımlarıyla, sanatkâr vakarını hiç zedelemeden, içinde bulunduğu kahredici yoksulluğu hiç mi hiç belli etmeden, 1907 yılında kalbi buruk bir şekilde "...ve perde!" demiştir.

Yetvart Çaprastçıyan

(1892 - ?)

Aktör

Ünlü Tiyatro sanatçısı Çaprastçıyan Mikayel'in mahdumu olan Yetvart Çaprastçıyan, 1892 yılında Üsküdar'da doğmuştur. Sahne hayatına, Hür Tiyatro topluluğunda başlamış, 1910 yılında Zarifyan'm idare ettiği trupa katılmış ve bir süre de Arşak Benliyan ile çalışmıştır.

1919'da Ermeni Dramatik Kumpanyası'nm yeniden teşekkülü esnasında, büyük çapta gayret sarf etmiş, olağanüstü çalışmalarıyla bizzat katkıda bulunabilmenin mutluluğunu tatmasıyla birlikte, temsil edilen piyeslerde de rol almıştır.

1965'lerde ABD'de yaşadığı ve mezkûr tarihte sağ olduğu, merhum Reşad Ekrem Koçu'nun neşrettiği *İstanbul Ansiklopedisi*'nin, yedinci cildinin 3742. sahifesinde geçmektedir.

Karekin Çaprastçıyan

(1830-1862)

Rejisör-Aktör

Tıp ve sanat dünyaları için, büyük bir kayıp sayılabilecek derecede, henüz 32 yaşında iken vefat eden Karekin Çaprastçıyan, Kevork Badveli'nin büyük mahdumu olarak 1830 yılında İstanbul'da doğmuş, 1862 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

İlköğrenimini Romanya'nın başkenti Bükreş'teki Ermeni Mektebinde ikmâl etmiştir ki, babası Kevork Badveli o tarihlerde mezkûr mektebin müdürüdür. Daha sonra yüksek bir mektebe intisap etmiş ve bu döneminde Ermenice ve Türkçenin dışında, Fransızca, Ulahça, Rusça, Yunanca, İtalyanca, Lâtince, İngilizce ve İspanyolca lisanlarını anadili gibi öğrenmiştir.

İstanbul'a avdetinden sonra 1850'lerde Hasköy-Ermenileri arasında başlayan tiyatro hareketlerine öncülük etmiş ve ayrıca rejisörlük yapmış, bu meyanda Hasköy Nersesyan Ermeni Mektebi'nde hocalık yapmıştır.

Daha sonra hekim olmaya karar vererek Tıbbiye'ye yazılmış ve 1851 yılında mezun olduktan sonra, Yedikule Ermeni Hastanesi'nde doktorluğa başlamıştır.

Ne var ki, henüz 32 yaşında genç bir hekim iken hem hoktorluğa ve hem de aktörlüğe, menhus bir kader neticesi "perde!" demek zorunda kalmıştır.

Krikor Çobanyan

(1861–1944)

Aktör

Mınakyan Trupunun en değerli oyuncularmdadır. 1890 yılından, 1908 Meşrutiyetine kadar, mezkûr trupta çalışmış ve dağılana kadar hiç ayrılmamıştır. Daha sonra meşhur Kel Hasan ve Naşit'in truplarında da çalışmıştır. 1931 yılında ABD'ye giderek bu ülkeye yerleşmiş ve orada vefat etmiştir.

Teresa & Annik Çuhacıyan

(?–?)

Kerime Aktristler

Teresa ve Annik Çuhacıyan adlı kızkardeşler, 1871-1872 yılları içinde adları duyulmuş ve Güllü Agop'un trubuna katılmış olmalarıyla birlikte, orta dereceli oyuncular oldukları kayıtlarda geçmişlerdir.

Teresa büyük olandır ve daha ziyade anne rollerine çıkmış, mezkûr tiplemede oldukça başarı sağlamıştır. Daha sonraları İhtiyar Onbaşı ve Cèsar Borgia temsillerine üstün başarı sağladığı ve hâlâ genç sayılabildiği hâlde, sahneyi erken terk etmeye karar vererek bu dünyayı terk ettiği kayıtlara geçmiştir.

Küçük olanı Annik Hanım ise, uzun yıllar sahnede kalabilmeyi başarmış, şarkı ve danslarıyla seyircileri adeta büyülediğinden hayli takdir toplayabilmiştir.

Her ikisinin de doğum ve ölüm tarihlerine ait bir kayıt bulunamamıştır.

Dikran Efendi

(?–?)

Karagözcü

Geçen asrın ikinci yarısında yaşamış bir karagözcü. Adı dışında hemen hiçbir bilgi edinemedik?... Halbuki, sinemanın atası meşhur gölge oyunumuz sıradan bir eğlence vasıtası olmayıp, aynı zamanda ülke halkına hemen her konuda mesaj verebilecek kapasiteye sahip bir sanat dalıdır. Dolayısıyla, Karagözcü Dikran Efendilerin hemen hiç bilinmemesi, gerçekten en azından sanat adına utanç verici bir kayıptır!...

Dağ "Kınar Hanım" Sıvacıyan

(1876-1950)

Aktrist

1876 yılında İstanbul'da doğmuştur. "Kınar Hanım" lâkabıyla şöhret olmuş ve büyük bir tiyatro aktristi olarak ün salmıştır. Ermenilerde hanımlara takılan "Kınarik" adının kısaltılmışı "Kınar"dır. Ancak her ikisi de hanım ismi olarak kullanılır. Bu büyük sanatçı kısaltılmış olanını mı, yoksa kısa olanını mı tercih etmiş orasını bilemeyiz ama, mezkûr isim ona pek yakışmış diyebilirim. Değerli aktristin soyadı meselesine gelince; aslen Ağavni Mağazacıyan veya Terziyan'dır. Herkesçe bilinen sahne adı Kınar'dan ayrı bir de "Kantocu Kınar" adıyla bilinir. Meşhur komik Arşak Sıvacıyan'la evlendikten sonra, tabii olarak Sıvacıyan soyadını almış, fakat kocasının genç yaşta ölmesinden birkaç yıl sonra 1940'ta, "Dağ" soyadını kullan-

maya başlamıştır. Yine de en ziyade merhum kocasının soyadını kullandığını söyleyebiliriz.

Son derece fakir bir ailenin evladıdır. Annesi Bercuhi Hıripsime, ikinci derecede bir tiyatro aktristidir. Babasını henüz pek küçük yaşlarda kaybetmiş olduğu için, baba şefkâtinden mahrum büyümüştür ki, bu bir kız çocuğu için önemli bir kayıptır!

Başlarda da belirttiğimiz gibi, gayet yoksul olduklarından, doğru düzgün ilköğrenim dahi görememiştir. Ancak, olağanüstü zekâsı ve öğrenim hırsı ile, kendi kendisini en âlâ şekilde yetiştirmesini bilmiştir.

Kınar Hanım, Mınakyan Kumpanyası'nda (sol başta).

1811 yılında annesi, Bercuhi Hıripsime, kızı Ağavni'yi de yanına alarak, Tovmas Fasulyeciyan'ın Trubuna girmiş ve böylece Tekirdağ turnesine iştirak etme şansını elde etmişlerdir. Bu meyanda, trupun yıldız aktristi Takuhi Hiranuş'un ölümünden bir sene sonrası (1891), annesinin de teşvikiyle Tekirdağ'da sahneye çıkmış ve Körün Oğlu dramında Viktor rolü ile sahneye merhaba demiştir. Bu onun ilk rolüdür ve öylesine muvaffak olmuştur ki, seyirci onu bir anda benimsemiştir. Evet, o artık tiyatro dünyasının yeni bir yıldızır...

Ön sırada sağda Kınar Hanım, solda Eliza Binemeciyan. Ortada Dülgeryan, Aznif Mınakyan, Aram Mınakyan. Arkadaki de suflör Arşak.

Kınar Hanım Trabzon turnesinde Afife Jale ile birlikte...

Ahmet Fehim ve Mınakyan ile birlikte...

1892-1893 yılları arası Fasulyeciyan'ın İstanbul temsillerine iştirak etmiştir. 1894'te aynı kumpanya ile Bulgaristan turnesine çıkmış ve Bulgaristan–Romanya arası 6 yıl adeta mekik dokumuştur. Ancak bütün ekip sersefil ortada kalmanın acısını tatmış; yarı aç, yarı tok adeta sürünmüşlerdir ki, böyle bir durumda oldukları hâlde, meşhur komedyen Arşak Sıvacıyan ile evlenmiştir. Evlenmiş ama birkaç yıl sonra hiç beklemediği bir anda kocasını yitirince, oğlu ile birlikte 1901 yılında İstanbul'a dönmüştür. Dul ve bir çocuk anası olarak İstanbul'a geldikten sonra, Mınakyan Topluluğuna girmiştir. 1901-1912 arası Mınakyan'ın himayesi altında, onun tecrübelerinden istifade ile sahne sanatının bütün inceliklerine vâkıf olmuş ve böylece mesleğinde süratle ilerledi. Bu meyanda, 1905'te İzmir'de oynadığı tek kişilik bilezik adlı komedideki olağanüstü başarısını İzmir seyircileri hiç mi hiç unutmamışlardı.

Kınar Hanım Azarya adlı oyunda Behzat Haki Bey ile birlikte...

Kınar Hanım (sağ başta oturan), Trabzon turnesinde Muhsin Ertuğrul ve diğer arkadaşlarıyla birlikte...

1913 yılında Mınakyan Topluluğu'nun dağılmasından sonra, ünlü aktrist Binemeciyan'la birlikte kendi özel topluluğunu kurmuştur. Yeni Osmanlı Tiyatro Trubu adını koyduğu bu topluluğun ömrü uzun olmamış ve kısa zamanda dağılmış; o da bu sefer muhtelif topluluklarla sahneye çıkmıştır. II. Meşruiyet'ten sonra yerden mantar biter gibi birçok topluluk türemiştir. Ancak Kınar Hanım, Dârülbedayi'nin ilk kadrosuna katılmış ve kısa zamanda mevzubahis kuruluşun önemli elemanlarından birisi konumuna yükselmiştir. Ahmed Fehim'le oynadığı piyesler öylesine tutulmuştur ki, komedi dünyasının en komik ikilisi olarak aranmaya başlamışlardır. Ayrıca Kınar Hanım'ı zaman zaman düşündüren bir tasarısı vardır ve bu tasarısını yürürlüğe koyma zamanının geldiğine inanan değerli aktrist, kafasındakileri oyuncu arkadaşı Ahmed Fehim Bey'e açar. Kınar Hanım Osmanlı-Türk sahnesinde hiç İslâm-Türk kadını yoktur. Türk adını taşıyan bir tiyatroda, Türk kadını olmaması doğru değildir ve ne yapıp edip Türk kadınlarının da Türk Tiyatrosu'nda yer almala-

rını sağlamak lâzımdır!... Her ikisi de bu doğrultuda çalışmayla girişmişler ve sahneye ilk kazandırdıkları, Neyire Neyir ve Bedia Statzer (Muvahhit) gibi gayet değerli oyuncular olmuştur. Bu hadise, ileriki yıllarda onları daha başkalarının da takip edebileceğinin en açık işareti olmuştur ve böylece, Türk Sahnesi'ne Türk oyuncu kazandırabilmek hareketinin öncüsü Kınar Hanım ile Ahmed Fehim olmuştur.

Kınar Hanım sahnede (elleri açık olan)

Evet, Kınar Hanım ve Ahmed Fehim, Türk aktristleri sadece sahneye kazandırmakla kalmamışlar; ayrıca Kınar Hanım onlarla birlikte sahneye çıkarak, genç kabiliyetlere sahnede güç katmıştır.

Kadıköy'de Apollo, bilâhere Hale Tiyatrosu ve onları takiben Muhsin Ertuğrul, Râşit Rıza ve Şadi Fikret'in kurduğu topluluklarda çalışmıştır. Ayrıca söylediği kantolarla yaygın bir şöhret elde etmiş, lâkin bir tiyatro aktristi olarak elde ettiği ünü, ülkemizi de aşmıştır. 1945 yılının Aralık ayında 56. sanat yıldönümü kutlanmıştır. Lâkin yavaş yavaş büyük ve sonsuz

yolculuğa hazırlanmaktadır. Vasiyetini yazmış, kendisini oğlunun yanına gömmelerini istemiştir. 14 Ağustos 1950 tarihinde vefat ettiğinde, Kadıköy Kurbağalıdere'deki Ermeni Mezarlığında oğlunun yanma defnedilmiştir.

Kınar Hanım Türk Tiyatrosu mecmuasının kapağında...

Kınar Hanım'ın naaşı dinî merasimde omuzlarda. Bir tarihin sonu...

Kınar Hanım'ın Kişiliği

Ünlü tiyatro ve sinema sanatçısı Behzat Butak (1891-1963) bir mülâkat esnasında Kınar Hanım'ın adı zikredilince şöyle demiştir: "*Sahneye ilk çıktığım tarihte Kınar Hanım'dan utanırdım. Geç geldiğimi görüp de beni ayıplamasın diye ödüm kopardı.*"[1]

Ünlü aktör ve eleştirmen merhum Aşot Madat ise, *Sahnemizin Değerleri* adlı değerli eserinin ikinci cildinin 65-69. sayfaları arası olan biyografisinde şöyle yazmıştır:

> "Coşkun hisleri ve taşkın ifadeleriyle seyirciyi devamlı heyecan içinde tutabilen, çalışmakla yorulmayan, üzüntülerden yıpranmayan, hislerinin şiddetine yenilmeyen, kahırlardan bükülmeyen ve mahrumiyetten ürkmeyen bu gavur sanatkâr hakkında beslediğimiz hürmet ve takdirimizle beraber, onun yüksek bir sanatkâr olmasından ziyade, muhayyilenin fevkinde bir sanat muhafazası olduğunu söylemek mecburiyetindeyiz. Son yarım yüzyıl zarfında aramızdan göçen ve aramızda kalan bütün kadın sanatkârlarımızın en hassas, ruhlusu, yüksek mefhumlusu, en kuvvetli idealisti Kınar olmuştur. Kınar bu hususiyetleriyle iftihar edebilir."

1 *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi*, s. 254-255.

Evet, Kınar Hanım boydan, yüz ve vücut güzelliğinden yoksundu. Ancak, sahneye çıktığı an hemen hiçbir problemi kalmamaktaydı. Zira, sahne onun sihirli dünyasıydı ve sahneye adım atar atmaz menfi görünen hemen her şey, en olumlu biçimde, seyircilere tesir etmiş ve onları adeta büyülemiştir!

TÜRK TİYATROSU

Çevirme Evi: TEPEBAŞI TİYARTOSU 1 Ekim 1950 — SAYI: 241 Sahibi: ŞEHİR TİYATROSU MÜDÜRLÜ

Rahmetli Kınar Hanım

Vasfi Rıza Zobu

Bu, büyük sanatkârı ilk defa 1912 de Şehzadebaşında Ferah tiyatrosunda gördüğüm zaman, 10 yaşında bir çocuk olmama rağmen üzerimde o kadar büyük bir tesir bırakmıştı ki.. Bundan beş sene sonra Darülbedaviye talebe olarak kabul edildiğim vakit, prova salonundan içeriye girince derhal kendisini tanımış, kendisile beraber o gün sahnede seyrettiğim arkadaşlarının hiç birini hatırlıyamamıştım.

1917 den 1924 e kadar «Darülbedayi» de, Kınar Hanımla bir sahnede çalışmak bahtiyarlığına eriştim. Ondan feyiz aldım. Sanat ve sanatkâr terbiyesinin ne olduğunu onun günlük hayatından öğrendim.. Çeşidli meziyetlerini hayranlıkla seyrettiğim bu muhterem sahne kadınından sonra kendimin ve yakınlık duyduğum sanatkârların mükemmelliği oldum. Tiyatroya yeni intisab edenlere, fırsat buldukça onun hayatından, onun çalışma tarzından örnekler naklettim.

Allah, onu tiyatro için yaratmıştı.. Ruhan ve bedenen coşkun bir hâlere malik olan Kınar Hanını da bunu bilirmiş gibi, bütün hayatını sahneye vakfetmişti. Onun nazarında sahnenin haricinde kalmış her şey : Hiçti.. Onu yaşatan, ona nefes aldıran, onu mutluluğa götüren yol yalnız ve yalnız tiyatroydu.. Ana, baba ve koca: Kendisi için ne derecede kadar mukaddesse bilinüyorum. Ama ölen çocuğu ve yaşıyan tiyatrosu onun mukaddesatı: üst tarafı gafillerin hava-i hevesi idi..

Tiyatro bilenlerimizden A. Madat'ın «Sahnemizin Değerleri» isimli eserinden öğrendiğimize göre, Kınar Hanım 1876 da İstanbulda doğmuş ve annesinin teşvikile 1891 de, yani on beş yaşında iken Tekirdağında sahneye çıkmıştır. Annesi Bercuhi hanım, sahne sanatkârıydı.. Geniş Osmanlı İmparatorluğu ülkesinde uzun turnelere çıkardı.. Her gittiği yere küçük kızı Kınarı da götürürdü.. Bundan dolayı genç kızın 15 yaşına kadar esaslı bir mekteb tahsili görebilmek imkânını bulabildiğini zannetmiyorum. 15 yaşından sonra da, o devirde, -hem de sahnede çalışırken- bir mektebe girebileceği akla gelmez. Ama Kınar Hanım yalnız sahnemizin değil, muhitimizin de okur yazar kadınlarındandı.. Eski türkçe ile ithaf ettiği resimlerini, gene eski türkçe ileyazdığı uzun uzun mektublarını emsalsiz bir kıymet olarak saklarım. «Darülbedayi» e girdiğimin ikinci senesiydi. Onu Kadıköyünden İstanbula inen vapurda Fuzuli divanını okurken gördüğüm zaman hayret etmiş ve hayran olmuştum. Yanında otururdum. Köprüye gelinceye kadar bana, sevdiği mısraları vezinle, ahengile parça parça okudu; tefsir etti, şerhetti.

Şayanı hayret bir hafızaya sahipti.. Onu, hiç bir zaman, hiç bir provada, hiç bir provanın ilk gününde rolünü yürütmüş okuduğunu görmedim.. O, yeni gelen piyesi alır.. Rolünü yazarken mi, yoksa piyesi okurken mi, pek bilmem ama, arkadaşları provada kekeliyerek yüzünden sökmeğe çalışırken, o çatır çatır, sanki evvelce oynadığı bir rolmüş gibi ezbere söylerdi.. Bir papağan gibi yalnız kendi sözlerini değil, karşısında oynıyanın lâflarını da ezberlerdi.. Gençliğinde piyesleri de ezberlediğini eski sahne arkadaşlarından duymuştum. Mimakyan kumpanyasile Rumelide turnede bulundukları bir esnamda, bir şehirden diğerine harekel edip temsile başlıyacakları bir zamanda piyesi, geldikleri şehirde unuttuklarının farkına varan kumpanya heyeti ne yapacaklarını şaşırmışlar. Derken, Kınar Hanım o gece süflör deli-

Vasfi Rıza Zobu'nun Türk Tiyatrosu mecmuasında Kınar Hanım ile ilgili yazısı...

Kınar Hanım "Dört Çihar" oyununda Nurettin Şefkati bey ile birlikte...

Simone ve Mari oyunundan bir sahne...

Hikmet Ferudun Es'in Kınar Hanım İle Ropörtajı[2]

İhtiyar Yıldız "Kınar" Anlatıyor...

Yazan: Hikmet Feridun

Kuşdiline varmadan önce 6 numaralı üç katlı tahta evin kapısını çaldık...

Bizim çaldığımız kapı değil de, yanındaki küçük servis kapısı açıldı. Ütüsü elinde, saçları kına boyasıyla kızıllaşmış bir kadın çıktı. Bu, Türk sahnesinin bir zamanlar en parlak yıldızı olan Madam Kınar'dı

...

İHTİYAR YILDIZ
KINAR
ANLATIYOR...
Yazan:
HİKMET FERİDUN
Kuşdiline varmadan önce 6 numaralı üç katlı tahta evin kapısını çaldık...
Bizim çaldığımız kapı değil de, yanındaki küçük servis kapısı açıldı. Ütüsü elinde, saçları kına boyasıyla kızıllaşmış bir kadın çıktı. Bu, Türk sahnesinin bir zamanlar en parlak yıldızı olan Madam Kınar'dı
Ütü elinde bizi selâmladı...
— Benim artık sahne ile alâkam ne? Dedi. İşte görüyorsunuz: Sahne kadını değil, ev kadınıyım... Sahne için ne soyliyebilirim ki? Masmatlh bayuru

Kendisi biraz evvel çıktığı kapıdan girdi. Biz de onu takib edecek olduk.
— Yoo... Dedi bir merdivenli büyük kapıdan girecekiniz...
telâşlı bir ayak sesi oldu. Büyük merasim kapısı açıldı. «Kı-

Ropörtajdan enstantaneler...

2 1 Mayıs 1936'da *Ayda Bir* dergisinin 9. sayısında yayınlanmıştır.

Ütü elinde bizi selamladı...

- Benim artık sahne ile alakam ne?.. dedi... İşte görüyorsunuz: Sahne kadını değil, ev kadınıyım... Sahne için ne söyliyebilirim ki? Maamafih buyurunuz...

Kendisi biraz evvel çıktığı kapıdan girdi. Biz de onu takib edecek olduk:

- Yooo... dedi, siz merdivenli büyük kapıdan gireceksiniz...

Merdivenlerde telaşlı bir ayak sesi oldu. Büyük merasim kapısı açıldı. "Kınar Hanım" önde biz arkada tipik bir eski zaman odasına girdik... Mermer masalı konsolun üstünde karpuz lambalar... Aynanın kenarma iliştirilmiş aile fotoğrafları... Köşede bir kerevet... Alaturka sigara iskemleleri...

Her tarafta öbek öbek, defter defter eski piyesler... "Demirhane müdürü" nden tutunuz da, La dam o Kamelyaya kadar...

Aklıma Hazım'ın bir sözü geldi.

Hazım bir gün bana demişti ki:

- Madam Kınar'da hepimizden fazla sahne ve sanat aşkı vardır. Evinin dört köşesinde yüzlerce piyes bulabilirsiniz. O çamaşır yıkarken bile bir yandan entarilerini çitiler, bir yandan da eski rollerini, eski tiradlarını tekrar eder:

- Evladım... Evladım... Ciğerparem... Seni kaçırdılar demek ki...

Bu sefer Hazım'm anlattıklarını gözümle gördüm.

Madam Kınar diyor ki:

- Güya ben sahneden çekildim değil mi? Halbuki bütün gün aklım, fikrim eski piyeslerde, eski rollerdedir...

Hayalimde eski rollerimi oynar, hayalimde sahneye çıkarım... Mesela şimdi siz gelmeden evvel "Eski rüya" yı oynuyordum...

- Yaaa...

Bu sanat aşkı ihtiyar yıldıza, gözlerim hayretle daldı...

Yanında büyük büyük kağıtlara yazılmış muhavereler gördüm...

- Bunlar nedir Madam Kınar?

- Sahneyi bırakalı tam on sene oldu. 10 sene sonra tekrar dönüyorum...

- Hayırlı bir haber... Bay Şadi'den sonra sizin sahneye dönüşünüz...

- Yıllarca evvel Celal Esad'm (Büyük Yarın) piyesini oynamıştık... Sonra bu piyes kalmıştı. Şimdi tekrar onu oynamağa karar verdik... Kadıköy'ünde oynayacağım... bir haftadan beri ona çalışıyorum...

- Tiyatro hayatınızın kaçıncı senesini idrak ettiniz?

- Tamam 43 sene oldu... 43 senelik tiyatro artistiyim...

- Sahneye nasıl çıktınız?

- Çok küçükken... Çocuktum... Annem artistti... Beni 12 yaşında sahneye çıkardılar...

- İlk oynadığınız rolü hatırlar mısınız?

- Nasıl hatırlamam?.. Kürek Çocuğu piyesinde Küçük Viktor rolü... Küçük bir çocuk rolü oynuyordum. Piyesteki, çocukta 12 yaşında idi...

Ben de... Bunun için rolüme tam uymuştum. Size hayatın garip bir tecellisini söyleyeyim.

- İnsan bunlara baktıkça ihtiyarladığını anlıyor. Sahneye ilk çıktığım zaman bir piyeste çocuk rolünü oynamıştım. Aradan birkaç sene geçti. Bu sefer ayni piyeste anne rolünü oynadım... Aradan yirmi beş, otuz sene geçti, bu sefer de yine ayni piyeste büyükanne rolünü oynadım...

- Düşünün: Evvela çocuk, sonra anne, sonra büyükanne... İnsanın ihtiyarlığını, bu üç rol yüzüne insafsız bir tokat gibi çarpıyor.

- Şimdi günlerinizi nasıl geçiriyorsunuz?

- Tamamıyla bir mütekaid hayatı ve tam bir inziva... Bazan, iki üç ay olur ki sokağa çıkmam. Evimin işleriyle uğraşırım. Mütemadiyen kitap okurum, eski rollerimi...

- Her gün hakkımda yazılan eski tenkidleri çıkarır, bir kere okurum. Kendi kendime:

- Hey gidi günler hey... derim.

- Hiç sahnede aşık oldunuz mu?

- Bir defa oldum... Çıldırasıya sevdim ve sevildim...Rahmetli kocamı... Tiyatroda genç komik rolleri oynuyordu... Güzel bir adam mı idi? diyeceksiniz... Katiyyen... Gayet çirkindi. Lakin sevdim... Evlendik... Tamam 34 sene oluyor... 33 seneden beri de dulum...

- Demek ancak bir sene beraber yaşadınız?

- Evet... Yalnız bir sene... Sonra kocam öldü... Hayatta çocuğumla yapayalnız kaldım... Sonra çocuğum da öldü... Hayatta pek çok acılar görmüş bir aktrisim...

- Lakin sahne bana hayatımdaki bütün acılar unutturmuştur.

- Sahneyi ailem, hayatım, imanım kadar severim. En büyük acılarımı sahnede büyük müelliflerin sözleriyle unutmuşumdur. İnsan sahnenin büyük zevkini saçlarına ak düştüğü zaman anlıyor. Eski rollerimi kaybettiğim sevgililer gibi kalbime gömdüm... Bugün kalbimde bir sevgili mezarlığı var...

Madam Kınar şiir söyler gibi konuşuyor. Yalnız ağır işittiği için epeyce bağırmak mecburiyetinde kalıyorum.

Kınar Hanım Hikmet Feridun ile birlikte...

- Şimdi bugün de gazeteleri elime alır almaz hemen tiyatro havadislerini, tiyatro tenkidlerini arar, onları adeta içer gibi okurum. Halbuki benim bugün tiyatro ile alakam ne ki?.. 10 seneden beri tiyatrodan çekildim ve bir tiyatroya da ayak başmış değilimdir.

- Sahnede hiç tehlike geçirdiniz mi? Heyecanlı hatıralarınız var mıdır?

- Tabii... Bir kere Tolayan, Natan ile Klodine piyesini oynuyorduk. Ben bir erkek çocuğu rolünde idim. Sırtımda sert kolalı gömlek vardı.

- Rol icabı Tolayan bıçağını çekip üzerime yürüyecek, yalancıktan beni göğsümden vuracaktı.

- Oyunun burasına gelince Tolayan o kadar heyecana kapıldı ki sipsivri bıçağı göğsüme hızla sapladı.

- Bıçak önce kolalı gömleğimi, sonra göğsümü deldi... Ve birkaç damla kan aktı...

- Bir kere de Binemeciyan Efendi yanımda bir tabanca attı... Tabanca bana isabet etti. Yüzüm yandı...

- Lakin birinci geçirdiğim tehlike daha mühimdir. Çünkü eğer sırtımda kolalı sert gömlek olmamış olsaydı belki de adamakıllı yaralanacak, hayatım tehlikeye girecekti...

Birdenbire artistlik izzeti nefsine mühim bir darbe indirilmiş gibi:

- Biliyor musunuz? dedi, birisi benim hakkımda ne yazmış... Gûya Darülbedayi kurulduğu zaman benim maaşım 12, Eliza Binemecyan'm 15 lira imiş... Halbuki Darülbedayi kurulduğu zaman en yüksek maaşı iki kişiye tahsis etmişlerdi. Benimle Eliza Binemecyan'a... On beşer altın lira... O zaman için mühim bir para... Bunun üçer lirasmı da müesseseye terk ediyorduk. 12şer altın alıyorduk...

- Muhsinin, Galibin, Behzadın maaşları ne kadardı?

- 10 lira, 8 lira ve saire... 12 lira olanlar da vardı...

- Eskiden Mınakyan'ın tiyatrodan çok para kazandığı söylenir, değil mi?

- Evet... Öyle söylenir... Fakat zavallı Mınakyan ne masraflar ederdi, ne masraflar... Sansörden bir piyesi çıkarmak için neler çekerdik neler... Ne hediyeler giderdi...

- Sonra bilirsiniz, piyeslerin çoğunu kendi tercüme ederdi. Bir piyes beğenip tercüme etmek için en aşağı 10 piyes okurdu.

- Bunları yazdırmak için de ayrıca avuç avuç para dökerdi.

- Maamafih bugünkü aktör kazancına göre eski kazançlar çok fazla idi... Şimdi bakıyorum da... 30 kuruş...

- Para sıkıntısı çekiyor musunuz?

Ağzımdan kaçan bu fazla laubali suale gülerek cevap verdi:

- Kimseye muhtaç olmadan geçinip gidiyoruz işte... Hayatta idealim de bu idi. Kimseye muhtaç olmamak...

- Bu 43 sene içinde hiç jübile yapmağı düşündünüz mü?

- Aklıma bile gelmedi... Bazı dostlar bunu bana söylerler... Ben jübileye layık mıyım? Jübile yapacak artisti, sahne, dışarısına atmaz...

- Kaç yaşında olura olsun bir artist kuvvetli oldukça sahnede kalır.

Sahnemizin en eski artisti yakında oynayacağı rolden bize bir parça okudu.

Resim çektirirken dikkat ettim. Kendisinde sanat heyecanı o kadar fazla ki, en ehemmiyetsiz, basit hareketleri bile müthiş bir dram oynuyormuş gibi hıçkırarak yaşatıyor:

- Heyhat... Heyhat!..

Bizi kapıya kadar uğurladı. Ve sahnede kendisine ebediyen veda eden oğlunu uğurlayan bir annenin hareketleri ile bir melodram havası içinde ayrıldık!

Saygıdeğer Madam Kınar Hanım! Nur içinde yatınız! Bugün sahneye inanan bir avuç tiyatro tutkulusu varsa hala, onların hamuruna bir çimdik mayayı katanlardansınız!

David (Tavit) Triyans

(1840-1898)

Aktör

Ermeni Komedi sanatçılarından Kevork Dertavidyan ve Rişturi gibi ünlülerin arasında sivrilerek yükselen David Triyans, böylesi zorlu komedyenler arasmda en başa geçebilme şansını elde edebilmiştir. "Seyircisine Gülmeyi Öğreten Adam" nâmıyla sanat çevrelerinde kendinden söz ettirebilmiş olan bu sanat adamı, ne gariptir ki hayatı boyunca bir sefer olsun gülememiş, bütün hayatı yokluk ve zaruret içinde geçmiştir.

Şark Tiyatrosu'nda seyirciyle tanışıp, 40 yıl onlara adeta köle olmuşçasma hizmet veren David (veya Tavit) Türkiye başta olmak üzere Balkanlarda, Mısır'da, Kafkasya'da, onbinlerce seyirciyi kahkahadan kırıp geçirmiş, fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi kendi hayatı gözyaşları ve acılar içinde geçmiştir. Gerçi bu durum, hemen birçok sanatçının değişmez kaderi olmuştur ama, bazıları bu açıdan hemen hiçbir iz bı-

rakamadan, göçüp gitmiştir! Halkımız nezdinde, sanatçı her ne kadar takdirlere şayan bir özelliğe sahipse de, aynı zamanda da acınacak bir kimse olarak değerlendirilmektedir. Ermeni Tiyatrosu'nun İstanbul'da yavaş yavaş yoklara doğru kaydığı yıllarda ise, oradan oraya sürüklenip durmuştur. Ancak, gittiği hemen her şehirde çevreyi, şehir halkının yaşantısını, geleneklerini vs. titizlikle incelemiş ve çağın şartlarını da esas almıştır. Gerçi ne gecesi ve ne de gündüzü belliydi ama, yine de onun nezdinde sanat hemen her rizke katlanmaya değerdir! İşte halk nezdinde sanatçının bütün takdirleri hak etmiş olmasındaki sihirli değerlendirme bu olsa gerek.

1840 yılında İstanbul-Beyoğlu'nda doğmuştur. Babası Saray'ın Sırmakeşi olan bir Sırma Ustası idi. Küçük Tavit, ilk öğrenimini Beyoğlu-Mığitaryan-Ermeni Katolik Mektebi'nde ikmâl etmiştir. 1858 yılında yüksek öğrenim için, Venedik'deki meşhur Rafaelyan-Ermeni Katolik Mektebi'ne gönderildi. Ancak hiç beklenmedik bir anda hastalanınca tahsili yarıda kalmış ve ayrıca Rafaelyan çevesinden dost edinememiştir. Fakat İtalya'da kaldığı süre içinde İtalyanların komedi anlayışlarını, komedyenlerini tetkike zaman bulmuş ve kısa da olsa elinden geldiğince tetkik etmiştir. Bu esnada da Rafaelyan Mektebi temsillerinde oynama fırsatını da iyi değerlendirerek ayrıca resim sanatı ile meşgul olmuştur. İstanbul'a döndüğünde tekrar tiyatro ile ilgilenerek 14 Aralık 1861'de Şark Tiyatrosu'nun İki Çavuşlar adlı melodramında Gustave rolünü almış ve onu takiben başkaca oyunlarda sahneye çıkmıştır. Sahne Koyucusu Asti, onda komedyen özelliği görmüş ve komedi tarzı oyunlara yöneltmiştir.

Şark Tiyatrosu kapanınca, Ekşiyan ile İzmir'e giderek Vaspuragan Topluluğuna katılmıştır. Ne var ki Şark Tiyatrosu mensupları da, Vaspuraganlılar da, ne hikmeti var ise bilinmez; Tavit'ten hiç hoşlanmamışlardır. O yıllarda poplüler komedyen, Hafset Çereçyan'dır. Lâkin bütün bunlara rağmen, Tavit takriben on oyunda rol alabilmiştir. İzmir'de yayınlanan *Arşaluys Araradyan* adlı mevkutenin, onun rol kabiliyeti hakkın-

daki yorumu ise aynen şöyledir: *"O daha çok aptal, şaşkın, beceriksiz kişileri canlandırmada ustadır."* Evet, Tavit'in rolleri yanlış seçilmektedir ve bu durum nihayet geç de olsa anlaşılabilmiştir. Tavit Triyans ise bu esnada İzmir'de kalmaya karar vermiş ve Abdullah Biraderler nâmıyla fotoğrafçılık alanında ün yapmış bulunan Ermeni biraderlerin yanında iş bulmuş ve ayrıca evlenmiştir. Evet, gerçekten de İzmir'i sevmiş ve bu beldeye yerleşmeye karar vermiştir. Dahası resme olan merakını da bu işinde gidirebilecektir.

Nihayet geç de olsa, gurbet yaşantısı onu rahatsız etmeye başlayınca. payitaht İstanbul'a dönmeye karar vermiş ve 1868 yılında İstanbul'a dönmüştür. Kısa bir müddet Güllü Agop'le çalışdıktan sonra, Fasulyeciyan ile birlikte Nahcivan'a gitmiş ve orada bütün gösterilere katılmıştır. Sonuç mükemmeldir. Seyirci kendisini beklediğinden ziyade beğenmiştir. 1872- 1873 yılları arası Magakyan Topluluğuna girmiş, B. Atamyan ve A. Hraçya'dan sonra üçüncü isim olmuştur. 1874-1878 yılları arası Osmanlı-Tiyatrosu'nda çalıştıktan sonra, 1878'de, Benliyan Operet Topluluğu ile Edirne'ye gitmiş, Leblebici Horhor Ağa vs. operetlerde rol almıştır.

Ancak bütün bunlar onun tarzı değildir ve tek kelime ile o bir Molière oyuncusudur. Hastalık Hastası, Zoraki Evlenme vs. onun ne büyük bir kabiliyet olduğunu sadece seyircilere değil, aynı zamanda sanat eleştirmenlerine de ispat etmekteydi. Molière'in eserlerini öylesine içtenlikle incelemiş, öylesine benimsemişti ki, sahneye çıktığında bir bakış veya küçük bir hareketle olağanüstü neticeler alabilmekteydi.

Bursa'da Fasulyeciyan ile Ahmed Vefik Paşa'nm kurduğu toplulukta çalışmıştır. Bu temsiller Türkçe oynanmaktaydı. Kısa bir süre Bulgaristan'da oynamış ve 1883'te Tiflis'e gitmiştir. Ancak, maddi açıdan pek tatmin olamadığmdan derhâl İstanbul'a dönmüş ve burada bazen Benliyan ve bazen de Fasulyeciyan'la çalışarak sahne hayatını devam ettirmiştir. 1898 yılında Bakü'ye davet edilmiş ve Baronyan'ın Bağdasar Ağpar oyununda rol almış, sonrasında Saygın Yoksullar oyunuyla Tif-

lis'e dönmüştür. Ancak, orada hastalanarak aynı yılın (1898) Ağustos ayında hayata gözlerini yummuştur. Cenazesi ise arkadaşları ve onu sevenlerin aralarında topladıkları para ile düzenlenen bir dinî merasimi takiben defnedilmiştir.

Dikran Tosbatyan

Aktör

(1852-190?)

1852'de İstanbul'da doğmuştur. Öğrenimini Üsküdar ile Kumkapu mekteplerinde ikmâl etmiş, 1870 yılında Dikran Kalemciyan'ın destek ve yardımlarıyla Osmanlı Tiyatrosu'na girmiştir. İlk oyunu Azniv Hıraçya ile birlikte oynadığı Tahta Kılıç adlı temsildir. Dikran Tosbatyan Riştuni ve Triyans ayarında olmasa da Molière'in eserlerinde aldığı başrollerde hayli başarılı olmuştur.

Bu meyanda Ermeni piyeslerinde de aynı çapta başarılı olmuş ve aldığı önemli rollerde büyük başarı sağlamıştır. Özellikle severek oynadığı Ermeni temsillerine ağırlık vermiş, Ardaşes, Baruyr, Büyük Dırtad, Hırant vs. onun bilhassa muvaffak olduğu temsillerdir.

Yabancı oyunlarda Kamelyalı Kadın, İki Çavuşlar vs. gibi tanınmış piyeslerde başrol almış ve bu meyanda perde aralarında okuduğu hafifmeşrep aşk şarkısı öylesine tutulmuştur ki, dillerden düşmemiştir.

Sayın Metin And'ın yazdığına göre Tosbatyan, çok sağlam yapılı, sağlıklı, uzun boylu, güçlü bellekli, tane, tane konuşan gür sesli, bunun yanı sıra çalışkanlığı ve işleyen kafasıyla sahne koşullarının bütün zorluklarını yenmesini bilen bir sanatçı olarak 1877-1880 yılları arası turneye çıkmış, Rodos, Edirne, İzmir, Selânik, Drama, Serez vs. muhtelif yerlerde, dramatik ve müzikli oyunlarda sahneye çıkmıştır.

Kayıtlara göre 1880'lerde, Türkçe oynamak istemediği için sahneden çekilmiş. Ancak bu bilginin doğru olmadığını söyleyebiliriz. Zira sahneden çekilmesinin asıl sebebi, sahne kazancıyla ev geçindirebilmenin imkânının kalmamasıdır. Dolayısıyla, çocuklarının istikbâlini düşündüğünden sahneden vazgeçmeye mecbur kalmıştır.

Sayın Metin And bu hususta şöyle yazmaktadır:

"Sahne yaşamının ilk on yılını Osmanlı Tiyatrosu'nda geçirdi. Ama Türkçe oynamamak için hep direndi, bu yüzden Türkçe gösterimlere pek çıkmadı. Bu bakımdan Ermeni toplumunda saygın bir yer kazandı. Bir iki rolünde Fasulyeciyan ve Mınakyan ile eşit tutuldu."

Sayın Metin And, Baronyan'ın ifadesine göre hareket etmiş ve bütününden şöyle bir kanaate vasıl olmuş: Dikran Tosbatyan Türk lisanını sevmiyor ve sevmediği için de Ermeni toplumu içinde saygın bir mevki kazanmış. Dikran Tosbatyan böyle bir densizlik niçin yapmış ve nasıl bir gayenin ürünü olarak değerlendirmiş ise, bilemem? Bu husus, ayrıca tetkiki icap eden bir meseledir![1]

---

1 Ermeni toplumu böylesi çocuksu bir sebepten dolayı sanatçı dahi olsa bir insanı adeta göklere çıkarmaz. Dahası, Türkçe şiir yazan, Türkçe güfte yazan ve hatta Osmanlı-Türk Tarihi yazan Ermeni Baş-Yebisgoboslar olduğu gibi, rahip ve mûsikîşinaslar mevcuttur. Meselâ, 1749-1752 yıllarında Osmanlı-Ermenileri Patrikliği'ni ifa etmiş olan ve ayrıca Ermeni ruhanileri içinde saygın kişiliği bulunan, Patrik Hagop II. Nalyan (1812-1880), *Osmanlı Devleti Tarihi* adıyla

Bizzat dikkatlere çekmiş bulunan şu dramları pek meşhur ve tamamen kendisinindir: Canlı Resim, Balo Düşkünleri, 8-Günlük Çiçek Demeti, Affet Allah'ım, Affet!

Son seneleri hakkında sıhhatli bilgi edinilememiş olunduğu için, 1900'lerden sonra vefat ettiği bilinmesine rağmen, kesin tarih tam olarak tespit edilememiştir.

iki ciltlik bir tarih kitabı bile yazmıştır. Asırlara dayanan koca bir mazi içinden aldığım sadece bu iki misâl dahi her iki kavimin ne yaman aldatmacalarla yek diğerine hasım durumuna getirilerek gerçeklerin örtbas edilip, gözlerden uzak tutulup, husumetlerin körüklendiğinin en açık örneğidir!

Istepan Ekşiyan

(1834-1901)

Aktör

1834 İstanbul doğumlu Istepan Ekşiyan, 12 yaşma geldiğinde en âlâ şekilde öğrenim görebilmesi için, Paris'teki Ermeni-Muradyan Mektebi'ne gönderildi. Öğrenimini başarılı şekilde ikmâl ettikten sonra İstanbul'a dönüşünde Kırım Savaşı münasebetiyle İstanbul'da bulunan yabancı ordu mensuplarının tercümanlığı görevi ifa etti.

1856 yılında Hekimyan ve Beşiktaşlıyan'la birlikte, Ortaköy-Ermeni Mektebi'nde amatör temsiller vermiştir ki, böylece sahne hayatına merhaba derken, Beyoğlu'ndaki meşhur Naum Tiyatrosu'nda Odun Kılıç, Don Gregorio'yu Türkçe sahnelemişlerdir. Son derece başarılı verilen temsillerin birisini, Sultan Abdülmecid Hân varlığı ile şereflendirmiştir.

Ortaköy Hayırsever Tiyatro Derneği'ni tesis etmişler ve Ekşiyan Şark Tiyatrosu'nda sanatını icra etmiştir. Lâkin Ermeni seyircilerin yetersizliği maddi zorluklar meydana getirmiş ve böylece mezkûr topluluk dağılmaya mecbur kalmıştır.[1]

Şark Tiyatrosu sahnesinde Haydutlar Rober, Anecelo Mal Piyeri piyeslerinde gayet başarılı oyunlar sergilemesi, Ekşiyan'ı daha da meşhur etmiş ve hemen herkes ondan bahsetmeye başlamıştır.

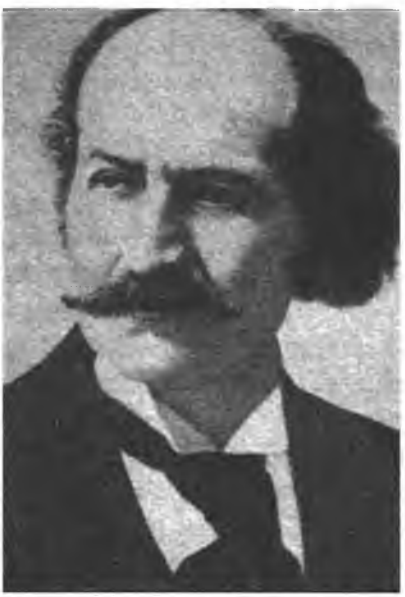
1862 yılında bazı arkadaşlarını yanına alan Ekşiyan, İzmir'e gitmiş ve verdiği temsillerle hayli sükse yaptıktan sonra, tekrardan sıkıntıya düşünce, perişan bir hâlde İstanbul'a dönmüştür. Ekşiyan Istepan böylece sahne hayatını terk ederek ticarete atılmış, lâkin bu tutkusunu hiç mi hiç unutamamış ve uzaktan olsun ilgilenmeyi hayatı boyunca bir mecburiyet addetmiştir.

1 *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi* seyirci yetersizliği bahsinde Ermeni seyircilerinin yeterli olmadığı sebebiyle Şark Tiyatrosu'nun kapanmış olduğu kaydını düşmüştür. Ancak bizce bu iddia yeterli olmayıp, bazı açılardan ayrıca incelenmesi icap eden bir konudur!

Tomas Fasulyeciyan

(1843-1901)

Yönetmen ve Aktör

Ermeni asıllı Osmanlı aktörleri içinde kendine has bir mevkii olan Tomas Fasulyeciyan 1843 yılında İstanbul-Fener'de dünyaya gelmiş, öğrenim hayatı Yeni-Mahalle ve Kumkapu semtlerindeki Ermeni mekteplerinde geçmiştir. Öğrencilik yıllarında, okuduğu şiirlerle dikkatlere çekmiş, 1858 yılında Hasköy'deki, mahalle temsiellerine katılmıştır. İlk olarak, Şark Tiyatrosu'nda profesiyonelliğe geçmiş ve genç aşık rolleriyle, sahne hayatının sihirli atmosferine merhaba demiştir.

Tomas Fasulyeciyan Efendi, Güllü Agop'un çağdaşları arasında en önde gelen aktör ve çok yönlü yönetmen olarak dikkatlere çekmiştir. Ancak Güllü Agop'un idarecilik vasfına hiçbir zaman erişememiş olduğundan, her sezondan sonra yeni

bir topluluk kurmaya mecbur kalmıştır. Gezginci tiyatroyu daha ziyade tercih ettiği için, sabit elemanlarının azlığından, sanatçı yetiştirme hususunda pek başarılı olamamıştır. Ancak oyun repertuvarı son derece zengindir. Nitekim takriben yarım asırlık sanat hayatında, 200 civarı eserin kiminde oynamış, kimini de sahnelemiştir. Rol dağıtımında olağanüstü ustalığıyla dikkatlere çekmiş, Atamyan, Riştuni, Mari Nıvart gibi kendi döneminin en başarılı sanatçılarını bünyesinde bulundurmayı başarmıştır.

1862'de Ekşiyan ile birlikte İzmir'e giderek, Ermenilerin meşhur Vasburagan Tiyatrosu'na katılmış ve burada aktrist Bayzar ile evlenmiştir. 1863'te eşi ile birlikte Trabzon'a giderek, orada gençlerden bir trup kurarak temsiller vermiştir ki, Fasulyeciyan'ın bir mektubuna geçtiği nota göre, Trabzon'da hayli kabarık bir Ermeni topluluğu mevcuttur ve ayrıca Kafkasya yolu üzerinde de, 150 veya 200 kişilik Lusinyan adında bir tiyatro bulunmaktadır. Devlet yöneticilerinin temsillerde hazır bulunmaları rağbeti daha da arttırmış mezkûr toplulukta Fasulyeciyan, II. Arşak temsilinde Kral II. Arşak rolünde başarılı olmuştur ki, onun kralm başkomutanı Muşak (veya Muşeğ) rolüne çıktığını yazan kaynaklar da mevcuttur. 1863-1864 dönemi Rusya'ya geçip, Kafkasya'da temsiller vererek, iki sene süren başarılı bir turneden sonra İstanbul'a dönmüş, Belde-i Şahane'deki, Naum Tiyatrosu'nda Mınakyan'la ve ayrıca muhtelif semtlerde şahsi olarak temsiller vermiştir. 1865 ilkbaharında Tiflis'e gitmiş, orada kendisini karşılayanlarla birlikte çalışmaya karar vererek Kevork Çımışgyan ile birlikte sahneye çıkmıştır. Bu meyanda Tiflis basını da Fasulyeciyan'ı adeta göklere çıkarmıştır. Tiflis'te gösterim hazırlıkları kısa zamanda son bulmuş ve 1 Mayıs 1865 tarihinde sahnelenen meşhur "Bir Kumarbazın 30 Senelik Hayatı" adlı temsili sahneye koyarak kumarbazın yaşlılık dönemini gayet iyi oynamış, bu rolüyle dikkatleri çekmiştir.

1869 yılında yeni bir kumpanya ile tekrar Kafkasya'ya gitmiş ve İstanbul'a dönüşünde tekrar müstakil olarak kurduğu

bu kumpanya ile Üsküdar Aziziye Tiyatrosu'nda çalışmaya başlamıştır. Ancak daha evvel belirttiğimiz gibi idarecilik vasfının zayıf oluşu sebebiyle muvaffak olamayınca, Güllü Agop'un teklifine evet diyerek, Gedikpaşa Tiyatrosu'na geçmiştir. Fakat Güllü Agop'un tekeline tahammül edemeyen topluluk dağılınca, Fasulyeciyan ailesi de arkadaşlarının protestolarına paralel Güllü Agop'tan ayrılıp 1872 Eylül'ünde Osmanlı Tiyatrosu'na girmişler ve beş yıl hizmet verdikten sonra, 1877-1878 sezonunda oradan da ayrılarak Küçük İsmâil ile birlikte tulûatçılarla birleşerek gezici sahneyi tercih etmişlerdir.

1880'de Ahmet Vefik Paşa'nm davetiyle Bursa'ya geçerek Ahmet Vefik Paşa'nm Tiyatrosu'nda çalışmaya başlamış ve beş yıl süren başarılı bir çalışmadan sonra Vefik Paşa'nm Bursa vâliliğinden azli ile beraber 1885'te Fasulyeciyan ekibiyle birlikte Bulgaristan'a geçmiştir. Filipe'de, Luxemburg Tiyatrosu'nda verdikleri temsillerde bilhassa Ahmet Vefik Paşa'nun çevirilerinden Molière'i oynamışlardır. Bulgar gazeteleri, Fasulyeciyan ekibini adeta arşa çıkarmış ve övgülere boğmuştur. 1888 yılında Belde-i Şahâne'ye dönmüş, 1890'da Samsun'da, 1891 yılında ise Tekirdağı'nda turnelere çıkmıştır. 1892 yılında İstanbul'a dönmüştür. Bu esnada Krikor Zohrab *Masis* dergisini yayınlamaya başlamıştır. Bu meyanda *Hayrenik* gazetesinde toplanan Ermeni yazarlar arasında Zohrab da vardır ve Geminin Batışı adlı bir makale kaleme almıştır. Konusu Ermeni Tiyatrosu'nun içine düştüğü çıkmazdır. Fasulyeciyan, Zohrap'm makalesini okuyup özünü esas almış, Ermeni sahnesini kurtarabilme çabalarına girişmiştir. Nitekim, Çaprastçıyan'ın dağılan topluluğundan Şahinyan, Koharik Şirinyan gibi sanatçıları bünyesine katmış, onlara ek olarak yeni sanatçılar bulmuştur. Bunlar arasında Knarik adında genç bir kız vardır ki, Meşrutiyetten Cumhuriyetimizin ilk yıllarına kadar Türk Tiyatrosu'na nice emeği geçecek olan, istikbâlin ünlü Kınar Hanım'ı olacaktır.

1891-1895 yılları arası İstanbul'da dört Ermeni tiyatro topluluğu vardı: Benliyan'ın operet topluluğu, Çaprastçıyan topluluğu, Mınakyan topluluğu ve Fasulyeciyan topluluğu.

Tomas Fasulyeciyan'ın yeni topluluğu için seçtiği oyunlar son derece umut verici olmuştur. Zira Fasulyeciyan günlük yaşantı ve gerçek hayattan örnekler sergileyen oyunlar hazırlamış, tiyatroya yeni bir soluk katmaya çalışmıştır ki, diğer arkadaşları da aynı soluğa ortak koşmuşlardır. Bu döneminde Fasulyeciyan, İstanbul Ermenileri'nin yaşantısını eleştiren "Sığalerem" (Yanılmışım) adlı bir oyun yazmıştır. Ancak mezkûr eseri kendi mi yazdı, yoksa sadece sahneye mi koydu; orası meçhuldür.

Ancak Ermeni Tiyatrosu'na siyaset bulaşınca, Fasulyeciyan'm topluluğunu sürdürebilmesine imkân kalmamış ve 1895 Ermeni Hadiseleri yüzünden Ermeni Tiyatrosu Osmanlı Türkiyesi'nde son bulmuştur. Nihayetinde de Ermeni sanatçılar Avrupa dahil birçok ülkeye dağılmışlardır.

Fasulyeciyan 1900 yılma kadar Romanya ve Bulgaristan arasında adeta mekik dokumuş, hastalandığı dönem içinde gittikçe çaptan düşmüş ve öyle bir duruma gelmiştir ki, hanımı Bayzar onun için bir temsil vererek topladığı yardım parasıyla Avrupa'ya tedaviye gitmesini sağlamıştır. Paris'te birkaç ay tedavi gördükten sonra Mısır'a geçmiş, İskenderiye'de birkaç temsil ancak verebilmiştir. Zira, hastalığı hayli ağırlaşmıştır ve nihayet 1901 yılında tam bir sefâlet içinde "Perde!" diyerek hayata veda etmiştir.

Fasulyeciyan'ın Türk Tiyatrosu ve milletine en büyük hizmeti, takriben 10 yıl kadar süren bir zaman dilimi içinde, Romanya ve Bulgaristan halklarını Türk Tiyatrosu'na, Türk diline bağlayabilmesi olmuştur. Dahası Bursa halkını tam beş yıl daimi şekilde tiyatro ile âlâkadar olmasını sağlaması dahi başlı başına bir büyük hizmet olmuştur.

Bayzar Fasulyeciyan

(1845-1920)

Aktrist

Kızlık soyadı Papazyan'dır. 1845 yılında İstanbul'da doğmuş, henüz bebeklik çağında ebeveynleri Romanya'nın Focşani şehrine göçmüşler ve birkaç yıl burada yaşadıktan sonra tekrar İstanbul'a dönmüşlerdir.

İlk öğrenimini İstanbul'da ikmâl etmiştir. Gayet zeki ve okumayı seven bir kız olarak dikkatleri çekmiş ve kültür açısından yeterli duruma gelebilmek için hayli çaba sarfetmiştir. Şark Tiyatrosu'nda Arusyak Papazyan'ı seyrettikten sonra, hayat yolunun doğrudan sahneye bağlı olduğunu içtenlikle hissetmiş, aktrist olmaya karar vermiştir. Nitekim bir müddet sonra Şark Tiyatrosu'na kabul edilmiştir. Gerçi ebeveynleri onun aktrist olmasına karşıdır ama o Ekşiyan ile İzmir'e gitmiş, Vaspuragan Tiyatrosu'na katılmıştır. Bu döneminde Fasulyeciyan'a aşık

olmuş ve evlenmiştir. Bursa şehrindeki dönemine kadar kocasıyla birlikte sanat icra etmiştir. Ancak, Bursa onlara hiç de hayırlı gelmemiş, ünlü aktrist Takuhi Hiranuş ile Tomas Fasulyeciyan arasında başlayan aşk hayatı karı-kocanın arasını açmış ve talihsiz kadın çocuklarını alarak İstanbul'a dönerek Mmakyan'la çalışmaya başlamıştır. Birkaç yıl ayrı kaldıktan sonra tekrar birleşmişler ve yine müşterek hayatlarına devam etmişlerdir. Sonrasında kocasının Bulgaristan'da ağır hastalanması üzerine Bayzar sahneye çıkmış, kocasının tedavisi için aile bütçesine katkı sağlamıştır. Onun ölümünden sonra 1899-1900 sezonunda tekrar tiyatroya dönmüş, lâkin eski kabiliyetinden eser kalmamıştır. Sahneyi tamamen bırakmaya mecbur kalınca gençliğindeki gibi resim yapmaya başlamış ve bir yandan da dikiş yaparak geçimini sağlamaya çalışmıştır. Böylece yirmi yıl daha yaşadıktan sonra, 1920'de fani hayata veda ederek "Perde!" demiştir.

Roza Vartiter Felekyan

(1869-1952)

Aktrist

1869 yılında İstanbul'da doğmuştur. Kız kardeşi Hiranuş ve o "Felekyan Hemşireler" lakabıyla anılmışlardır. Yurtdışında Felekyan Temsil Heyeti adıyla kurup faaliyete geçirdikleri grupla turneler tertipleyip, hayli başarılı olmuşlardır. II. Meşrutiyet'ten sonra 1908 İstanbul'a dönen Roza, Burhaneddin Tepsi temsil heyetinde çalışmış ve Dârülbedayi'nin ilk temsili olan Çürük Temel de oynamış ve ayrıca Muhsin Ertuğrul'un Şişli Güzeli Mediha Hanım'ın Facia-yı Katli filminde oynayarak 1922lerdeki Türk Sineması'nda da varlığını gösterebilmiştir. 1952 yılında hayata veda etmiştir.

Dikran Kalemciyan

(? - ?)

Yazar

Opera-yi Osmanî İdarecisi ve yazar. İndiana, Opera Parodisi 4 p. 1881. Bunun dışında herhangi bir bilgi bulamadık.

Mari Kamer

(? - ?)

Opera Sanatçısı

Bayan Opera aktrisi. Doğum tarihi ve mahâlli dahil sağ olup olmadığı hakkında da herhangi bir bilgi yok? Yegâne bilgi Devlet Operası'nda, 1955'te, Don Pasquale de rol almış olduğudur.

Şazig Köylüyan

(1857 – 1935)

Aktrist

Ermeni topluluklar içinde, Türkçe Temsiller vermeye başlayan ilk truplarda yer alan Bayan oyunculardan olmasına rağmen. Daha vazla bir bilgi bulamadık. Ne denir sanatçı geçinenler utansın ve Hz. Allah rahmet eylesin!

Toto Karaca

(1912-1992)

Aktrist

İran'dan ülkemize göç etmiş Ermenilerden Felekyan ailesi'nin kızı olan Toto'nun asıl adı ve soyadı, İrma Felekyan'dır. Babası Harut Felekyan ile annesi Mari Hiranuş ve teyzesi Roza Vartiter Felekyanlar, ailece Tiyatro sanatçısı olduklarından, İrma'nm çocukluğu Tiyatro kulisleri, sahne dekorları arasında geçmiş, sahne kokusunu ve tozunu körpecik ciğerlerine çekmiştir. Bu meyanda Rusya'da zuhur eden Komünist İhtilâlinin dehşetengiz karabasanından kaçıp kurtulabilmek gayesiyle Türkiye'ye iltica eden Beyaz Ruslardan, ünlü bale hocası Madam Polyakova'nm açmış bulunduğu kursa 8 yaşlarında

iken kaydolmuştur ki henüz 7 yaşından küçük olduğu bir dönemde keman ve piyano derslerine çoktan başlamış olduğuna bakılırsa, ebeveynlerinin onun dört dörtlük bir aktrist olarak yetişebilmesini sağlayabilmek açısından, fedakârlıktan hiç kaçınmamış oldukları görülür! Nitekim klasik ve modern baleyi bu döneminde öğrenmiş ve ayrıca teyzesinin arkadaşı Ressam Muazzez'den de, zeybek oyununu öğrenmiştir.

18 Mart 1912 tarihinde doğmuş ve 22 Temmuz 1992 tarihinde vefat etmiş bulunan değerli sanatçı, ilk ve orta öğrenimini, Esayan Ermeni Mektebi ile British School'da tamamlamıştır.

Babası Harut beklenmedik bir zamanda vefat edince, küçük yaşta öksüz kalan İrma Felekyan, henüz 12 yaşlarında körpecik bir kız olduğu dönemde, maddi sıkıntıya düşmüş bulunan ailesine yardım edebilmek için İstanbul'da o yılların en lüks lokallerinden Maksim'de 250 kuruş yevmiye ile dansöz olarak çalışmaya başlamış ve İrma Toto adını almıştır ki, evlenene kadar adı öyle kalıp, evlendikten sonra Toto Karaca adını kullanmış ve vefat edene kadar aynı adla yaşamıştır.

1929 yılında Cemal Sahir tarafından kurulan Sahir Opereti'nin İzmir turnesine iştirakle, Kurumlar adlı operette sahne alma şansını elde etmiş ve bu döneminde dikkatleri çekmiştir.

1930 yılında bir dönem Muhlis Sabahattin Ezgi'nin topluluğunda çalışmış ve müzikli temsillerde başarı gösterince, o yıllarda pek moda olan meşhur Çarliston dansı yarışmasına katılarak kraliçe seçilmiştir.

Daha sonra Süreyya, Halk, Yeni Ses ve Muammer Karaca Operet topluluklarında önemli rollere çıkmış, 1940 yılında Şehir Tiyatroları oyuncularından Mehmed Karaca ile evlenmiştir.

1955'te Yeni Ses Operetinin dağılmasından sonra, mezkûr topluluktan arkadaşlarıyla birlikte İstanbul Opereti'nin kurucuları arasına katılmıştır. Bu topluluk bilahare adını İstanbul Tiyatrosu yapmıştır.

Komedi ve vodvillerin sevilip aranan sanatçılarından Toto Karaca muhtelif yabancı piyesleri dilimize çevirmiş ve ba-

zılarını da uyarlamıştır. Tiyatro ve sinemada Rum ve Ermeni şivesiyle meydana getirdiği hizmetçi tiplerinde de son derece başarılı olmuştur. Bu değerli sanatçı 1947 yılında başladığı sinema ve daha sonra başladığı TV-dizi filmlerinde de son derece başarılı olmuş ve Beyaz Perde ile beyaz camın aranan aktristlerinden olarak bu sahada da varlık göstermiştir.

Toto Karaca, kocası Mehmet Karaca ve oğlu Cem Karaca ile birlikte...

1991 yılında Ses Tiyatrosu'na emeği geçmiş sanatçılara saygı gecesinde çoktan hak etmiş olduğu bir plâketle onurlandırılmıştır.

Ünlü ses sanatçısı Cem Karaca'nın da annesi olan Toto Karaca, 1992 yılında vefat etmiş ve cenazesi Ermeni Patrikhânesi'nin Patriklik Katedrali Surp Asdvadzazin Kilisesi'nde mahşeri bir kalabalık eşliğinde icra edilen dinî âyinden sonra Şişli Ermeni Kabristanı'nda toprağa verilmiştir.

Mari Nıvart Karayan

(1853-1885)

Aktrist

1853 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Asıl adı, Mari Karayan'dır. Nıvart adını sahnede almıştır. Öğrenimini, Beyoğlu'nda Katolik-Sörler Mektebi'nde ikmâl etmiştir. 1869-1870 sezonu açıldığında, Tomas Fasulyeciyan o tarihlerde henüz 16 yaşında körpecik bir kız olan Mari Karayan'ı kadrosuna almış ve birlikte Nahçivana gitmişler ve orada sahneye çıkmıştır. İstanbul'a dönüşünde Magakyan topluluğuna girmiş ve ilk burada kendini gösterebilme imkânı bulmuştur. Ancak, 1874'te mezkûr topluluk dağılınca, Osmanlı Tiyatrosu'na geçmiş ve 5 yıl Güllü Agop'la çalışmıştır.

Ne var ki, Osmanlı Tiyatrosu'nun takriben 10 yıl başkadın oyuncusu kornumundaki Yeranuhi Karakaşyan, Mari Nıvart'ın varlığından rahatsız olmuştur. Zira bu çiçeği burnunda dram aktristinin, Karakaşyan'ı ikinci plâna ittiğini hemen herkes görmüştür. Dahası Güllü Agop da ondan pek hoşlan-

mamıştır, ki Mari Nıvart'ın da Güllü Agop'tan pek hoşlandığı söylenemez. Mari Nıvart, ancak tiyatronun idaresi Mınakyan'm eline geçtiğinde rahat bir nefes alabilmiştir.

Mari Nıvart, her rolünü gerçek hayatındaymış gibi benimsemiş; üzülürken, hakikaten üzülmüş ve içtenlikle ağamış, bayılma sahnelerinde de gerçekten bayılmıştır. Onun bu derece tabiî oynaması seyirciye pek tesir etmiy ve onsuz hiçbir temsil değerli bulunmamıştır. O artık bir aktrist değil, bir efsanedir, hem de yaşayan bir efsane!

Bu meyanda ünlü yazar Şemsettin Sami, zarif görünüşlü saf ve sevimli bakışlarıyla insanı adeta büyüleyen bu aktriste aşık olmuş ve onu elde edebilmek için büyük çaba sarfetmiştir. İlk başlarda direnen Mari Nıvart, ona karşı kayıtsız olmadığını hissettiğinde, kendisine uzak kalabilmek için Tiflis'e gitmiş ve orada verdiği başarılı temsillerle bir nebze teselli bulmuştur. 1882 yılının yaz aylarmda İstanbul'a dönerek Mmakyan'ın tiyatrosunda Türkçe temsillerde oynamaya başlamış ve tabii ki en ziyade Kamelyalı Kadın temsilinde Marguerite Gauthier rolü onun tutkusu olmuştur. Bu esnada nihayet sevdiği erkeğe kendini teslim etmiş ve aralarında din farkı sebebiyle evlenebilmeleri adeta imkânsız olmasına rağmen, Şemsettin Sami'ye hayır diyememiştir. Ne var ki, bir müddet sonra ondan çocuk beklediğini anlayınca adeta yıkılmıştır. Zira ailesi bu duruma karşı çıkmaktadır. Böylece birkaç ay kabuğuna çekilmiş, daha sonra malûm akibet tecelli etmiştir.

8 Temmuz 1884 tarihinde hastalıktan öldüğüne dair gazete haberleri çıkmış; fakat zehir içerek intihar ettiğini iddia edenler de olmuştur.

Ünlü aktör ve eleştirmen Agop Madat, talihsiz aktristin ölüm tarihini 1885 göstermektedir.

Feriköy Ermeni Katolik Kabristanı'na gömülmüş bulunan Mari Nıvart'ın, cenaze âyini Santa-Maria Kilisesi'nde icra edilmiş, ölümü üzerine tiyatrolar kapanmış, sanat dünyasında adeta matem tutulmuştur.

Yeranuhi Karakaşyan

(1848-1924)

Aktrist

Osmanlı Tiyatrosu'nun takriben 10 yıl başkadm oyuncusu olarak hizmet sunmuş, Ermeni aktristler içinde Arusyak Papazyan'dan sonra önde gelen bir sanatçıdır. Nitekim, Arusyak Papazyan'ın düşüşünden sonra onun tahtına, Yeranuhi Karakaşyan geçmiştir. İstanbul'da, Tiflis'te, Balkanlar'da, Mısır'da, hemen herkesin sevgisini kazanmıştır.

Gösterişe pek düşkündür. Dört atlı faytonla dolaşır, her gören ona imrenirken, o bundan derin bir haz duymuştur.

Sahnede bilhassa seçtiği dramatik rollerdeki başarısı ise, onun daha ziyade sempati kazanmasını sağlamıştır. Duygulu, seven veya kahraman kadın rolleri ise onun için adeta biçilmiş kaftandır. Masum güzelliği ve sanat gücündeki sihir, hemen

her sanatçıyla dalga geçmeyi âdet edinmiş olan Baronyan'ı dahi etkilemiş ve Yeranuhi'yi her daim övmesine vesile olmuştur.

Yeranuhi Karakaşyan 1848 yılında İstanbul Üsküdar'da doğmuş, ilköğrenimini, semtinin Ermeni mektebinde ikmâl ederek 1861'de mezun olmuştur. O tarihlerde Şark Tiyatrosu henüz kurulmuş, başkadın oyuncusu Arusyak Papazyan'm olağanüstü başarıları birçok Ermeni kızının yüreklenip aktristliğe heves sarması gibi, bizim Yeranuhi'yi de tesiri altına almış ve henüz 13-14 yaşlarında körpecik bir kızken, tiyatro dünyasına katılmıştır.

1865 yılında, Hekimyan'ın, Harmak ve Ayren adlı piyesinde Arşen rolüne çıktığında henüz 17 yaşında gencecik bir aktristtir ve o derece başarılı olmuştur ki, bu başarısının Baronyan tarafından övülmesi, aktrist Arusyak'ın kıskançlık hislerini kırbaçlamasına yetmiştir!

Ancak Yeranuhi'nin hakiki sanat hayatı 1867 yılında kardeşi Verkine Karakaşyan ile Güllü Agop Vartovyan'ın tiyatrosuna girdikten sonra başlamıştır. Melodramlarda birkaç role birden çıkmış, Monte Cristo'da Mercedes, Cèsar Borgia'da Terasa, Venedikli Kadın'da Teodora, Tom Amca'nm Kulübesi'nde zenci kadın Elisa Harris'i oynamıştır. Canlandırdığı karakter içinde en önemlisi zenci kadın rolü olmuş ve herkesi tesiri altına alarak, gerçek bir zenciden farksız görünümü ile seyircileri adeta büyülemiştir. Rollerini yaşarcasına oynamış, tavır ve davranışlarındaki tabiilik, yürüyüşü, fiziki güzelliği, tesirli sesi, insanın ruhunu okuyan derin bakışları, ona sihirli bir kimlik kazandırmıştır. Öz Türkçesi, orta boyu, ince ve zarif bedeni, siyah gözleri, uzun gür saçları ve beyaz teni, her daim gülen yüzü ile gerçekten bir güzellik abidesiydi kabul edilmiştir ki, bu sebeple oyun arkadaşları haklı olarak onu kıskanmışlardır.

Rus-Türk Harbi esnasında Benliyan'm Operet Topluluğu'na girmiş, Edirne'de Ruslara gösteriler verdikten sonra daha başka beldeler dolaşmışlardır. 1880-1881 sezonunda kardeşi ile birlikte Tiflis'e gitmiş ve onları orada Atamyan, Siranuş, Astğik karşılamıştır.

Burada iki sezon oynamışlardır. Sonuncu gösteri, 22 Aralık 1880'de sergilenmiş, Tiflis Ermeni gazeteleri, bu değerli sanatçıyı övmekte adeta yarışmıştır ki gerçek mânâda hakkıdır. Ertesi yıl 8 Ocak 1881'de Karakaşyan, Griboyedof ve Lermontov'un eserleri ve nihayet Shakespeare'in ölmez eseri Hamlet'i Ermeni seyircilere ilk olarak sunmuşlardır. Siranuş ve Verkine'nin Ophelia'yı paylaştıkları bu temsilde Kraliçe'yi Yeranuhi oynamıştır. Bunu aynı yazarın meşhur Venedik Taciri izledi ve Nerissa rolü ile büyük sükse yapmıştır. Ayrıca Suntukyan'ın eserlerinde de rol almıştır.

1882 yaz mevsiminde Karakaşyan kardeşler İstanbul'a dönmüşler ve onları hâyâl kırıklığına uğratan bir durumla karşılaşmışlardır, çünkü ülkede Ermenice oyunlar yasaklanmıştır. İki kardeş Beğliyan'ın topluluğuna girmişler ve Balkanlar'a, oradan da Mısır'a gitmişlerdir.

1890 yılında Kahire'de sahneye çıkan Yeranuhi, sonrasında uzun zaman sahneden uzak kalmış ve İskenderiye'den sonra Tiflis'e yerleşmiş ve orada yaşlanarak, 1924 yılında vefat etmiştir.

Karakaşyan kardeşler, Osmanlı Tiyatrosu'nda en yüksek ücreti alan aktristler olmuştur. Güllü Agop bu aktrist kardeşlere 60 lira aylık vermiştir.

Verkine Karakaşyan

(1856 – 1933)

Aktrist-Soprano

1856 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Verkine Karakaşyan da aynen ablası gibi yıldız bir aktristtir ki bilhassa sesi ve konuşma sanatının inceliklerine vâkıf oluşuyla, 11 yaşında sahneye çıkmıştır.

Aktrist Verkine ablasının aksine, alçakgönüllü, utangaç, iç âlemine dönük, alkışlardan şımarmayan, mütevazı ve yüce gönüllü bir yaradılışa sahip biri olarak tanınmıştır. Kelimeleri ifade ediş tarzı, seslerin hakkını vererek, tane tane konuşması, sözlerine uygun el, kol hareketlerindeki uyum ve zerafet, şiir misâli akıcı üslubu ve Ermenicesinin pürüzsüz güzelliği, Ermeni toplumunu kendisine hayran bırakmış ve tamamen bağlamıştır. Dramatik, romantik şarkılarda olduğu kadar, neşeli şarkılarda da gayet maharet göstermiştir.

Osmanlı Tiyatrosu'nda daha ziyade dramatik sanatçı olarak ün yapmıştır. Türkçe oyunlardan Zavallı Çocuk'ta Şefi-

ka, onun en beğenilen rollerinden birisi olarak gösterilebilir. Osmanlı Tiyatrosu'ndan ayrı bir de Benliyan Topluluğu'ndaki operetleriyle de dikkatleri çekmiş ve Siranuş ile bu hususta yarışmıştır. En yüksek perdelere kadar çıkabilen gür etkili bir sesi olduğu kayıtlara geçmiştir.

Sibirya'da Bir Mezar Taşı Ve Aktrist Verkine

Ermeni toplumunun adeta gözbebeği konumundaki Mikayel Nalbantyan'ın ölümünün birinci yıldönümünde anma günü tertiplendiğinde, merhumun ölmez eseri Vartan Mamigonyan sahnelenmiş, ona ait Hürriyet şiirini okumak genç Verkine'ye nasip olmuştur ki, bu onun sahne hayatına parlak bir gelecek sağlayacaktır. Kayıtlara göre bu onun ilk temsile çıkışıdır ve henüz 11 yaşında körpecik bir kızdır.

Tiyatro tıklım tıklım dolmuş ve buna rağmen salonda hiç kimse yokmuşcasına derin bir sessizlik hâkimdir. Bütün herkes yeni bir aktristin sahneye çıkacağını bildiğinden heyecanla o anı beklemiştir. Aslında aynı heyecan, aynı merak, gencecik Verkine'de de mevcuttur. Seyirci karşısında acaba başarılı olabilecek midir? İşte kalbinin hızla çarpması, göğsünün hızlı hızlı inip kalkmasının başlıca sebebi budur. Nihayet yavaş yavaş perde açılmış ve insana hüzün veren bir görünümün meydana çıkmasına rağmen, sihirli çekiciliği, bütün seyircileri adeta büyülemiştir. Mükemmel bir dekorun sağladığı görüntü aynen şudur: Sibirya'da bir mezartaşı başında beyazlar içinde bir genç kız hüzünlü bir şiir okuyor ve genç kızın çevresini ise, yine beyazlara bürünmüş melekler hüzünlü görünümü tamamlamaktadır. Bir elini ileri uzatmış, Nalbantyan'ın Hürriyet şiirini hüzünlü bir sesle hecelerken, seyirciler adeta kendinden geçmiş bir coşkuyla ayağa fırlamış, genç kızı inanılmaz bir coşkuyla alkışlamışlardır.

* * *

1914 yılında sahne hayatını bırakmış, bir süre İzmir'de yaşadıktan sonra Atina'ya gitmiş ve 1933 yılında burada hayatını kaybetmiştir.

Kuharik Şirinyan

(1860 - ?)

Aktrist

Mütevazı bir kişiliği olan aktrist Kuharik (kimi kaynaklarda Koharik olarak da geçer) Şirinyan, 1860 yılında İstanbul'un meşhur sahil semtlerinden Kumkapu'da dünyaya gelmiştir. 1869 sezonunda İki Çavuşlar'daki idama mahkûm subayın çocuğu rolüne çıktığında, 9 yaşında bir kızcağızdı.

1874 yılında Güllü Agop'un Tiyatrosu'nda sahneye çıkmıştır. Bu büyük usta onu lirik tiyatroya yatkın bulmuştur. Operetlerde erkek rollerine çıkmıştır, zira tenora yakın ses tonu ona bu imkânı sağlamıştır. Daha sonra 1878-1880 yılları arası solist olarak çalışmış, 1882 yılında Benliyan ile sahne almıştır. İnce bedeni, sevecenliği, tatlı tavırları, yüz anlatımı taze parlak pürüzsüz sesiyle, operetlerde büyük başarı sağlamış ve başrollerde ünlü Siranuş'a rakip konuma yükselmiştir. Benliyan Topluluğu'nun çökmesiyle, Mınakyan Topluluğu'na geçmiş ve orada dramatik rollere çıkmaya başlamıştır. Ermenice telâffuzu mükemmeldir. 1900'lerin başında Reşat Rıdvan Bey'in Osmanlı Komedya Topluluğu'nda kısa bir süre çalışmıştır. Daha sonraki yıllarda neler yapmış olduğu ve hangi tarihte vefat ettiği hep meçhul kalmıştır.

Karekin Ristuni

(1840 – 1879)

Aktör

1840 yılında Romanya-Bükreş'te doğmuştur. Henüz pek küçük yaşlarda İstanbul'a gönderilmiş ve öğrenimini İstanbul Ermeni Hastahânesi Mektebinde ikmâl etmiş, 1858 yılında öğretmenlik vazifesiyle Romanya'ya gitmiş ve 1860 yılında tekrar İstanbul'a dönmüş ve bir eczahânede kâtiplik vazifesiyle çalışmaya başlamıştır. Bu döneminde Güllü Agop'un tiyatrosuna gitmiş ve seyrettiği temsillerin tesirinde kalarak, sahneye karşı bir yakınlık duymaya başlamış ve içinde doğan sanat ateşi onun Güllü Agop'un tiyatrosu'na girmeye itmiş, böylece sahne hayatına merhaba demiştir (1865).

Kısa zamanda meşhur bir komedyen olarak nam salmıştır. Zira halk bu yeni kabiliyeti pek beğenmiştir. Bu meyanda piyesler yazmaya başlamış ve bu sahada da kabiliyetli olduğunu ispat etmiştir ki, şu eserler onundur:

Sarhoşun Şarkısı, Askerin Kayıbı, Fena Zaman, Sahne Şarkıları, Niks, Niks!, Altı Buçuk Göbekten Miras Kalan Sandık, Kâğıt Yakalıklı Aşk, Çuhacıyan'ın bestelediği Köse Kâhya operetinin diyalog kısımlarını yazmıştır.

1876'da hastalanmış, 1877'de hasta hasta Bursa, İzmir, Tekirdağ ve Selânik turnelerine iştirak etmiştir. Selânik'te daha da ağırlaşarak yatağa düşmüş ve kimsesizlik ve yalnızlık içinde 1879 yılında hayata gözlerini yummuştur.

Kevork Holâs

(1858 – 1907)

Aktör

1858 İstanbul doğumlu, orta mektep öğrenimli Kevork Holâs, sahne hayatına 1878 yılında Güllü Agop Vartovyan'm tiyatrosunda merhaba demiştir. Bu tiyatro tamamen dağılınca, 1880 yılında Bursa'da Fasulyeciyan'la birlikte çalışmıştır.

1884 yılında Serope Benliyan'la, Mınakyan'm operetiyle, Mısır'a gitmiştir. 1885 yılında Mısır'dan döndüğünde Mmakyan'm kurduğu melodramatik heyete girmiş ve bazı ayrılıklar istisna, sanat hayatı boyunca orada kalmıştır.

Bu değerli sanatkârın başlıca meziyetlerinden birisi de, temiz ve hatasız Türkçesi olmuştur. Kendisinden evvel olsun, kendi zamanında olsun, Türkleri dahi hayrette bırakacak derecede nezih bir Türkçeye sahip olmuş ve bilhassa bu yönü ile halk tarafından pek tutulmuştur.

Lâkaytlığı yüzünden pek yükselemeyen, fakat buna rağmen unutulmazlar listesine girebilmiş olan Kevork Holâs, 1907 yılında hayata gözlerini yummuştur.

Siranuş Kantarciyan

(1857 – 1932)

Aktrist

Sayın Metin And, bu unutulmaz aktristi o derece mükemmel anlatmışlar ki, diğer kaynaklara da bakmış olduğumuz hâlde, Sayın Metin And'ın eserinde bulunan biyografiye sadık kalmaya mümkün mertebe özen gösterdik.

25 Mayıs 1857 tarihinde İstanbul Beyoğlu'nda dünyaya gelen Siranuş'un asıl adı, Merobe veya Mehrübe Kantarciyan'dır. Hemen herkesce bilinen Siranuş ise sahne adıdır. 1870 Beyoğlu Yangınından sonra ebeveynleri Pangaltı'ya yerleşmiş, küçük Siranuş ilköğrenimini Ermeni Mektebi'nde ikmal ettikten sonra orta ve lise tahsili için Fransızların St. Esprit Manastır Mektebi'ne kaydedilmiştir. Burada iki yıl okuduktan sonra, koyu Katolik disiplinine isyan ederek mezkûr okuldan ayrıldı. Zira, mensubu bulunduğu Ermeni kavminin kül-

türüne yürekten bağlı olduğundan, Katolik inancı ona ters tepki yapmıştır.

Ablası Astğig, Teyze Kızı Azniv Hraçya da tiyatro oyuncularıdır ve sahneye çıkmaktadırlar. Küçük Siranuş onları izleme fırsatı buldukça mutlu olmuş ve bu sahne sanatına karşı sevgi duymuştur. Nitekim, 1872-1873 sezonunun kış aylarında oynanan Hortans'm Kanarya adlı komedisinde Hizmetçi rolüne çıkarak sahneye merhaba demiştir. Ve bu selâmlayış karşılıksız kalmamış ve dikkatlere çekmiştir. Agop Balyan onun için Küçük Kız adlı bir şiir yazmış ve Çuhacıyan bestesini yapınca, Siranuş da billur gibi sesi ile onu okumuş ve okuyuşu öylesine beğenilmiştir ki, bu sebeple muhtelif armağanlar almış ve hiç mi hiç farkına varmadan sahneye gençlik, tazelik getirmiştir. Ertesi sezon daha değişik roller alarak sahneye çıkmış ve bilhassa aldatılmış genç aşık kız rolü ona pek yakışmıştır. Hele, Charlotte rolünde, seyirciyi adeta büyülemiştir.

1875 yılında Amerigyan'ın Bebo adlı müzikli oyununda oynamış ve takdir kazanarak çalışkanlığı ve sebat edişiyle çabuk ilerlemiş, süratle zirveye tırmanmıştır. Nitekim zamanla ünlü Bedros Atamyan'dan sonra Ermeni Tiyatrosu'nun en parlak yıldızı olarak kabul edilmiş olmasına rağmen, kendi kavmine ve siyasî inançlarına aşırı bağlılığı, onun bir yere bağlanabilmesine başlıca mâni teşkil etmiştir. Halbuki hem dramatik, hem lirik tiyatroda eşit ölçüde başarı sağlamıştır ve dahası sahne koyuculuğu da vardır.

Dört başı mamur bir sanatçı olmasından dolayı sürprizlerle dolu biri olarak dikkatleri çekmiştir. Meselâ âlâ bir müzik öğrenimi olmadığı hâlde, billur gibi sesiyle hemen her dinleyeni tesiri altına almayı başarmıştır. Ama o menhus siyaset dünyası yok mudur!

1875 sonbaharında Güllü Agop'un tiyatrosuna girmiş ve operetler için Siranuş'u bizzat Çuhacıyan yetiştirmiştir. Meşhur Arif'in Hilesi dahil birçok operette oynamıştır. Bu meyanda Güllü Agop'a karşı olan sanatçılar grupuna katılmıştır. Onun yetişip mükemmel bir sanatçı olabilmesinde Güllü Agop'un

büyük emeği vardır. Meselâ insan hayatında en önemli unsurların başında gelenlerden meslekî düzen bağı, sorumluluk duygusu vs. Lâkin Ermenilik konusu bütün onları unutturmuş ve siyasete bulaşmış sanatçıların saflarına katılmıştır. O siyaset ki, zavallı Ermeni kavminin trajik bir sona sürüklenmesinde başlıca rol oynamıştır.

Siranuş Kantarciyan Hamlet oyununda...

1878 yılında Benliyan Topluluğu ile Edirne'ye gitmiş ve artık her daim başrole çıkmıştır. 1879 yılında ünlü sanatçı Kevork Çamşıgyan İstanbul'a gelerek, Tiflis'e götürmek için sanatçı aramaya başlamış ve Atamyan ile Siranuş'u alıp Tiflis'e götürmüştür. Siranuş orada sanatının doruğuna erişmiştir. Klasik eserlerde rol almış; 1881 yılının Kasım ayında, Shakespeare'in meşhur Hamlet'inde Ophelia rolüne çıkmıştır ve Atamyan da

Hamlet rolündedir. Her ikisi de ayakta alkışlanmıştır. Aynı yıl içinde İstanbul'a dönmüş ve Benliyan'ın tiyatrosuna girerek çeşitli şehirleri dolaşmış, temsiller vermiştir. Leblebici Horhor Ağa'da Fatma rolünde, Şazik Köylüyan ile çok beğenilmişlerdir ki, bilhassa Türk milletinin sevgisine mazhar olmuştur.

Siranuş Kantarciyan Ophelia rolünde...

1892 yılında İstanbul'da seyircinin karşısına Marguerite Gauthier ile çıkmış ve bilhassa eleştirmenler ondan hayranlıkla bahsetmiştir. 1901 yılında Tiflis'te, bizzat erkek rolü olan Hamlet'i oynamış ve böylece Hamlet'i temsil eden ilk kadınlardan birisi olmuştur.

Moskova'da da sahneye çıkmış, yönetici, sahneye koyucu ve öğretici olarak da hayli emeği olmuştur. Onun yetiştirdiği

talebeler arasında H. Apelyan, Olga Masuryan, Olga Kulaysan, Hovhannes Zarifyan, Krikor Avediyan, Mıkayel Vanvelyan gibi isimler vardır.

Bu büyük sanatçı 1920'lerde İstanbul'a dönmüş, lâkin sahneye çıkmamış ve daha sonra Mısır'a giderek 1932 yılında bu ülkede vefat etmiştir.

Mardiros Mınakyan

(1837 – 1920)

Aktör, Yönetmen

Büyük Tiyatro insanı, merhum Aşot Madat (1886-1965) o büyük sanatçıdan şöyle bahsetmektedir:

> Onun kudret ve istidadını inkâr eden ham kafalar beni mütessir etmez: Şuur ve muhakeme farkirlerinin saygısızlığı tebessümle karşılanabilir. Değerleri takdir ederken her tesirden silkinerek aklıselime ve ilmî hakikatlere dayanmak mecburiyeti vardır.
>
> Mmakyan, 20 sene sahne devlerinin yanı başmda güneş gibi parlayabilmiş ve 30 sene mütemadiyen az çok bir kıymet arzeden sanatkârların başında durarak, onların dümencisi olmuş, onların hareket kuvvetini teşkil etmiş böyle yarım asır süren bir devrede şeref mevkiini muhafaza edebilen bir şahsın müstesna kabiliyet sahibi olması lâzım gelir.

> Piyeslerin ruhunu anlamak, piskolojik tahliller yapmak, karakterleri tetkik etmek ve sahne zerafeti hususunda hayret edilecek bir iktidara malik bulunuyordu: Mınakyan'ı derin görüşlü ve güzide bir rejisör yapan bu hususiyetler oldu.[1]

Sayın Metin And ise *Osmanlı Tiyatrosu* adlı eserinde ayırdığı yedi sayfalık Mmakyan maddesinde o yeri dolmaz sanatçı bahsinde şu girişle söze başlamış ki, Mınakyan'ı anlatabilme açısından yeter de artar bile:

> Mardiros Mınakyan denebilir ki, Güllü Agop'tan sonra Türk Tiyatrosu'nun gelişmesine en çok katkısı olmuş Ermeni Tiyatro adamıdır. Sahneye koyucu, Yönetmen, Oyuncu, Çevirmen ve Yazar, Öğretmen olarak çalışmıştır.[2]

Türk Tiyatrosu'nun doğuş ve gelişme merhalelerinde katkılarıyla Batılı anlamda tiyatronun yerleşmesinde önemli derecede rol oynamış olan Mardiros Mınakyan, İstanbul'un Balat semtinde 1837 veya 1839 yılında dünyaya gelmiştir. Görüldüğü gibi iki ayrı iddia mevcut ve biz her iki tarihi de sizlere sunmayı münasip gördük.

Öğrenimini, Hasköy Nersesyan Ermeni Mektebinde, semtin zengin Ermeni eşrafının maddi yardımlarıyla, yani bir nevi bursla ikmâl ettikten sonra, aynı mektepte öğretmen yardımcılığı ve özel matematik dersleri vermekle hayatını kazanmaya çalışırken, mektep müsamerelerinde amatörce sahneye çıkmaya başlamıştır.

O yıllarda Ermeni mekteplerinin hemen hemen hepsinde amatör tiyatro çalışmaları mevcuttur. Nersesyan Mektebi'nde de küçük çapta piyesler oynanmaktadır. Ortaköy Mektebinde, Beşiktaşlıyan'm Ermenice piyesleri oynanıyor, buradakilerin başında Istepan Ekşiyan bulunuyordu. Bedtros Mağagyan, Çamaşırcıyan, ilk bayan oyunculardan Matmazel Fani, mezkûr truptandır. Bu amatör trup, Sultan Abdülmecid'in huzurunda temsil vermiş ve takdirlere mazhar olmuştur. Bu meyan-

1 Aşot Madat, *Sahnemizin Değerleri*, c. I, s. 504, İst. 1943.
2 Metin And, *Osmanlı Tiyatrosu*, s. 250.

da Kuzguncuk Ermeni Mektebi'nde ise Babayan Kardeşler ile Sisak muhtelif müsamerelerde oynamaktaydılar. Nersesyan Mektebinde ise Mınakyan'dan ayrı, Tülbentçiyan Kardeşler de vardı. Bunların başında ise Çaprastyan bulunuyordu. 1857 yılında Beyoğlu'nda bir Tiyatro'da Aristodem Piyesini sahneleyecekleri zaman, ihtiyaçları olan bir kadın oyuncu bulamamışlar ve Gesira rolünü, yani tek kadın rolünü Mınakyan üstlenmiş, ücreti ise beş yüz bakır kuruş olmuştur.

Mınakyan Leblebici Horhor rolünde...

Hasköy'de bir tiyatro binası yapılması istendiğinde bir takım maniler sebebiyle proje suya düşmüş bina yapılıp tiyatro açılmışken, temsil verilemeden kapatılmıştır. Peşinden daha birçok aksilikler bir diğerini izlemiş ve böylece, vak'alar karşı-

sında direncini kaybeden Mınakyan, sahneleri terk ederek Testiciyan adıyla öğretmenliğe dönmüş ve özel dersler vermeye başlamıştır. Bu meyanda, Manugyan Kardeşler, Aramyan Kültür Birliği adına Kayseri'de bir Kız Mektebi açmışlardı ve bu mektep için, evli bir öğretmen aile aramaktaydılar. Mmakyan ise artık bezmiş ve iş hayatına atılmak istemekteydi. Manukyan Kardeşler onu seçmişler ve Mmakyan bu duruma çok sevinmiştir. Ama bir engel vardır ve bu da onun bekâr oluşudur. Bu meyanda Ermeni Patriği de onu lâyık bulmuş ve huzuruna davet ederek evlenip bu görevi üstlenmesini emretmiştir.

Çaresiz kalan Mınakyan mezkûr mektepte hocalık yapabilmek için evlenmeye razı olmuştur. Dolayısıyla Üsküdar'daki Ermeni Cemaran Mektebi'nde öğretmen olan İmasduhi Esmeryan Hanım ile evlenip Kayseri'ye gitmiştir (1866).

Dört yıl bu mektepte geometri hocalığı yaptıktan sonra, sözleşmesinin sona ermesini fırsat bilerek İstanbul'a, kendi asıl dünyası olan tiyatro âlemine dönmüştür. Kayseri'de bulunduğu yıllar zarfında İstanbul'da neler olduğu hakkında devamlı haber almış ve ilgisini eksik etmemiştir. Yani, içindeki tiyatro ateşi asla sönmemiş ve sadece bir fırsatın doğmasını beklemiştir. Nitekim, arzu ettiği ortam kendiliğinden doğmuştur. O günlerde Güllü Agop Vartovyan Türkçe temsiller verme düşüncesindedir ve bu yönde çalışmalara girişmiştir. Durumu öğrenen Mmakyan bu sebeple derakap İstanbul'a dönmüştür.

İstanbul'a döndüğünde ilk işi, Agop Balyan'ın kurduğu Manugyan Trupuna girmek olmuştur. Bir mevsim sonunda trup dağılınca, oyuncuların tümü Güllü Agop'un tiyatrosuna geçmişlerdir. Bu durum, Mmakyan açısından hayırlı olmuş böylece Mardiros Mmakyan düzgün ve düzenli bir çalışma alanına kavuşabilmiştir.

Topluluk dağılınca (1878), oyuncuların bir kısmı Fasulyeciyan'la birlikte İstanbul ve Bursa'da temsiller vermiştir. Mınakyan'a bağlı bir kesim ise Selânik'e gitmiştir. Benliyan, Mmakyan'ı kendi topluluğuna almış, Çuhacıyan'ın eserleriyle çeviri operetleri sahnelemiştir. 93 Harbi'nde Edirne'ye giderek Rus-

lar'a temsiller vermişler, Rus Ordusu çekildikten sonra, Mınakyan İstanbul'a dönmeyip Mari Nıvart ile birlikte, topluluğunu alıp Selânik, Mersin, Adana'da turneye çıkmış ve bilâhare İstanbul'a dönmüştür. Kısa bir süre, Aznif Hıraçya idaresinde Ortaköy Tiyatrosu'da temsiller vermiş ve daha sonra tekrar Güllü Agop Tiyatrosu'na dönmüştür. Bu dönemde topluluktan ayrılmalar yaşanmıştır. Kafkasya'ya giden Mınakyan, Tiflis'te turnenin son temsilini 26 Mayıs 1882 tarihinde verdikten sonra, İstanbul'a dönmüş, Osmanlı Tiyatrosu'nda Güllü Agop'la çalışmıştır. 25 Ekim 1882'de Güllü Agop Vartovyan Saray hizmetine girince, tiyatronun yönetimi Mınakyan'a geçmiştir.

İdareyi ele aldığından bir yıl sonra, Benliyan ile birleşmiş, fakat bu meyanda bir de Osmanlı Dram Kumpanyası'nı kurmuştur. Bu kuruluşu meydana getirmesindeki başlıca sebebin dış kaynaklı siyasî telkinlerin olma ihtimâli kuvvetlidir diyebiliriz (1884).

Mınakyan "Haydutlar" oyununda...

Osmanlı-Ermenisi olan tiyatrocuların zaman içinde Kafkaslara uzanmaları, Selânik ve Tiflis gibi siyasî entrikaların cirit

attığı şehirlerin bilhassa Osmanlı münevverleri açısından ne yaman tuzaklarla avlanmış olduklarını ve bu sebeple koca bir İmparatorluğun başı yendiği zaman, hiç de istemedikleri hâlde, nasıl kahpelerin iğrenç entrikalarına âlet olduklarını vs. az buçuk olsun Osmanlı tarihini okumuş olanlar rahatlıkla bilir. İmparatorlukların, krallıkların ve daha nice medeniyetlerin yıkılıp yok olmasında, her zaman bilmeden âlet olma durumuna düşürülen sanatçılar olmuştur ki bunların önde gelenleri şairler, romancılar, ressamlar ve de en tehlikeli olanı tiyatro oyuncularıdır. Şu tarihi bir gerçektir ki, Kafkas Ermenileri her daim Osmanlı Ermenilerini kıskanmış ve çekememiştir dahası hâlâ öyle olduğunu Ermeni münevverlerinin, bilhassa Rus siyasetine temelden bağlı olanlarının siyaseten susarak, soydaşlarını bu açıdan bilgisiz kılmaları, Ermeni toplumunu her daim kanayan bir yarası olarak kalmıştır ki, gerçekten onu talihsiz kılmıştır. Meselâ Tiflis'teki Ermeni tiyatrocularının, Osmanlı Ermeni sanatçılarını zaman zaman muhtelif methiyelerle adeta göklere çıkarmaları siyaseten söylenmiş koca bir yalandan ileri gidemez. Gerçi Osmanlı Ermeni Tiyatrosu oyuncularının, Kafkaslardakinden kat be kat üstün olduğunu kendileri de bildiği hâlde, bunu bir türlü hazmedemez, korkunç bir kıskançlık içinde kendilerinden dahi saklarlardı. Meselâ Osmanlı Ermeni sanatçılarının, Kafkas Ermenilerince nasıl görüldüğünü, buyurun Türk Tiyatro tarihinin yeri asla dolmaz uzmanlarından merhum Aşot Madat, bu iddiamızı kesin teyit eden notlarıyla bu önemli noktaya ışık tutmuştur: *"Kafkasya'nın sanat muhiti sitayiş hususunda çok hasistir: Hususiyle biz Türkiyeli istidatlardan şüphe ve alayla bahseder: Böyle olmakla beraber, bu kendini beğenmiş muhit, Mınakyan'ın sanat hayatının ellinci yılı jübilesi münasebetiyle gönderdiği takdirnamelerde dehâkâr sahne önderi... meşale... öğretmenimiz... parlak sahne mümesili ve daha bu gibi sıfatlarla onu tavsif etmekte tereddüt göstermedi. Şüphe yok ki, bu kadar sıcak ve vukuflu bir takdir izharı, aktör namını taşıyan her şahısa yapılmaz."*[3]

3 Aşot Madat, *age*, c. I, s. 54.

Merhum üstad, Aşot Madat, görülüyor ki terbiye hudutları nezdinde problemi dikkatlere çekmişler!

Aynı zamanda Mmakyan'm sanat gücünü de bizlere özetle aktaran Madat üstadımızın bu tahlilinin de, değerli okuyucularımıza faydalı bir hizmet olacağı inancındayız.

> Piyeslerin ruhunu anlamak, piskolojik tahliller yapmak, karakterleri tetkik etmek ve sahne zerafeti hususunda hayret edilecek bir iktidara mâlik bulunuyordu: Mınakyan'ı derin görüşlü ve güzide bir rejisör yapan bu hususiyetler oldu.
>
> Halk üzerinde tesir bırakmış ve kendilerine bir isim yapmış olan birçok sanatkârlarımız Mınakyan'a çok şey borçludurlar.[4]

Rus siyasetinin uyguladığı sistem neticesi Kafkas Ermenileri'nin Osmanlı Devleti başta olmak üzere, Osmanlı Ermenilerine de düşmanlık ve haset duygularıyla donatılmışlardı. Osmanlı Ermenileri'nin mezheplere bölünmüş olması ise onlarm işlerine yaramıştır. Bu konunun detaylarına inmeden özetle geçeceğim. Zira bu mütevazı eserin mevzuu dışında kalmaktadır.

Mınakyan yönetimindeki Osmanlı Tiyatrosu oyuncuları...

4 Aşot Madat, *age*, c. I, s. 54-55.

Daha önce de temas ettiğimiz gibi Mınakyan, Tiflis'ten döndüğünde yeniden ve daha gelişmiş bir Ermeni Tiyatrosu kurmayı tasarlamıştır. Ancak tasarısının gerçekleşebilmesine katkıda bulunabilecek güçlü elemanlardan yoksun olduğunu görünce, Benliyan ile birleşmiş ve 1882-1883 kışı sezonunda Manug Sisak, Aleksanyan, Sancakçıyan gibi isimlerle Türkçe gösterimler hususunda anlaşmıştır. Mmakyan 1884'te de mezkûr topluluğun başına geçmiştir. 30 Mart 1885 tarihinde Kahire'de Leblebici Horhor Ağa'yı oynamış ve bir Arap mektebi yararına verilen gösterimde, sahneleyen Mmakyan, rejisör ise Benliyan olmuştur. Ne var ki Ermeni halkı içinde çöreklenmiş iblislerin iğrenç telkinlerine kapılmış bulunan bazı genç gruplar, Mmakyan'm icraatlarından memnun değillerdir ve Türkçe oyunlar sahnelediği için tepki göstererek yüzüne tükürüp temsillerini boykot etmişler, hemen hiçbir oyununu izlememişlerdir.

İşte Osmanlı Ermenisi bir şekilde yalnızlığa itilmiş durumdadır. Nitekim, 1895-1896 arası Ermeni hareketleri sebebiyle artık Ermeni kültür hayatı son bulmuş, Ermeni Tiyatrosu'nun bütün ileri gelenleri külliyen Türkiye'den ayrılmış ve sadece Mmakyan ile bazı değerler kalmıştır ki, onlar da İstanbul'u terk ederek İzmir'e gitmişlerdir. Mardiros Mmakyan, Manug Sisak, Binemeciyan familyası vs. bu şehirde başarılı temsiller vermiştir.

Mmakyan 1884 yılında, Osmanlı Dram Kumpanyası'nı kurmuş ve bu takriben 250 oyun, opera ve operet sahnelemiştir. Mezkûr topluluk varlığını 1908'e kadar sürdürmüş ve 1904'de Şehremini Rıdvan Paşa'nın, oğlunu tiyatro çevresinden uzaklaştırmak için tiyatroyu yasaklaması gibi bazı hadiseler dışında faaliyeti hiç kesintiye uğramamıştır.

1909'da, Tasfiye-i Ahlâk Kumpanyası'na katılan Mınakyan, 1912'de 80 kişilik bir topluluk kurmuş ve 50. yıl jübilesini düzenlettirmiştir, ki bu Türk tiyatro tarihinin ilk jübilesi olmuştur ve Mmakyan Padişâh Mehmed Reşad tarafından Maarif Nişanı ile ödüllendirilmiştir.

1914'te Osmanlı Donanma Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'nin sanat yönetmenliğini ve bir yandan da Darülbedayi'nin oyunculuk hocalığını üstlenmiştir. 1916'da sahne hayatına son vermiş, 1920'de *Temaşa* dergisi okurları arasında yaptığı bir ankette "50 yıldan beri Türk Tiyatrosu'na en çok emeği geçen kimdir?" sorusunda en fazla oyu Mınakyan almıştır.

Türk Tiyatrosu'nun doğuş ve gelişme merhalelerindeki katkılarıyla Batılı manâda tiyatronun yerleşmesinde önemli derecede rol oynamış, oyuncu ve yönetmenliğinin yanı sıra yazdığı ve çevirdiği oyunlarla Türk Tiyatrosu'na emsâlsiz katkıları olmuştur. Mınakyan çok sayıda Ermeni aktör ve aktrist yetiştirmiş ve II. Meşrutiyet'ten sonra ise Türk aktör ve aktristlerin yetişmesinde de başlıca rol oynamıştır. 22 Şubat 1920 tarihinde İstanbul'da vefat ettiğinde gerçekten yorgundur. Velâkin görevini ziyadesiyle yapmış bulunan bir insanın huzuru içindedir. Büyük sanatçı Muhsin Ertuğrul onun büyüklüğünü tek cümleyle ebedileştirmiştir: *"Bir sanat heykeli devrildi!"*

Maryam Asdğig

(1852 – 1884)

Aktrist

Kantarciyan Siranuş'un ablası ve 1852 İstanbul doğumlu olan Maryam Asdğig, sahne ile kardeşinden çok evvel tanışmıştır. Öğrenimi mahalle mektebi seviyesini geçmemiştir.[1]

1 Osmanlı Ermenileri'nin kendilerine has bir öğretim sistemi vardır ki, 1965'lere kadar devam eden ve daha sonraki yıllarda yozlaşan bu sistem maarif sistemiyle kaynaşmış ve Cumhuriyet eğitim sistemiyle ters düşmeden varlığını sürdürebilmiştir. Nitekim, benim ve benim gibilerin varlığı, mezkûr sistemin ne kadar değerli olduğunu isbat açısından yeterlidir. Meselâ, Bezciyan ortamektebinin 4. sınıfından ayrılmış olmama rağmen, bu eğitim sayesinde elimden geldiğince Türk ve Ermeni milletlerine hizmet etmek şansına kavuşmuşumdur. Dolayısıyla, mahalle mektebi tabiri ile omuz silkip geçemeyiz! Dahası, Ermeni eğitim yuvalarında sahne dersleri de ayrıca güçlü idi. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Türkiye Ermenilerinin kültür ve hayatlarının ayrıca incelenmesi bizce elzemdir. Çünkü Ermenileri ehemmiyetsiz bir yabancı olarak görüp değerlendirmek sadece büyük bir yanlış değil, aynı zamanda millî birlik ve beraberlik açısından elîm neticelere sebep olur. Biz Türkiye Ermenilerine karşı öylesine duyarsız olunmuştur ki, ne Güllü Agop Vartovyan, ne Mardiros Mınakyan ve diğerleri hiçbir surette incelenmemiş, asıl değerleri bu sebeple anlaşılamamıştır! Dahası onca iddialara

Tiyatro sanatçıları içinde kendine has bir mevkii bulunan Maryam Asdğig'in mütevazı, şöhret hırsı olmayıp, daha ziyade insan sevgisiyle yoğrulmuş, sahne sanatına aşık bir kişiliğe sahip olup, bilhassa dramatik rollere düşkün olmasıyla tanınmış olduğu kayıtlarda mevcuttur.

1870-1871 sezonunda, Güllü Agop'un tiyatrosuna girmiş ve aldığı küçük bir rol, onun kabiliyetli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bilâhare Magakyan'm trupuna geçmiş ve Kral Eğleniyor temsilinde ve birçok adaptasyon eserde oynamış ve büyük başarı sağlamıştır.

Maryam Asdğig'in başarılı oluşu Güllü Agop'u çok memnun etmiştir. Zira onun kabiliyetli olduğunu ilk keşfeden sanatçı Güllü Agop olmuş ve onu ikinci defa kendi tiyatrosuna almıştır. Maryam Asdğig 1878'e kadar Osmanlı Tiyatrosu'nda sahneye çıkmış, daha sonra kardeşi Siranuş'la Kafkasya'ya gitmiştir 1881'de İstanbul'a dönmüş ve kardeşiyle birlikte Benliyan topluluğuna girmiştir. Seyirciler onu çok tutmuştur. Şarasan'ın ifadesine göre, o eşsiz bir sanatçıdır ve sahnede öylece görünmesi bile seyirci açısından yeterli olmuştur.

Tesirli sesi, olağanüstü oyunculuğu, nefis dans edişi başlıca meziyetleridir. Ancak aniden hastalanmış ve kısa zamanda durumu ağırlaşmış, 1884 yılında da vefat etmiştir. Muhteşem bir âyin ve merasimiyle kaldırılan cenazesi, unutulmaz bir kortejle Fransız Tiyatrosu önünden geçirilirken, sandukası üzerine pencere ve balkonlardan taze çiçekler serpiştirilmiştir.

---

rağmen tiyatronun asıl değeri dahi henüz pek anlaşılmış değildir. Anlaşılması bir yana, daha ziyade Ermeni aktrist - Türk aktrist ayırım üzerinde durulmuş olması bile, nasıl bir tenakuz içinde bocaladığımızın en açık misâlidir! İşte sanat âleminden maddeler sunmamdaki başlıca gaye, bu düşünceye dayanmaktadır. Bizim, yani Türkiye insanlarının bir an evvel millî birlik ve beraberliğine kavuşabilmemiz, Türkiye'nin yarınları açısından çok önemlidir! İşte Maryam Asdğig böylesine talihsiz bir kavmin mensubu olduğu için, günümüz insanları tarafından hiç mi hiç tanınmamaktadır! Sanat çevrelerinden bazılarının hatırlaması veya sanat kitaplarından öğrendikleri kadarıyla tanımaları yeterli değildir. Zira bir sanatçıyı halk tanıyıp da kendine mâl etmedikçe, o sanatçı ilelebet varlığını sürdüremez, kendisini hatırlatamaz! Demem odur ki, ülkemizde bazı güçler istedikleri sanatçının hatırasını günümüze taşımış, kaybetmek istediklerini de değerli olmalarına rağmen, gözlerden uzak tutup yoklara gönderebilmişlerdir! İşte, Maryam Asdğig böylesi kurbanlardan sadece birisidir!

Manuk Sisak

(1839-1897)

Aktör

1839 yılında İstanbul Kuzguncuk'da doğmuştur. İlköğrenimini mahalle mektebinde ikmal etmiş, 1861 yılında sahne hayatına atılmış ve önce Şark Tiyatrosu, bilahare Osmanlı Tiyatrosu'na geçerek uzun yıllar mezkûr tiyatroda çalışmıştır. Ancak sahne hayatına atılışından bir sene sonra, yani 1862 yılında Osmanlı Tiyatrosu'na geçmeden, yakın arkadaşlarıyla birlikte Ermeni Dostları adıyla bir topluluk kurmuş ve 1866 yılına kadar Kuzguncuk'ta mezkûr toplulukla daha ziyade tarihî piyeslerde oynamıştır. 1867-1879 yılları arası Aziziye, Naum ve Ortaköy tiyatrolarında gösteriler sunmuş, 1872-1873 sezonu Magakyan topluluğunda çalışmıştır. Mezkûr topluluk dağılınca Osmanlı Tiyatrosu'na girmiş ve bu tiyatronun sağlam ve devamlı oyuncularından birisi olmuştur. Sahne ve özel hayatı boyunca dürüst ve güvenilir bir sanatçı olarak bilinmiştir. En ziyade, hain ve kötü adam rollerinde boy göstermiştir ki, meşhur Kamelyalı Kadın piyesinde Baba Duval rolü bunlardan biridir. Bu karakteri o derece canlı oynamıştır ki, seyirciler tesirinden uzun zaman kurtulamamıştır. 1880-1881 sezonunda Ortaköy Tiyatrosu'nda oynamış, daha sonra Mmakyan'ın topluluğuna girmiştir. Bu onun katıldığı son topluluk olmuş ve yakalandığı verem hastalığından kurtulamayarak 1897 yılında vefat etmiştir.

Bir eleştirmen, "Birinci sınıf oyuncu olmadığı halde ölümünden sonra Mınakyan onun önemli sanatçılar arasında saymıştır." der. Bizce onunla yakın temasta bulunmuş, birlikte çalışmış ünlü bir sanat adamının fikrine saygı duymak, herhalde akla daha yakındır!

Nalyan Takvor

(1843-1876)

Aktör-Oyun Yazarı

1843 yılında İstanbul Hasköy'de doğan Nalyan Takvor, Osmanlı Tiyatrosu'nun en çalışkan, en yararlı elemanlarının başında gelenlerdendir. Öğrenimini ikmâl ettikten sonra 1865-1868 yılları arasında Mısır'da öğretmenlik hizmetinde bulunmuştur. 1868'de anlaşması hitam bulduğunda İstanbul'a dönmüş, Güllü Agop'un henüz açmış bulunduğu Gedikpaşa Tiyatrosu'na bizzat Güllü tarafından alınmış ve burada sonuna kadar sadakatle çalışmıştır.

Bazı melodramlarda rol almış, Batının büyük yazarlarmdan çeviriler yapmış ve de kısa ömrüne birçok değerli hizmet sığdırabilmiştir. Analisanı Ermenice'yi, Türkçe'yi ve Fransızca'yı gayet iyi bilen Takvor, birçok değerli eseri Türkçe'ye tercüme etmiştir. Türk folklorunu gayet iyi bilmesi, Leblebici Horhor Ağa gibi bir eserin metnini kaleme alması neticesini doğurmuştur. Henüz 33 yaşındayken, 1876 yılında hayata veda etmiştir.

Nıvart Aleksanyan
Nıvart Suat Hanım
(1895-1973)
Aktrist

1895 yılında İstanbul'da doğmuş, 28 Mart 1973 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Mardiros Mınakyan'ın muhasebecisi Aleksan Efendi'nin kızıdır. Öğrenimini, Bomonti'deki Fransız Sörler Mektebi'nde ikmâl etmiştir.

Operet oyuncusu ve devrinin yegâne primadonnası konumundaki Nıvart Hanım, henüz çocukluk yıllarını yaşadığı döneminden itibaren çok sevdiği babasıyla sık sık Mınakyan'ın tiyatrosuna giderek sahne hayatını sevmeye başlamış ve daha sonra temelden bağlanmıştır.

Mezkûr düşünceyle hayâl kurduğu dönemde Mınakyan'ın gelini Azniv de teşvik edici davranınca, ilk Kadıköy Zambo Oğlunun salaş sahneli bahçesinde sahneye çıkmış ve İbnürrefik Ahmed Nuri Bey'in uyarlaması, Gelin Kaynana vodvilinde, evlâtlık rolüyle sahneye merhaba demiştir (1912).

Daha sonra ise, Dâruttâlim-i Mûsikî Topluluğu'a katılıp İsmail Hakkı ve Kaptanzâde Ali Rıza beylerin kurdukları, İstanbul Operet Heyeti'nde İstanbul Efendisi, Kaşıkçılar, Lâle Devri, Yedekçi operetlerinde başkadın rollerinde, öylesine başarılı olmuştur ki, seyirci onu ayakta alkışlamış ve bir anda şöhrete kavuşmuştur (1920). Mevzubahis topluluğun dağılmasından

sonra sırasıyla Hale Opereti, Sahir Opereti ve Süreyya Opereti'nde çalışmıştır. Cardaş Füristin, Şen Dul, Kontes Maritsa, Lüksemburg Kontu gibi birçok operette başkadın rollerini olağanüstü başarıyla oynayıp ününe ün katmıştır. Türk Operet Tiyatrosu'na güzel yüzü candan bakışları, nefis sesi ve kusursuz diksiyonu ile seyircilerinin sonsuz hayranlığını kazanıp, yıllarca hizmet verdikten sonra geçirdiği bir felçle sahnelere veda etmeye mecbur kalmış, yıllarca sahnenin dışında içine kapanık yaşadıktan sonra 76 yaşında hayata veda ederek, Feriköy-Ermeni Kabristanı'nda ebedi uykusuna çekilmiştir. Kayda geçilen Nıvart Suat Hanım adını nasıl aldığı hakkında bilgi bulamadık. Tahminen sahne adı, İslâm bir bey ile evlilik veya İhtida etmiş olabilir. Lâkin Ermeni kabristanına gömülmüş olduğuna göre sahne adı olması mümkündür.

Anna Papazyan

(? - ?)

Aktrist

İstanbul Şehir Tiyatroları oyuncusu Anna (veya Anayis) Papazyan, Ermeni asıllı Türk tiyatro aktristidir. Doğum ve ölüm yılları hakkında herhangi bir kayıt bulamadık. 1937 ve 1943 yılları arası önemi eserlerde rol almıştır. 1937: Lâfonten Baba, Turandot, Erkek ve Hayaletleri; 1938: Peer Gynt, Yanlışlıklar Komedisi; 1939: Yüzkarası; 1941: Kibarlık Budalası, Kiralık Odalar; 1942: Ökse ve Sükse, Kızlar Eğleniyor, Kış Masalı; 1943: Burbağalar, Su Kızı.

Arusyak Papazyan

(1841-1907)

Aktrist

İlk Ermeni kadın tiyatrocudur. 1857 yılında Naum Tiyatrosu'nda sahneye çıkmıştır. 1861 yılından sonra Şark Tiyatrosu'nda temsillerde rol almıştır. Kardeşiyle birlikte olarak sahne hayatına katılmışlar ve yıllarca hizmet sunmuşlardır. Arusyak, Kumkapu semtinde bulunan Ermeni Mektebi'nde öğretmenlik de yapmıştır.

1868 yılında saray dekoratörü Sepon Bezirciyan ile evlenerek sahne dünyasını terk etmiş, kocasının soyadı alarak Arusyak Bezirciyan olarak hayatını sürdürmüştür. 1900 yılında rahatsızlığı sebebiyle Surp Pırgiç'e kaldırılmış ve 7 sene burada çile doldurduktan sonra hayata gözlerini yummuştur.

Garabed Papazyan

(? - ?)

Mütercim

Doğum tarihi, yeri, nerede öldüğü hakkında herhangi bir kayıt bulamadık. Eleştirmen ve mütercim olarak tanınmış bulunan Garabed Papazyan, meşhur Sezar Borgia eseri ilk sahnelendiğinde Ermenice'den Türkçe'ye adapte eden kişi olarak da kayıtlara geçmiştir ve hakkında daha fazla bilgi bulamamamız bizleri gerçekten üzmektedir! Zira bütün bu üzücü kaynaksızlığın temelinde, Ermeni Kilisesi kütüklerinin yıllar zarfında erozyona uğramış olduğunun ürkütücü kokusunu vermektedir?!

Haçik Papazyan

(1845 - 1877)

Aktrist

İstanbul Balat'ta doğmuş, ufacık bir çocukken ailesini kaybetmiş ve bu yüzden mecburen Üsküdar'da yaşayan ve fakir bir insan olan teyzesinin yanma yerleşmiştir. Hayırseverlerin yardımıyla Surp Pırgiç'te tahsil görmüş, bu esnada. tanıştığı Takvor Nalyan'la çok samimi dost olmuşlardır. 1865-66'da Üsküdar'da öğretmenlik yapmış; Nalyan, Güllü Agop'un trupuna girince, Papazyan da arkasından müracaatta bulunmuş ve Nalyan'm da kefilliği ile müracaatı kabul edilmiştir.

1867'de ilk kez Gedikpaşa'da sahneye çıkmıştır. 1870'de Fasulyeciyan ile birlikte Kafkasya'ya gitmiş, burada Bedros Atamyan'la birlikte çalışma imkânı bulmuştur. Bilâhare İstanbul'a dönmüş, 1872-1873'te Ortaköy sahnesinde çalışmıştır. Mağakyan'm umduğunu bulamaması ve iflas etmesi üzerine, tek-

rar Güllü Agop'un trupuna katılmıştır. Bu seferki katılışında kendisine çok önemli roller verilmiş ve o da bu rollerin hakkını teslim etmiştir. Cesare Borgia, Bayan Saint Tropez, İki Çavuşlar, Yaşlı Onbaşı, Monte Christo, Kör Diran, Büyük Drtad başrol aldığı oyunlardandır. Canlandırdığı karakterlere kendisinden bir şeyler katıyor olması, seyirci tarafından çok takdir edilmiş ve alkış almıştır.

Bütün bu koşuşturma içerisinde, biraz da gönlüne göre birisinin karşısına çıkmaması nedeniyle hiç evlenmemiştir. İşlerinin kötüye gitmesinden sonra sıkıntıya düşmüş, üstelik sağlıksız şartlarda çalışması yüzünden verem illetine yakalanmıştır. Kumkapu'da virane bir kulübede, soğuk ve açlıkla mücadele ederek, kendisine bakacak, tedavi edecek bir hekime bile gitmesini sağlayacak bir kuruş parası olmadan, sefil bir şekilde hayatını kaybetmiştir.

Vefatını duyan bütün eski dostları çok üzülmüşler ve büyük bir cenaze merasimi tertipleyerek Balıklı Mezarlığı'na defnettiler. Haçik Papazyan'ın mezarı da, emsali yüzlerce mezar gibi taşı olmadığından yoklara karışıp gitmiştir!

Peruz Terzakyan

(1866-1920)

Kantocu

1866 yılında Sivas'da doğmuştur. Ailece İstanbul'a göç ettiklerinde ilk çocukluk yıllarından itibaren hep hayâl ettiği tiyatro dünyasına kavuşabileceğine sevinmiş, nice hayâller kurmuştur. Ancak ebeveynleri onun bu tutkusuna pek taraftar değilllerdir. Peruz'un kararı kesindir ve böylece 14 yaşlarında körpecik bir taze iken, sahnenin sihirli atmosferi ile tanışmıştır (1880).

Bu körpecik aktrist namzetinin fizikî görünümüne gelince orta boylu, etine dolgun, oldukça dikkatlere çeken bir taze olmasına rağmen çatık kaşları, sert bakışlarıyla hayli itici bir görünüm sergilemiş, buna rağmen onu sahnede izleyebilen erkekler, gizemli çekiciliğine kapılmadan edememiştir.

Büyük Peruz olarak nam salmış bulunan Peruz Terzakyan böyle bir kadındır ve meşhur Rum asıllı bir portre ressamı olan Dimitri Andreodis, onun bir boy portresini çizmiş ve bu yağlıboya sanat eserini yıllar sonra, 1995 yılında *Yeni Yüzyıl* gazetesinde görmek nasip olmuştur. Nitekim şahsi arşivimde

bulunan, mezkûr gazeteden fotokopi ile temin ettiğimiz yağlıboya tablonun fotoğrafını bu nâçiz eserde neşretmekteyiz.

Kantocu Peruz'un Rum asıllı ressam Dimitri Andreodis tarafından yapılan yağlıboya tablosu.

Peruz Hanım, iyi bir aktrist olamamış, fakat iyi bir dansöz olmayı denemiş ve olmuştur da. O yıllarda Avrupa'dan ülkemize giren opera ve operet bilhassa Beyoğlu mıntıkasında rağbet görmüştü. Peruz Terzakyan "tiyatro sanatçısı olamadımsa, şarkıcı dansöz olurum" düşüncesiyle kantoda karar kılmış ve öyle benimsemiş, öyle başarılı olmuş ki adeta bütün tiyatro-

cular peşinden koşar olmuştur. Peruz'un bu döneminde, Rıdvan Paşa'nın yasaklamasıyla tiyatrolar kapatılmış (1904) ve Paşa'nın öldürülmesi ile (1906) tekrar açılmıştır. Bu meyanda Mınakyan da hissesine düşen sıkıntıyı şehir haricinde kaçamak çalışmalarla karşılamaya çalışmış ve tiyatrolara yeni vâli tarafından izin verilince, tiyatrosunu açmıştır. Ancak bu dönemde Kantocu Peruz'un yıldızı öylesine parlamıştır ki, sahne aldığı tiyatro hangisi ise, orası hemen hepsinden fazla iş yapmıştır. İşte Mınakyan'm o talihsiz dönemde en ziyade rahatsız olduğu bu husustur; yani Peruz ve Kanto!...

Sayın Metin And, *Osmanlı Tiyatrosu* adlı eserinin 255. sahifesinde bu durumu şu değerli satırlarla belirtmişler:

> Bu yıllarda Mınakyan'ın en önemli rakibi Peruz'du. 1880'lerde sahneye atılan Peruz Terzakyan çok çevik, güzel bir kızdı, önceleri tiyatroda yeterince başarı kazanamayınca şarkı ve dansa başladı. Bu kantoları kendisi yazıyor, kendisi oynuyordu. Büyük ilgi gördü, şarkıları Türkiye dışına taştı. Mınakyan zayıfladıkça, Peruz güçleniyordu. Peruz, Mınakyan'ın seyircilerini kendine çekiyordu.

Kanto dünyasının adeta sembolü konrumunda bulunan Peruz Terzakyan, 1920 yılında vefat etmiştir. Ancak, kantoları hiçbir zaman unutulmamış ve daha sonraki yıllarda da değişik adlar altında tekrarlanmıştır. 1980'lerde Nuran Damcıoğlu adlı sanatçımız abartılı da olsa kantoyu günümüz nesillerine tanıtmıştır.

Dikran Sancakciyan

(1845-1915?)

Aktör

Kevork Pamukciyan'ın, *Biyografileriyle Ermeniler* adlı eserinin 344. ve *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi*'nin 361. sahifesinde pek cüz'i bir malumat ve oynadığı temsillerden bazılar kayda geçilmiştir.

Pamukciyan'ın yazdığına göre, Sancakciyan 1864-1865 yıllarında Şark Tiyatrosu'nda sahne hayatına başlamış, Benliyan'ın opera grubunda uzun yıllar görev almış; akabinde de Mardiros Mınakyan'ın grubuyla çalışmıştır. Tiyatro oyuncusu Mari Nıvart'ın kızkardeşiyle evlenmiş olan Sancakciyan, 1914 senesinden sonra vefat etmiş olmakla birlikte, tarihi kesin olarak belli değildir.

Rol aldığı oyunlardan bazıları şunlardır:

1894: Paris Paçavracısı; 1904: Paris Fukarası, Demirhâne Müdürü, İki Yetime, Kumarbazın Encamı; 1906: Paris Fukarası, Piyer dö Şömn. 1907: Dalila, Jak Varley, Simon ve Mari, Ekmekçi Kadın, Fanfan-Klodine, Kantocu Kız, Dilenci Karı; 1908: Paris Kıptileri, Tereza, Balmumcu, Fazilet mağlûp olur mu? Eceli Kaza, İtimat-Emel-Rikkat, Gammazın Cezası, Osmanlı Kahramanları, Tahammûl, Tayarezade.

Ani İpekkaya

(1939 -)

Aktrist

1939 yılında İstanbul'da doğmuştur. Evlenmeden önce Şahnazar soyadını kullanmaktaydı. Aktristlik öğrenimini İstanbul Konservatuvarı Tiyatro bölümünde ikmâl etti. Bir müddet amatör sahnelerde çalıştıktan sonra Oraloğlu Tiyatrosu'na girmiştir. Daha sonra Arena ve Gülriz-Cezar topluluğuna geçmiş ve Çetin ile Özel Kadıköy Tiyatrosu'nu kurdu. 1965 yılında İstanbul Şehir Tiyatrosu'na geçmiştir.

Şamram Hanım

(1871-1955)

Kantocu

Garabed Kelleciyan adında bir Osmanlı Ermenisi'nin kızı olarak 1871 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Doğum tarihini 1870 gösteren kaynaklar da vardır. Şamram Hanım, öğrenim hayatına İstanbul Ermenileri'nin Galata'daki meşhur Surp Lusavoriçyan Mektebi'nde ikmal ettikten sonra annesiyle birlikte iş hayatına atılarak terzilik yapmaya başlamıştır. 1895 yılında, o malûm ve uğursuz Ermeni meseleleri başlayınca, geçim sıkıntısı çekmeye başlamışlar, teyzesinin kızı meşhur kantocu Peruz, imdatlarına yetişmiş ve Şamram'a kanto yapmasını teklif etmiştir. Israrlı teşvikler neticesinde de Şamran sahneye çıkmıştır. Bu zarif güzel yüzlü ve şuh bakışlı tazeyi seyirci pek beğenmiştir. Şevki Bey ve Kel Hasan'ın kumpan-

yalarıyla Şehzadebaşı'nda Direklerarası Millî Tiyatro. Pera'da Petit Champs Tiyatrosu, Üsküdar, İcadiye ve Kadıköy Kuşdili tiyatrolarında sahneye çıkmıştır. Şöhreti her yanı sarmış ve Büyük Peruz gibi söylediği kantoları kendi yazarak bestelemiştir.

Onun sanat yönü, sanat gücü öylesine değer kazanmıştı ki, şöhreti Yıldız Sarayı'na kadar ulaşmış, Saray tarafından çağrılan Şamram Hanım, Sultan II. Abdülhamid Hân'ın huzurlarında taltif edilmiştir.

Ancak, bilhassa İstanbul'daki tiyatroların siyaset mahfiline döndürülmesi Saray'ı tedirgin etmiş ve böylece Sultan'ın iradesiyle İstanbul'daki bütün tiyatrolar tatil ettirilmişti. Şamran Hanım bu sebeple Anadolu'ya turneye çıkmış, Edirne, Selânik, Konya, Bursa, Trabzon şehirlerinde sahne almıştır (1906).

Şamram Hanım'm bu döneminde sinemacı Aleksan Agopyan'la evlenmiş (1909), kocasının isteği üzerine, bir yıl sahnelerden uzak kalmış, 1910'da tekrar sahnelere dönerek Naşit Özcan'la birlikte uzun yıllar sanat hayatını sürdürmüştür. Birçok ünlü sanatçıyla sahneye çıktı ve hemen herkesin sevgisini, saygısını kazandı.

1934 yılında sahne hayatını tamamen terk etmiş, 14 Mart 1955 tarihinde vefat ettiğinde arkasında kendisine bilhassa sanatçı arkadaşlarına hatırlatacak hatıralar bırakmıştır. Merhumenin kabri, Şişli Ermeni Mezarlığı'ndadır.

Tokatlı Lüsi

(1901 - ?)

Tiyatro ve Opera Sanatçısı

Tiyatro ve Opera sanatçısı Lüsi Tokatlı 1901 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini ikmal ettikten sonra tiyatro hayatına atıldı ve 1923 yılına kadar muhtelif truplarda staj görerek, sahne hayatını geliştirmiş, aktristlik mertebesine erişebilmek gayesiyle var gücü ile çalışıp, adeta sahne ile iç içe yaşamıştır. Nitekim, Benliyan operetinde sahnelenen komedide subret rolünde hizmetçi kız o derece muvaffak olmuştur. Önemli klasiklerden Othello, Meçhul Kadın-Emilya, Jaklin, Quo Vadis gibi eserlerde rol alarak, şöhretini perçinlemiştir.

Ne var ki, 1923 yılında mensubu bulunduğu dramatik heyeti dağılınca, dram ve komedi arası ayrı bir türde sahnelenen operetlerde sahneye çıkmaya başlamıştır. Bu onun branşı değildir ama gayet başarılı olup bir ayrı yönünün meydana çıkmasına kendisi de şahit olmuştur.

Agop Benliyan tarafından sahnelenen Arşm Mal Alan Opereti'nde Gülçehre rolü ile bilinmeyen yönünü tamamen meydana koymuştur. Sahir Opereti ile uzun yıllar sahne arkadaşlığı olmuş ve 150'den fazla Çardaş Opereti'nin Sübreti olarak Şataşi rolünü başarı ile temsil etmiştir. Şadi Fikret'in Millî Sahnesine girerek, 1926 yılına kadar bu sahnede kalmış ve daha sonra tekrar Sahir Sahnesi'ne dönmüştür. Ancak önemli bir hastalık geçirdiğinden, kendisine 1927 yılına kadar istirahat etmesi tavsiye edilmiştir.

1929'da Sahir Opereti'nin İzmir turnesine iştirak etmiş, soprano olarak katıldığı bu operette Silva Varesku, Kontes Marica, Fadime rolleriyle son derece başarılı olmuştur. Daha sonra muhtelif kuruluşların bazen operet, bazen komedi temsillerinde kendisini defaten ispat etmiştir.

1931'de, Reşid Rıza'nın Rumeli turnesine katılmış, Atina'da Leblebici temsilinde Yunan Artistleri Cemiyeti Reisi, M. Leponyotis'in dikkatini çekerek bir yıllık teklif almıştır. İstanbul'a dönüşünde hekimler kesin istirahat tavsiyesinde bulununca sahneden çekilmiş, lâkin yılda birkaç sefer sahneye çıkmadan da edememiştir. Sanat hayatının 25. yıldönümünü Şehir Tiyatrosu'nda, meşhur Arşın Mal Alan adlı 4. perdelik operette Asya rolü ile kutlamıştır (4 Mayıs 1944).

Sarkis Tütünciyan

(1880-1948)

Tiyatro Tarihçisi

Sarkis Tütünciyan'ın eserinin günümüz Türkçesiyle yapılmış neşrinin kapağı.

1880 yılında İstanbul'da doğup 1948 yılında vefat etmiş bulunan Sarkis Tütünciyan, yazılarında Şarasan müstear adını kullanmıştır. Ünlü bir tiyatro tarihçisi olan Tütünciyan'ın, tiyatro alanında Türk Ermenileri Sahnesi ve Yaratıcıları (İst. 1915) adlı eşsiz bir eseri mevcuttur. Bu eser, bilhassa sahne sanatı ve sanatçıları hakkında gayet değerli bilgiler içeren bir eserdir.

Agop Topuz

(1923 -?)

Opera Sanatçısı

İstanbul Operası sanatçılarından, Opera oyuncusudur. 1923 yılında doğmuştur. 1960'lı yıllarda sahne aldığı programlara ilişkin çeşitli gazete haberleri dışında daha geniş bilgi bulunamadı.

Agop Topuz'un 1962 yılına ait bir konser kitapçığının kapağı.

Tospatyan

(? - ?)

Aktör

Mınakyan Tiyatrosu aktörlerinden olarak kayda geçilmiş. Genellikle komedilerde oynadığına ilişkin bazı bilgiler dışında, hakkında başkaca bir malumat edinemedik.

Nigoğos Tülbentçiyan

(? - ?)

Aktör

Meşhur Hasköy Ermeni Tiyatrosu oyuncularında olan bir aktördür. Kevork Pamukciyan'm *Biyografileriyle Ermeniler* adlı eserinin 369. sahifesinde bu isimle kayıtlı bir biyografi mevcuttur, ancak burada tiyatrocu değil, gazeteci olarak bahsedilmektedir. Bu da, ya aynı isimle bir başka şahsiyetin mevcut olduğunu, ya da Pamukciyan'm maddeyi yazarken Tülbentçiyan'm tiyatroculuğu hakkında bilgi sahibi olmadığına işaret ediyor. Bu şahsın aynı kişi olup olmadığını teyit edemedik. O yüzden kesin doğrudur diyemiyoruz. Pamukciyan'ın ifadesine göre 1841-1886 yılları arasında yaşamış ve Ermeni harfli Türkçe neşredilen Kheyal gazetesinde müdürlük ve nâşirlik yapmıştır.

Kenan Pars

(1920-2008)

Aktör

Türk sinemasının emektar oyuncularından olan Kirkor Cezveciyan, sahne adı olarak Kenan Pars ismini kullanmıştır. 1920 yılında İstanbul'da doğan Pars, oyunculuk hayatına 1953 senesinde başlamış ve Türk sinemasında, sert karakterleri canlandırmasıyla meşhur olmuştur.

Oyunculuk hayatı boyunca hiç başrol almamış olsa da, karakter oyunculuğu ile sinema tarihimizin unutulmazları arasında yer almayı başarmıştır. Toplam 249 filmde rol alma başarısı gösteren Pars, aynı zamanda 6 filmin yönetmenliğini yapmış, 2 filmin de yapımcılığını üstlenmiştir.

Kenan Pars, İslâm sanatlarından olan Hat sanatındaki ustalığıyla da tanınmıştır.

Ömrünün ilerleyen döneminde sinemadaki yozlaşma ve kalitesiz ürünlerin artması üzerine, bu ışıltılı dünyadan elini eteğini çekmiş, sadece birkaç sinema filmi ve birkaç tane de dizi filmde roller üstlenmiştir. Bakırköy Meydanı'ndaki büfesinde, halkla iç içe yaşayarak gazete bayiliği yapmış ve kimseye muhtaç olmadan, kendi rızkını temin etmiştir. Aynı zamanda bir hattat olan Kenan Pars, bu yönüyle de takdir toplamış bir isimdir. 2008 yılında vefat ettiğinde cenazesi Bakırköy Ermeni Kilisesi'ndeki dinî merasimin ardından bu semtteki Ermeni Kabristanı'nda toprağa verilmiştir.

Nubar Terziyan

(1909-1994)

Tiyatrocu-Aktör

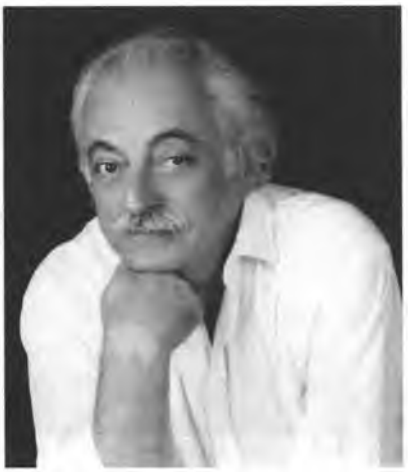
Asıl ismi Nubar Alyanak'tır. 1909 yılında İstanbul'da doğmuş, Bakırköy Bezezyan Lisesi'nde tahsil görmüştür. 1940 yılında Gençler Temaşa Heyeti'nde sanat hayatına başlayan Terziyan, 1949 yılında Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Efsuncu Baba romanı filme alındığında aldığı rolle sinema oyunculuğuna başlamıştır. 400'ün üzerinde filmde rol almıştır. Sarıyer Büyükdereli olan Nubar Terziyan 14 Ocak 1994 tarihinde İstanbul'da vefat ederek dünya hayatına noktayı koymuştur.

Nubar Terziyan, daha ziyade sevecen baba ve dede, mahallenin iyiliksever amcası, dindar müslüman rolleriyle Türk insanının gönüllerini fethetme bahtına erişmiştir. Cenaze merasimi Kumkapı Patriklik Meryem Ana Ermeni Kilisesi'nde icra edilmiş ve naaşı Balıklı Ermeni Mezarlığı'ndaki aile kabrine defnedilmiştir. Ölümünden tam bir yıl önce 14 Ocak 1993'te Nubar Terziyan, Ankara Uluslararası Film Festivali'nde "Emek Ödülü"ne değer bulunmuştur.

Misak Torosyan

(1941-2010)

Tiyatrocu-Aktör

Sahne adı olarak Misak Toros ismini kullanmıştır. 1941 doğumlu olan tiyatrocu ve sinema oyuncusu olan Toros, sayısız TV dizisi ve sinema filminde rol almış, canlandırdığı babacan tiplemelerle seyircilerin kalplerini fethetmiştir. Kendisi gibi bir oyuncu olan Anta Toros ile evlilik yapmış ve bu evlilikten İrna adıyla bir kız evladı olmuştur. Aynı zamanda kuyumculukta, gitar çalmada ve tiyatroda ustalık derecesine varmış olan Toros, ömrünün son demlerinde oyunculuk dersi vermiş, düzgün Türkçe kullanımı hususunda otorite kabul edilmiş bir isimdir. 2010 yılında vefat etmiştir. Beyoğlu Üç Horan Kilisesi'ndeki dinî merasimin ardından, Şişli Ermeni Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Anta Torosyan

(1909-1994)

Tiyatrocu-Aktrist

İstanbul'da 1948 yılında doğmuştur. 1965'te amatör bir sanatçı olarak tiyatroya adımını atmış, Dostlar Tiyatrosu'nda tiyatro tahsili görmüş, 1971'de Gülriz Sururi - Engin Cezzar Tiyatrosu'nda profesyonel sanat icra etmeye başlamıştır. Ali Poyrazoğlu ve Nisa Serezli - Tolga Aşkıner Tiyatrosu gibi topluluklarda bulunan Toros, Amerika'da da tiyatro üzerine çalışmalar yaptı.

Üç ay Vera Vlasova, bir yıl da Actors Btudya üyelerinden Mitehel Mestor ile çalışma imkânnma kavuşmuştur. Yine kendisi gibi tiyatro sanatçısı ve yönetmeni olan Misak Toros ile evlenmiş ve bu evlilikten İrna adında bir kız çocuğu sahibi olmuştur.

Anta Toros, eserimizin baskıya girdiği tarihlerde, halen sinema filmi ve dizi filmlerde oynadığı rollerle sanat hayatına devam etmektedir.

Kamer Sadıkyan

(1911-1986)

Tiyatrocu-Aktrist

Türk sinemasının "Kamer Baba" lâkaplı, ünlü bir karakter oyuncusudur. Sahne adı olarak Kamer Sadık ismini kullanmıştır. 1911 yılında İstanbul'da doğmuş, lise tahsilini Pangaltı Lisesi'nde yaparak bu okuldan mezun olmuştur. Sinemaya 1954'te "Çifte Kavrulmuş" filmiyle başlamıştır.

Türkçe, Ermenice yanında Fransızca da bilen Kamer Baba, 1961'de Belçikalı filmcilerin büyük bölümünü İstanbul'da çektikleri "Tenten ve Altın Post" filminde de rol almıştır.

Çok sayıda Yeşilçam yapımı filmde, foto romanlarda oynamıştır. Daha çok 1977 yapımı Sakar Şakir filmindeki Sabri Amca rolü ile hafızalara kazınmıştır. Bu kıymetli sanatçımız, 1986 yılında Kayseri'de vefat etmiştir.

Kamer Sadıkyan'ın rol aldığı, Belçika yapımı Tenten filminden, sanatçının da yer aldığı bazı sahneler.

Nişan Hançeryan

(1923-1997)

Tiyatrocu-Aktör-Senarist-Ressam

Sinema dünyasında bilinen adıyla Nişan Hançer 1923 yılında Ankara'da doğmuş, 1997 yılında İstanbul'da hayata gözlerini yummuştur. Tiyatro ve sinema oyuncusu, yönetmen, ressam olarak tanınmış ve itibarlı bir şöhrete kavuşmuştur.

Sanat hayatına tiyatro ile başlayan Nişan Hançeryan, Ses Tiyatrosu gibi topluluklarda çalışmış, ilk yönetmenlik tecrübesini bu sanat dalında kazanmasının akabinde, Lütfi Akad'tan öğrendikleriyle 1955 yılında kamera arkasına geçerek sinema dünyası içinde yer almıştır. Senaristlik ve yapımcılığın yanı sıra sinemada oyunculuk da yapan Hançeryan, aynı zamanda ressam kimliğiyle de tanınmış, sergiler açmıştır. Hançeryan, Yıldırım Gencer, Türker İnanoğlu, Erol Taş gibi sanatçıların yetişmesinde büyük rol oynamıştır.

Arşavir Alyanak

(1907-1981)

Aktör-Senarist-Yönetmen

Adapazarı'nda 1907 yılında doğmuş ve 1981 yılının 1 Mayıs'mda İstanbul'da hayata gözlerini yummuş oyuncu, yönetmen, senarist, yapımcı.

İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi'nden mezun olan Arşavir Alyanak, Türk sanat müziği yorumcusu, kemancı Agopos Efendi'nin mahdumudur. 1920'li yıllarda Gedikpaşa'da Gençler Temaşa Derneği adında bir toplulukta tiyatro sahnesine çıkarak sanat hayatına giriş yapmış, daha sonra Hagop Ayvaz, Torkom Sırabyan, Apraham Hıdışyan gibi isimlerle Tan Sineması'nda "Genç Tiyatro Sevenler Derneği" adlı toplulukla tiyatro çalışmalarını sürdürmüştür. 1948 yılında ilk kez kamera karşısında oyuncu olarak yer almıştır.

1951 yılından itibaren yapımcılık ve yönetmenlik koltuğuna oturan sanatçı, 1952 yılında filmlerinin senaryolarını da kendi yazmaya başlamıştır. "Yakut Film" adıyla kendi film şirketini de kuran Arşavir Alyanak, 1970'li yıllarda seks içerikli filmler furyasının başlamasıyla film çevirmeyi bırakmıştır.

Hovsep Yazıcıyan

(? - ?)

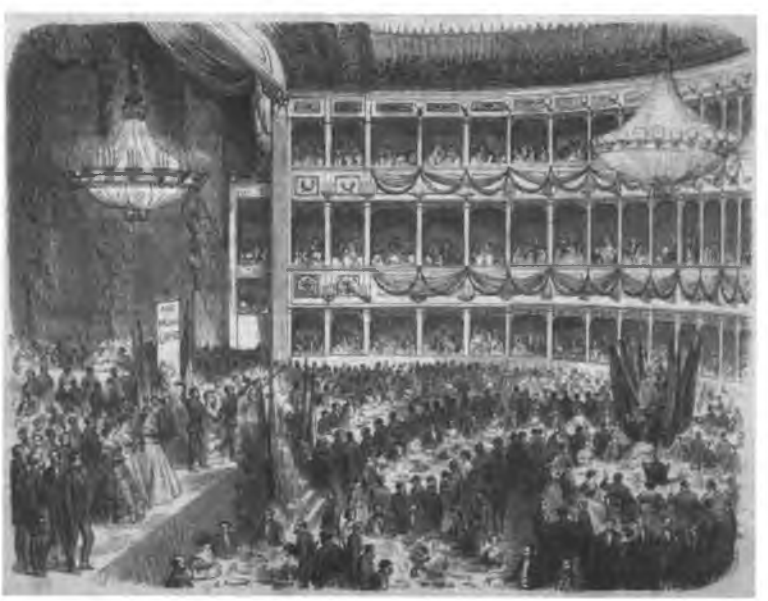
Oyun Yazarı-Mütercim

Aktör ve Yazar. Meşhur Arif Ağa'nın Hilesi tiyatro eserininin librettosu ona aittir. Kevork Pamukciyan'ın *Biyografileriyle Ermeniler* adlı eserinin 377. sahifesinde bu isimle kayıtlı bir biyografi mevcuttur, ancak burada tiyatrocu değil, Kıbrıs'taki Fransız konsolosluğunda mütercim olarak bahsedilmektedir. Dolayısıyla, aynı şahıstan bahsedip bahsetmediğini bilemiyoruz.

Osmanlı Dönemi Tiyatroları

BOSCO TİYATROSU

Aşağıdaki derleme, merhum Muharrir Refik Ahmed Sevengil'in (1903-1970) Opera serlevhalı ve bir asır evvel Türkçeye çevrilmiş eserle âlâkalı *Cumhuriyet* gazetesinde neşredilmiş makalesinden aktarılmıştır.

Bosco Tiyatrosu'nda bir temsil...

Geçen asır başlarında İstanbul'a gelmiş bir İtalyan hokkabazının Beyoğlu'nda kurduğu ve Bosco yazılıp, Bosko oku-

nan bir adla faaliyet gösterip, BOSCONUN TİYATROSU adıyla anılan mezkûr kuruluştur. Mevzubahis İtalyan hokkabaz, 1839 yılında Tanzimat'ın ilânı döneminde İstanbul'a gelip, hemen birçok Avrupalı seyyah gibi Beyoğlu'nu tercihi ile mezkûr mahalle yerleşmiş, henüz 2-3 ay geçmiş olmasına rağmen, kendisini sevdirmesini bilmiş, ilk umûmî eğlence yerlerinde, şenliklerde, kibar ve ricâl konaklarında hünerlerini sergilemiş ve böylece hemen herkesi adeta büyülemiştir.

Nitekim 1840'da, Ticâret Nâzırı Fethi Paşa'nm devrin hükümdarı Abdülmecid'in hemşiresi ile olan düğününde, Sultan'm Arnavutköy Akıntı Burnu'nundaki muhteşem yalısında yapılan göz kamaştırıcı davete bu İtalyan hokkabazı da çağrılmış ve Padişâh'ın huzurunda akılalmaz hünerler göstererek adı her tarafta duyulmuştur. Zira, şehrin gazeteleri ballandıra ballandıra ondan bahsetmişlerdir.

Böylece hayli ün salan Bosco, sabit bir iş mekânına sahip olma zamanının artık geldiğine kânaat getirerek, hükûmete bir dilekçe ile müracaat etmiş, Beyoğlu'nda bir oyun yeri yaptırıp, ücretli oyunlar gösterebilmek için izin talebinde bulunmuştur.

Dilekçesinin kabulünden sonra, varlığını günümüzde de muhafaza eden meşhur Galatasaray Lisesi'nin karşı sırasında, yine meşhur Galatasaray Postahânesi ve bitişiğindeki binaların yerinde bulunan mahâlde büyükçe bir tiyatro binâsı yaptırmıştır. Burası faaliyete geçtiğinde halk tarafından gösterilen olağanüstü rağbet karşısında, tabiî olarak ziyade memnun kalmıştır.

Mezkûr tiyatro sadece İstanbul'da değil, Aynı zamanda Türkiye çapmda ilk tiyatromuz olmakla sahne tarihimize geçmiştir. Nitekim, Gedikpaşa Tiyatrosu ile Beyoğlu'ndaki Naum Tiyatrosu daha sonraki yıllarda inşa edilmişlerdir.

Bosco Tiyatrosu değer açısından sadece Türkiye'nin ilk tiyatrosu olmasıyla değil, aynı zamanda tiyatroda oyun seyretmenin usûl, erkân ve âdâbını da izah eden ilânlar dağıtarak, halkı tiyatro ile kaynaştırmaya çalışmasıyla da dikkatlere çek-

miş, sahne kültürünü halk arasına yayabilmek için ne lâzımsa yapmış olmasıyla da takdir toplamıştır.

Bosco'nun Avrupa seyahatlerinden birine ait kitapçığın kapak ve içi.

Nitekim 10 Ağustos 1840 tarihli *Cerîde-i Havâdis* gazetesinde neşredilmiş bulunan 2 numaralı ilânında şu önemli açıklama mevcuttur ki, aynen geçiyoruz:

> Bina yuvarlaktır, salon beş-altı yüz kişi oturabilecek genişliktedir. Güzelce ve tiyatro kültürüne yaraşır şekilde donatılmıştır. İstanbul gibi büyük bir şehirde kendisinden sonra oyun gösterecek kimselere de elverişlidir. Oynanacak temsillerin defteri vakit ve zamanı ile halk bilgilendirilecektir.
>
> Tiyatro seyircilerinin canları sıkılmaması için oyun fasılları arasında gayet nefis ve âlâ mûsikîye dair ahenk icra olunacaktır.
>
> Seyircilerin oturacakları yerler iki türlü olur: Birisi alt tabaka, ötekisi üst tabaka. Yani, parter ve balkon demek istenmiştir.

Seyircilerin yer seçerken birbirleriyle kavga etmemeleri için oturacak yerlere numara konulmuştur. Seyircilerin ellerine birer numaralı girme kâğıdı verilmektedir. Herkes bahtına, talihine göre elindeki numara nereye rast gelirse o iskemleye oturur, başka yere gitmemek lâzımdır. Bu girme kâğıtları ancak bir geceliktir, başka vakitte işe yaramaz.

Birinci sınıf yer: 20 Kr. İkinci sınıf: 10. Kr. Aşağı katın sahne önü sandalyalarının birinci ve ikinci sıraları Hükûmet adamlarına tahsis edilmiştir.

Tiyatroda yiyecek, içecekle donanmış çeşitli sofralar da vardır. Büfe isteyenler fasıllar arasında ücretini ödeyip, dilediklerini yiyebilirler. Oturacak yer seçmek isteyenler her gün oyun zamanından evvel Tiyatroya gelerek, beğendiği yerin numarasını belgeletebilir. Filân filân geceler aynı oyun vardır ve katiyen sigara içilmez.

Bosco, iki ay sonra gazeteye verdiği yeni bir ilânında ise, bilet sözcüğünü ilk defa kullanmış, Tiyatro deyimini de Lû'betgâh diyerek, devrinin lisân zevkine göre değiştirmiştir.

Bosco'nun bu tiyatroda gösterdiği ilk oyun, 1840 Ağustos ayında, 24 gizli marifetten mürekkeb, beheri iki fasıllık eski Mısır sihirbazlığıdır ki oyununa Tonando adını koymuştur.

1840 sezonu Avrupa'dan getirtilen sanatkârlar muhtelif oyunlar sahnelediler ve bu meyanda ilk defa Pandomimler oynandı, komediler, vodviller temsil edildi.

Ticaret Nâzırı Fethi Paşa bu müessesenin faaliyetinden son derece memnundu, zira tiyatronun kültür sahasında ne derece önem taşıdığını gayet iyi bilmekteydi. Nitekim Hükûmet'ten müsaade almak isteyen Bosco'nun müracaatını kolaylaştırmış ve yardımcı olmuştur. Arz edilen ise Filleul adında bir Fransız aktörün idaresindeki kumpanyanm temsiller verebilmesi ile âlâkalı idi ki, gerekli müsaade verilmiş ve Fransızca muhtelif temsiller oynanmıştır.

5 Aralık 1841 tarihli *Ceride-i Havadis*'in 63 numaralı sayısında şu kayıt geçmektedir:

"1841 yılı Ekim ayı içinde, Avrupalı sanatkârlar tarafından Bosco'nun Tiyatrosu'nda opera oyunu sahnelenmiştir. Eserin bestekârı, Gaetano Donizetti'dir."

1841 yılı kışında ve 1842 yılı baharında Bosco Tiyatrosu'nda oynanan dramatik yabancı temsiller daha ziyade İtalyanca verilmekteydi ve oyuncular tabii olarak çoğunlukla yabancılardı. Seyircilere gelince; İstanbul Beyoğlu'nda yaşayan ecnebiler ile Avrupa görmüş, Batı sanatlarmdan zevk alan İslâm ve Hıristiyan unsurlardan müteşekil olduğunu *Ceride-i Havadis* gazetesinin, 30 Nisan 1842 tarihli ve 84 nolu nüshasında ilân olarak kayda geçmiştir.

Bosco Tiyatrosu'nda opera temsilleri 1842 Haziran ayma kadar devam etmiştir. Yaz dolayısıyla tatile giren tiyatro, 1843 sezonunda maddi veya başka engellerden dolayı sürekli faal olamamış ve 1844 yılının sonlarına doğru Halepli İmprezaryo Mihail Naum tarafından satın alınmış ve böylece Naum Tiyatrosu kurulmuştur.

Bosco'ya gelince; Türkiye'den ayrılan bu ünlü hokkabaz İtalya'ya geri dönmüş, uzun yıllar Avrupa'nın muhtelif şehirlerinde hokkabazlık yaparak hayatını idame ettirmeye çalışmış ve nihayet 1866 yılında Hollanda'da hayata gözlerini yummuştur.[1]

Bosco'nun şahsı ve tiyatrosu konusunu eserimize almamızın başlıca sebebi Osmanlı-Türkiyesi'nde ilk Opera'nm tanıtımı ve sahnelenmesinin ilk olarak Naum Tiyatrosu'nda değil Bosco Tiyatrosu'nda icra edilmiş olduğunu göstermekti.

HASKÖY ERMENİ TİYATROSU

1858 yılında Hasköy'de Ermeni-Katoliklere ait meşhur Nersesyan Mektebi öğretmenleri, aralarında anlaşarak bir tiyatro trupu kurmuşlar, amatörce temsiller vermeye başlamışlardı. Onların başarılı faaliyetlerini yakından izleyen ve gayet mem-

1 Refik Ahmed Sevengil, *İstanbul Ansiklopedisi*, c. VI, s. 2965-2966.

nun kalan Arakel Altındürri, Daha verimli olabilmeleri için mektep binasının yanında bir tiyatro salonu yaptırdı. Ancak faaliyetleri henüz iki yılı bulmuştu ki, tiyatronun kapatılmasına dair yapılan resmi emir, insanların heveslerini adeta kursaklarında bırakmıştı!

Naum Efendi devlete müracaat ederek, İstanbul hudutları dahilinde tiyatro tekelinin kendisine bağlı olmasını, yani bir nevi imtiyaz istemiş ve bu isteği kabul görmüştür. Yâni, bu sahada Naum Efendi'nin tekeli söz konusu idi. Dolayısıyla, bu babta dava açan Naum Efendi, davayı kazanınca mahkeme kararı ile büyük heveslerle ve amatör bir ruh birliği içinde açılan tiyatro kapatılmıştır (1860).

İmtiyaz konusunu *Naum Tiyatrosu - XIX. Yüzyıl İstanbulunun İtalyan Operası* adlı Emre Aracı'nın kapsamlı eserinden sunuyoruz (s. 305-306):

> Daha önce de görüldüğü üzere Pera'da Palais de Fleurs'in de dahil olduğu cafèden bozma Cafè Oriental ve Cafè de Roumélie gibi değişik sahneler açılıp kapanmış bunlar giderek ve zamanla Naum Tiyatrosu'na rakip olmuşlardır. Nauim yine de 1862'de 5 sene uzatıldığı gibi İstanbul'da opera ve tiyatro oynatma tekelini, Padişâh'ın İrade-i Seniyyesi ile hâlâ elinde tutmaktadır. Ancak Micel Naum'un diğer tiyatrolarla yaptığı antlaşmalarla para karşılığı imtiyazından bazı feragatlarda bulunduğu ve onlara oyun oynama yetkisi verdiği de belgelerle tespit edilmiştir. Suha Umur, Michel Naum ile Seraphim Manasse arasmda 1 Nisan 1865 tarihinde yapılan ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde ortaya çıkan böyle bir antlaşmaya[2] değinirken şu saptamayı yapar:
>
> *"Bu sözleşmeye göre, İrade-i Seniyye ile İstanbul'da her türlü Tiyatro temsili oynatma imtiyazını elinde bulunduran Mişel Naum Duhani, Seraphim Manasse'a eskiden olduğu*

2 BOA, Meclis-i Vâlâ 23871, Umur, Abdülaziz, *Beyoğlu Naum Tiyatrosu*, Millî Saraylar, 1993, s. 82.

gibi, Fransız dilinde ve opera haricinde olmak kaydı ile, her türlü tiyatro temsili oynatma hakkını vermiştir. Bu müsaade iki sene, Yani iki Tiyatro mevsimi için, '1 Ekim 1865 ile 1867 senesi Nisan sonuna kadar geçerlidir.' Manasse, mukavelede belirtilen taksitlerle iki sene içinde Naum'a 400 Osmanlı Lirası ödeyecektir."

Naum, kendi tiyatrosundan başka yerde olmamak kaydı ile opera-komik, komedi ve vodviller oynatma hakkını da elinde tutmaktadır. Manasse, İstanbul'dan geçen artistler ile, Fransız artistlerden başkasını tiyatrosunda oynatamayacaktır. Bundan başka müzisiyenler, hokkabazlar, canlı-tablo yapanlar ve dansçılar da bu tiyatroda temsil veremeyeceklerdir.

Naum, her temsilde para ödemeden bir loca, bir koltuk ve 7 duhuliye bileti alabilecektir. Manasse kendi tiyatrosunda sadece Pazar, Pazartesi Çarşamba ve Cuma günleri temsil verebilecektir. Menfaat için haftada birden fazla olmamak kaydı ile başka bir gün de temsil yapabilecektir.

Bu mukavele, Belediye VI. Dairesi tarafından tasdik edilmişti. Tabii belediyenin de koyduğu şartlar vardır. Tiyatro oynanacak yer belediye tarafından kontrol edilecek ve mahzur varsa izin verilmeyecektir. Devletçe uygun görülmeyen oyunlar oynanmayacaktır.

Evet! Kayda geçilen resmi belgeden de anlaşılacağı gibi bu pek büyük tiyatrocu olarak bizlere tanıtılmaya çalışılan Michel Naum'un aynı zamanda, tam bir tekelci olduğu, her ne hikmeti var ise, mümkün mertebe gözlerden uzak tutulmaya çalışılmaktadır?
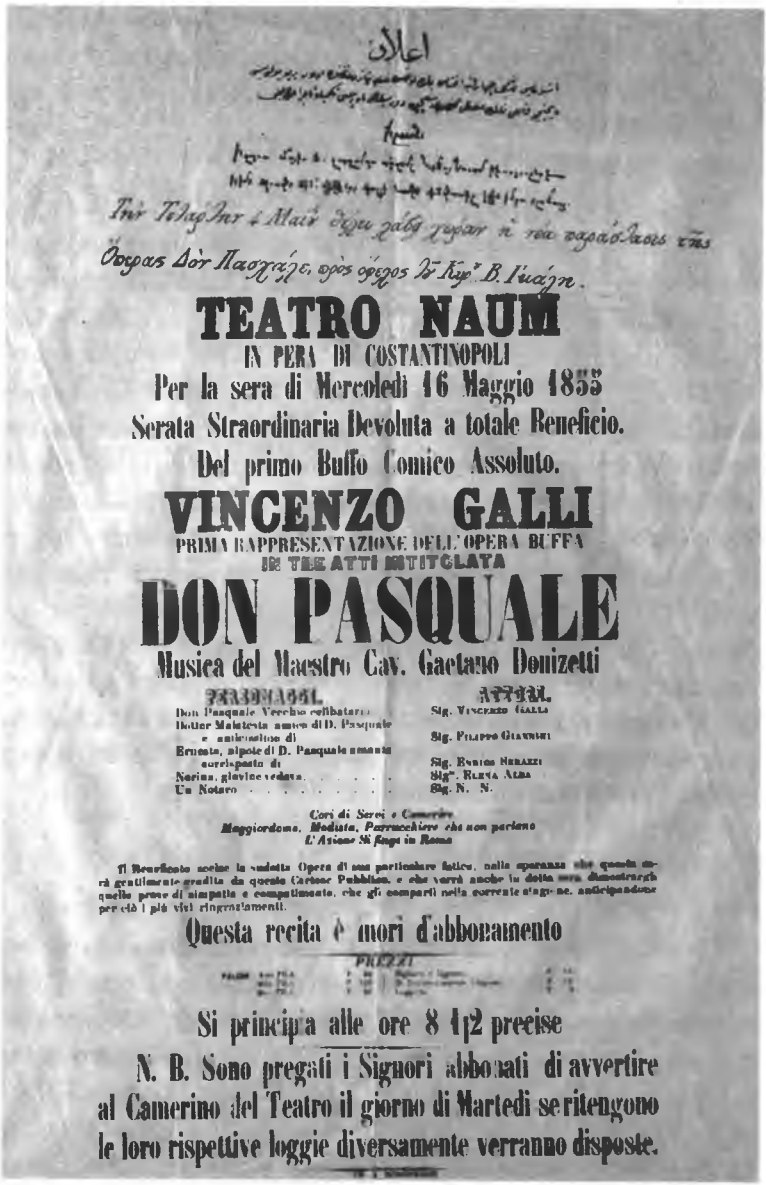
Meselâ Katolik mezhepine girmiş Ermeni veya Hıristiyan-Katolik olmuş Musevi ve İtalyan karışımı bir aileden gelen Michel Naum'un bu yönü dahi muallâkta bırakılıp, pek temas edilmemesine rağmen, söz konusu sadece Ermeni olduğunda fazlası dahi yazılır... Niçin Ermeni? Çünkü, güzel sanatlar ve hemen diğer alanlarda, Batı dünyası Osmanlı ve

günümüz Türkiyesi'nde kendi menfaatleri karşısında yegâne engel olarak sadece ve sadece Ermeni kavmini görmüş ve dolayısıyla Türk-Ermeni münasebetlerini her şekliyle bozabilmek için her ne melânetlik var ise uygulamış ve hâlâ uygulamaktadırlar!

Böylesi entrikaların bir diğerini tekip ettiği üç-yüz yıl içinde hemen her daim, Batılı emperyalist devletlerin muhtelif dolaplar çevirerek, Türkiye toprakları içinde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları konumundaki muhtelif unsurları, yekdiğerine hasım durumla getirebilmelerinde, bizdeki Batı hayranı konumundaki bazı bürokrat, siyaset adamı, gazeteci ve yazar sınıflarından kimselerin, kendi ülkesi içindeki gayrimüslim unsurları, Avrupa veya ABD gibi Batı Devletlerinin verdikleri sözde sıhhatli bilgelerden öğrenip, ona göre değerlendirmelerinin etkisi ciddidir. Bir ayrı sebep de —ki, bu en önemlisidir— devlet ve tarihçi ekolünden ileri gelenler arasında mezkûr meseleyi çok iyi bildikleri halde, Batı'nın işine geldiği açıdan değerlendirip, Türk halkına bu görüş zaviyesinden Ermeniler hakkında bilgi aktarmalarıdır. Çünkü böylelerinin ipleri Batı devletlerinin ellerindedir ve iki açıdan onlara tâbidirler: Birincisi Farmason oluşları, ikincisi ise altuna olan sevgilerinin vatan ve milletten daha üstün olmasıdır.

NAUM TİYATROSU

1840-1870 tarihleri arasında faaliyet göstermiş olan tiyatro. Aslen Bosco Tiyatrosu'nun alınmasıyla ortaya çıkmıştır. 1844 yılında Théatre de Péra adıyla faaliyete geçmiştir. İlk sahnelen oyun da Lucrezia Borgia olmuştur. Ahşap olan tiyatro binası yanmış, 1846 yılında yeniden inşa edilerek, bu sefer Théatre Italien Naum adıyla faaliyete geçmiştir. 1870 yılındaki yangında bu bina da yanmış ve akabinde burası Hıristaki Pasajı olarak yeniden inşa edilmiştir, ki bugünkü bilinen adıyla Çiçek Pasajı'dır.

اعلان

Τὸν Τελαφὸν τοῦ Μαΐου ἔχει χαὶ χαίρεται ἡ τοῦ παραδείσου τὴν

Ὄψιν δὸν Πασχάλε, ὁποὺ ὁμιλεῖ τὸν Κύριον Β. Γιωάννη.

TEATRO NAUM

IN PERA DI COSTANTINOPOLI

Per la sera di Mercoledì 16 Maggio 1855

Serata Straordinaria Devoluta a totale Beneficio.

Del primo Buffo Comico Assoluto.

VINCENZO GALLI

PRIMA RAPPRESENTAZIONE DELL'OPERA BUFFA

IN TRE ATTI MUSICATA

DON PASQUALE

Musica del Maestro Cav. Gaetano Donizetti

PERSONAGGI.	ATTORI.
Don Pasquale Vecchio celibatario	Sig. Vincenzo Galli
Dottor Malatesta amico di D. Pasquale e amicissimo di	Sig. Filippo Giannini
Ernesto, nipote di D. Pasquale amante corrisposto di	Sig. Enrico Serazzi
Norina, giovine vedova	Sig^a. Elena Alba
Un Notaro	Sig. N. N.

Cori di Servi e Camerieri

Maggiordomo, Modista, Parrucchiere che non parlano

L'Azione si finge in Roma

Il Beneficiato accinge la suddetta Opera di una particolare fatica, nella speranza che questa sarà gentilmente gradita da questo Cartese Pubblico, e che vorrà anche in detta sera dimostrargli quelle prove di simpatia e compatimento, che gli comparti nella corrente stagione, anticipandone perciò i più vivi ringraziamenti.

Questa recita è fuori d'abbonamento

PREZZI

Si principia alle ore 8 1/2 precise

N. B. Sono pregati i Signori abbonati di avvertire al Camerino del Teatro il giorno di Martedì se ritengono le loro rispettive loggie diversamente verranno disposte.

Naum Tiyatrosu'nda sahnelenen bir oyunun afişi.

FRANSIZ TİYATROSU

Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi kayıtlarına göre, Fransız Tiyatrosu İstanbul'da ilk inşa edilen tyatro binası olarak, Venedikli Justinus tarafından yaptırılmış. Roman adında bir yapı ustası tarafından ahşap olarak inşa edilen (1885) yapı bir dönem sirk olarak faaliyet göstermiş ve Avrupa'dan getirtilen truplar burada muhtelif temsiller vermişlerdir. 1868 yılında mezkûr kuruluşun müdürü Manas veya Minas adında bir Osmanlı Ermenisi idi.

1871 yılındaki Büyük Beyoğlu Yangını esnasında yanmış ve bilâhare Halep Çarşısı içinde yeniden inşa edilmiş bulunan bu tarihi tiyatro zaman içinde birçok isim almış ve bu isimlerle anılmıştır: Pera Sirki, Varyete Tiyatrosu, Darülbedayi Operet ve Komedi Sahnesi, Ses Tiyatrosu, Dormen Tiyatrosu, Ses Sineması.

ŞARK TİYATROSU

1861-1865 yılları arasında faaliyet göstermiş olan tiyatro, Naum'un doymazlığı ve hükûmetin aldığı kararla yıktırılan meşhur Hasköy Tiyatrosu'nun kurucusu ve hamisi konumundaki Altun Dürri ve kardeşleri ile o yılların ileri gelen Ermeni zenginlerinden ve sanat meraklılarından olan Meryem Kuliler, Kirkor Hurdacıyan, Abraham Narinyan, Kirkor Frengliyan, Rupen Hüseyinciyan ile ortaklaşa, Beyoğlu Balıkpazarı'ndaki, Surp Yerortutyun Katedrali vakfı Üç Horan Kilisesi ve Tokatlıyan Oteli'nin yerinde bulunan, Cafè Oriantal adındaki gazinoya, bazı değişiklikler uygulayıp, tiyatro şekline sokmalarıyla ortaya çıkmış ve devletten müsaade alınarak faaliyete geçmiştir.

Hasköy'den Mardiros Mmakyan, Tomas Fasulyeciyan, Sedefciyan; Beyoğlu'ndan Ekşiyan, Bedros, Magakyan, Agop Vartovyan, Ohannes Acemyan, Serope Benliyan, Tavit Triyans, Çeraçi Liçeçi; kadınlardan 1860 yılında Dominyan ile Maryam Zankayan veya Zagakyan ile birlikte kuvvetli bir ekip

oluşmuş, Bezirciyan ve kızkardeşi Ağavni ile Yeprus Kürkçüyan da ekibe alındıktan sonra, İtalyan asıllı Asti de rejisörlüğü üstlenmiştir. İlk piyes İki Ahbap Çavuşlar adlı üç perdelik dram ile bir perdelik Punçinellâ komedisidir. 14 Aralık 1861 tarihinde sahnelenmiştir.

Tiyatronun başarılı gidişatı, Ermeni Cemaati arasında zuhur eden ve mezhep çatışmalarına yol açan meşhur Sasunyan Vak'ası zuhur edene kadar sürmüştür. Ancak daha sonraki yıllarda Şark Tiyatrosu'nun talihi ters dönmüş, muhtelif maceralar ve sahip değişiklikleriyle varlığını zar zor 1865'lere kadar sürdürebilmiştir.

GEDİKPAŞA CANBAZHÂNE TİYATROSU

Türk Tiyatro Tarihi üzerinde başlıca otorite sayılan, merhum Refik Ahmet Sevengil'in (1903-1970), meşhur Gedikpaşa Tiyatrosu hakkında Reşad Ekrem Koçu'nun meşhur *İstanbul Ansiklopedisi*'nin 6077. sahifesinde, *Türkiye Ansiklopedisi*'nden aktarılarak aynen geçilmiş metni teferruatlı malumat içerir: *"Türk dilinde sürekli temsiller veren ilk sahne teşekkülü 1868 yılından 1884 yılına kadar sürmüştür. Türk soyundan aktörler ilk defa bu tiyatroda sahneye çıkmışlar, tiyatro yazarlarımızın eserleri ilk defa bu tiyatroda oynanmış ve Türk sahne oyuncuları bu eserlerde rol almışlardır."*

Ünlü gazeteci-yazar merhum Ahmet Rasim ise (1864-1932) Güllü Agop için şöyle buyurmuşlar: *"Tiyatroculukta mahareti şâyî ise de, ben Besa temsilinde tabancasının sesiyle ağladıktan sonra bir daha görmedim."* Ahmet Rasim merhum, kendi ifadelerine göre Güllü Agop'u henüz çocukken bir sefer izleyebilme imkânı bulmuş ve buna rağmen bu değerli sahne adamının meslekî maharetinin bir söylentiden ibaret olduğu inancıyla hareket etmekten geri kalmamışlar? Görülüyor ki, bir Ermeni ağzınla kuş tutsa, hamasî duyguların esiri olanlar için hemen hiçbir değer taşımaz ve de hâlâ öyledir!

Güllü Agop Vartovyan ve daha evvel yazmış olduğumuz gibi Eliza Binemeciyan ve Kınar Hanım, Türk Tiyatrosu'nun

doğrudan kurucusu olmuş değerli şahsiyetlerdir. Dolayısıyla Türk Tiyatrosu'nun kurucusu veya Cumhuriyet dönemi Türk Tiyatrosu'nun kurucusu Muhsin Ertuğrul'dur diyemeyiz. Böyle bir yaklaşım, düpedüz haksızlıktır! Türk Tiyatrosu'nun Osmanlı dönemi ile Cumhuriyet dönemi gibi bir ayırımı olamaz. Zira Osmanlı dönemi de, Cumhuriyet dönemi de Türk'dür!

Güllü Agop Vartovyan ve Gedikpaşa Tiyatrosu'Nun Tarihçesi

Edebî eserleri sahnelemekle, sahne sanatında bir inkılâb meydana getirerek süflörlü tiyatro imtiyazı elde edebilmek için hükûmete müracaatla müsaade alıp tasarısını gerçekleştiren Güllü Agop'un, kendi biyografisinde belirttiğimiz gibi, özel imtiyaz almasındaki başlıca sebep, başka trupların da sahnelerinde benzeri faaliyetler sergilemelerine mâni olabilmekti. Çünkü, bozuk bir şivenin hem esere ve hem de lisana zararı dokunabilirdi. Ancak, tercüme ve telif eserlerin en âlâ şekilde hazırlanabilmesi için mezkûr konuda uzman yardımcılara ihtiyaç vardı. Güllü Agop'un bu ihtiyacını da, Jön-Türkler karşılayıp, gayet önemli bir ihtiyacın, problem hâlini almasını önlemişlerdir. Dolayısıyla 1868-1884 yılları arası Türkçe oyunlar, Türk yazarlarının eserleri ilk olarak bu tiyatroda sahnelenmiş ve Türk sahne oyuncuları ilk bu tiyatroda hayat bulmuştur.

Tiyatro binasının bulunduğu mevki İstanbul Çarşıkapu'dan Beyazıt'a giderken sol kolda kalan meşhur Gedikpaşa semtine inen sokaktı. Önce, bir sirk olarak faaliyet göstermiştir. Souliè adındaki bir sirk direktörü tarafından 1860 veya 1861 yılında yaptırılan salaş binada, 1862 yılı Ramazan ayında Çarşamba, Perşembe ve Cumartesi geceleri temsiller verilmiştir.

1863 yılının Ramazan ayında Ohannes Kasparyan, İtalya'dan getirttiği bir trupa Cambazhâne Tiyatrohanesi'nde pandomim ve bazı müzikli oyunlar sergiletmiş ve hayli başarılı olmuştur. 1866 yılında, Ramazan dolayısıyla verilen temsiller hakkında basılan ilânların okunaksız oluşu, tiyatroseverlerin şikâyetle-

rine mucip olunca mezkûr tiyatro sahip değiştirmiştir. Bu döneminde sirk şeklinden çıkarılıp, derli toplu bir tiyatro binası tesis edilmiş, 1867 sezonunda Ardeli ve ortaklarmca kiralanmış, opera ve bale gösterileri sahnelenmiş, 5 Ocak 1868 Pazar günü, Türkçe bazı oyunlar gösterileceği ilân edilmiştir.

Güllü Agop'un döneminde Tiyatro-i Osmânî adının kullanıldığı mezkûr binada ilk Türkçe temsiller oynanmış olduğunu belirten belgelerden birisi, 3 Ocak 1868 tarihli gazeteler olmuştur. Mezkûr tiyatrodaki temsillerin tümü, uzun yıllar Güllü Agop'un yönetiminde icra edilmiştir.

Başlarda yabancı yazarların eserlerinden istifade edilmiş ve yabancı dillerden çeviriler sahnelenmiş, fakat seyirci pek tutmayınca bu sefer de halk hikâyelerinden seçmeler üzerinde durulmuş, Üsküdar Karakol Kumandanı olan Kayserili Mustafa Efendi tarafından yazılan ve 1869'da sahnelenen, Leylâ ile Mecnun Masalı adlı yapım ilk telif ve ilk yerli eser olmuştur.

Yazılıp meydana getirilişinde, Güllü Agop perde ve sahne bölümlerinin plânı üzerinde çalışmış, sözlerini de Mustafa Efendi yazmıştır.

Gedikpaşa Tiyatrosu'nun temel taşlarından birisi de hiç şüphesiz Mehmed Ali Bey (1844-1898) olmuştur. Ali Bey Ermeni sanatçılara diksiyon dersleri vermiş, çevirdiği veya adapte ettiği eserleri bu tiyatroda sahneletmiş ve ayrıca Gedikpaşa Tiyatrosu'nun en candan destekçilerinden olmuştur. Dahası, Türk tiyatro yazarı yetişmesi ve yerli temsillerin çoğaltılabilmesi gayesiyle gazetelere ilân verilmesini Güllü Agop'a telkin etmiştir.

Böylece kimi ilânları görerek, kimi de başka vesilelerle topluluğa katılmıştır. Türk asıllı bu aktörlerin arasmda Ahmed Necib, Hamdi, İsmail, Mehmed Vâmık, Mehmed Edib, Selim, Hüsnü, Edhem ve İbrahim Efendi gibi isimleri zikredebiliriz.

1872-1873 sezonu, Gedikpaşa Tiyatrosu'nun en verimli dönemi, yani altun devri olmuş, devrin ünlü yazarları bu tiyatroya karşı sempati duymuş, 12 Kasım 1872 günü Namık Kemâl (1840-1888) tiyatro sanatının halkın kültür seviyesini yükselten

çok önemli bir sanat dalı olduğu şeklindeki görüşlerini, *İbret* gazetesinde imzasız bir makale kaleme alarak, Gedikpaşa Tiyatrosu'nun yeni bir kadro ve yeni bir sistemle hayli faydalı olduğunu dile getirmiştir. Gerçi makalede imzası yoktur ama yazının üslûbundan kim tarafmdan yazılmış olduğu anlaşılmıştır.

1873 yılında Gedikpaşa Tiyatrosu'nda edebî bir heyet kurulmuş, Nuri ve Hayret beylerin öncülüğüyle Ali Bey ile Namık Kemal Bey de heyete katılmışlar, tiyatronun yöneticisi Güllü Agop ile birlikte beş kişiden müteşekil bir heyet böylece faaliyete geçmiştir.

1 Nisan 1873 gününün akşamı, Namık Kemal'in meşhur Vatan Yahud Silistire adlı eserinin sahnelenmesi başlı başına bir hadise olmuş millî hislerle coşan seyircilerin aşırı hareketleri ve Namık Kemal'i görmek istemeleri gibi olaylar işi çığrmdan çıkarmış, Namık Kemal evine kaçmaya mecbur kalmış, peşinden *İbret* gazetesi kapatılmış, Namık Kemal ise tutuklanarak yakın arkadaşlarıyla birlikte sürgüne gönderilmiş ve böylece tiyatronun edebi heyeti de dağılmıştır.

1874-1875 sezonunda Gedikpaşa Tiyatrosu, ünlü besteci Dikran Çuhacıyan'ın Opera Tiyatrosu adında bir topluluk meydana getirmesi ve Gedikpaşa Tiyatrosu'ndan önde gelen oyuncuların çoğunluğunun Çuhacıyan'm topluluğuna geçmesiyle önemli derecede kan kaybetmiştir.

Bu durum üzerine Güllü Agop, Fransa'dan Mènadier admda bir rejisör getirterek, taze kan elde edebilmek gayesiyle tiyatrosever genç Türk yazarlara Fransız operetlerinden seçmeleri dilimize çevirtmiş ve Offenbach'ın bestelediği Güzel Helen Opereti'ni, 2 Ocak 1875 gecesi Gedikpaşa Tiyatrosu'nda sahnelemiştir.

Sonraki günlerde "tiyatroyu halkın ayağına götürelim diyerek" topluluğu ile Üsküdar, Kadıköy, Ortaköy ve Beyoğlu'nda temin edebildiği sahnelerde oynamıştır. Temsillerine sezon sona erdikten sonra, Üsküdar Bağlarbaşı'ndaki Yazlık Tiyatro'da devam etmiştir.

23 Ekim 1875 akşamı Namık Kemal'in Zavallı Çocuk adlı piyesini sahnelemiş, ancak eserin yazarının adı açıklanmamıştır.

Opera Tiyatrosu'na gelince, sadece bir mevsim çalışabilmiş ve daha sonra 1875-1876 sezonu başlamadan, Güllü Agop'un tiyatrosundan ayrılmış bulunan oyuncular tekrar Gedikpaşa Tiyatrosu'na, yani eski yuvalarına dönmüşlerdir.

29/30 Mayıs 1876 gecesi Abdülaziz Hân tahtından indirilmiş ve V. Murad tahta geçmiştir. Bu meyanda Namık Kemal ve arkadaşları Magosa Zindanmdan kurtularak İstanbul'a dönmüşlerdir.

Ancak Gedikpaşa Tiyatrosu'nun işleri iyi gitmemiş ve Güllü Agop, tiyatronun yöneticiliğini başkasına devretmeye mecbur kalmıştır. Nitekim 17 Ocak 1877 günü akşamı Vatan piyesinin temsilinde yönetici olarak Dikran Kalemciyan adı kayıtlara geçmiştir.

Güllü Agop 1877-1878 sezonu başında Gedikpaşa Tiyatrosu'nun idaresini tekrar devralmiş, mezkûr sezonda oynanan tek yeni piyes Alman şâiri Schiller'in Haydutlar piyesi olmuştur. Eser Fransızcasmdan Türkçeye, Manastırlı Rifat ve Hasan Bedreddin tarafından tercüme edilmiştir.

Bu meyanda Güllü Agop'a verilen on yıllık Türk dilinde suflörle tiyatro oynatma imtiyazı, 1880 yılında sona ermesiyle birlikte Gedikpaşa tiyatro binasının konturatı da sona ermiştir.

Güllü Agop, birkaç arkadaşını alarak Şehzadebaşı'na gitmiş, bir salaş tiyatroda temsiller vermeye devam etmiştir. Bu esnada, Saray tarafından Mızıka-i Hümâyûn'da tiyatro oyunculuğuna yatkın olanlara ders vermek üzere göreve alınmıştır.

Gedikpaşa Tiyatrosu ise ünlü tiyatrocu Mmakyan tarafından kiralanmış ve temsiller verilmeye başlanmıştır. 1881-1882 sezonunda Alexandre Dumas'ın Kamelyah Kadın adlı eseri Ahmed Midhat Efendi'nin tercümesiyle sahnelenmiştir.

Ancak Mmakyan, Şehzadebaşı'nda özel bir tiyatro kurup temsillere başlayınca, Gedikpaşa Tiyatrosu tam bir sessizliğe gömülmek zorunda kalmıştır.

Bu sefer, Bursa'dan İstanbul'a dönen ünlü Fasulyeciyan, Gedikpaşa Tiyatrosu'na talip olmuş ve kiralayıp temsiller verme-

ye başlamıştır. Lâkin masrafları o derece ağırdır ki, gelir gideri karşılayamaymca bırakmaya mecbur kalmıştır.

1884 sezonunda Gedikpaşa Tiyatrosu Ahmed Fehim'in teşebbüsü ile yeniden açılmış, bu sefer Ahmed Midhat'ın yazdığı, Ali Haydar'ın bestelediği Çengi Opereti sahnelenmiştir.

Daha sonra yine Ahmed Midhat'ın yazdığı Çerkez Özdenleri piyesi sahnelendiğinde "Çerkezleri bağımsızlık yolunda kışkırtıyor" şeklinde yapılan bir jurnal üzerine, Gedikpaşa Tiyatrosu bir gecede yıktırılıp yerle bir edilmiştir.

OSMANLI DRAM TİYATROSU

1884-1908 yılları arasında faal olan tiyatrodur. Osmanlı Dram Tiyatrosu, İstanbul'un yegâne kaliteli tiyatrosu olarak kayıtlara geçilmiş ve Mardiros Mınakyan'ın bu hususlaki gayret ve çabaları, bilhassa dikkatleri çekmiştir.

Ne var ki, Mınakyan'ın gerçek mânâda hak ettiği övgüler ard arda yağdırılırken, diğer taraftan Türk Tiyatrosu'nun temel taşı konumundaki Güllü Agop Vartovyan adeta ikinci plâna

itilmiş, Mmakyan'ı yetiştiren usta olmasına rağmen, ön plâna çıkarılan Mmakyan olmuştur. Daha doğrusu istifade ettiğimiz değerli kaynaklardan biz bu intibayı edindik!

Halbuki Güllü Agop'un sadece Mınakyan'a değil, aynı zamanda birçok tiyatro şöhretine emeği geçmiştir. Nitekim bu noktaya *İbret* gazetesinde açık sözlülükle temas eden millî şairlerimizden Namık Kemal, Güllü Agop Vartovyan Efendi'yi överek hizmetlerine temas ederken sanat ve memleket aşkıyla ne büyük bir çaba ve mücadele vermiş olduğunu nefis kalemiyle dile getirmiştir:

> "Sâyi meşkûr olsun, Güllü Agop Efendi bu müşkülâtın hiç birinden düçar-ı fütur olmaksızın bir Osmanlı Tiyatrosu vûcuda getirdiğini herkes nazar-i memnuniyetle görüyor.
>
> İlk zamanlarmda halkın bittabi gösterdiği rağbetsizlikle beraber koca tiyatronun masrafına tahammül etmek ve hiç yoktan oyun ve oyuncu peyda eylemek ne kadar müşkül bir şey olduğu düşünülürse Agop Efendi'nin gayret ve himmetinde olan kıymet o zaman anlaşılır.
>
> Agop Efendi bu sâyinde yakın zamana gelinceye kadar yalnızca bir edibin Ali Bey muavenetine mazhar olarak o iki zatın himmet-i mahsusu Osmanlı Tiyatrosu'nu umumun nazar-i dikkatine mazhar olacak bir hale getirdi."

İşte Güllü Agop'u hakiki kimliği ile gösteren, değerli bir belge! Peki buna rağmen Güllü Agop, niçin çoğu kalem tarafından hep ikinci plânda gösterilmeye çalışılıyor, bir türlü anlayamıyorum? Dolayısıyla bu hususun ayrıca tetkiki bence elzemdir.

Türk Tiyatrosu'nun iki temel direğinden ikincisi olan ünlü aktör ve yönetmen Markdiros Mnakyan, kendisini Güllü Agop'un devamı saymış, kendi başına bir tiyatro kumpanyası kurmayı her daim hayâl etmiştir ki, Mısır turnesi dönüşü bu hayâlini gerçekleştirmiştir (1884). Mınakyan'm kurduğu topluluk ise, Gedikpaşa Osmanlı Tiyatrosu'nun 15 yıllık süresin-

de, Türk Tiyatrosu varlığını şerefle yaşatmış, 1908 Meşrutiyeti'nden sonraki döneme kadar muhafaza edebildiği mevkiini Darülbedayi'ye teslim etmiştir. Evet, bu bir nöbet meselesidir!

KADIKÖY TİYATROSU

Kadıköy İstanbul-İzmit Demiryolu'nun yapılıp, trenlerin bu hatta da çalışmaya başlamasından sonra taşra ile irtibat güçlenmiş, bu mahal nefis bir sayfiye ve tenezzüh bölgesi olduğundan, II. Abdülhamid döneminin ileri gelen zevatı ve zenginleri tarafından nefis bahçeli köşkler yapılmaya başlanmış ve böylece bilhassa kaymak tabakanın başlıca ihtiyaçlarından birisi olan tiyatronun eksikliği ortaya çıkmıştır. Bu eksiği de tiyatro imtiyazının maddelerinden birisi olan İstanbul'a bağlı her bölgeye tiyatroyu getireceğini kabul etmiş bulunan Güllü Agop tamamlamıştır.

Kadıköy Tiyatrosu'nun kurulduğu ilk yıllarda Güllü Agop Vartovyan Efendi, 9 Ocak 1874 Cumartesi gününden itibaren geceleri temsiller vermiş, Ayyar Hamza ile Zor Nikâh sahnelenmiş, 30 Ocak 1874 Cuma akşamı Cesare Borgia ile Eğreti Saç temsilleri oynanmıştır.

1880 yılından sonra ise, sayfiye mahalli olarak gelişen Kadıköy'de, Yoğurtçu Çayırı, Aya Mama, Papazın Bahçesi, Kuşdili gibi birçok mahâlde, gazino içi veya çayır ortasında salaş tiyatrolar tesis edilmiş, Cuma ve Pazar günleri muhtelif oyunlar sergilenmiştir. Kadıköy Tiyatrosu 1908 Meşrutiyeti'nden 1918 Mütarekesi'ne kadar Müslümân-Türk kadınının sahneye çıkması ve canlı operet oyunlarına sahne olmuştur.

KANTO VE KANTOCULAR

19. asrın ikinci yarısında, İstanbul tiyatrolarında meydana çıkmıştır. Varyete gibi, şarkı-dans karışımı hayli eğlendirici bir sahne gösterisi olarak tiyatro tarihimize kendine has bir görünümle katılmış olumlu olduğu kadar, menfi yönleri de bulunan bir sahne türü olarak hafızalarda yer etmiştir.

Piyes başlamadan veya perde aralarında, seyircileri oyalayabilmek gayesiyle meydana getirilmiş hareketli şarkı tarzına Kanto denmiş ve böylece sahnede bir yenilik meydana getirilmiştir. Bunun mucidi de Mınakyan'm son dönemlerinde adeta rakibi(!) olabilecek kadar tesirli olmuş bulunan 1866 Sivas doğumlu ünlü Kantocu Peruz Terzakyan'dır. 14 yaşında sahne ile tanışan Peruz, şansını ilk önceleri tiyatroda denemiş, bilâhare kantoda karar kılmıştır ki, daha geniş malumatı Peruz maddesinde vermiştik.

Kanto şarkılarına ruh katan oynak mûsikîni şu sazlardan kurulu idi: piyano, keman, klarnet, trombon, trompet, davul, zil, trampet.

Kantoların çok basit bir ezgileri vardı ve hemen her isteyen ezberleyip, aklmda tutabilirdi. Şamram Hanım, Büyük Peruz, Amelya gibi ünlü kantocular, seslendirdikleri eserleri kendileri bestelemiştir.

Meşhur olup, adları günümüze kadar gelmiş olan diğer kantocular arasında Lehli Büyük Amelya, Küçük Eleni, Şamram Hanım, Küçük Verjin, Büyük Verjin, Küçük Peruz'u sayabiliriz.

Önceleri baletto, raks, şanson, şansonet adlarıyla sahnede yer alan kanto, sanat yönü kuvvetli ve kaliteli seyirciye hitap eden bir müzik türüydü. Ancak, Galata tiyatroları, balozlar, kafe-şantanlarda alt sınıfa hitap eder hale getirilince, sanat yönü her geçen gün biraz daha kan kaybına uğramış, tulûatçılar tarafından Şehzadebaşı'na getirilmesinden sonra ise seviyesi iyice düşmüş, İstanbul halkının bugünün şartlarında aşırı görülmese bile, o günün şartlarına göre dekolte kadın görebilmek gayesiyle kantolu tiyatrolara rağbet edişleri, kadın oyuncuların çoğunluğunun, kantoya çıkmaya mecbur kalması, kısa etekli, kol ve göğüsleri kısmen açık oluşlarıyla erkek seyircileri daha da tahrik etmelerine vesile olmuş ve böylece kanto bir işret sofrasından farksız bir seviyeye düşmüştür.

Meşhur kantocular bir arada...

Ekmek elden, su gölden misâli bir hayat sürmeleriyle dikkatleri çeken Galata ve Beyoğlu'nun Avrupalı tüccar çocukları da mezkûr akımın müdavimlerinden olmuştur. Diğer taraftan ayak takımı ise, kantocu kızlar için aralarında kapışmış ve hatta bu mücadele esnasında kan dahi dökülmüştür.

1919-1920 arası kantoya yenilik getirebilmek için gayret sarfedenler tango ve çarliston gibi o yılların modası dans füğürlerini de katarak, bu sahne sanatını daha cazip hâle getirmeye çalışmış, fakat kanto başladığı gibi devam ettirilemediğinden, yasaklanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Buna rağmen varyete, dans, teganni, solo, düet, raks, ayak oyunları gibi adlarla, kanto yaşatılmaya çalışılmıştır.

Kanto varlığını 1950'lerin başlarına kadar sürdürebilmiştir ki benim doğup büyüdüğüm meşhur sahil mesirelerinden Yenikapu semtinin salaş gazinolarında çocukluk ve ilk gençlik yıllarımda bizat kaçamak da olsa izleyebilenlerdenim.

Tiyatro Konusunda İstifade Edilen Kaynaklar

- İstanbul Ansiklopedisi, Reşad Ekrem Koçu, Muhtelif Ciltler.
- Dünden Bugüne – İstanbul Ansiklopedisi, Muhtelif Ciltler.
- Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi, Remzi Kitabevi Yayını.
- Çağdaş Türkiye, Prof. Pars Tuğlacı, Cilt: Iı.
- Biyografileriyle Ermeniler, Kevork Pamukciyan.
- Osmanlı Tiyatrosu, Metin And – Dost Kitapev
- Sahnemizin Değerleri, Aşot Madat, Cilt: I-Iı.
- Naum Tiyatrosu, Emre Aracı - Yapı Kredi Yayınları
- Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu, Metin And - İş Bankası Yayını
- 50 Yılın Türk Tiyatrosu, Metin And
- O Günden Bu Güne, Vasfi Rıza Zobu - Milliyet Yayınları
- 100 Opera, Doğan Kardeş Yayınları.
- Türk Tiyatrosu Tarihi, Refik Ahmet Sevengil
- Özel Gazete Ve Mecmua Arşivi, Levon Panos Dabağyan

PLASTİK SANATLAR, FOTOĞRAFÇILAR

Doğu Anadolu topraklarının kadim halklarmdan Ermeniler, Bizans İmparatorluğu'nun dost ve şefkâtli(!) yaklaşımı ile Ermenistan'ı ele geçirmesinden sonra, millî hürriyetini kaybetmiş, Bizans esaretinde bir hayat sürmeye başlamıştır. Selçuklu Türklerinin, Anadolu'ya girişleri, Ermeniler'in karşısına yeni imkânlar çıkarmış ve böylece huzura kavuşarak, kendilerini din ve güzel sanatlara hasretmişler, güzel sanatların hemen her dalında nice harikalar meydana getirip nice sanat eserine imzalarını basabilmişlerdir ki, bunlardan birisi de, hiç şüphesiz resim sanatıdır.

Resim sanatı deyince de hemen herkesin aklına ilk gelen, dünyaca ünlü deniz ressamı, Hovhannes İvanoviç Ayvazovski'dir.

Bu bölüme, Ermeni asıllı deniz ressamlarından birisiyle başlamamdaki başlıca sebep ise, bir sahil semti olan Yenikapu'da doğup büyümüş olmamın etkisi mutlaka vardır. Hovhannes İvanoviç Ayvazovski ile başlamamm sebebi ise, ruhumdaki fırtınaları en iyi dile getiren ressam olmasıdır! Bu hâl sadece bende değil, hemen birçok Ermeni'de mevcuttur. Zira, aynı yalnızlığı, aynı ızdırapı onlar da çekmektedirler. Çünkü, 1939'dan başlayarak, kademeli şekilde birleri, bizlere "sizler azınlıksınız, bizler sizlerin Efendileriniziz" gibi lüzumsuz kelamlar saftetmişler ve bu da bizleri çok, hem de pek çok üzmüşlerdir!

Birisi ressam, diğeri ruhani[1] olarak kendi sahalarında meşhur olmuş olan Ayvazovski biraderlere, Cenab-ı Hak son de-

1 Hovhannes Ayvazovski'nin ruhani olarak hayat sürmüş biraderi Kapriyel Baş-Yebisgobos Ayvazovski hakkında tafsilatlı malumatı, *Osmanlı Ermenileri* adlı

rece cömert davranarak, kendi sahalarında birer otorite, birer emsâlsiz hizmetkâr olmalarını sağlamış ve böylece insanlık tarihi, Ayvazovski biraderleri, iyiliklerin de, kötülüklerin de asla silinemez bir sihirle kaplanmış bulunan tarih hazinesine altun harflerle kaydedilmelerine müsaade buyurmuştur.

eserimin 136. sahifesinde vermiş bulunduğumdan, bu notu belirtmekte fayda mülahaza ediyorum. Bu ünlü ruhani hakkındaki malumata, Yedirenk Yayınları tarafından 2010 senesinde basılan eserimde okuyabilirsiniz.

Hovhannes İvan Konstantinoviç Ayvazovski

(1817 – 1900)

Ressam

Ayvazvoski'yi ilk çocukluk yıllarımda, okul kitaplarından tanıdım ve sahil çocuğu olduğumdan, deniz ressamı oluşu beni bilhassa etkilemişti. Daha sonra ondan bahseden, onun hakkında bilgi veren hangi mevkute var ise, hemen arşivliyordum ki, aynı yıllar içinde kenid çalışmalarımın biri diğerini takip etmekte ve evimizin duvarlarını kâğıt üzerine çizmiş bulunduğum muhtelif resimler süslemekteydi. Sonraki yıllarda çocukca çabalarım gerçeğe dönüştü ve bir peyzaj ressamı oldum ki, bu durum 1967'lere, yazarlık hayatına atıldığım yıla kadar sürdü.

29 Temmuz 1817 tarihinde Kırım-Kefe'de dünyaya gelen bu büyük deniz ressamının babası, birkaç dil bilen kültürlü bir ticaret adamı, Konstantin Kevork Ayvaz veya Ayvazyan'dı.

Tam adı, Hovhannes İvan Konstantinoviç Ayvazovski olan bu emsâlsiz deniz ressamı, pek küçük yaşlarda sanat ekolünden birçok mesleğe bel bağlamış, hangisini tercih edeceğine bir türlü karar veremez durumda bocaladığı yıllarda, 11-12 yaşlarında körpecik bir çocuk iken kemanla yerel halk nağmeleri çalıp, muhtelif milletlere mensup kahraman portreleri, savaş krokileri çizmiştir. Onun çizdiği krokilerle Feodosiya Belediye Başkanı A. Kazmaçeyev ilgilenmiş ve vâlilik görevine atanıp, Sinferopol'a tayin edildiğinde, bu küçük kabiliyeti de beraberinde götürmüştür. Ayvazovski kentin lisesine kaydolmuş (1830), burada tanıştığı Dük Rosdobçin torunu Feodor Dimitriyeviç'in siparişi, "Yahudiler İbadethânelerinde" adlı yağlıboya tablosu ile öylesine beğenilmiştir ki, hemen herkes ondan hayranlıkla bahsetmiştir. Nitekim Feodor'un annesi Narişkina ve Prens Volvonski'nin aracılıkları ve çabaları neticesi, yaptığı çalışmalar Çar I. Nikola Pavloviç'e sunulmuştur. Kendisine takdim edilen eserleri beğenen Çar, bu genç kabiliyetin Çarlık Güzel Sanatlar Akademisi'ne kabul edilmesini emretmiş, onun ressamlıkta parlak bir istikbâli olduğunu, peşinen görmüş ve bu genç kabiliyetin bütün masraflarının devlet kesesinden karşılanmasını buyurmuştur.

Ancak, hemen her dâhide olduğu gibi, Ayvazovski'de de doğuştan itibaren kişiliğinin bir simgesi olarak özel izlenimleriyle, hemen her konuya sadece mantığa değil, aynı zamanda duygularına da yer vermesi gibi hususlar, onun hem kişilik ve hem de sanat yönünün olağanüstü gelişmesinde başlıca rol oynamıştır.

Yaşadığı Feodosiya şehri, Tatarlar, Türkler, Ermeniler, Ruslar, Yahudiler ve Araplar'ın iç içe bulunduğu, kozmopolit bir yapıya sahip olmasıyla birlikte kendine has mimarisi ve bir deniz şehri olması da her sanatkâra ilhâm verebilecek niteliktedir. Nitekim bizim küçük ressamımıza da başlıca ilham kaynağı bu şehir olmuştur.

Ayvazovski şehrin o derece tesiri altında kalmıştır ki, yüksek bir yerden izleyerek şehri çizen bir çocuk ressamı tasvir

eden tablosunda, seçtiği model bizzat kendisi olmuştur (1887). Onun gerçek değerini bilhassa bu tablosu belirtmiştir: "Feodosiya ve Çocuk Ressam".

Ayvazovski'den bir İstanbul Manzarası.

Ayvazovski'nin ataları Osmanlı tebası Ermenilerdendir. XVIII. asırda göç ederek önce Avusturya'ya gitmiş, Lenberg şehrinde bir süre kalmışlar ve bilâhare Valakya, Boğdan ve oradan da Kırım'a geçerek, XIX. asrın başında Feodosiya Şehrine yerleşmişlerdir.

Ayvazovski çocukluk yıllarından itibaren, yaşadığı şehrin en ziyade sahil ve dolayısıyla denizi ile alâkadar olmuş ve bilhassa günün doğuş ile batışı esnasındaki romantik gizemine saatlerce kapılıp gitmekten kendini alamamıştır. Deniz'in adeta kudurmuşçasına patladığı lodos fırtınaları ise onun minik kalbini ürperterek kâinatı yaratan ve idare eden güç ve kuvvetin ulvi varlığını ruhunun derinliklerinden adeta fışkıran izahı gayrıkabil bir hazla hissetmiştir! Bütün bu saydıklarımız hayatı boyunca ona çizilen rota olmuş ve mezkûr çizgiden hayatı boyunca asla kaymamış, rotasında en ufak bir sapma olmamıştır!

Onun dört dörtlük bir usta ressam olarak yetişebilmesinde, mezkûr şehrin mimarı ve babasının yakın arkadaşı Koch da katkıda bulunmuş küçük yaşlarda evinin duvarlarına kömürden eskizler yapan bu minik ressama resim üzerine perspektif gibi bazı temel bilgilerle, teknik açıdan da yardımcı olmuş, bu küçük dâhinin resimlerini şehrin yöneticisi Kaznaachev'e göstermiş ki, Ayvazovski'nin yıldızının parlamasında başlıca rol oynamış bulunan bu zattan, önceki satırlarda bahsetmiştik.

18. asırda, Batı sanatında olağanüstü değişimler başgösterince, Çarlık Rusya'sı kendine has sanat ve kültür anlayışı ile Batı'daki gelişmeleri birleştirip bir sentez meydana getirmeye karar vermiş ve böylece olumlu neticeler elde edilmişti.

Ayvazovski'den bir İstanbul Manzarası.

1757 yılında İmparatorluk Akademisi kurulmuş, 19. asrın başlarında birçok Rus ressamının en mükemmel şekilde yetiştirilebilmiş olduğu açıklıkla görülmüştür. Yani emekler boşa gitmemiş ve böylece St. Petersburg başlıca kültür ve sanat şehri olma özelliğine kavuşmuştur ki bu zaten hakkıydı. Zira, St. Petersburg 1712-1918 yılları arası, yani uzun yıllar Rus İm-

paratorluğu'nun başkenti olma özelliğini taşımış, 1703-1914 yılları arası, muhtelif vak'alarm tesiri altında, milletler sosyetesindeki yerini en hassas şekilde korumaya çalışmış, Petrograd adıyla da 1914-1924 tarihleri arası İmparatorluk tahtını inatla taşımaya çalışmış ancak, 1924 yılında hemen her şey tersine dönmüşçesine, dünya kabuk değiştirmiş, birincisi henüz sözde bitmişken, Petrograd adı da değişecek, 1924'te Leningrad adını alacaktır.

İşte Ayvazovski'nin bilhassa sanat açısından hayat bulduğu bu şehrin künyesi buydu. Yani, yarınları karanlık tarihi bir şehir! O şehir ki, onbinlerce insanın hunharca boğazlanmasına bizzat şahit olmuştur!

Ayvazovski'nin akademide devam ettiği bölüm, manzara ressamlığı sınıfı idi ve hocaları da ünlü tabiat ressamı Vorobiov'du. Mezkûr resim hocası atmosfer koşulları üzerinde duran ve açık hava çalışmalarını savunan bir sanatçıydı. Ayvazovski hayatı boyunca bu hocanın tesirinde kalmış, ancak atölye çalışmalarını tercih etmiş ve hafıza gücünden yararlanmıştır.

Öğrencilik döneminde Akademi Başkanı Olenin'in tavsiyesi üzerine yaptığı Deniz Üzerinde Hava Çalışması adlı tablo, kariyerinin başlangıcında, sanat yönünün gelişmeye başlamış olduğunu göstermiştir ki, bu tablo okulun sergisinde yer alarak takdirlere mazhar olmuş ve gümüş madalya kazanmıştır.

Bu başarısı İmparator I. Nicholas'ın da takdir etmesi ve huzura alınmasına vesile olunca, İmparator Baltık donanmasıyla Finlandiya Körfezi'ne deneme seferine çıkacak olan oğlu, Grandük Konstantin Nikolaievich'e katılmasını emretmiş ve böylece Ayvazovski ilk olarak denizcilerin yaşantısını, bizzat deniz üzerinde görebilme fırsatına kavuşmuş ve bu bağlılığı hayatı boyunca devam etmiştir.

1836 yılında akademi sergisine yedi tablo ile katılmış, 1837'de Deniz Manzarası tablosundaki dikkat çekici başarısından dolayı altun madalya kazanmış ve okulundan mezun olmuştur.

1840 yılında İtalya'ya gitmiş, Papa XVI. Gregory, meşhur Kaos adlı tablosunu Vatikan için satın alınca bütün Rusya bu haberle adeta çalkalanmıştır. Bu olay, bir Rus ressamının eserinin Batı sanatı seviyesinde olduğu anlamında kabul edilmiştir.

Ayvazovski'den bir savaş manzarası. Tabloda, Sinop'ta Osmanlı donanmasının top ateşine tutuluşu tasvir ediliyor.

1842 yılında Batı resim sanatının iki önemli merkezi, Hollanda ve İngiltere'yi ziyaret ettikten sonra, aynı yıl içinde Paris Resim Sergisine iştirak etmiş ve olağanüstü ilgi görmüştür ki, mezkûr sergiye katılan tek Rus ressamı olarak da ayrıca dikkatlere çekmiştir. Ancak onu kıskananlar tarafından çıkarılan ve bir anda bütün şehre yayılan şayia, Ayvazovski'nin zamanından evvel Rusya'ya dönmesine başlıca sebep teşkil etmiştir. Hâlbuki, Paris sanat çevresinde biraz uzun kalmayı plânlamış, Fransız ressamlarının çalışma tarzları ile eserlerini yerinde tetkik etmek istemiştir. Ancak art niyetli bazı kimselerin etrafa yaydıkları "Ayvazovski Paris'i çok beğenmiş, Fransız vatandaşı olup, hayat boyu Paris'te kalacakmış" nevinden söylentilerle bu ünlü ressamı kırmışlar ve o da derakap ülkesine dönmüştür ki, Çar başta olmak üzere, Rus milleti bir bütün olarak son derece sevinmiştir (1844).

Aynı yıl içinde Rus donanması ile ilişkileri resmiyet kazanmış ve Rus donanma tarihi ile alâkalı bir seri tablo siparişi almıştır. Böylece kendisini, tamamen Rus İmparatorluğu deniz kuvvetlerine adamış, Rus donanmasının vazgeçilmez bir parçası olmuştur.

Ayvazovski, pek az ressama nasip olacak büyük bir şans elde etmiş ve doğrudan Çar'm isteği ile dünyayı, Avrupa'nın birçok ülkesini ve 1869'da Mısır ve ABD'yi gezerek, oralardan da sanat açısından hayli bilgi edinebilmiş, fakat, bilhassa o tarihlerde hâlâ sihirli güzelliğini yitirmemiş olan, Payıtaht-ı Şahane olarak emsâlsiz ve şiirsel güzelliğini devam ettirmekte olan Şehr-i İstanbul'u bir başka sevigi ile kucaklamış, bir başka ruhla benimsemiştir. Nitekim bu iddiamızı hâlhazırda ülkemizin Saray ve diğer malikhânelerinin duvarlarını süsleyen ve zaman zaman mezat salonlarında hüzünle boy gösteren muhtelif tabloları şahittirler.

Kırım Savaşı'nın (1854-1857) sona ermesiyle, Paris'e giderek bir sergi düzenlemiş, gayet başarılı bir sergi olmuş, İmparator II. Napolèon o derece memnun kalmıştır ki, onu Legion d'Honneur ile ödüllendirmiştir. Paris dönüşü İstanbul'a da uğramış ve böylece İstanbul'a ikinci bir ziyarette bulunmuştur. İstanbul seyahatlerinde Sarkis Bey Balyan'm konağında misafir edilmiştir. Bu emri veren ise bizzat Sultan II. Abdülhamid Hân olmuştur. 1860-1880 arası Kafkasya, 1868 Mısır, 1869 Fransa ve İtalya, 1872 İstanbul, 1874-1878 Hollanda, İtalya, Fransa gezileri yapmıştır. Hayatının son 20 yılını, bir sanat galerisi açtığı Feodosya'da geçirmiş; Feodosya, St. Petersburg ve Moskova'da muhtelif sergiler açmış, 1892 yılında ABD'ye gitmiş ve bilhassa Niagara Şelalelerinin tesiri altında kalmıştır.

83 yaşında olmasına rağmen dinç ve istekli olarak evindeki atölyesinde muhtelif resimler üzerinde çalışmış ve o sihirli fırçası elinden asla düşmemiştir. Nitekim, sanatının duayeni olarak evinin atölyesinde 18 Nisan 1900 tarihinde, bir Osmanlı gemisinin infilakı ile alâkalı tablo üzerinde çalıştığının ertesi günü, şövalinin başında beyin kanaması geçirerek hayata vedâ etmiştir.

Maide Arel

(1907 - 1997)

Ressam

Maide Arel Maide (Mayda Feruhan) Ermeni asıllı, Türk kadın ressamıdır. Ziraat Bankası Teftiş Kâlem müdürlerinden Hırant Feruhan Bey'in kızıdır. 1907 yılında doğmuş, Fransız İlk Mektebi Immaculèe Conception'da ilköğrenimini ikmâl ettikten sonra (1917) Esayan Ermeni Kız Lisesi'nde kız öğretmen bölümünden mezun olmuştur (1924). Daha sonra, 1931 yılında Güzel Sanatlar Akademisi'nin resim bölümünü ikmâl etmiştir ki Nazmi Ziya, Ruhi Bey, Hikmet Onat ve Avni Lifij'in öğrencisi olabilme şansını elde etmiştir. 1935 yılında, Ressam Ruhi Beyin mahdumu, Şemsi Arel ile evlenmiş, Erzincan orta mektebinde, Fransızca ve müzik öğretmenliği yapmıştır. Konya Halkevi sergisine katılmış (1945) Ankara Halkevi sanat yarışmasında ikincilik ödülü almıştır (1948).

Fransa'ya giderek, Paris'te Andrè Lohte Akademisi'nde iki yıl öğrenim görmüş (1949-1951), pekiyi derece ile mezun olduktan sonra İstanbul'a döndüğünde ferdî sergisini açmıştır (1951).

1954'te Uluslararası Sanat Eleştirmenleri Kongresi'nde ve Akademi'de açılan sergiye katılmıştır.

TBMM tarafından mahalli tablolar yapmak üzere, Hatay'a gönderilmiş (1957), aynı yıl Edinburgh Festivali sergisine katılmıştır. İstanbul ve Edirne'de özel sergiler açmış, bilâhare Paris'e giderek Foyer des Artistes Galerisi'nde eserlerini sergilemiştir (1959). Aynı yıl içinde İngiliz Turizm Bakanlığı'nm

davetlisi olarak Londra müzelerinde tetkik gezisine çıkmıştır. Bilahare Paris'e giderek Kadın Haklarını Koruma Derneği Sanat Kolu Sergisi'nde görev almış ve Club International Feminin Sergisi'ne Türk Hanımı eseriyle katılmıştır (1960).

Maide Arel'in fırçasından Mevlevî dervişler.

Paris Uluslararası Kadın Sanatçılar Sergisi'nde bronz madalya kazanmıştır (1964). Daha birçok sergiye katılan bu değerli sanatçının Mevleviler, Ney Çalan adlı eserleri Devlet Resim Heykel Müzesi'nin duvarlarını süslemektedir. Kanuni Sultan Süleyman portresi ise Beşiktaş Deniz Müzesi'nde muhafaza edilmektedir. Ayrıca yurtdışı, yurtiçi muhtelif özel koleksiyonlarda Ankara Millî Kütüphâne ve Viyana'da özel bir müzede de eserleri vardır. Çalışmalarında geometrik stilizasyonları gerçekçi bir görüşle, figürlü düzenlemelerde uygulamakta olup, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi tarafından şeref belgesi almıştır (1980). Sanatçı 1997 senesinde vefat etmiştir.

Maide Arel'in fırçasından üzüm yiyen kadın.

Mari Gerekmezyan

(1913-1947)

Heykeltraş

Babası'nın Kirkor adında Kayseril bir Ermeni olduğu dışında hiçbir bilgi bulamadık. Kayseri Talas'da 1 Mayıs 1913 tarihinde dünyaya gelmiş, 29 Ekim 1947 tarihinde İstanbul'da genç yaşta vefat etmiştir.

Parlak bir istikbâl vaad ettiği sanat otoritelerince kabul edilen ünlü heykeltıraş Mari Gerekmezyan, ne acıdır ki, en verimli çağında hayata gözlerini yummuştur.

Küçük yaşta İstanbul'a getirilmiş, İlk öğrenimine müteakip, Esayan Kız Lisesi'nden 1935'te mezun olmuştur. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi felsefe bölümünü ise 1943 yılında bitirmiştir.

Bu meyanda Esayan ve Getronagan Ermeni liselerinde öğretmen olarak hizmet verirken, diğer taraftan da İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nin heykel bölümünde okudu ve sanat öğrenimini böylece tamamlamıştır (1946).

1943'te Devlet Güzel Sanatlar Sergisi'ne katılmış ve Dr. Neşet Ömer ile Prof. Şekip Tunç'a ait büstleri dikkatlere çekmiştir. İki yıl sonra aynı sergiye Yahya Kemal'in bronz büstü ile katılarak birincilik kazanmıştır (1945).

Ne yazık ki genç yaşta vefat edişi, daha nice eserler verebilmesini engellemiştir!

Sirvart Şahbaz

(1894-1985)

Heykeltraş

Litograf taş baskıcı Mihran Şahbaz Efendi'nin kızı Sirvart Şahbaz, 1894 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiş, 8 Kasım 1985 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

Esayan Kız Lisesi'nin orta bölümünü bitirmiş (1912), lise bölümünü ise Birinci Cihan Harbi'nin patlak vermesi yüzünden okuyamamıştır. İnas Sanayi-i Nefise Mektebi ile Sanayi-i Nefise Mektebi'nin resim bölümünde okumuştur (1921-1928). Bir süre öğrenimine ara vermiş ve bilâhare 1932 yılında yeniden aynı mektebe başlayıp, bu sefer Heykel bölümünde dört yıl öğrenim görmüştür (1932-1938).

İkinci Cihan Harbi yıllarında Ortaköy Tartmançats, Esayan Kız Lisesi ve Karagözyan Yetimhâne Mektebi'nde resim dersi vermiştir (1944-1970).

1970 yılında emekli olan bu değerli sanatçının Atatürk maskı, Sabiha Gökçe'nin portresi dahil birçok eseri mevcuttur.

Süzan Âdil

(? - ?)

Ressam

Doğum tarihi ve mahali ile birlikte, günümüzdeki durumu da bizce meçhul kalmış bulunan Süzan Âdil'in Ermeni asıllı oluşu dışında sadece sanatı hakkında bilgi edinebildik.

Süzan veya Suzan adı Ermenilerde hanımlara ait isimlerdendir. Hâl böyle olduğuna göre, bir hanım olduğundan asla şüphe edilemez. Mmezkûr ressamın sadece sanat yönü hakkında Kevork Pamukciyan'm *Biyografileriyle Ermeniler* adlı eserinin 6. sahifesinde malumat vardır.

Pamukciyan'm kayıtlarına göre, Suzan henüz çocuk olduğu yaşlardan itibaren resme karşı fıtrî bir istidat göstermiş ve bilhassa portre alanında hemen herkeste hayranlık uyandıracak düzeyde muvaffakatiyetli eserler meydana getirmiştir.

1935 yılında ilk sergisini açmış ve beklediğinden ziyade takdirlere mazhar olmuştur ve ayrıca iştirak ettiği Kızılay Sergisi'nde Köroğlu adlı eseri aym derecede takdirlere mazhar olmuştur.

Bir yıl sonra 1936'da Ankara'da açılan El İşleri Sergisi'ne dört değerli eserle iştirak etmiş, jürinin takdirini kazanmış, İktisat Vekâleti'nce bronz madalya ile taltif edilmiştir.

Bahsi geçen dört eser içinde en ziyade alâka uyandırıp takdir gören, Atatürk'ün yağlıboya portresi olmuş.

Istepan Akayan

(1870 – 1937)

Minyatür Sanatçısı-Ressam

Ünlü bir Ermeni minyatür sanatçısı olarak hatırlanan Istepan Akayan, 1870 yılında İstanbul-Beşiktaş'ta doğmuş, 1937 yılında yine İstanbul'da vefat etmiştir.

Güzel sanatlara karşı hayli sempatisi bulunan Istepan Akayan, ressam ve mimar diplomalarıyla Sanayi-i Nefise Mektebi'nden 1897 yılında mezun olmuştur.

İlk Haydarpaşa Demiryolları İdaresi'nde görev almış, daha sonra ise, Vitalis şirketinde muhtelif vazifeler ifa etmiştir. Ancak, tamamen bağımsız olma arzusu ona Kulekapu'da şahsına ait bir atölye açtırmıştır.

Ancak hiç de arzu ettiği gibi yürümemiş, ünlü Karagözyanların müesseselerinde şef desinatör olarak hizmet vermesi, halı resimlerini denetlemesi istenmiştir.

1900 yılında Fransa Paris'de açılan beynelmilel resim sergisine Büyük İskender'in Cenaze Alayı adlı tablosu ile iştirak etmiş ve en mükemmel eseri olarak bilinen mezkûr yağlıboya ile iftihar madalyası kazanmıştır. Bilâhare, devlet tarafından yaptırılan gayet zarif bir askeri tuğra için ayrıca altun sanat madalyası kazanmıştır.

Çok yönlü bir sanatçı olan Istepan Akayan, renkli minyatür portreler, tarihî manzaralar, şark halıları desenleri, kapak resimleri, diploma kenarı desenleri gibi eserler meydana getirmiştir.

Ayrıca dindar bir sanatçı ve bilhassa Ermeni mezhebine kalpten bağlı olan Istepan Akayan, kilise mûsikîsini aşk derecesinde seven biri olarak dikkatleri çekmiş ve Galata Surp-Krikor Lusavoriç Katedrali'nin tam 12 yıl baş-muganniliк görevini ifa etmiştir.

Viçen Aslanyan

(1866-1942)

Ressam

1866 yılında İstanbul'da doğup, 1942 yılında İstanbul'da vefat eden ünlü ressam Viçen Aslanyan, 1883 yılında Sanayi-i Nefise yani Güzel Sanatlar Akademisi'ne girmiş ve 1887'de mezun olmuştur.

Mezuniyetinden sonra Galatasaray Lisesi ve muhtelif Ermeni mekteplerinde resim hocalığı yapmış; 1903, 1916, 1921, 1930 yıllarında muhtelif sergilere katılmıştır. Değerli eserlerinden bazıları şunlardır:

Tahtakale'de Bir Çeşme, Ayasofya'dan Bir Köşe, Sultan Selim Türbesi, Rüstempaşa Camii Kapısı, İstanbul (yağlıboya ve suluboya).

Andon Babayan

(? – 1904)

Ressam

Yedikule Ermeni Hastahânesi'nin salnamesinde, Ermeni sanatkârlar hanesinde adı geçtiği hâlde, ertesi yılki kayıtlarda adı geçmemekte olup ayrıca, Patrikhâne İktisat Heyeti'nin 1872 tarihli bültenlerinin nüshalarında adı geçtiği hâlde 1904 yılı nüshalarında aynen geçmemekte olduğundan, aynı yıl ölmüş olması kuvvetle muhtemeldir!

İstanbul Boğaziçi Kuruçeşme semtinde ikâmet etmiş bulunan bu değerli ressamın hayatı, sanatı ve eserleri hakkında daha fazla bir malumat bulamadık!

Beyzad Hovhannes Umed

(1809 – 1874)

Ressam

1809 yılında İstanbul Hasköy'de Andon Minas Âmira'nın mahdumu Bağdasar Efendi'nin oğlu olarak dünyaya gelen ünlü ressam Hovhannes Umed, Eğin'in Abuçeh kasabasının en kıdemli sülalelerinden birine mensup Andon Minas Âmira'nın torunu olduğuna göre, kökeninin Eğin olduğu söylenebilir.

Çizdiği biri diğerinden nefis tablolarıyla ünü günümüze kadar ulaşan Hovhannes Umed, henüz iki-üç yaşlarında bir çocukken, ebeveyleri Hasköy'den Üsküdar'ın Selâmsız semtine taşındıklarında kendilerini nasıl bir felâketin beklediğini tabii ki bilmiyorlardı! Ancak bu öylesine dehşetengiz bir felâketti ki, bilselerdi dahi hiçbir şey değişmeyecekti. 1812 İstanbul büyük kolera salgını nice ocağı söndürdüğü gibi, minik Hovhannes'in ana-babasını da yutmuş ve böylece zavallı çocuk pek küçük yaşlarda öksüz ve yetim kalmıştır.

Öğrenimini Üsküdar'daki Ermeni Cemaran Mektebi'nde ikmâl etmiş, henüz ilköğrenim çağında resme alâka duyarak, resim hocası Markar Kürkçüyan'ın dikkatini çekmiş ve onun son derece istidatlı olduğunu gören hocası, bu küçük istidata ders vermekle kalmamış, aynı zamanda maddi-mânevi yardımlarını esirgememiş, her daim onu korumuş ve sahip çıkmıştır.

Ancak, zaman içinde genç Hovhannes, hocasının babası, Hagop Çelebi Kürkçüyan'ın büyük boy bir yağlıboya portresini yapmış, muhteşem Köşkleri'nin tavanlarını, Boğaziçi'nin

muhtelif manzaraları ile süslemiş, duvarlarına da aynı tür resimler işleyerek minnet borcunu ziyadesiyle ödemiştir.

Ressam Hovhannes, Kayseri eşrafından meşhur Beyleryan Hacı Çelebi'nin kerimeleri, Ebrakse Hanım ile evlenmiş ve böylece sıcak bir yuvası olmuştur (1840).

Bu değerli insanın mensubu bulunduğu Ermeni Cemaati'ne de hayli hayırlı yardımları olmuştur ki cüz'i bir bölümü aynen şudur:

Cemaran Mektebi'ne müdür tayin edilmiş ve birkaç sene bu görevi ifa etmiştir (1849). Surp-Ğaç Kilisesi'nin İdare Heyeti Başkanlığına seçilmiş (1860), keza aynı Kilise'nin İdare Heyeti Azalığı'na getirilmiş ve bu döneminde bütün fakirlere elinden geldiğince maddi-mânevi yardımda bulunmuştur (1870).

Behzad Hovhannes Umed, bütün bu değerli çalışmaları ve faaliyetleri esnasında, tabiî olarak Saraym da dikkatini çekmiş, Sultan Mecid Hân, huzur-u Hümayûnuna kabul etmiş ve onu beğenip, Saray Ressamı yapmıştır. Böylece Ressam Hovhannes mesleğinin zirvesine yükselmiş ve Saray Ressamı sıfatıyla en yüksek mertebeye erişmiştir.

Çizmiş bulunduğu birçok Kilise resmi ile, Üsküdar mutasarrıfı Tosun Paşa'nm, Mikayel Âmira Pişmişyan ile eşsiz Deniz Ressamı Ayvazovski'nin portreleri ve suluboya resimleri mevcuttur.

Bu ünlü Saray Ressamı, İkinci sınıf Mecidî Nişanı ve Mütemayiz rütbeleriyle Fransa, Rusya, Avusturya ve İtalya devletlerinden de nişanlarla onurlandırılmıştır.

Ömrünün son yıllarında kalp ve göğüs hastalıklarından muzdarib olarak, 24 Nisan 1874 tarihinde Hakkın Rahmetine kavuşmuş ve pek muhteşem bir dinî merasimle Üsküdar Bağlarbaşı Ermeni Kabristanı'nda toprağa teslim edilmiştir. Ancak hepsi o kadar. Zira daha sonra Türk Ermeni Patrikhânesi başta olmak üzere, diğer Ermeni ileri gelenleri mezkûr sanatçıyı öylesine unutmuşlar ki üzerine herhangi bir taş dahi konmadığından kabri zamanla silinip gitmiş, yeri dahi bilinmez olmuştur!

Sepon Bezirciyan

(1839 - 1919)

Ressam-Dekoratör

1839 İstanbul doğumlu Sepon Bezirciyan, usta bir ressam ve dekoratördür. Cevahirci olan babası, küçük Sepon'un da kendi mesleğinde yetiştirmek istemiş, ancak oğlu kendisiyle aynı fikirde olmadığından resim sanatına ilgi göstermiş ve bu istikamette çalışmıştır. Nitekim usta bir ressam olmak için, Avrupa'nın ünlü ustaların atölyelerinde çalışarak, kendisini geliştirmiştir.

1858 yılında İzmit Hünkâr Kasrı'nın iç tezyinatı, genç sanatçıya tevdi edilmiş ve son derece mahir bir çalışma ile sanatkârlığı tescil edilince Saray Nakkaşı tayin edilmiştir. Kâğıthâne, Dolmabahçe, Çırağan gibi bazı kasır ve sarayların tezyinatında çalışmış, İzmir Ermeni Kilisesi'nin tezyinatını da bu büyük sanatçı yapmıştır. Sultan Aziz'in, emr-i hümâyûnu ile birçok tablo yapmıştır ki, bunlardan bir tanesi Londra'daki Hint Müzesi'nde ziyaretçilerini hüzünle selâmlamaktadır.

Sultan Aziz vefeat edince Mısır'a giderek, Hidiv İsmail Paşa'nm yardımlarına mazhar olmuş ve daha sonra Avrupa'ya geçmiş, Londra'da Prenses Christina'nm takdirlerini kazanmıştır.

1900 yılında Paris'teki uluslararası bir sergide Osmanlı reyonuna emeği geçmiş ve çalışmaları pek beğenilmiştir. Paris'te şark tezyinat sanatı hakkında bir albüm hazırlamış ve bu çalışmasıyla ödüllendirilmiştir.

Sepon Bezirciyan, kendisine hayat arkadaşı olarak Türk tiyatrosunun ilk kadın sanatçısı, Arusyak Papazyan'ı seçmiş ve eşi, onunla evlendikten sonra sahne hayatını terk etmiştir. Bezirciyan ebedi hayata 1919 yılında intikâl etmiştir.

Harutyun Civanyan

(? - ?)

Ressam

Ressam ve Resim Hocası, Ressam Mıgırdiç Civanyan'm küçük biraderi ve Sultan Abdülmecid'in Saray Kemancısı Usta Civan asıl adıyla, Hovhannes Ağa'nın mahdumu olmasma rağmen, Harutyun Civanyan hakkında daha fazla bilgi bulamadık. Halbuki Civanyanlar'ın hemen hepsinin biyografileri yazılmış, fakat Harutyun'un hayat hikâyesi adeta sır olarak kalmıştır?!

Mıgırdiç Civanyan

(1848 - 1906)

Ressam-Dekoratör

Değerli bir ressam ve dekoratör olmasına rağmen, son yıllara kadar kimliği karanlıkta kalmış ve unutulmaya terk edilmişti. Çok şükür ki, biraderinin aile şeceresini yazması ve değerli ressam ve münekkid Rafayel Şişmanyan'm (1885-1959), Sovyeadagan Arvest (Sovyet Sanatı) adlı mecmuanın 1957 Ocak sayısmda, kardeşi Harutyun Civanyan'dan 1907'de aldığı biyografik notlardan biyografi günümüze ulaşmıştır.

Değerli ressam ve dekoratör Mıgırdiç Civanyan, 1848 yılında İstanbul Beşiktaş'ta dünyaya gelmiştir. Babası Kemani Hovhannes Ağa Usta Civan, Sultan Mecid döneminde Saray kemanilerindendir. İlköğrenimini, Beşiktaş Ermeni Mektebi'nde ikmâl etmiş ve öğrenim yıllarında Üsküdarlı ressam Apraham Sakayan'm talebesi olmuştur. 1862 yılında ilk mektepten mezun olduktan sonra, ressam olmaya karar vermiştir. Ne var ki o yıllarda Sanayi-i Nefise Mektebi henüz açılmamış olduğundan, öğrenim ve çalışma imkânı pek kısıtlıydı. En azından resim malzemesi temin edebilmek için, maddi imkân sağlaması lâzımdı. Ama nasıl? Bu meseleyi halleden ise Cambaz Hovhannes Kasparyan olmuştur.

Pangaltı'daki yazlık tiyatroda temsiller oynanırken, mezkûr kumpanyaya girerek sahne perdesi ile afişleri hazırlama işini almış, bu çalışmaları esnasında, genç ve usta ressamlardan Harutyun Hekimyan ile tanışmış ve tiyatro ressamlığı ala-

nında yeterli derecede bilgi edinmiştir. Talebesinin kabiliyetli olduğunu gören Hekimyan, bazı mesuliyetli işleri ona vermeye başlamıştır.

Daha sonra Çırağan Sarayı'ndaki dekorlarıyla da ayrıca şöhret kazanan ressam Civanyan, bu başarısından sonra, müstakil olarak çalışmaya başlayıp, Tekirdağ, Samatya, Güllü Agop'un tesisi olan Osmanlı Tiyatrosu'nun perde ve dekorları ile Rum asıllı Sotiraki'nin Galata'daki Büyük Tiyatro'sunun dekorlarını hazırlamış; bazı Türk, Ermeni ve Rum zenginlerinin muhteşem köşklerinin tezyinatını bizzat yapmış, duvar ve tavanlarını, Boğaziçi ve Haliç'ten manzaralarla süslemiştir.

Portre ressamlığında da hayli mahir olan Civanyan, Dikran Çuhacıyan'ın keman icrna ederken bir portresini çizmiştir. Gayet güzel bir sese mâlik bulunan Civanyan, Beyoğlu'ndaki Opera Tiyatrosu'nda bazı temsillere iştirak etmiş, İtalyanca'ya da kısmen vâkıf bulunduğundan, 1876-1879 yılları arası İtalya'da kalmıştır. İstanbul'a dönüşünden sonra 1885'te bir İtalyan kızı ile evlenmiş, eşinin 1889'da vefat etmesinden sonra yeniden başka bir İtalyan kadmla hayatını birleştirmiştir. 1894'te Odesa'ya gitmiş, hayatını yedi yıl orada sürdürmüştür. 1905 yılında ailece İstanbul'a dönmüşler ve bir yıl sonra 14 Şubat 1906 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

Çalgıcyan

(? - ?)

Ressam

18. asırda İstanbul'da yaşamış bulunan değerli bir ressam olmasına rağmen, hayatı ve çalışmaları hakkında tafsilatlı ve sıhhatli bir bilgi edinilememiştir. İstanbul Ermenilerine ait, meşhur *Masis* adlı Ermenice neşredilen mecmuanın, 29 Mayıs 1904 tarihli nüshasmda neşredilen Hayk Nigoğosyan imzalı bir makalede, Çalgıcıyan tarafından çizilen, Kitab-ı Mukaddes'ten bir temanın işlendiği tablosunun, 1904 yılında İstanbul'da bir Amerikalı tarafından hayli yüksek bir fiyata satın alınıp New York'a gönderildiği bilgisi yer almaktadır.

Diran Çırakyan

(1875 – 1921)

Ressam

Arapgirli, Kaspar Çırakyan'm mahdumu olan ünlü Ressam Diran Çırakyan, 1875 yılında İstanbul Üsküdar'da dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini Surp-Ğaç mektebinde ikmâl etmiştir. Babası, Osmanlı Bankası tahsildarı olmasma rağmen, ne bankacılığa ve ne de ticaret hayatına meyletmeyip, küçük yaşlarda güzel sanatlara yönelmiş, şiir ve bilhassa resme karşı, olağanüstü istidat göstermiş ve zaman içinde o derece ilerlemişti ki, ünlü ressam Ayvazovski, dönemin Ermeni patriğine, "Şayet bu küçük ressam sebat ederse Ayvazovski'yi geride bırakabilir!" demiştir.

1891'de Üsküdar'daki Berberyan Ermeni Mektebi'nden mezun olmuş ve bir yıl da Sanayi-i Nefise Mektebi'nde öğrenim görmüştür. 1895 yılında resim sanatında daha fazla bilgi edinebilmek gayesiyle, Paris'e gitmiş, fakat orada öğrenimden ziyade gazetelere karikatürler çizip takdir kazanmıştır. 1898'de Mısır tarikiyle İstanbul'a döndükten sonra, öğretmenlik hayatına atılarak Samsun, Bafra, Adapazarı, Konya, Gelibolu, Malkara ve Adana'da hocalık yapmış, bilâhare İstanbul'a yerleşerek 1915 yılına, yani o malûm trajedinin zuhuruna kadar Berberyan, Getronagan, Bezazyan gibi meşhur Ermeni okullarında muhtelif branşlarda hocalık görevi ifa etmiştir.

Yukarıdaki satırlarda belirtmiş olduğumuz gibi, bu büyük sanatçı karikatürüst olarak da hayli dikkatleri çekmiş ve hat-

ta *Servet-i Fünun* mecmuasında da karikatürleri takdirle neşredilmiştir. Bu döneminde ünlü şair Tevfik Fikret'le tanışmış ve onun da takdirlerine mazhar olmuştur.

1914 yılında, Savatistliği (Müjdecilik) kabullendikten sonra, kendisini dine adamış ve 1900'de büyük bir aşk neticesi evlendiği zevcesini dahi terk etmiştir.

1917'de askere çağrılmış, fakat Hz. İsa'nın tembihlerini hatırlatarak, "elime silâh almam" demiş ve inancına saygı gösterilerek İstanbul dahilinde kâtiplik görevi verilmiş ve vatanî görevini bu şekilde ifa etmiş ve hiçbir makam bu değerli ressamın inancına karşı çıkmamıştır! İşte Osmanlıların adâlet anlayışı budur! Acaba Çarlık Rusyası da aynı anlayışı gösterir miydi, hiç sanmıyorum?

En meşhur eserleri Taşdelen Yolu ile Bafra Yolu adlı tablolarıdır. Ömrünün son yıllarını tamamen vaaza vakfeden bu büyük sanatçı, 1921 yılında Müjdeciler tarafından Konya'ya gönderilmiş ve Konya başta olmak üzere Anadolu'nun muhtelif vilâyetlerinde vaazlar vermiş, Diyarbakır'da hastalanmış ve Haziran 1921'de vefat ederek Silvan Köprüsü'nün sağ tarafında bulunan bir tarlanın kenarında toprağa verilmiştir.

Takvor Çırakyan

(1873 - ?)

Ressam

Diran Çırakyan'm ağabeyidir. Kevork Pamukciyan'ın tespitine göre Takvor Çırakyan, 1873 yılında Üsküdar'da doğmuş ve 1903-1904-1905 tarihli, Ermeni hastanesi salnamelerine göre, ressamlar bölümünde adı geçmekte olmasına rağmen, 1906 yılındakilerde olmayışı; öldüğü veya İstanbul dışına çıktığı tahminine yol açmaktadır.

Hayastani Goçnak (Ermenistan'ın Çanı) adlı mecmuanın 1939 New York nüshasının 763. sahifesinde Çamlıca taraflarında bir fotoğraf atölyesi çalıştırmış olduğundan bahsedildiğini, ancak bu bilgideki Çamlıca ibaresinin hatalı olduğunu, doğrusunun Üsküdar Selamsız olması icap ettiğini, Pamukciyan'ın kayıtlarından öğreniyoruz.

Tavit Çırakyan Efendi

(? - ?)

Ressam-Resim Hocası

İstanbul Ermenilerinden Tavit Efendi Çırakyan, çoğu Ermeni ressam gibi, hakkında yeterli kayıt bulunmadığından unutulup gitmişler arasındadır. 1901 ilâ 1908 yılları arası Mekteb-i Mülkiye'de resim hocalığı yapmış olduğuna dair Yedikule Ermeni hastanesi salnamesinde bir kayıt mevcuttur.

Hagop Damadyan

(1839 – 1920)

Ressam

1839 yılında İstanbul'da doğmuş ve 1920 yılında Lozan'da vefat etmiş olan Hagop Damadyan, ünlü bir deniz ressamı olarak tanınmıştır. Tahsilini Fransa-Paris, Muradyan Mektebi'nde ikmâl eden Ressam Hagop, İstanbul'a dönüşünde gayet zengin bir tüccür olan babasının muhalefetine rağmen, tekrar Paris'e dönerek ressamlık bilgisini daha da güçlendirmek kararı almış ve resim sanatının bütün inceliklerini öğrenebilmeye çalışıp, tekniğine varıncaya kadar hafızasına nakşetmiştir. 1890 yılında ses sanatçısı Elèonore Peyrnet ile evlenmiş, daha sonra ise Avrupa'nın başkentlerini devamlı ziyaret etmiş, ABD'ye gitmiş, dönüşünde Lozan'a yerleşmiş ve 1920 yılında bu şehirde vefat etmiştir.

Esayi

(? - ?)

Ressam

Kayserili olan Esayi (veya Yesayi), Galata'daki Surp Krikor Lusavoriç Katedrali'nin duvarlarına Aziz tabloları yapmakla tanınmış gayet mahir bir ressam olmakla birlikte, hayli değerli eserler vermiş olmasma rağmen yine de ismi unutulanlar arasındadır, çünkü hakkında başkaca malumat yoktur.

Kirkor Köçeoğlu

(1845 - 1883?)

Ressam-Hattat

İstanbul-Kadıköy'ün meşhur zenginlerinden Hovsep Köçeyan'm mahdumu olan Kirkor, 1845'de doğmuş, yaklaşık 1883'de vefat etmiştir.

1870 ve 1880 yılları arası muhtelif sergilere katılarak, resim sanatında ben de varım demiştir. Ancak onu en ziyade ünlü kılan Kadıköy Kızıltoprak'taki Zühtü Paşa Camii'nin kitabeleri olmuştur. Zira mevzubahis kitabeler onun emeğinin ürünüdür. Keza kûfi harflerin ve motiflerin Türkiye'de gelişmesinde katkısı olmuştur.

Rupen Manas

(1810? - 1875?)

Ressam

Hariciyeci ve Saray ressamı Zenop Manas'm büyük mahdumu Rupen 1850'de, Bab-ı Âli Tercüme Kalemi Azalığında bulunduğu zaman, Sultan Abdülmecid'in emriyle resim tahsilini ikmâl edebilmesi için Paris'e gönderilmiştir. Daha sonra ise Paris Elçisi Süleyman Paşa'nın tercümanı olmuştur. 1869'da Milano Başkonsolosluğuna getirilmiştir. 1 Temmuz 1875'te Darülfünun'da açılan resim sergisine iştirak etmiştir. Tablolarını Rubens Manassè şeklinde imzalamıştır.

Sebuh Manas

(1816 – 1889)

Ressam

Hariciyeci ve saray ressamı. Zenop Manas'ın ikinci oğludur. Öğrenimini Avrupa'da ikmal etmiştir. Abdülmecid ve Abdülaziz dönemlerinde saray ressamlığı görevini ifa etmiştir. 1852 yılının Kasım ayında, Paris'teki Osmanlı Elçiliği'nin baştercümanı olmuş ve 30 yıl kadar bu görevde kalmıştır. Eserleri arasında Abdülmecid'in minyatürü ile Abdülaziz'in yağlıboya tabloları mevcuttur.

Mıgırdiç Melkonyan

(1810? – 1881)

Ressam

Ressam Mıgırdiç Melkonyan, 1846 yılında tahta parçalarından imâl ettiği İstanbul ve Boğaziçi'nden görünümlerden müteşekil eserlerini Paris'te teşhir etmiştir. Diğer eserleri arasında yer alan ve kabartma teknikle hazırlanan ve Beşiktaş Denizcilik Müzesi'nde yer alan Galata, Tophâne, Beşiktaş, Eminönü ve Sarayburnu manzaraları gerçekten birer şaheserdir. Bir diğer önemli ve meşhur eseri de Topkapı Sarayı koleksiyonunda yer alan Beşiktaş Sarayı tablosudur.

Parseğ

(? – ?)

Ressam

Kayserili bir Ermeni ressam olan Parseğ, 18. asırda yaşamış ünlü bir portre ressamıdır. En ziyade padişâh portreleriyle tanınmıştır. Kumkapu Surp Asdvadzadzin Katedrali yönetim kurulunda da görev almış ve Ermeni cemaatinin nüfuslu şahsiyetlerinden biri olarak tanınmıştır.

Dirazdsu Parseğ

(? – 1745)

Ressam

Bizde ressamlığından ziyade matbaacılığıyla tanınmıştır. Sivaslı olan ressam Parseğ, biraderi Hagop ile birlikte, 1735'te Kumkapu Surp Asdvadzadzin Katedrali'nde bir matbaa kurarak 1740 yılına kadar çalıştırmışlardır.

Bedros Sırabyan

(1831 – 1898)

Ressam

Bahse değer saray ressamlarımızdandır. Doğum tarihi çelişkilidir; 1831 veya 1833 kayıtları geçmektedir. Biz, birincisini seçtik. Resim öğrenimini İtalya Roma'da ikmâl etmiştir. İtalya dönüşü ünlü Balyan ailesinin hizmetinde çalışmış, saraylarla, resmî binaların tavan ve duvar tezyinatını, en mükemmel şekilde nakşetmiştir.

1867 yılında, Osmanlı Devleti'ni temsilen katıldığı Paris Sergisi'ne Hz. İsa'nın Haç'tan indirilişi ve Eyûp Sebili adlı yağlıboya tablolarıyla iştirak etmiş ve eserleri hayli beğenilmiştir. Bu meyanda Üsküdar'deki Ermeni Berberyan Mektebi ile sonradan Türkiye Ermenilerinin başına belâ olacak Robert Kolej'de resim hocalığı yaptı.

Sultan Abdülaziz'in yağlıboya portresi başta olmak üzere, eserleri özetle şunlardır: Beyoğlu'daki Yeni Tiyatro Binası, Yunanistan Elçiliği, Üsküdar İcadiye'deki Vasıf Paşa Konağı, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in İstanbul'a ilk gelişi münasebetiyle Yıldız Sarayı'nda inşa edilen muhteşem bina.

1896 yılında Sofya'ya yerleşmiş ve 1898 yılında bu şehirde vefat etmiştir.

Rafayel Şişmanyan

(1885 - 1959)

Ressam - Sanat Tarihçisi

Ressam ve araştırmacı olarak tanınmış olan Rafayel Şişmanyan, Eğin yöresi Ermenilerindendir. Araştırma dalında da eserleri bulunan mezkûr ressamın, muhtelif ressamların hayat ve eserleri hakkındaki makaleleri de yayınlanmıştır.

Voskan Yervant Efendi

(1855 – 1914)

Ressam - Heykeltraş

Heykeltraş, Ressam ve Eğitimci olarak sanat âleminde kendine has bir sanatçıdır. Kevork Pamukciyan'a ait *Biyografileriyle Ermeniler* adlı eserin 376. sahifesindeki kayıtlarda mezkûr sanatçı hakkında iki ayrı biyografi yer almıştır. Kitabı neşne hazırlayan Aras Yayınları bu hususta şu notu düşmüş: "AnaBritannica'da (c. XVII, s. 202) Yervant Vosgan hakkında muhtemelen Kevork Pamukciyan tarafından kaleme alınmış şöyle bir metin yer almaktadır: (...)" Akabinde de, mezkûr ansiklopedideki maddeyi aynen aktarmış.

1855 yılında İstanbul'da doğmuştur. Resim öğrenimini 1866-1872 yılları arası Venedik'te, 1877'ye kadar da Roma'daki Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğrenim görmüştür.

1881'de İstanbul'a dönmüş, ünlü ressam Osman Hamdi Bey ile tanışmış, bu tanışma, her ikisinin de sanat yaşantılarını te-

melden değiştirmiş ve bu değişiklik ülkemize iki değerli kültür hazinesi kazandırmıştır. Bu değerli isimler Sanayi-i Nefise, günümüzdeki adıyla Güzel Sanatlar Akademisi ve arkelojik çalışmalara öncü olmuşlardır. 1883 yılında tedrisata başlayan mezkûr okula öğretim üyesi olarak atanan Osgan Yervant Efendi, aynı zamanda heykeltıraştır ve bu sahada da muhtelif eserler vermiştir. Mermer, tunç ve pişirilmiş toprak nevinden malzemelerle sanatını icra eden Osgan Yervant Efendi'nin tarihî ve günlük konuları işlemiş olduğu bazı değerli eserleri günümüzde İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi'nde bulunmaktadır. Bu eserlerden bazıları şunlardır:

Zeybek: 1900, Tavukçu Kadın: 1900, Gezginci Kasap: 1900 ve Naime Hanım'ın Büstü: 1901. Ayrıca Osman Hamdi Bey ile Nemrut Dağı araştırmalarına (1883), daha sonra ise 1887'de Sayda kazılarına katılmış, Büyük İskender Lahiti'ni onarmıştır.

Heykeltıraş, ressam ve eğitimci olan bu değerli sanatçı, 1914 yılında Hakkın Rahmetine kavuşmasıyla birlikte, zaman içinde unutulmaya terk edilmiştir diyebiliriz. Zira günümüzde değil hatırlayan, varlığından dahi haberi olmayan onbinlerce vatandaşımız mevcuttur!

Erol Sarafyan

(1937 -)

Ressam - Heykeltraş

Dünya çapında ressam ve heykeltıraş olarak tanınmış ve halen eser veren genç sanatçı 1995 yılında dönemin Papa'sının muhteşem bir portesini yapmış ve bu çalışması Kumkapı Ermeni Patrikhanesine ziyarete gelen Papa'ya takdim edilmiş ve kendisi tarafından çok beğenilmiştir.

Bu ünlü sanatçımız, çalışmalarını günümüzde de sürdürmektedir.

Ara Güler

(1928-)

Fotoğraf Sanatçısı

Sadece Türkiye'de değil, dünya çapında üne kavuşmuş bulunan ünlü fotoğrafçısı üstad Ara Güler, Ermeni asıllı bir Türk Fotoğraf ustasıdır.

16 Ağustos 1928 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Öğrenimini Pangaltı Mığitaryan Ermeni Katolik Lisesi'nde veya Galata Ermeni Getronagan Lisesi'nde ikmâl etmiştir. Hangi lise olduğunu kesin olarak tespit edemedik. Kendi kitaplarında ise sadece "lise" ibaresi geçmektedir.

Henüz lise öğrenimini devam ettirirken, Fil Stüdyolarında sinemanın hemen her dalında çalışmaya başlamış ve bir yandan da Muhsin Ertuğrul'un tiyatro kurslarına katıldı. Hedefi ise ya rejisör veya piyes yazarı olabilmektir. 1950 yılında *Yeni İstanbul* gazetesinde gazeteciliğe başladığında, diğer yandan da İstanbul Üniversitesi'nin İktisat Fakültesi'ne devam etmekteydi.

1958 yılında Batı dünyasının en popüler siyasî ağırlıklı aktüalite dergilerinden *Time, Life, Paris-Match* ve *Der Stern*'de,

muhtelif konularda yakın doğunun foto muhabirliği görevini üstlendi.

1961 yılında vatani görevini ifa ettikten sonra, devrin en meşhur haftalık aktüel ve siyasî mecmuası *Hayat Mecmuası*'nın fotoğraf şefliğini üstlendi.

Pek parlak bir istikbale namzet Ara Güler, gerçekten son derece şanslı bir sanatçıydı. Gerçi dünya çapında kazandığı şöhretinin hemen her zerresini alnının teri ile kazanmış ve de helâlinden hak etmiştir. Lâkin ona gülen şansz çoğu sanatçıya pek gülmemiştir. Yani ender yetişen şanslı sanatçılardandır!

1960'lı yıllarda Paris Magnum Ajansı sorumlularından Henri Cartier Bresson'la tanışmak şansını elde etti ve mevzubahis ajansla çalıştı. İngiltere'de yayınlanan *Photography Annual Antolojisi* bu genç ve dinamik fotoğrafçıyı, dünyanın en büyük yedi fotoğrafçısından biri olarak ilân etti. Aynı yıl içinde Amerikan Dergi Fotoğrafçıları Derneği'ne tek Türk üye olarak kabul edildi. Almanya'da pek az fotoğrafçıya nasip olan *Master of Leica* ünvanını kazandı (1962). Ayrıca, İsviçre'de neşredilen *Camera* dergisinde kendisine özel bir sayı ayırdı.

Mariana Noris'in ABD'de basılan *Young Turkey* adlı eserinde genç fotoğrafçının çekimleri kullanıldı (1964). Görülüyor ki Ara Güler fotoğraf alânmda olağanüstü çalışmalar sergiledikçe, mezkûr alandaki mevkii her geçen gün daha da yükselmekteydi. Yani, denebilir ki, ona ait bulunan sanat değeri yüksek hemen hiç bir resim karesi boşa gitmemiştir.

Zaten her geçen gün sanat dünyasında biraz daha yükselen şöhret basamaklarını ikişer ikişer atlayarak zirveye koşan Ara Güler'in karşısında bulunan hemen her nevi engel, kısa zamanda güneş altında kalan kar gibi eriyip gidecekti.

1967'de Japonya'da neşredilen, *Photography of the World* antolojisinde Richard Avedon ile birlikte bir seri fotoğrafı neşredildi. Buna müteakiben aynı yıl içinde Kanada'da açılan İnsanların Dünyasına Bakışlar sergisinde, 1968'de New-York Modern Sanatlar Galerisi'nde düzenlenen Renkli Fotoğrafın On Usta-

sı adlı sergide, aynı yıl içinde Almanya'da Köln'de Fotokina Fuarı'nda eserleri sergilendi. 1970 yılında *Türkei* adında bir fotoğraf albümü Almanya'da yayınlandı. Sanat ve sanat tarihi konularındaki fotoğrafları ABD'de *Time*, *Life*, *Horizon* ve *Newsweek* kitap bölümlerince ve ayrıca İsviçre'de Skira Yayınevi tarafından kullanıldı.

1971 yılında Lord Kinross'un *Hagia Sophia* kitabının fotoğraflarını çekti. Keza, Skira Yayınevi tarafından Picasso'nun 90 yaşı için yayınlanan *Picasso Metamorphose et unite* adlı kitap için Picasso ile foto-röportaj yaptı. 1972'de Paris Ulusal Kitaplığı'nda sergisi açıldı.

1975 yılında ABD'den davet edildi ve Amerika'da birçok ünlü kişinin özel fotoğraflarını çekti ve böylece Yaratıcı Amerikalılar adıyla, dünyanın birçok ülkesinde sergilendi ki, bu davet ve dünyanın birçok ülkesinde açtığı sergisi, onun dünyaca ününün perçinlenmesi demekti ve zaten öyle de oldu. Zira ABD'den davet edilmesi, ünlü Amerikalılarla yakın temas kurması, fotoğraflı-röportajlar yapabilmiş olması, bütün dünyada eserlerini sergilemesi, ününün perçinlenebilmesi açısından gerçekten yeterli sayılabilirdi ve zaten öyle de olmuştur.

Aynı yıl 1975 içinde Yavuz Zırhhsı'nm sökülüp yoklara karıştırılma işleminin uygulanmasında, o trajik anları ebedileştiren fotoğraflar çekebilmesine imkân tanınmış olması, *Kahramanın Sonu* adlı tarihi değer taşıyan bir belgesel film çekebilmesine öncü olmuştur.

1979 yılında Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin foto muhabirliği dalında birincilik ödülü kazandı. 1980'de fotoğraflarının bir kısmı Karacan Yayıncılığı tarafından *Fotoğraflar* adlı kitapta neşredildi.

1986 yılında Hürriyet Vakfı tarafmdan basılan Prof. Abdullah Kuran'ın yazdığı *Mimar Sinan* kitabının fotoğraflarını hazırladı. 1987'de Institute of Turkish Studies tarafından İngilizce olarak yayınlandı. 1989'da *Ara Güler'in Sinemacıları* kitabı basıldı.

Ara Güler, Salvador Dali ile birlikte...

Ara Güler, Pablo Picasso ile birlikte...

ARA GÜLER FOTOĞRAFLARINDAN SEÇMELER

LEVON PANOS DABAĞYAN

geçmişten günümüze millet-i sâdıka-2

sanat dünyamızda Ermeniler

Türkler 1071 yılında Anadolu topraklarına ayak bastıkları andan itibaren, bu topraklarda yaşayan Ermenilerle 1000 yıla yakın bir süredir ortak yaşam kurmuştur. Ermeniler, gerek Selçuklular gerekse Osmanlılar döneminde oluşan ortak kültüre büyük katkı sağlamış, her iki millet yıllar boyu birbiriyle barış içinde yaşamıştır. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında dünya siyasetinde taşların yerinden oynaması, hem içeriden hem de dışarıdan gelen tahrik ve yönlendirmeler, tarifi imkânsız acıların yaşanmasına sebep olmuştur. Oysa her iki milletten vicdan sahibi ve insaflı olanlar bilmektedir ki, devlet ve millete hizmetleriyle "millet-i sâdıka" olarak isimlendirilmiş Ermeniler, bu toprakların etle tırnağın birbirinden ayrılamaması misali, önemli bir parçasıdır. Ermeni tarihi ve Türk-Ermeni ilişkileri üzerine çalışmaları ve soğukkanlı değerlendirmeleriye tanınan Levon Panos Dabağyan, yapılan olumsuz propaganda ve çabalara bir cevap mahiyetinde, ortak tarihimizin önemli noktalarını gözler önüne sermeyi kendine görev addetmiş önemli bir araştırmacı-yazardır. Daha önce birincisi yayınlanan "Geçmişten günümüze millet-i sâdıka" serisinin elinizdeki ikinci kitabı, Türk sanat tarihi ve geleneğinde ciddi yeri bulunan Ermeni sanatkârları günümüz insanına anlatıyor. Bu eserde, türk tiyatrosunun öncülerinden biri olan Güllü Agop'tan Klasik Türk Müziği'nin efsane isimleri Tatyos Efendi, Kemâni Serkis Efendi'ye, fotoğraf sanatının dünyaca ünlü ismi Ara Güler'den klasik resmin ustalarından Ayvazovski'ye... kadar yüzlerce Ermeni sanatçının hayat öyküsü, konuya ilgi duyanların istifadesine sunuluyor.

05244 ANV
2441 ANV

YEDİRENK KİTAPLARI
ISBN 9789753559058
9 789753 559058